КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЧОРНОПИСЬКИЙ ВАСИЛЬ ІВАНОВИЧ

УДК 321.02:328.184:061.1ЄС-044.247(438+437.6+439+437.3)(043)

ДИСЕРТАЦІЯ

ПОЛІТИЧНІ ПРАКТИКИ ЛОБІЗМУ В ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

052 Політологія

05 Соціальні та поведінкові науки

На здобуття ступеня доктора філософії
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ В.І. Чорнописький
Науковий керівник – Марчук Василь Васильович, доктор історичних наук, професор

Івано-Франківськ – 2026 р.

АНОТАЦІЯ

Чорнописький В. І. Політичні практики лобізму в процесі європейської інтеграції країн Вишеградської групи. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія. – Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 2026.

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження політичних практик лобізму в умовах поглиблення європейської інтеграції та трансформації механізмів ухвалення політичних рішень у багаторівневій системі врядування Європейського Союзу. Визначено теоретичні та практичні передумови вивчення лобізму як інструменту представництва інтересів, політичної комунікації та взаємодії між державними інституціями, бізнесом і громадянським суспільством. Особливу увагу зосереджено на політичних процесах у країнах Вишеградської групи, досвід яких є показовим для аналізу впливу євроінтеграції на формування інституційних механізмів лобіювання та адаптацію національних моделей представництва інтересів до європейських стандартів.

Визначено мету й завдання роботи, окреслено об’єкт і предмет дослідження, що дозволяє зосередитися на аналізі лобізму як механізму представництва та узгодження інтересів у політичній системі Європейського Союзу та країнах Вишеградської групи. Окреслено наукову новизну дослідження, пов’язану з комплексним аналізом політичних практик лобізму в країнах Вишеградської групи крізь призму їхньої взаємодії з інституціями Європейського Союзу, виявленням особливостей розвитку національних моделей представництва інтересів та визначенням їхнього значення для процесів європейської інтеграції. Практична цінність одержаних результатів пов’язана з можливістю використання досвіду держав Вишеградської групи під час формування та вдосконалення механізмів регулювання лобістської діяльності в Україні в умовах реалізації євроінтеграційного курсу держави. Визначено методологічні підходи і методи

дослідження, які забезпечують комплексний аналіз інституційних, політико-правових і практичних аспектів лобістської діяльності в контексті європейської інтеграції.

У першому розділі здійснено дослідження теоретичних і методологічних засад вивчення лобізму як складного політичного явища, що функціонує на перетині процесів представництва інтересів, політичної комунікації та ухвалення владних рішень. Простежено еволюцію наукових підходів до розуміння лобістської діяльності, визначено основні етапи її становлення та інституціоналізації у світовій політичній практиці. Узагальнення наявних концептуальних підходів дозволило розкрити зміст лобізму як невід'ємного елемента демократичних політичних систем, що забезпечує взаємодію між державою та різними групами інтересів. Значну увагу приділено аналізу зарубіжного та вітчизняного наукового доробку, що дало змогу виявити особливості сучасного стану дослідження проблематики лобізму, визначити дискусійні аспекти його трактування та окреслити перспективні напрями подальших наукових пошуків. На основі системного, структурно-функціонального, інституціонального та порівняльно-політичного підходів сформовано методологічний інструментарій дослідження, придатний для аналізу лобістських практик у багаторівневій системі врядування Європейського Союзу та країн Вишеградської групи.

У другому розділі досліджено особливості функціонування лобізму в інституційному середовищі Європейського Союзу. Встановлено, що представництво інтересів стало органічною складовою процесу вироблення європейської політики та важливим елементом механізму взаємодії між наднаціональними інституціями, державами-членами, бізнесом і громадянським суспільством. Проаналізовано організаційні та нормативні засади лобістської діяльності в межах Європейської комісії, Європейського парламенту та Ради ЄС, а також визначено специфіку доступу різних груп інтересів до процесу ухвалення рішень. Особливу увагу приділено інструментам забезпечення прозорості та підзвітності лобістської діяльності, зокрема механізмам функціонування Реєстру прозорості, етичним стандартам взаємодії посадових осіб із представниками

інтересів та сучасним практикам громадського контролю. З'ясовано, що європейська модель лобізму поєднує відкритість до участі зацікавлених сторін із поступовим посиленням вимог щодо доброчесності та прозорості політичного процесу. Окремо розкрито роль лобістських механізмів у політиці розширення Європейського Союзу, де вони виступають інструментом просування національних інтересів держав-членів і країн-кандидатів, а також важливим чинником формування політичного порядку денного на наднаціональному рівні.

У третьому розділі проаналізовано особливості становлення та розвитку політичних практик лобізму в країнах Вишеградської групи крізь призму їхньої європейської інтеграції та трансформації політичних інститутів. Дослідження засвідчило, що спільний досвід постсоціалістичних перетворень і входження до Європейського Союзу сформував загальні передумови для інституціоналізації представництва інтересів, однак практичні моделі лобіювання в кожній із держав розвивалися за власною траєкторією. Визначено особливості правового регулювання, організаційних механізмів та інституційних каналів впливу в Польщі, Чехії, Словаччині та Угорщині. Значну увагу приділено співвідношенню формалізованих процедур і неформальних практик впливу на процес ухвалення політичних рішень, а також ролі політичних партій, бізнесових структур, громадянського суспільства та експертного середовища у формуванні державної політики. Порівняльний аналіз дозволив виявити спільні закономірності та національні особливості розвитку лобістської діяльності, оцінити вплив європейських стандартів прозорості на функціонування відповідних інститутів і визначити місце країн Вишеградської групи у загальноєвропейській системі представництва інтересів.

У висновках узагальнено теоретичні та інституційні засади аналізу лобізму як механізму політичної комунікації в умовах багаторівневого врядування. Показано еволюцію лобізму від неформальних практик впливу в межах національних парламентських традицій до інституціоналізованого й нормативно врегульованого інструменту представництва інтересів у політичній системі Європейського Союзу. Обґрунтовано евристичну цінність поєднання

плюралістичного, неоінституціонального, корпоратистського та мережевого підходів для пояснення доступу акторів до процесів ухвалення рішень і формування стратегій впливу. Визначено особливості функціонування лобізму в інституціях ЄС, зокрема роль Європейської комісії, Європейського парламенту та Ради ЄС, а також окреслено проблемні зони прозорості, пов'язані з міжурядовим виміром ухвалення рішень, діяльністю постійних представництв держав-членів та нерівномірністю механізмів підзвітності в окремих інституціях Союзу. Встановлено, що система представництва інтересів у Європейському Союзі ґрунтується на поєднанні консультаційних процедур, механізмів експертної участі, етичних стандартів та інструментів публічного контролю, які забезпечують залучення широкого кола суб'єктів до вироблення політики. Лобістська діяльність у Європейському Союзі охоплює широкий спектр акторів, від корпоративних структур і галузевих асоціацій до громадських організацій, аналітичних центрів та професійних об'єднань, а її форми постійно трансформуються під впливом цифровізації політичних процесів і розвитку нових каналів комунікації. Політика розширення ЄС виступає окремою сферою реалізації лобістських практик, у межах якої держави-кандидати, урядові структури, бізнесові кола та громадянське суспільство використовують різноманітні механізми впливу для просування власних інтересів у процесі формування порядку денного Європейського Союзу.

Узагальнено досвід країн Вишеградської групи, який демонструє відмінності між законодавчо визначеними механізмами представництва інтересів та практикою їх функціонування в політичному процесі. Встановлено, що Польща сформувала одну з перших у регіоні моделей законодавчого регулювання лобістської діяльності, тоді як Чехія здійснила перехід до більш комплексної системи регулювання, зорієнтованої на розширення механізмів відкритості та громадського контролю. З'ясовано, що у Словаччині відсутність спеціалізованого законодавства компенсується використанням загальних інструментів прозорості та функціонуванням наднаціональних каналів представництва інтересів, тоді як угорський досвід відображає тенденцію до посилення політично контрольованих і менш прозорих механізмів впливу на процес ухвалення рішень. Проведений аналіз

засвідчив неоднорідність національних моделей інституціоналізації лобізму, що зумовлена особливостями політичного розвитку, якістю демократичних інститутів та характером взаємодії між державою і групами інтересів.

Доведено, що європейська інтеграція розглядається як один із визначальних чинників трансформації лобістських практик у країнах Вишеградської групи, стимулюючи адаптацію національних моделей представництва інтересів до стандартів прозорості, підзвітності та належного врядування. Водночас ефективність цих процесів визначається не стільки наявністю формальних норм, скільки рівнем їхньої практичної реалізації, якістю інституційного контролю, розвитком громадянського суспільства та готовністю політичних еліт дотримуватися демократичних принципів взаємодії між владою та групами інтересів. На основі проведеного дослідження обґрунтовано доцільність використання досвіду країн Вишеградської групи під час формування системи регулювання лобістської діяльності в Україні та її адаптації до сучасних європейських стандартів представництва інтересів.

Ключові слова: лобізм, представництво інтересів, євроінтеграція, Європейський Союз, Вишеградська група, Польща, Словаччина, Угорщина, Чехія, демократія, політична участь, громадянська участь, громадянське суспільство, політичний процес, політичні інститути.

ABSTRACT

V. Chornopyskyi. Political practices of lobbying in the process of European integration of the Visegrad Group countries. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 052 Political Science. – Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, 2026.

The introduction substantiates the relevance of studying political lobbying practices in the context of deepening European integration and the transformation of political decision-making mechanisms within the European Union's system of multilevel governance. The theoretical and practical prerequisites for examining lobbying as an instrument of interest representation, political communication, and interaction between state institutions, business actors, and civil society are identified. Particular attention is paid to political processes in the Visegrad Group countries, whose experience serves as a valuable case for analyzing the impact of European integration on the development of institutional lobbying mechanisms and the adaptation of national models of interest representation to European standards.

The purpose and objectives of the study are defined, while the object and subject of the research are outlined, enabling a focused analysis of lobbying as a mechanism for representing and reconciling interests within the political system of the European Union and the Visegrad Group countries. The scientific novelty of the research lies in its comprehensive analysis of political lobbying practices in the Visegrad Group countries through the prism of their interaction with European Union institutions, the identification of specific features of national models of interest representation, and the determination of their significance for European integration processes. The practical value of the obtained results is associated with the possibility of applying the experience of the Visegrad Group countries in the development and improvement of lobbying regulation mechanisms in Ukraine within the framework of the state's European integration course. The methodological approaches and research methods employed ensure a comprehensive analysis of the institutional, political and legal, and practical dimensions of lobbying activities in the context of European integration.

The first chapter examines the theoretical and methodological foundations of lobbying as a complex political phenomenon operating at the intersection of interest representation, political communication, and political decision-making. The evolution of scholarly approaches to understanding lobbying activity is traced, and the principal stages of its development and institutionalization in global political practice are identified. The generalization of existing conceptual approaches makes it possible to reveal the essence of lobbying as an integral component of democratic political systems that facilitates interaction between the state and various interest groups. Considerable attention is devoted to the analysis of both international and domestic academic literature, enabling the identification of the current state of lobbying research, controversial aspects of its interpretation, and promising directions for further scholarly inquiry. Based on systemic, structural-functional, institutional, and comparative political approaches, a methodological framework suitable for analyzing lobbying practices within the multilevel governance system of the European Union and the Visegrad Group countries is developed.

The second chapter explores the functioning of lobbying within the institutional environment of the European Union. It is established that interest representation has become an integral component of European policymaking and an important element of interaction among supranational institutions, member states, business actors, and civil society. The organizational and regulatory foundations of lobbying activities within the European Commission, the European Parliament, and the Council of the European Union are analyzed, and the specific features of access to decision-making processes by various interest groups are identified. Particular attention is devoted to instruments ensuring transparency and accountability in lobbying activities, including the operation of the Transparency Register, ethical standards governing interactions between public officials and interest representatives, and contemporary practices of public oversight. It is demonstrated that the European model of lobbying combines openness to stakeholder participation with progressively stricter requirements regarding integrity and transparency in the political process. The chapter also highlights the role of lobbying mechanisms in the European Union’s enlargement policy, where they function as

instruments for promoting the national interests of both member states and candidate countries, as well as significant factors shaping the supranational political agenda.

The third chapter analyzes the development of political lobbying practices in the Visegrad Group countries through the lens of European integration and the transformation of political institutions. The research demonstrates that the shared experience of post-socialist transformation and accession to the European Union created common preconditions for the institutionalization of interest representation; however, practical lobbying models in each state developed along distinct trajectories. The specific features of legal regulation, organizational mechanisms, and institutional channels of influence in Poland, the Czech Republic, Slovakia, and Hungary are identified. Considerable attention is devoted to the relationship between formalized procedures and informal mechanisms of influence on political decision-making, as well as to the role of political parties, business structures, civil society organizations, and expert communities in shaping public policy. Comparative analysis reveals both common patterns and national specificities in the development of lobbying activities, assesses the impact of European transparency standards on the functioning of relevant institutions, and determines the position of the Visegrad Group countries within the broader European system of interest representation.

The conclusions summarize the theoretical and institutional foundations for analyzing lobbying as a mechanism of political communication within systems of multilevel governance. The evolution of lobbying is traced from informal influence practices embedded in national parliamentary traditions to an institutionalized and legally regulated instrument of interest representation within the political system of the European Union. The heuristic value of combining pluralist, neo-institutionalist, corporatist, and network approaches is substantiated in explaining actors' access to decision-making processes and the formation of influence strategies. The specific features of lobbying within EU institutions are identified, particularly the roles of the European Commission, the European Parliament, and the Council of the European Union. Problematic areas of transparency are also highlighted, especially those related to the intergovernmental dimension of decision-making, the activities of permanent representations of member states, and uneven accountability mechanisms across individual EU institutions. It is

established that the system of interest representation in the European Union is based on a combination of consultation procedures, mechanisms of expert participation, ethical standards, and instruments of public oversight that facilitate the involvement of a broad range of actors in policymaking. Lobbying activities within the European Union encompass a wide variety of actors, ranging from corporate structures and sectoral associations to non-governmental organizations, think tanks, and professional associations, while their forms continue to evolve under the influence of digitalization and the emergence of new communication channels. EU enlargement policy constitutes a distinct sphere for the implementation of lobbying practices, within which candidate states, governmental institutions, business actors, and civil society organizations employ diverse mechanisms of influence to advance their interests in shaping the European Union's policy agenda.

The experience of the Visegrad Group countries is generalized, demonstrating differences between formally established mechanisms of interest representation and their practical operation within political processes. It is established that Poland developed one of the first legislative frameworks regulating lobbying activities in the region, while the Czech Republic has moved toward a more comprehensive regulatory system focused on expanding transparency and public oversight mechanisms. The study reveals that in Slovakia the absence of specialized lobbying legislation is compensated by the use of general transparency instruments and supranational channels of interest representation, whereas the Hungarian experience reflects a tendency toward increasingly politically controlled and less transparent mechanisms of influence on decision-making processes. The analysis confirms the heterogeneity of national models of lobbying institutionalization, which is determined by differences in political development, the quality of democratic institutions, and the nature of interaction between the state and interest groups.

It is demonstrated that European integration represents one of the key factors driving the transformation of lobbying practices in the Visegrad Group countries by encouraging the adaptation of national models of interest representation to standards of transparency, accountability, and good governance. At the same time, the effectiveness

of these processes depends not so much on the existence of formal regulations as on the level of their practical implementation, the quality of institutional oversight, the development of civil society, and the willingness of political elites to adhere to democratic principles governing interactions between public authorities and interest groups. Based on the findings of the research, the study substantiates the expediency of utilizing the experience of the Visegrad Group countries in developing a system for regulating lobbying activities in Ukraine and adapting it to contemporary European standards of interest representation.

Keywords: lobbying, interest representation, European integration, European Union, Visegrad Group, Poland, Slovakia, Hungary, Czechia, democracy, political participation, civic participation, civil society, political process, political institutions.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових виданнях,

включених до переліку наукових фахових видань України:

1. Чорнописький В. Інституціоналізація лобіювання в країнах Вишеградської групи та його вплив на процеси європейської інтеграції: досвід для України. *Вісник Львівського університету*. 2021. № 39. С. 157–163.

URL: https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/39_2021/20.pdf

DOI: https://doi.org/10.30970/PPS.2021.39.20

2. Чорнописький В. Лобізм неурядових організацій в умовах демократичних трансформацій: приклад країн Вишеградської групи. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2026. № 23. С. 224–235.

URL: https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/818

DOI: https://doi.org/10.32782/2312-1815/2026-23-23

3. Chornopysky V. Digital lobbying as a tool of influence in the political systems of the Visegrad Group countries. *KELM (Knowledge Education Law Management)*. 2026. No. 1 (77)/2026. P. 116–123.

URL: https://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/14337

DOI: https://doi.org/10.51647/kelm.2026.1.17

4. Марчук В., Чорнописький В. Політичні практики лобізму в країнах ЄС: концепція дослідження. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2026. № 22. С. 186–195.

URL: https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/729

DOI: https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-23

5. Marchuk V., Novoselshyi I., Melnychuk V., Chornopysky V., Shlemkevych T. The Appointment of the History Philosophy in Comprehending Modern Civilizational Challenges in a Post-Pandemic Society. *Postmodern Openings.* 2020. Vol. 11, 1Sup2. P. 74–84.

URL: https://lumenpublishing.com/journals/index.php/po/article/view/2888

DOI: https://doi.org/10.18662/po/11.1Sup2/142

Додаткові відомості, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації здобувача:

6. Чорнописький В. І. Методи впливу в лобістській діяльності. Матеріали звітної наукової вебконференції викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2019 рік (м. Івано-Франківськ, 6–8 квітня 2020 р.). Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2020. С. 78.

URL: https://ksp.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/16/2023/08/materialy-zvitnoi-konferentsii-vykladachiv-2020.pdf

7. Чорнописький В. І. Особливості легітимації інституту лобізму в країнах Вишеградської групи. Матеріали звітної наукової вебконференції викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2020 рік ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" 5–9 квітня 2021 р., м. Івано-Франківськ. С. 101–102.

URL: https://nauka.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/21/2021/08/%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8-%D0%BF%D0%BD%D1%832021.pdf

8. Чорнописький В. І. Lobbying as a tool for realizing the national interests of the Visegrad Group countries in the process of European integration. Social Sciences Under Global Crises (March 4–5, 2026, Riga, the Republic of Latvia) : International scientific conference. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2026. P. 63–65.

URL: http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/716

Список публікацій здобувача, які додатково відображають наукові результати дисертації:

9. Чорнописький В. І. Теоретичні засади лобізму як форми демократичного процесу. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2019. Т. 1, № 13. С. 52–61.

URL: https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/332

10. Чорнописький В. І. Лобізм як чинник демократичних трансформацій: теоретико-методологічні засади. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2020. Т. 1, № 14. С. 120–125.

URL: https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/305

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ……..17
ВСТУП……....18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛОБІЗМУ……...26
1.1. Еволюція феномену лобізму у світовій політичній практиці……26
1.2. Теоретичні підходи до аналізу лобізму…….……..36
1.3. Стан наукової розробки проблематики лобізму в світовій та українській політичній науці……48
1.4. Методологічні основи дослідження політичних практик лобізму……56
Висновки до розділу 1…….……..68
РОЗДІЛ 2. ЛОБІЗМ У ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ……..74
2.1. Інституційне середовище лобізму в ЄС……..……74
2.2. Форми та методи лобіювання в ЄС..…….……92
2.3. Європейська практика регулювання та прозорості лобістської діяльності….106
2.4. Роль лобізму у формуванні політики розширення ЄС……..114
Висновки до розділу 2……..123
РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ПРАКТИКИ ЛОБІЗМУ В КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ……..132
3.1. Інституціоналізація лобізму в Польщі та взаємодія з європейськими структурами……..132
3.2. Специфіка законодавчого регулювання лобістської діяльності в Чехії…….144
3.3. Особливості формування каналів впливу Словаччини на європейські інституції……..163
3.4. Політичні та корпоративні форми лобіювання Угорщини в контексті євроінтеграції……..….186
Висновки до розділу 3……..207
ВИСНОВКИ…….220

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……...231
ДОДАТКИ……259

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

НПВ	Чеський Національний план відновлення
СПУ	Стратегічні партнерські угоди
BEUC	Європейська організація споживачів
BSP	Business & Science Poland
CAP	Спільна аграрна політика ЄС
CEMR	Рада європейських муніципалітетів і регіонів
CEPS	Centre for European Policy Studies
CoR	Комітет регіонів Європейського Союзу
COREPER	Комітет постійних представників
ECFR	European Council on Foreign Relations
FIDESZ	Угорський громадянський союз
GRECO	Група держав проти корупції Ради Європи
GSC	Генеральний секретаріат Ради
OECP	Організація економічного співробітництва та розвитку
PermRep	Stałe Przedstawicielstwo RP przy UE (Постійне представництво Республіки Польща при Європейському Союзі)
RELOB	Реєстр лобістів та лобіювання
SFPA	Словацька асоціація зовнішньої політики
SLORD	Словацьке дорадче науково-дослідницьке бюро у Брюсселі
TEPSA	Trans European Policy Studies Association

ВСТУП

Лобізм як соціально-політичний феномен є важливим інструментом впливу на процеси ухвалення рішень у демократичних політичних системах. Його розвиток у світі відбувався нерівномірно: від прихованих неформальних практик у добу ранніх парламентарних інститутів до розгалужених і врегульованих законодавством форм взаємодії між владою, бізнесом і громадянськими структурами у сучасних державах. В умовах зростання ролі наднаціональних організацій, насамперед Європейського Союзу, лобізм набув нових рис, перетворившись на один із головних каналів артикуляції інтересів між національними урядами та європейськими інституціями.

Особливого значення ця проблематика набуває у дослідженні політичних трансформацій країн Центрально-Східної Європи. Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина, які об’єдналися у формат Вишеградської групи, пройшли шлях від постсоціалістичних держав до повноправних членів ЄС. Важливим чинником цього процесу стали саме політичні практики лобіювання, що дозволяли адаптувати національні інтереси до загальноєвропейських правил, забезпечувати представництво у Брюсселі та відстоювати власні позиції в переговорах.

У роботі здійснено комплексний політологічний аналіз політичних практик лобізму в процесі європейської інтеграції країн Вишеградської групи. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі лобізму як механізму представництва та узгодження інтересів у багаторівневій системі врядування Європейського Союзу, а також недостатньою розробленістю цієї проблематики у вітчизняній політичній науці, особливо в контексті постсоціалістичних держав Центрально-Східної Європи.

Зазначене дає підстави виокремити кілька аспектів актуальності дослідження. По-перше, інституціоналізація лобізму в країнах Вишеградської групи демонструє, як постсоціалістичні держави інтегрували західні моделі політичної комунікації. По-друге, аналіз цих практик дозволяє зрозуміти, як саме країни В4 використовували механізми впливу в структурах ЄС і які інструменти виявилися найбільш ефективними. По-третє, для України, яка перебуває на етапі

активних євроінтеграційних трансформацій, досвід Вишеградських країн має особливу цінність: він може слугувати орієнтиром для формування власних стратегій представлення національних інтересів у Європейському Союзі.

У результаті дослідження розкрито особливості інституціоналізації лобізму в Польщі, Чехії, Словаччині та Угорщині, визначено спільні та відмінні риси їхніх моделей взаємодії з інституціями Європейського Союзу, а також проаналізовано роль лобістських практик у формуванні політики розширення ЄС. Доведено, що лобізм у країнах Вишеградської групи виступає не лише інструментом просування вузькогрупових інтересів, а й важливим механізмом адаптації національних політичних пріоритетів до європейських норм і процедур.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами й темами. Тема пропонованого дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Карпатського національного університету імені Василя Стефаника. Дисертаційне дослідження здійснене на кафедрі політичних наук у межах наукової теми кафедри "Трансформація сучасної політичної системи України: внутрішньополітичні виклики та зовнішні впливи" за номером державної реєстрації 0117U004396.

Мета дослідження – комплексний аналіз особливостей становлення та розвитку політичних практик лобізму у країнах Вишеградської групи в контексті їхньої європейської інтеграції та оцінка їхнього значення для адаптації національних політичних систем до стандартів Європейського Союзу. Для досягнення визначеної мети сформульовано такі **основні завдання**:

1. Визначити теоретико-методологічні підходи до вивчення феномена лобізму.
2. З'ясувати специфіку лобістських практик у країнах Європи та інституційному середовищі Європейського Союзу.
3. Проаналізувати роль лобізму у політичних процесах Вишеградської групи в період їхнього вступу до ЄС.
4. Дослідити інституційні механізми лобістської діяльності у Польщі, Чехії, Словаччині та Угорщині.

5. Виявити спільні та відмінні риси політичних практик лобізму в державах Вишеградської групи.

6. Оцінити вплив та узагальнити особливості функціонування лобізму в країнах Вишеградської групи в контексті їхньої взаємодії з інституціями Європейського Союзу.

7. Розробити аналітичні орієнтири для врахування досвіду політичних практик лобізму країн Вишеградської групи в процесі європейської інтеграції України.

Об'єкт дослідження – політичні процеси європейської інтеграції країн Вишеградської групи.

Предмет дослідження – політичні практики лобізму як інструмент впливу на процеси європейської інтеграції в країнах Вишеградської групи.

Методи дослідження.

Складність і багатовимірність предмета дослідження зумовили необхідність застосування комплексного методологічного підходу, який поєднує загальнонаукові та спеціальні політологічні методи пізнання. Такий підхід дає змогу розглядати політичні практики лобізму не лише як окремий інструмент впливу, а як складний соціально-політичний феномен.

- Інституціональний підхід – використовувався для аналізу формалізованих правил, норм і процедур, що регламентують лобістську діяльність у країнах Вишеградської групи та на рівні Європейського Союзу. Інституціональний підхід дозволив простежити, яким чином специфіка політичних інститутів постсоціалістичних держав впливає на характер і ефективність лобістських практик (розділи 2.1, 3.2–3.4).
- Порівняльно-політичний метод – використовувався для зіставлення моделей та практик лобізму у Польщі, Чехії, Словаччині та Угорщині. Використання цього методу дало змогу виявити спільні та відмінні риси інституціоналізації лобізму в країнах Вишеградської групи, визначити національні особливості взаємодії лобістських акторів з європейськими інституціями, а також оцінити вплив

історичних, політичних і соціальних чинників на формування відповідних практик (розділи 2.3, 3.1–3.4).

- Структурно-функціональний підхід – використовувався для з'ясування функціонального значення лобізму в політичній системі Європейського Союзу та країн Вишеградської групи. У межах цього підходу лобізм розглядається як елемент політичної системи, що виконує функції артикуляції та агрегації інтересів, комунікації між суспільством і владою, а також впливу на процеси ухвалення політичних рішень (розділи 2.2, 2.4).
- Системний підхід – дав змогу розглядати лобізм як складову ширшої системи європейського багаторівневого врядування. У цьому контексті лобістські практики аналізуються у взаємозв'язку з національними політичними інститутами, наднаціональними структурами ЄС та неформальними каналами впливу (розділи 2.1-2.4).
- Аналіз і синтез – застосовувалися для опрацювання теоретичних підходів до вивчення лобізму, систематизації наукових концепцій та узагальнення результатів дослідження (розділи 1.1–1.3).
- Індукція і дедукція – дали змогу перейти від аналізу окремих емпіричних прикладів лобістської діяльності до формулювання загальних висновків щодо закономірностей функціонування лобізму в країнах Вишеградської групи та ЄС (розділи 3.1-3.4).
- Дискурс-аналіз – застосовувався для вивчення політичних наративів і суспільних уявлень про лобізм, що дозволило дослідити, як лобістська діяльність інтерпретується в офіційному політичному дискурсі, медіа та публічних дебатах у країнах Вишеградської четвірки і на рівні Європейського Союзу (розділи 2.1, 3.2–3.4).
- Кейс-стаді (case study) – застосовувався для поглибленого аналізу окремих прикладів лобістської діяльності країн В4 у процесі формування політики ЄС, що дозволило конкретизувати механізми та результати впливу груп інтересів на наднаціональному рівні (розділи 2.4, 3.1–3.4).

Емпіричну базу дослідження сформовано із застосуванням аналізу офіційних документів інституцій Європейського Союзу, національних законодавчих актів країн Вишеградської групи, програмних документів та звітів лобістських структур.

Наукова новизна:

Наукова новизна роботи полягає у комплексному політологічному осмисленні політичних практик лобізму в країнах Вишеградської групи в контексті процесів європейської інтеграції, що дало змогу поєднати інституційний, порівняльний та практико-орієнтований виміри аналізу.

Уперше:

- здійснено цілісний порівняльний аналіз політичних практик лобізму в Польщі, Чехії, Словаччині та Угорщині як специфічного інструменту впливу на формування та реалізацію політики Європейського Союзу в умовах постсоціалістичної трансформації;

- вперше в українському дискурсі здійснено порівняльний синтез країн Вишеградської групи, що узгоджується з наднаціональними правилами прозорості ЄС після 2021 року;

- актуалізовано компаративний аналіз публічної політики країн Європи та досвід для України на основі змін 2024–2025 років;

- здійснено порівняння формальних правил із реальними “каналами доступу” лобістського середовища;

- в українській політичній науці до єдиного порівняльного аналізу включено новий етап регулювання лобізму – міжінституційний обов’язковий режим прозорості ЄС: поширення стандартів на Раду ЄС і постійні представництва;

- обґрунтовано специфічну роль Ради Європейського Союзу як інституційного елемента з підвищеною складністю забезпечення прозорості лобістських контактів, що пояснюється особливостями правил взаємодії між Генеральним секретаріатом Ради та представниками інтересів;

- виокремлено роль лобізму як механізму адаптації та просування національних інтересів країн Вишеградської групи в багаторівневій системі ухвалення рішень ЄС;

- в українському дискурсі виявлено особливості взаємодії лобістських акторів країн Вишеградської групи з ключовими інституціями Європейського Союзу (Європейською комісією, Європейським парламентом, Радою ЄС) у процесі формування спільної європейської політики;

- обґрунтовано необхідність синхронізації формування української системи прозорості лобізму з європейськими та міжнародними стандартами доброчесності публічного управління, зокрема принципами прозорості та підзвітності, визначеними рекомендаціями міжнародних організацій.

Уточнено:

- зміст і наукове трактування поняття "політичні практики лобізму" з урахуванням специфіки постсоціалістичних держав Центрально-Східної Європи та умов їхньої європейської інтеграції;

- роль інституцій ЄС як у лобістській діяльності, так і в забезпеченні прозорості;

- особливості взаємодії лобістських акторів Вишеградської четвірки з Єврокомісією, Європарламентом, Радою ЄС;

- процес еволюції американської та європейської моделей лобізму та їх вплив на сучасне представництво інтересів;

- співвідношення формалізованих і неформальних практик у країнах Вишеграду у контексті демократичних трансформацій;

- теоретичні підходи до аналізу лобізму – від класичних моделей, що спираються на закони і процедури до механізмів гармонізації інтересів у демократичній системі;

- характеристику інституційних моделей лобізму в країнах Вишеградської групи шляхом виокремлення спільних та відмінних рис правового регулювання, організаційних форм і каналів впливу на процеси ухвалення рішень.

Набуло подальшого розвитку:

- наукові уявлення про значення лобістських практик для забезпечення ефективного представництва національних інтересів держав-членів у процесі вироблення політики ЄС;

- практики лобізму як елемент політичної комунікації між національними державами та наднаціональними інституціями ЄС;

- прикладні положення щодо використання досвіду Вишеградської четвірки для інституціоналізації лобізму в Україні в умовах євроінтеграції.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання висновків і узагальнень роботи у навчальному процесі, наукових дослідженнях з проблем європейської інтеграції та політичних інститутів, а також у формуванні аналітичних орієнтирів для врахування досвіду країн Вишеградської групи в контексті євроінтеграційних прагнень України.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано самостійно здобувачем. У процесі дослідження було проаналізовано моделі лобістської діяльності в умовах європейської інтеграції; здійснено порівняльний аналіз практик лобізму в країнах Вишеградської групи та особливостей їхньої взаємодії в системі Європейського Союзу.

У науковій статті Marchuk V., Novoselshyi I., Melnychuk V., Chornopysky V., Shlemkevych T. *The Appointment of the History Philosophy in Comprehending Modern Civilizational Challenges in a Post-Pandemic Society* (2020) особистий внесок здобувача становить **25 %** та полягає в аналізі теоретичних підходів до осмислення сучасних цивілізаційних викликів, підготовці окремих фрагментів тексту, узагальненні результатів дослідження й формулюванні висновків у межах авторської частини.

У науковій статті Марчук В., Чорнописький В. *Політичні практики лобізму в країнах ЄС: концепція дослідження* (2026) особистий внесок здобувача становить **60 %** та полягає у формуванні концепції дослідження, визначенні його мети й завдань, аналізі інституційних особливостей лобізму в країнах Європейського Союзу, систематизації наукових підходів, підготовці основного тексту статті та формулюванні висновків.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення, тези, наукові результати та висновки були представлені та обговорені на засіданні кафедри політичних наук Карпатського національного університету імені Василя

Стефаника, а також репрезентовані на конференціях: *Матеріали звітної наукової вебконференції викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2019 рік ДВНЗ* "*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*" (м. Івано-Франківськ, 6–8 квітня 2020 р.), *Матеріали звітної наукової вебконференції викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2020 рік ДВНЗ* "*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*" (м. Івано-Франківськ, 5–9 квітня 2021 р.), *Social Sciences Under Global Crises* (March 4–5, 2026).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 269 сторінок, включаючи 205 сторінок основного тексту, 28 сторінок списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛОБІЗМУ

1.1. Еволюція феномену лобізму у світовій політичній практиці

Лобізм як суспільно-політичне явище сформувався у процесі розвитку представницьких інститутів влади та становлення системи груп інтересів. Його еволюція безпосередньо пов’язана з розширенням політичної участі, ускладненням структури суспільних відносин і необхідністю забезпечення зворотного зв’язку між громадськістю та владою.

Лобізм – це діяльність груп інтересів, корпорацій, професійних спілок, громадських організацій чи окремих осіб з метою впливу на процес вироблення державної політики та ухвалення рішень. У світовій політичній практиці лобізм пройшов тривалу еволюцію: від поодиноких неформальних впливів до інституціоналізованого явища з чіткими правилами і регуляціями. Ставлення до цього феномену є неоднозначним – його розглядають і як необхідний елемент демократії (забезпечення представництва інтересів), і як потенційне джерело корупції.

У сучасній науці прийнято виокремлювати кілька історичних етапів становлення лобізму. Лобізм у США має найдовшу історію і найрозвиненішу інституційну базу. Термін “лобі” у політичному значенні виник саме в Америці на початку XIX ст., коли 1808 року його вперше зафіксовано в протоколах Конгресу США щодо груп, що намагалися вплинути на законодавців [18, с. 69–70]. Перший етап охоплює формування неформальних практик впливу у британській парламентській традиції XVIII століття, коли депутати та групи землевласників здійснювали тиск на урядові рішення з питань торгівлі й податків. Уже наприкінці XVIII – на початку XIX ст. у Вашингтоні з’являються професійні “лобісти” – посередники, які зустрічалися з конгресменами у вестибюлях (лобі) готелю “Willard” для обговорення законопроєктів. Це ознаменувало перехід лобіювання на професійний рівень та зародження спеціального інституту посередників між

бізнесом та владою. Другий етап пов'язаний із інституціоналізацією лобістської діяльності у США, де наприкінці XIX – на початку XX століття лобізм набув виразних ознак політичного інституту. В американській політичній системі він став легітимною формою представництва інтересів, що ґрунтується на конституційному праві громадян звертатися до влади з петиціями [114]. Середина XX ст. стала переломною: у 1946 р. прийнято перший закон, що прямо регулював лобістську діяльність – Federal Regulation of Lobbying Act (закон "Про реорганізацію законодавчих органів"), який запровадив обов'язкову реєстрацію лобістів і звітність про витрати [76].

Відтоді лобізм у США набув легального та інституціоналізованого характеру, ставши відкритим механізмом представництва інтересів у політиці. У наступні десятиліття правова база удосконалювалася: ухвалено закони про прозорість і підзвітність лобістів (наприклад, Lobbying Disclosure Act 1995 та реформи 2007 р. після скандалу Джека Абрамоффа) [47; 141]. Сьогодні діяльність лобістів у США чітко регламентована законодавчо, із жорсткими санкціями за порушення – усе це покликано забезпечити прозорість впливу на політику. Лобістські практики стали невід'ємною частиною американського законодавчого процесу: корпорації, професійні асоціації, профспілки та інші групи відкрито відстоюють свої інтереси перед Конгресом і урядом. Масштаби лобізму в США найбільші у світі: якщо у 2000 р. у Вашингтоні було близько 5 тисяч зареєстрованих лобістів, то станом на 2024 р. їх понад 13 тис., а річні витрати на лобіювання сягнули рекордних $4,44 млрд (Додаток Б) [198].

В американській моделі лобісти зазвичай не прив'язані до певних політичних партій, а діють як незалежні професіонали, що представляють інтереси різних клієнтів. Сформувалася ціла індустрія з консалтингових фірм, адвокаційних бюро та "K-Street"-спільноти, що спеціалізуються на відносинах з урядом. Попри прозорість і законність, лобізм у США не позбавлений критики: періодично виникають корупційні скандали (2007 рік, за участю Абрамоффа), що спонукають до посилення контролю [47]. Втім, загалом США слугують прикладом країни, де

лобізм став легітимним елементом демократії і каналом впливу громадянського суспільства на владу.

На відміну від США, де лобізм рано інституціалізувався, у повоєнній Німеччині довгий час панувала модель нео-корпоративного представництва інтересів. Відносини між бізнесом і державою були тісними, але здійснювалися переважно через пікові об'єднання – галузеві союзи та федерації, що мали напівофіційний статус посередників. Індивідуальні компанії рідко виступали прямими лобістами; основну роль відігравали об'єднання на кшталт Федерації німецької промисловості чи Об'єднання німецьких роботодавців [149].

Ще з часів Веймарської республіки склався звичай, коли міністерства консультувалися лише з центральними союзами підприємців і працівників, фактично монополізувавши доступ до політики за великими асоціаціями. Держава сама підтримувала таку "ієрархію інтересів" з практичних міркувань, що звужувало можливості прямого лобіювання з боку окремих фірм [196, с. 130]. До 1990-х років ця система зберігалася: бізнес-асоціації мали де-факто монополію представництва, а присутність професійних лобістів була порівняно незначною.

Починаючи з 1990-х, ситуація поступово змінюється. З одного боку, з'являються корпоративні офіси у Бонні та Берліні – великі компанії починають відкривати власні представництва для цілеспрямованого впливу на законодавчий процес. Це було спричинено і технічними зрушеннями (наприклад дерегуляція, IT-революція), і зростанням потреб бізнесу оперативно реагувати на регулювання. З іншого боку, у суспільстві та політиці посилився запит на прозорість у взаємодії влади з лобістськими структурами. Протягом 2000-х років точилися дебати про необхідність законодавчого врегулювання лобізму (16 років дискусій про "прозорість і запобігання конфлікту інтересів") [192, с. 398–399]. Лише нещодавно Німеччина здійснила рішучий крок: у березні 2021 р. ухвалено Закон про лобістський реєстр, який запровадив обов'язкову публічну реєстрацію лобістів при Бундестазі та уряді. Лобісти зобов'язані вносити дані про себе та основні контакти з посадовцями, встановлено кодекс поведінки і передбачено покарання (штрафи) за ухилення від реєстрації. У 2023 р. закон було додатково посилено: тепер

вимагається звітувати про конкретні законопроєкти, щодо яких велося лобіювання, що розширює прозорість процесу. Ці нововведення вивели Німеччину з групи країн з мінімальним регулюванням лобізму до середнього рівня регуляції у європейському порівнянні.

У Європі розвиток лобізму мав специфічний характер. На відміну від США, де лобізм став елементом плюралістичної демократії, у більшості європейських країн він тривалий час зберігав напівлегальний статус, що пояснюється домінуванням бюрократичних і корпоративістських моделей управління [113; 139]. З другої половини XX століття, з утворенням Європейського економічного співтовариства, а пізніше – Європейського Союзу, відбулося поступове оформлення наднаціонального простору лобіювання, у якому держави-члени та неурядові актори взаємодіють у межах спільних інституційних рамок.

На рівні ЄС (Брюссель) феномен лобізму набув значення із розширенням повноважень європейських інституцій. Починаючи з 1980-х–1990-х років, із поглибленням європейської інтеграції та ухваленням Єдиного європейського акта, до Брюсселя спрямувалася хвиля професійних представників інтересів від бізнесу, регіонів, неурядових організацій та інших стейкхолдерів, які прагнули впливати на політику ЄС. Нині лобіювання є природною частиною законотворчого процесу Союзу [34, с. 53].

Європейська Комісія консультується з експертними групами та асоціаціями, Європарламент взаємодіє з представниками бізнесу і громадянського суспільства під час обговорення регулювання в різних сферах (від сільського господарства до цифрового ринку). Водночас особливості інституційної структури ЄС означали, що лобістська активність повинна була адаптуватися до багаторівневого характеру ухвалення рішень. Перші кроки до регулювання лобізму в ЄС припадають на середину 2000-х років. У 2005 р. Єврокомісія оприлюднила Зелену книгу “Європейська ініціатива прозорості”, що започаткувала дискусію про правила взаємодії з лобістами [160]. У 2008 р. Європарламент ухвалив звіт із рекомендаціями щодо реєстрації лобістів (Stubb Report), і того ж року між Парламентом та Комісією була укладена перша угода про добровільний Реєстр

прозорості для організацій, які лобіюють інституції ЄС. Цей реєстр запрацював з 2011 р., охоплюючи спочатку лише дві інституції (Єврокомісію та Європарламент), пізніше у 2014 р. було оновлено угоду [81, с. 2–3]. Прорив стався у травні 2021 року, коли набрала чинності нова міжінституційна угода, що зробила реєстрацію лобістів обов'язковою та поширила правила також на Раду ЄС. Таким чином, ЄС перейшов від добровільного підходу до, фактично, обов'язкового режиму прозорості для лобістських структур. На практиці це означає, що всі організації та особи, які прагнуть взаємодіяти з європейськими посадовцями з метою впливу на політику, мають зареєструватися, вказати свою сферу інтересів, ресурси та контакти.

Результатом цих заходів стало поступове розкриття масштабів лобізму у Брюсселі. За офіційними даними ЄС, станом на 2025 р. у Реєстрі прозорості зареєстровано близько 14 800 організацій (компаній, бізнес-асоціацій, консультаційних фірм, неурядових організацій тощо) [198; 201]. Однак реальна кількість лобістів значно більша: різні оцінки говорять про 25–30 тисяч осіб, що професійно займаються лобіюванням у Брюсселі, тобто майже стільки ж, скільки налічує штат Єврокомісії. Більшість з них представляють інтереси корпоративного сектору та бізнес-асоціацій, хоча значну роль відіграють і неурядові організації (наприклад, екологічні, правозахисні групи), регіональні представництва (офіси земель Німеччини, регіонів інших країн) та консалтингові агенції. Лобістські компанії буквально "колонізували" європейський квартал Брюсселя, відкриваючи офіси поблизу інституцій ЄС. Зростання їх впливу чітко простежується під час обговорення масштабних угод на кшталт трансатлантичного договору TTIP, коли суспільство усвідомило потужний тиск корпорацій на переговорний процес у сферах від сільського господарства до захисту даних. Ці викриття сприяли підвищенню вимог до прозорості, тому нині всі зустрічі європейських комісарів із лобістами публічно фіксуються, а скандал "Катаргейт (Qatargate)" 2022 р. (викриття підкупу депутатів Європарламенту іноземними лобістами) спонукав до ще суворішого контролю [160].

Порівнюючи досвід різних регіонів, спостерігається, що національні моделі лобізму відрізняються. У США – це давно легалізований і прозорий інститут, що функціонує на принципах плюралізму, тобто різні групи конкурують за вплив але діють незалежно [18, с. 71]. У Європі ж, зокрема у Німеччині та Франції, історично домінували більш обмежені, корпоративні підходи, і лише останнім часом країни ЄС впроваджують законодавче регулювання, щоб надати лобізму прозорих рамок. Досі є держави, які ставляться до лобізму насторожено. Так, у Франції тривалий час лобістську діяльність розглядали як напівлегальну, в Італії формально не визнавали, а в Індії ототожнювали з корупцією. Проте загальна тенденція така, що в розвинених демократіях лобізм поступово інституціалізується як невід'ємна частина політичного процесу, за умови дотримання прозорості та етичних норм [133, с. 93]. Сьогодні лобізм значно урізноманітнився за формами та методами, адаптуючись до викликів інформаційного середовища й зростання ролі громадянського суспільства. Окрім традиційного прямого лобіювання (особисті контакти з депутатами, чиновниками, офіційні звернення, виступи на слуханнях), набули поширення й інші сучасні форми лобістської активності:

Цифровий лобізм. Стрімкий розвиток інтернету та соціальних мереж створив нові канали впливу на владу. Лобісти опановують інструменти онлайн-кампаній, цільової реклами, блогів, платформ для організації масових звернень громадян. Відбувається зсув "від рукостискань до хештегів" – політичні дискусії все частіше формуються інформаційними хвилями у соцмережах [180].

Електронне лобіювання дає змогу відносно малими коштами мобілізувати широкі кола громадськості на підтримку чи протидію певним рішенням, а також безпосередньо звертатися до політиків через публічні онлайн-платформи. Наприклад, всеєвропейські кампанії у мережі Х чи через петиції можуть впливати на порядок денний Єврокомісії. Однак цифровий лобізм має й зворотний бік: соціальні мережі спрощують поширення маніпулятивної чи неправдивої інформації, астротурфінгових кампаній (маскування замовних акцій під "громадянські" ініціативи). Це викликає занепокоєння і потребує більшої прозорості у використанні онлайн-інструментів впливу. Однак попри ризики,

цифрові технології стали невід'ємною складовою сучасного лобізму, підсилюючи інші форми (наприклад, координуючи кампанії "знизу").

Лобіювання через неурядові організації. Значного розмаху набула *адвокація* – просування суспільних інтересів силами громадських об'єднань, аналітичних центрів, рухів. Неурядові організації виступають від імені різних соціальних груп (екологів, правозахисників, споживачів, пацієнтів тощо), намагаючись впливати на політиків шляхом аргументованого діалогу, публічних кампаній, експертних висновків. На міжнародній арені саме неурядові організації часто відіграють роль лобістів глобальних ідей – наприклад, Agenda 2030 (Цілі сталого розвитку ООН) просувалася багато в чому завдяки тиску коаліцій громадських організацій. В межах ЄС представники громадянського суспільства залучаються до консультацій при Єврокомісії, входять до дорадчих органів. Багато неурядових організацій мають офіси у Брюсселі та інших столицях, здійснюючи постійний моніторинг і комунікацію з владою. Таким чином, недержавний сектор став важливою ланкою лобістської екосистеми поряд з бізнесом [12, с. 197-198]. Відмінність полягає у мотивації: якщо корпорації відстоюють комерційні інтереси, то неурядові організації найчастіше просувають суспільні блага чи права, спираючись на підтримку громадськості. Втім, методи вони використовують подібні – від експертних доповідей і прямих зустрічей з посадовцями до мобілізації масової думки.

Експертні мережі та аналітичні центри. Складніші політичні рішення вимагають експертизи, і тут з'являється феномен "м'якого" лобізму через знання. В різних країнах створено численні think tanks (аналітичні центри), дослідницькі інститути, експертні ради, які формально незалежні, але часто фінансуються зацікавленими групами. Вони продукують аналітичні звіти, рекомендації, беруть участь у публічних консультаціях – цим самим непрямо лобіюють вигідні своїм спонсорам політики. Наприклад, у США впливові аналітичні центри (Brookings, Heritage Foundation тощо) історично афілійовані з певними бізнес-колами чи політичними течіями і через публікації та експертні слухання впливають на курс законодавства. В ЄС при Єврокомісії діють *advisory groups* з питань регулювання,

до складу яких входять представники промисловості та науки – це створює мережі експертного лобізму у межах офіційних процедур. Яскравий приклад – дослідження мереж доступу до Єврокомісії [108]. Так, на основі даних про 9785 зустрічей посадовців Комісії з 2306 організаціями (лобістами) протягом 2014–2015 рр. було побудовано графу взаємодії, яка показала наявність кількох кластерів лобістських "спільнот" навколо різних політик, а не єдиної сталої спільноти. Загалом експертно-методичний вплив є тоншою формою лобіювання, коли замість прямого тиску відбувається формування порядку денного через знання і фахові аргументи.

Корпоративні офіси та професійні лобістські фірми. Транснаціональні компанії і бізнес-асоціації сьогодні мають розгалужену інфраструктуру представництв поблизу центрів влади. У Вашингтоні це знаменита алея K-Street, в Брюсселі – європейський квартал, в Берліні – район урядового кварталу. Великі корпорації утримують власні офіси з урядових зв'язків, а також наймають зовнішні агентства і юридичні компанії для просування своїх інтересів. Так, за даними 2024 р., шість провідних технологічних гігантів (Meta, Google/Alphabet, Microsoft, ByteDance, X(Twitter), Snap) разом витратили понад $61 млн на лобіювання у США і залучили близько 300 лобістів, тобто по одному на кожних двох членів Конгресу [166]. Постійна присутність корпорацій у коридорах влади дає їм змогу оперативно реагувати на законодавчі ініціативи, вносити правки, захищати свій ринок. Водночас суспільство уважно стежить за таким впливом: в багатьох країнах діють правила прозорості (реєстри, звіти) саме для корпоративного лобізму, щоб громадяни знали "хто і чиї інтереси лобіює".

"Лобіювання знизу" (grassroots lobbying). Ця форма передбачає мобілізацію широких мас громадськості для опосередкованого тиску на посадовців. Замість прямого звернення до депутата лобіст організовує кампанію, аби тисячі виборців самі звернулися до свого представника з вимогою чи проханням [117]. Класичний приклад – масові розсилки листів, телефонні дзвінки або електронні петиції виборців на підтримку або проти певного закону. Приміром, аналіз кампанії проти зміни клімату, фінансованої нафтовими корпораціями, виявив цілий комплекс

прийомів: фінансування псевдо-наукових досліджень, вплив на громадську думку через рекламу. У США такі методи використовуються дуже активно: наприклад, коаліції зі захисту довкілля здійснювали тиск на членів Конгресу, масово вимагаючи проголосувати за екологічний акт. Всі ці факти, зібрані у межах одного кейсу, дають матеріал для теоретичних висновків про лобізм. У літературі описано також багато кейсів успішного "grassroots" лобізму, коли громадські рухи зупиняли або просували рішення всупереч інтересам впливових еліт [39, с. 85]. Таким чином створюється суспільний тиск "знизу", який спонукає політиків діяти, прислухаючись до голосу громади (часто ініційованого самими ж лобістами). В українській науці до цього явища інколи застосовують термін "адвокація". Влада загалом прихильніше ставиться до таких звернень, адже формально вони йдуть від громадян, реалізуючи їхнє право участі у демократії. У практиці навіть існують технології, коли корпорації чи союзи імітують "*лобіювання знизу"* – наймають піар-фірми для створення видимості стихійної громадської підтримки своїх вимог (астротурфінг). Такий тип лобізму тісно пов'язаний з цифровими технологіями: через соцмережі та онлайн-платформи заклики до дії можуть поширюватися вірусно, залучаючи десятки тисяч учасників. Наприклад, у 2012 р. інтернет-спільнота успішно провела кампанію проти американського закону SOPA, буквально засипавши конгресменів мільйонами електронних листів – і законопроєкт було відхилено [114]. Зрозуміло, така сила "голосу народу" не залишається непоміченою і тепер її активно беруть на озброєння як громадські рухи, так і бізнес-структури.

Узагальнюючи вищезазначені підходи, можна стверджувати про те, що адвокація є легітимною формою політичної та громадської участі, яка полягає у системному просуванні суспільно важливих інтересів через поєднання експертного обґрунтування, публічної комунікації та впливу на процес ухвалення рішень з метою досягнення змін у державній або наднаціональній політиці.

Перелічені форми часто використовуються в комплексі. Сучасні лобістські стратегії багаторівневі: одна й та сама кампанія може включати експертну роботу (підготовка звіту), медійну активність (соціальні мережі, преса), прямі перемовини

з посадовцями і мобілізацію прихильників серед населення. Наприклад, для просування нового закону про відновлювану енергетику лобістська коаліція може одночасно: найняти науковців для обґрунтування вигод закону, організувати пости в Facebook з прицілом на виборців ключових округів, провести зустрічі з депутатами в комітетах та ініціювати публічну підтримку через петиції. Таким чином, межа між різними видами лобізму стає умовною – усе це частини єдиної системи інтегрованого впливу на політику. ОЕСР відзначає, що сучасна структура акторів лобіювання є багатошаровою та розгалуженою: від професійних лобістських фірм і бізнес-асоціацій до неурядових організацій, аналітичних центрів, експертних груп та навіть академічних установ [175]. А методи впливу варіюються від традиційних зустрічей до публічних комунікаційних кампаній і співпраці з дослідниками чи grassroots-ініціативами. Це робить сучасний лобізм більш комплексним явищем, що вимагає постійного оновлення підходів до його регулювання і дослідження.

Еволюція феномену лобізму у світовій політиці демонструє перехід від кулуарних і нерегульованих практик до відкритого, багатоформатного й підконтрольного суспільству процесу представництва інтересів. В різних країнах цей шлях мав свої особливості: США стали піонером у легалізації та професіоналізації лобізму, Європа поступово наслідує, впроваджуючи власні правила з урахуванням національних традицій (від корпоратизму в Німеччині до нових законів у постсоціалістичних країнах). Сучасний лобізм виходить за межі кабінетів – він присутній у цифровому просторі, в експертних дебатах, на вулицях у вигляді громадських кампаній. Логіка аналізу дає змогу зробити висновок, що лобізм є специфічною формою політичної комунікації та представництва інтересів, яка полягає в системній діяльності суб’єктів щодо впливу на центри ухвалення рішень, формування політичного порядку денного та коригування публічної політики. У демократичній системі лобізм виступає легітимним механізмом зв’язку між суспільством, бізнесом, громадськими структурами й владою, разом із тим його конструктивна роль проявляється за наявності відповідних інституційних

передумов – правового регулювання, відкритості, підзвітності та відмежування від корупційних чи прихованих форм впливу.

Для його розуміння наука розробляє складні методології, поєднуючи порівняння, мережевий підхід, кейси і великі дані. Все це сприяє виробленню більш збалансованих підходів до регулювання лобізму, щоби забезпечити максимальну прозорість і підзвітність цього явища як невід'ємної складової демократичного процесу. Лобізм продовжує розвиватися разом зі зміною політичних комунікацій, і розуміння його еволюції важливе для вироблення ефективних політик, що враховують голос різних груп суспільства, але убезпечують від неправомірних впливів. Така еволюція триває, відкриваючи нові питання для дослідників і виклики для законодавців у всьому світі.

Таким чином, еволюція лобізму відображає перехід від персоніфікованого впливу до інституційно регламентованих форм політичної участі. У цьому сенсі лобізм постає не лише як механізм тиску на владу, а як форма політичної комунікації, спрямована на узгодження інтересів у межах демократичного процесу.

1.2. Теоретичні підходи до аналізу лобізму

У сучасній політичній науці феномен лобізму розглядається через призму кількох концептуальних парадигм – інституціоналізму, плюралізму, неоінституціоналізму, корпоратизму та теорії політичних мереж. Кожен із цих підходів пропонує власне бачення того, як групи інтересів та лобісти взаємодіють з владою, і кожен має свої переваги й обмеження [51, с. 8-9].

Інституціональний підхід. Класичний інституціоналізм фокусувався на формальних аспектах політичної системи – законах, інститутах та процедурах, через які реалізується політика. У межах цього підходу лобізм розглядають як інститут або складову частину політичного процесу, що функціонує за визначеними правилами.

У межах інституціонального підходу вагомий внесок у його формування здійснили представники класичного інституціоналізму та неоінституціоналізму,

які розглядали політичні інститути як ключовий чинник організації суспільних відносин і процесу ухвалення рішень. Одним із засновників неоінституціонального підходу вважають Д. Норта, який у своїй праці 1990 року визначав інститути як “правила гри” у суспільстві, що формують моделі політичної та економічної взаємодії [171]. Його концепція дозволяє розглядати лобізм як механізм взаємодії акторів у межах формалізованих і неформальних інституційних норм.

Важливу роль у розвитку інституціонального аналізу також відіграли Дж. Марч та Й. Олсен, які у праці “Перевідкриття установ” (1989) обґрунтували значення політичних інститутів як автономних структур, що впливають на поведінку політичних акторів та процес вироблення політики. Їхній підхід акцентував увагу на ролі процедур, правил і політичної культури у функціонуванні демократичних систем [155].

У контексті дослідження лобізму інституціональний підхід набув подальшого розвитку у працях українських науковців, зокрема В. Несторовича, який розглядав лобізм як інституціоналізований механізм взаємодії груп інтересів із органами державної влади та наголошував на необхідності його правового врегулювання відповідно до європейських стандартів прозорості й підзвітності [30, с. 39].

Інституційний аналіз підкреслює, що структура державних органів і наявність правових механізмів (реєстри лобістів, процедури консультацій тощо) визначально впливають на практики лобізму. У країнах зі сталою демократією лобістська діяльність поступово отримала інституціоналізацію – наприклад, через закони та кодекси поведінки, що переводять її в “цивілізоване” русло (тобто в межі закону). У вузькому розумінні лобізм тоді визначається як сукупність дій груп інтересів або їх представників, що здійснюються легальними та легітимними методами з метою впливу на ухвалення рішень у публічних інституціях [119, с. 23-24]. Інституціональний підхід надає великого значення правовим засадам і офіційним каналам взаємодії влади й суспільства. Його обмеженням є те, що традиційний інституціоналізм менш уваги приділяв неформальним аспектам

політики – неофіційним мережам, особистим контактам, культурі поведінки, які часто відіграють вирішальну роль у лобістській діяльності.

Плюралістичний підхід, започаткований працями А. Бентлі, Д. Трумена, Р. Даля, трактує лобізм як природний механізм балансування інтересів у демократичній системі [62; 85; 216]. Теорія плюралізму розглядає лобізм як природний і навіть необхідний механізм демократичної політики. В основі плюралістичної моделі лежить уявлення, що суспільство складається з безлічі конкуруючих груп інтересів, жодна з яких не монополізує владу [51, с. 11-12]. На думку прихильників цього напряму, суспільство складається з множини груп інтересів, що змагаються за вплив на державну політику. Лобіювання, у такому разі, є способом забезпечення політичного представництва поза межами формальних виборчих процедур.

Публічна політика, за класичним твердженням А. Бентлі чи Д. Трумена, є результатом боротьби цих груп та досягнення тимчасової рівноваги між ними [62; 216]. У такому підході лобістська активність виступає як механізм передавання інтересів від суспільства до держави: групи впливу (бізнес-асоціації, профспілки, громадські об’єднання тощо) доводять свої вимоги до владних структур, а влада враховує їх у процесі вироблення рішень. Плюралізм фактично закріплює, що конкуренція груп – це запорука балансу інтересів і запобіжник узурпації політики однією силою. Так, американська політична система часто наводиться як приклад плюралістичної структури, де численні лобі змагаються за вплив у Конгресі та уряді, а політика формується у результаті компромісу. Однак критики зауважують, що реальна картина далека від ідеального “ринку інтересів”. Ще Е. Шаттшнайдер у 1960 р. вказував на ваду плюралістичного “раю”: на його думку, “небесний хор” груп інтересів співає голосом заможних – тобто вплив різних груп нерівномірний, привілейовані верстви звучать голосніше за менш організовані [191].

Сучасні дослідження підтверджують цю нерівність: попри розмаїття тисяч організацій, політики частіше чують “вузькі” особливі інтереси бізнесу, ніж голоси широкого загалу. Таким чином, плюралістичний підхід підкреслює роль лобізму у забезпеченні представництва суспільних та групових інтересів, але його обмеження

проявляються у тому, що баланс сили груп часто зміщений в бік економічно сильних і добре організованих акторів. Це підводить до елітарної теорії як противаги плюралізму.

Елітарна перспектива. З погляду теорії еліт (К. Міллс, Г. Моска), демократичний плюралізм є радше видимістю, а реальну владу зосереджено в руках відносно невеликої групи осіб – політичної або економічної еліти [165; 168]. Лобізм у такому разі відображає інтереси не стільки всього суспільства, скільки цієї правлячої меншості. Соціолог Г. Моска, наприклад, доводив існування "керівного класу" великого бізнесу, який фактично визначає державну політику США [168]. Отже, елітарний підхід піддає критиці плюралістичну тезу про рівні можливості груп: на практиці лобіювання може слугувати інструментом диспропорційного впливу корпорацій, фінансових груп або інших елітних акторів. З цього випливає формування більш критичного наукового підходу до лобізму: якщо плюралісти бачили в ньому механізм врахування різних інтересів, то прихильники елітаризму часто розглядають лобізм як загрозу суспільним інтересам, коли приватні інтереси меншості переважують благо більшості. Саме тому у наукових і суспільних дебатах з'явився термін "*тіньовий лобізм*" – коли вплив здійснюється непублічно, кулуарно, за рахунок ресурсів багатих груп, і межує з корупцією. З цього погляду постає питання: чи можливо "оздоровити" лобістську діяльність шляхом її інституціалізації та прозорості, щоби мінімізувати елітарні перекоси?

Неоінституціоналізм. Відповіддю на недоліки класичного інституціоналізму (з його акцентом на формальні структури) стало виникнення неоінституціонального підходу. Неоінституціоналізм (новий інституціоналізм) об'єднує низку підходів, що враховують як формальні інститути, так і неформальні норми та середовище, в якому діють групи інтересів. Неоінституціоналізм інтерпретує лобізм у контексті інституційних обмежень і норм, які визначають поведінку акторів [110, с. 187-188]. Цей підхід дозволяє пояснити різницю між національними моделями лобіювання, адже саме політичні інститути формують правила доступу до ухвалення рішень. У країнах із сильними парламентськими

традиціями лобізм має відкритий характер, тоді як у постсоціалістичних державах, де інституційна культура ще формується, він часто зберігає неформальні риси.

У застосуванні до лобізму це означає аналіз ширших “правил гри”: не тільки законів про лобіювання, а й традицій, культури взаємодії бізнесу та влади, історично сформованих моделей доступу до чиновників тощо. Наприклад, неоінституціоналісти звертають увагу, що в різних країнах склалися різні режими лобіювання: у США – давно узвичаєна практика з армією професійних лобістів і суворим регулюванням фінансування кампаній; у державах Західної Європи – моделі, близькі до корпоративізму (де держава офіційно залучає великі об’єднання бізнесу та праці до вироблення політики); у постсоціалістичних країнах – тільки формується культура “цивілізованого” лобізму на противагу старим неформальним впливам. З неоінституціональної перспективи, лобізм розглядається як частина мережі політики: рішення ухвалюються не лише у межах формальних органів, а й у взаємодії політиків, чиновників, експертів, лобістів у різноманітних коаліціях і мережах. Відтак, щоб зрозуміти результат лобіювання, слід аналізувати контекст і правила, які скеровують поведінку акторів. Приміром, Н. Лобанов, М. Хендлер відзначають, що реальна практика лобізму є симбіозом плюралістичних і корпоративних рис, тобто багато груп конкурують за вплив, але водночас окремі “корпоративні” інтереси (потужні бізнесові або галузеві групи) отримують привілейований доступ [110, с. 187-188; 136, с. 24-25].

Неоінституціональний аналіз висвітлює також значення прозорості та підзвітності: якщо взаємодія інтересів і влади вбудована в публічні процедури (реєстри зустрічей, консультації, етичні кодекси), суспільство може контролювати цей процес, і лобізм працює на користь демократії. Натомість нерегульований лобізм несе ризики зловживань – корупції, “торгівлі впливом”, ухвалення рішень на користь вузьких груп всупереч публічному інтересу. Таким чином, неоінституціоналізм дає комплексніший інструментарій: він поєднує увагу до формальних норм (як інституціоналізм) і до реальної поведінки акторів та неформальних правил (як це підкреслювали і плюралісти, і критики-елітологи).

Корпоративістський підхід, представлений працями Ф. Шміттера, Дж. Гроте та Г. Лембруха, наголошує на ролі організованих інтересів – профспілок, бізнес-асоціацій, галузевих об'єднань – у процесі формування політики [38, с.83-85; 195]. Лобізм у такій моделі є складовою переговорного процесу між державою та організованими групами, що мають офіційний статус партнерів у виробленні політичних рішень.

Теорія політичних мереж (Дж. Марч, Р. Родс) акцентує увагу на міжінституційному характері сучасного лобізму. У цьому контексті він постає як система взаємозалежних акторів – державних, приватних та громадських, що взаємодіють через канали комунікації, обміну інформацією та ресурсами [159, с. 10-11; 189, с. 49]. Саме цей підхід є найбільш релевантним для аналізу лобізму у наднаціональних структурах ЄС, де процес ухвалення рішень має багаторівневий характер.

*Інші теоретичні підходи***.** Окрім вищезгаданих, слід згадати й *раціонально-вибірковий підхід* (теорію суспільного вибору) та пов'язані економічні моделі. Вони розглядають лобістів як раціональних акторів, що максимізують власну вигоду, а процес лобіювання – як різновид ренти (rent-seeking). З цієї перспективи, лобіювання часто зводиться до спроб отримати економічні переваги через вплив на державну політику, замість досягнення конкурентних успіхів на ринку [152]. Наприклад, фірма може інвестувати кошти у лобістів, аби вибороти для себе податкові пільги чи захисні тарифи – фактично, "вибити" ренту шляхом політичного тиску. Теорія колективної дії М. Олсона також пояснює, чому малі групи з великими інтересами (наприклад, монополії) лобіюють ефективніше, ніж великі розпорошені групи громадян: останнім важче організуватись, виникає проблема "безбілетника" [80]. Підхід суспільного вибору висвітлює можливі ризики, пов'язані з лобістським впливом – неефективність, втрати для економіки, нерівність, і часто обґрунтовує потребу у жорстких регуляціях, щоб мінімізувати несправедливі переваги сильних груп. Водночас критики цієї теорії зауважують, що вона редукує складні політичні взаємодії до чисто економічної логіки,

ігноруючи, скажімо, ідеї та суспільні цінності, які теж можуть мотивувати лобістську активність.

Допоміжним аналітичним інструментом для пояснення взаємодії акторів лобізму виступає *теорія ігор і формальні моделі*. Це ще один важливий підхід до вивчення лобістських практик, що походить з економічної та політичної теорії раціонального вибору – це моделювання лобізму як стратегічної гри. У таких моделях лобісти та політики розглядаються як раціональні гравці, що максимізують власні вигоди, обмінюючись ресурсами (інформацією, підтримкою, фінансами) заради взаємної користі. Теорія ігор дозволяє формалізувати подібні ситуації та передбачити рівновагу інтересів. Класичним прикладом є модель “protection for sale” (захист на продаж) у міжнародній економіці: уряд вирішує, яке торговельне протекціоністське рішення ухвалити, зважаючи на “ставки” різних галузевих лобістів (внески у виборчі фонди, обіцянки підтримки виборців тощо). Дж. Гросман і Е. Хелпман – відомі дослідники, що застосували інструментарій економічної теорії для вивчення впливу груп інтересів – розробили низку моделей, де політики максимізують власну утиліту (шукають рівновагу між суспільним добробутом і внесками від лобістів), а групи конкурують, пропонуючи **“**політичні інвестиції” у вигляді пожертв або інформації [56, с. 1222-1223]. Цей підхід повністю теоретичний і ігровий за своєю суттю, але він дав багато перевірюваних гіпотез щодо наслідків лобіювання. Наприклад, формальні моделі передбачили, що за певних умов лобізм призводитиме до викривлення політики на користь організованих груп (через механізм “ринку політичного впливу”), що підтверджується емпірично у сферах торгівлі, оподаткування, регулювання тощо [109, с. 6-7]. Разом з тим, теорія ігор висвітлює і парадоксальні ситуації – такі як дилема колективної дії: хоча всі бізнес-кола виграють від спільного лобіювання, кожна окрема фірма має стимул ухилитися від витрат (феномен “безбілетника” за Олсоном). Тому на практиці великі дифузні групи (наприклад, споживачі) лобіюють слабше, ніж малочисельні вузькі групи з високими ставками. Ці висновки багато в чому пояснюють, чому регуляторна політика нерідко відображає інтереси потужних галузевих лобі й не завжди оптимальна з погляду суспільного блага.

Загалом раціонально-ігрові моделі збагатили методологію дослідження лобізму строгим математичним апаратом. Їх застосування потребує кількісних даних (про витрати лобістів, голосування законодавців, результати політик), тому цей підхід стимулював розвиток кількісних методів у даній сфері – статистичного аналізу, економетрики, великих масивів даних про лобістську активність.

Зіставивши згадані теоретичні рамки, можна побачити, що вони радше доповнюють одна одну, ніж повністю заперечують. Інституціоналізм акцентує структуру і формальні правила; плюралізм – процес конкуренції між багатьма акторами; неоінституціоналізм – контекст і правила гри, що еволюціонують; елітарна й економічна теорії – потенційну деформацію влади на користь сильних груп. Плюралістичний підхід є найбільш нормативно оптимістичним: він вважає лобізм необхідним елементом демократії, але його слабке місце – романтизація рівності можливостей. Елітарний погляд, навпаки, попереджає про нерівність впливів, проте грішить надмірним детермінізмом, вважаючи, що вся політика керується тільки елітами, без залишку. Інституціональний і корпоративістський підходи звертають увагу на роль державних інститутів: наприклад, у деяких країнах (Австрія, Швеція) державна влада історично інтегрувала великі об’єднання (роботодавців, профспілок) у процес ухвалення рішень – і це дає більш впорядкований, “договірний” тип лобізму, ніж стихійний плюралізм. Однак така корпоратистська модель теж має недоліки: вона може виключати з процесу менші групи та нові голоси, закріплюючи статус-кво. Неоінституціоналізм намагається врахувати ці нюанси й визнає, що відсутнє єдине універсальне пояснення: поведінка лобістів залежить і від ресурсів (що підкреслюють плюралісти й елітисти), і від правил (на чому наголошують інституціоналісти), і від ідей та інформації (що особливо цікаво в сучасних мережевих підходах) [71, с. 164].

Сучасні дослідники дійшли висновку, що для повного розуміння лобізму треба застосовувати комбінований підхід. Наприклад, К. Шлозман виокремлювала кілька “хвиль” вивчення лобізму: від ранніх описів груп інтересів – до аналізу політичних мереж та питань прозорості. Відповідно, і методологія дослідження еволюціонувала: від суто описово-інституційної до міждисциплінарної, що залучає

політологію, право, економіку, соціологію. Жоден із підходів не можна назвати вичерпним або “найправильнішим” – кожен підкреслює різні переваги та конструктивні ефекти [194]. У наукових працях пропонується не дотримуватися догматично однієї теорії, а брати з кожної те, що дозволяє об’єктивно пояснити поведінку лобістів і результати їхньої діяльності. Розглядаючи лобізм як механізм представництва інтересів, доцільно враховувати і роль громадянського суспільства у формуванні публічної політики. Дослідники О. Банчук-Петросова та Т. Мадрига зазначають, що громадські організації, експертні структури, аналітичні центри, ЗМІ та інші інститути громадянського суспільства виступають суб’єктами артикуляції суспільних інтересів, забезпечують комунікацію між владою і громадянами та можуть впливати на політичний порядок денний [3, с. 14-15]. У цьому контексті громадське лобіювання слід розглядати не лише як форму тиску на владу, а як інструмент демократичної участі, публічного узгодження інтересів і контролю за процесом ухвалення рішень.

У контексті аналізу політичних практик лобізму доцільним є звернення до категорії політичного ризику, оскільки лобістська діяльність безпосередньо пов’язана з процесами ухвалення політичних рішень, конкуренцією групових інтересів і функціонуванням політичних інститутів. Як зазначає Ю. Кобець, політичний ризик є не лише супутнім явищем політичної діяльності, а й структурним елементом політичного процесу, що відображає здатність політичної системи ухвалювати рішення, адаптуватися до змін і зберігати стійкість у кризових ситуаціях [16, с. 144-145]. У цьому сенсі інституціоналізація та прозорість лобізму можуть розглядатися як чинники зниження політичних ризиків, тоді як неформальні, непрозорі або вибіркові канали впливу, навпаки, зумовлюють зростання ризикового потенціалу політичного середовища, підривають довіру до інститутів і знижують демократичну легітимність процесу ухвалення рішень.

Особливо повчальним є досвід регулювання та розвитку інституту лобізму в інших країнах, зокрема у державах Вишеградської групи, які близькі Україні за постсоціалістичним контекстом. Ці країни після переходу до демократії стикнулися з подібною проблемою: як перевести неформальні практики впливу на

владу у цивілізоване русло? Підходи виявилися різними. Польща ще 2005 року запровадила спеціальний закон про лобіювання, ставши піонером у регіоні щодо законодавчого регулювання діяльності лобістів [131, с. 324-325]. Угорщина теж мала закон (ухвалений у 2006 р.), але через кілька років його скасували (2010 р.), визнавши малоефективним. Чехія та Словаччина тривалий час не мали окремого лобістського закону, проте впроваджували часткові заходи для прозорості – наприклад, правила публічності законодавчого процесу, реєстри зустрічей депутатів з представниками інтересів, етичні кодекси для посадовців тощо.

Для України особливо важливим те, що держави Вишеградської групи не копіювали моделі Західної Європи, а формували власні системи, адаптовані до схожого постсоціалістичного досвіду, історичних умов і рівня розвитку громадянського суспільства. Саме ця близькість стартових умов робить їхній досвід релевантним для України, яка також поєднує євроінтеграційні прагнення з необхідністю внутрішньої інституційної модернізації [156, с. 233-235]. Дослідження показують важливий висновок: наявність формального закону – лише одна з умов прозорості, але не панацея. Польський випадок свідчить, що закон сам по собі не гарантує вирішення проблем (лобісти там знайшли способи обходити обмеження, реєстр працював неідеально). Водночас країни без закону теж можуть підвищувати відкритість політики загалом – і тим самим частково досягати цілей, яких прагне регулювання лобізму. Наприклад, у Швеції відсутній спеціальний закон про лобістів, але всі суб'єкти, що займаються взаємодією з владою, об'єднані в Асоціацію консультантів зі зв'язків з громадськістю, яка саморегулює етичні стандарти галузі [136, с. 23].

ЄС також не вимагає від кожної країни окремого лобістського закону, але на наднаціональному рівні запровадив Реєстр прозорості, спільний для Європейської комісії, Парламенту і Ради, де добровільно реєструються організації, що лобіюють європейські інституції.

Для України, де питання легалізації лобізму обговорюється багато років, досвід Вишеградських країн є цінним у декількох аспектах. По-перше, він показує, що інституціоналізація лобізму – довгий шлях: однієї норми закону недостатньо,

потрібна ціла система прозорості (декларації зустрічей, звіти про фінансування, врегулювання "обертових дверей" між держслужбою і приватним сектором тощо). По-друге, важливо врахувати баланс між доступом і підзвітністю: на ранніх етапах трансформації акцент може робитися на сприянні участі бізнесу у формуванні політики (аби стимулювати економіку), але з часом дедалі більшої ваги набирає вимога прозорості, щоби запобігти корупції [131, с. 327-328]. Так, у Польщі імпульсом до перегляду правил стали гучні скандали (афера Ривіна), що похитнули довіру до влади. Україні цей урок теж актуальний: скандали навколо неформального впливу олігархів лише підкреслюють необхідність відкритих правил гри. По-третє, досвід показує, що культура лобіювання не менш важлива, ніж закон. Якщо учасники політичного процесу (і самі лобісти, і посадовці) усвідомлюють межі допустимого та дотримуються етичних норм, лобізм стає "цивілізованим" інструментом демократії, а не синонімом змови. Тут може бути корисним приклад США та Західної Європи, де існують професійні асоціації лобістів, кодекси етики та практики **с**аморегуляції [7, с. 17-18]. В українській науці також триває осмислення цих проблем. Вітчизняні дослідники розглядали лобізм під різними кутами – як феномен зв'язків з громадськістю, як правовий інститут, як соціально-філософську проблему тощо. Приміром, О. Стовпець аналізував лобіювання як фактор впливу на культуру законотворчості в інформаційному суспільстві, підкреслюючи морально-етичні колізії цієї практики [37, с. 155-156].

Досвід країн Вишеградської групи є особливо цінним для євроінтеграційних процесів України з огляду на спільність історичного розвитку, постсоціалістичну трансформацію та подібні стартові умови на шляху до членства в Європейському Союзі. Як зазначає В. Марчук, Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина змогли у відносно стислі терміни пройти шлях від централізованих моделей управління до децентралізованих демократичних систем, що відповідали стандартам ЄС, і цей досвід має прикладне значення для сучасної української державної політики [26, с. 34-36]. Аналіз досліджень автора показує, що саме на місцевому рівні ці країни змогли продемонструвати спроможність виконувати європейські стандарти у сфері надання публічних послуг, прозорості бюджетів і залучення громадян до ухвалення

рішень, що є ключовим і для України в контексті реалізації Угоди про асоціацію з ЄС [157, с. 19-20]. Країни Вишеграду не лише досягли членства в ЄС і НАТО, але й стали прикладом управлінських трансформацій у політичних, економічних і соціальних сферах, які відповідають європейським стандартам. Зокрема, вони продемонстрували необхідність здійснення глибоких внутрішніх реформ, включно з правовою, адміністративною та судовою системами, а також розвитком громадянського суспільства – ключового елементу демократичного державотворення [158, с. 339]. Ці уроки мають важливе значення для України, адже успішне здійснення євроінтеграції вимагає не лише формальної адаптації законодавства, але й зміцнення демократичних інститутів та здатності суспільства ефективно комунікувати і впливати на політичні рішення.

Такі праці свідчать, що й в Україні усвідомлюють значення теоретико-методологічних засад: необхідно чітко визначити поняття лобізму, його типологію та межі, щоби відрізнити “цивілізований” лобізм від корупційного впливу. В. Кучерявий у своїй роботі порівняв розвиток інституту лобізму в Україні та за кордоном, окресливши проблеми і перспективи [19, с. 149–150]. Зокрема, він дійшов висновку про потребу переймати найкращі зарубіжні практики прозорості й підзвітності, адаптуючи їх до українських реалій.

Теоретичні підходи до аналізу лобізму – інституціоналізм, плюралізм, неоінституціоналізм та інші дають багатовимірне бачення цього явища. Інституціоналізм вчить нас тому, що інститути мають значення: без правил і структур лобізм ризикує перетворитися на хаотичну або корупційну активність. Плюралізм нагадує про необхідність конкуренції і врахування різних голосів, але водночас застерігає (через своїх критиків) про нерівність цих голосів. Неоінституціональний і мережевий підходи наполягають: щоб зрозуміти лобізм, треба врахувати контекст – історію, культуру, неформальні домовленості. Зарубіжний досвід (особливо країн Центрально-Східної Європи) демонструє, як поступово можна легалізувати і дисциплінувати лобістську діяльність, зробивши її частиною демократичного процесу, а не його тінню. Для України використання цих напрацювань може бути шляхом до зміцнення демократичних інститутів – зокрема,

через ухвалення збалансованого закону про лобізм, запровадження прозорих процедур і формування нової політичної культури. Врешті-решт, як зазначають дослідники, варто гнучко поєднувати різні теоретичні ракурси [51, с. 16-17]. Тільки так можна об'єктивно оцінити і роль лобізму в політиці, і необхідні обмеження та запобіжники для нього. Лобізм може бути одночасно і ресурсом демократії – каналом для представництва інтересів, і предметом настороги – якщо вузькі групи захоплюють непропорційний вплив. Завдання науки – розкрити ці тенденції, а завдання практики – спираючись на найкращий світовий досвід, забезпечити, щоб лобізм розвивався цивілізовано, прозоро і на благо суспільства загалом.

1.3. Стан наукової розробки проблематики лобізму в світовій та українській політичній науці

Дослідження лобізму як політичного феномену має глибоку та багатогранну традицію, що розвивалася паралельно з еволюцією самого явища. Найбільш системного та тривалого вивчення ця проблематика зазнала у західній, насамперед американській, політології, де лобізм був інституціоналізований як легітимна частина політичного процесу.

Серед класичних праць, що заклали фундамент для сучасного розуміння механізмів впливу груп інтересів, варто виокремити декілька ключових напрямів. Дж. Беррі у своїй праці "Суспільство груп інтересів" ("The Interest Group Society"), що вважається "золотим стандартом" у цій галузі, аналізує лобізм у ширшому контексті демократичної теорії [64]. Він розглядає не лише традиційні бізнес-асоціації та профспілки, але й громадські групи, корпорації та нові соціальні рухи, досліджуючи фундаментальну дилему демократії: як забезпечити право громадян на вільне відстоювання своїх інтересів, не допустивши при цьому домінування вузьких, корисливих інтересів на шкоду суспільному благу.

Критичний погляд на плюралістичну модель запропонував Ч. Ліндблом у своїй роботі "Політика та ринки" ("Politics and Markets"). Він обґрунтував концепцію "привілейованого становища бізнесу" в ринкових демократіях, стверджуючи, що уряди, незалежно від їхньої ідеології, змушені враховувати

інтереси великого бізнесу для забезпечення економічної стабільності, що надає корпораціям структурний важіль впливу, недоступний іншим групам [135].

У європейській науці дослідження лобізму тісно пов'язане з процесами поглиблення європейської інтеграції. Праця Дж. Грінвуда, зокрема "Представництво інтересів у Європейському Союзі" ("Interest Representation in the European Union"), є авторитетним джерелом з аналізу структури та динаміки брюссельського лобізму [104; 105]. Дж. Грінвуд детально розглядає п'ять основних секторів представництва інтересів (бізнес, профспілки, професійні, громадські та територіальні інтереси) та аналізує, як складний, багаторівневий процес ухвалення рішень в ЄС створює унікальні можливості для впливу. Він доводить, що, попри занепокоєння щодо "демократичного дефіциту", політичний процес у Брюсселі є більш відкритим для представництва інтересів, ніж у багатьох національних державах, а Європейська Комісія часто відіграє активну роль у підтримці та навіть створенні груп інтересів для отримання необхідної експертизи.

В українській політології проблематика лобізму набула особливої актуальності у зв'язку з процесами демократичної трансформації. Дослідження вітчизняних науковців, зокрема С. Бульбенюк, І. Ворчакової, В. Капустян, А. Трофименко, зосереджені переважно на аналізі лобізму крізь призму політичної комунікації, публічної політики та необхідності його правового врегулювання [8; 9; 13; 39]. Ключовою особливістю українського контексту є відсутність спеціалізованої законодавчої бази, що призводить до функціонування лобістської діяльності переважно "в тіні", створюючи значні корупційні ризики та знижуючи довіру громадян до політичних інститутів. Відтак, у працях українських вчених домінує наголос на потребі підвищення прозорості та підзвітності у взаємодії між державними структурами та групами інтересів.

В. Климончук, досліджуючи досвід країн Вишеградської групи, дійшов висновку, що успішний євроінтеграційний курс неможливий без формування конструктивної політичної опозиції та здатності еліт до консенсусу [15, с. 13, 17]. У Польщі, Угорщині, Чехії та Словаччині демократичний перехід супроводжувався поступовим переходом від протистояння у легітимні політичні інститути, що

знижувало рівень конфліктності та переводило боротьбу за владу в інституційне явище. На нашу думку, Україна може використати досвід “круглих столів” Польщі та Угорщини, де компроміс між старими владними елітами та новими демократичними силами дозволив виробити власні правила політичної гри на перехідний період, а європейські цілі стали вище вузькопартійних або бізнесових інтересів. Схожої думки дотримуються і О. Березовська-Чміль, Ю. Кобець, М. Міщук, які вважають, що компроміс між старими й новими елітами країн Вишеградської групи дозволив виробити спільне бачення розвитку держави, що стало передумовою успішних переговорів з ЄС і адаптації європейського законодавства [5, с. 11-12]. Для України це особливо актуально з огляду на те, що інтеграція до ЄС у сучасних умовах безпосередньо пов’язана з питаннями національної та регіональної безпеки, реформування оборонної та безпекової політики відповідно до стандартів Європейського Союзу.

Водночас попри значний науковий доробок, ми дійшли висновку, що у вітчизняній політології досі бракує комплексних порівняльних досліджень, присвячених аналізу моделей лобізму в країнах Центрально-Східної Європи, зокрема у Вишеградській групі. Ці країни, маючи спільну постсоціалістичну спадщину, характеризуються меншою інституційною ефективністю та слабшим розвитком громадянського суспільства, що створює специфічні умови для представництва інтересів. Дослідження показують, що навіть у Польщі, єдиній країні групи, де було ухвалено спеціальний закон про лобіювання, це не призвело до автоматичного вирішення проблем із прозорістю [35]. Вивчення досвіду цих держав, які пройшли шлях від посткомуністичних трансформацій до повноцінного членства в ЄС, становить суттєвий елемент для інтерпретації того, як формуються та функціонують практики лобізму в умовах незавершеної інституціоналізації. Ця прогалина у наукових розробках і зумовлює актуальність та наукову новизну обраної теми дисертаційного дослідження.

Сучасна наукова література трактує лобізм не як аномалію, а як невід’ємний елемент демократичної політики – специфічний механізм взаємодії держави та суспільства. Зокрема, лобізм розглядається як особлива форма впливу на органи

влади та інститути громадянського суспільства в інтересах певних груп, і водночас як один із механізмів сучасної демократії, що поєднує пряму та представницьку її форми [8, с. 38-39]. Д. Форкош доходить висновку, що лобістська діяльність є важливим механізмом прояву та інституційного представлення суспільних інтересів і потреб, що забезпечує їх урахування у процесі ухвалення публічно-владних рішень і тим самим сприяє реалізації принципу народовладдя [41, с. 104]. Особливої актуальності питання лобістської діяльності набуває в умовах поглиблення співробітництва України з Європейським Союзом та адаптації національного законодавства до демократичних європейських стандартів.

Подібне розуміння ґрунтується на класичних засадах теорії груп інтересів (плюралізму), які ще з середини XX ст. трактували конкуренцію груп як благо для демократії. Водночас новітні дослідження суттєво розвинули ці теоретичні підходи, врахувавши зауваження щодо нерівного доступу до влади та ролі еліт. У підсумку сформувався "постплюралістичний" погляд: аналізується не лише множинність груп, а й структурування їхнього впливу через субурядові мережі, "issue networks" (мережі обговорення питань) та коаліції адвокації [161, с. 190-191]. Інакше кажучи, зарубіжні політологи дедалі частіше користуються інтегрованими підходами – поєднанням інституціоналізму і оновленої теорії груп, щоб пояснити, як організовані інтереси взаємодіють із державними інститутами у складних багаторівневих мережах політики. При цьому значна увага приділяється саме неоінституціоналістським інтерпретаціям: вивчається, як формальні правила та процедури (напр., виборча система, регламент парламенту, закони про лобізм) визначають можливості та стратегії лобістів у різних країнах [78, с. 2-3]. Домінування інституціонального підходу помітне і в тому, що лобізм трактують як інститут політичної системи, вписаний у контекст існуючих норм і структур влади.

За останнє десятиріччя зарубіжні дослідження також зробили прорив у розумінні ефективності лобізму. Якщо раніше емпірично підтвердити вплив лобістів на політику було складно, то новітні роботи, спираючись на вдосконалені методи (каузальний аналіз, великі набори даних, порівняння різних арен політики), ліквідували цю прогалину [101, с. 461-462]. Огляд сучасних досліджень показав,

що лобіювання дійсно має вплив на формування політики щонайменше трьома шляхами. По-перше, підтверджено існування транзакційних взаємодій: обмін ресурсів (насамперед грошей, послуг) на доступ до владних осіб і ухвалення потрібних рішень. Такий підхід відповідає уявленням теорії раціонального вибору та економічним моделям "rent-seeking", де лобізм постає як своєрідний "ринок" політичних послуг. По-друге, лобістська діяльність діє через інформаційний вплив: експертиза та аргументи, які надають групи інтересів, здатні переконувати посадовців змінити позицію. Цей механізм узгоджується з комунікативними теоріями лобізму (лобіст як постачальник знань) і неоінституціональним баченням, за яким інституції відкривають канали для участі експертних груп. По-третє, лобісти досягають успіху, мобілізуючи підтримку – створюючи коаліції або залучаючи громадську думку на свій бік, тобто використовуючи тактику "зовнішнього" лобіювання [101, с. 463].

Таким чином, ми можемо дійти висновку щодо розуміння лобіювання як практичної діяльності зацікавлених суб'єктів, спрямовану на комунікацію з центрами політичного впливу, аргументацію власних позицій, просування конкретних рішень і забезпечення врахування певних інтересів у процесі вироблення державної або наднаціональної політики. У демократичному суспільстві лобіювання є легітимним інструментом політичної участі за умови його правового регулювання, прозорості, підзвітності та відмежування від корупційного чи прихованого впливу.

Всі три шляхи наразі емпірично задокументовані, що суттєво збагачує теорію: відтепер лобізм постає як багатовимірне явище, здатне за певних умов і сприяти демократії (через інформацію та представництво інтересів), і викликати ризики (внаслідок фінансових зловживань). Новітня література дозволяє більш нюансовано оцінити роль лобізму – одночасно як потенційно шкідливого явища і як корисного інструменту демократичного представництва. Вітчизняні дослідники дотримуються схожих висновків: у наукових публікаціях акцентуються позитивні аспекти лобіювання – забезпечення комунікації між владою і суспільством,

балансування різних інтересів – а також ризики, у разі відсутності належного контролю (корупція, маніпуляції, тіньовий вплив) [8, с. 39].

Проведений аналіз зарубіжних, і українських підходів, дає підстави стверджувати, що нині визнають двоїсту природу лобізму: він необхідний для представництва інтересів, але потребує чітких "правил гри", щоб не перетворитися на інструмент прихованого привласнення влади. У контексті України за останнє десятиріччя сформувався помітний науковий доробок із проблематики лобізму, який активно спирається на зарубіжні теорії і одночасно враховує специфіку перехідної політичної системи. У працях українських політологів простежується застосування різних методологічних підходів до аналізу лобізму. Зокрема, виокремлено декілька базових підходів до визначення цього феномена: професійно-компетентнісний (лобізм як діяльність фахівців-"лобістів", носіїв експертизи), корпоративістський (лобіювання як вираз інтересів потужних корпоративних об'єднань), інституційний (розгляд лобізму крізь призму інститутів та процедур влади), комунікаційний (лобізм як особлива форма політичної комунікації), плюралістичний (багатоцентричний вплив груп), мережевий (аналіз неформальних мереж впливу), функціональний, політологічний тощо [101, с. 471-472].

Така типологія відображає різноплановість сучасних підходів. Важливо, що домінуючими серед них є саме інституціоналізм (у різних його формах) та теорія груп інтересів. Наприклад, дисертаційні дослідження визначають лобізм як елемент політичної системи, що виступає одночасно політичним інститутом і процесом. У політичній науці України утвердилася думка, що належним чином інституціоналізований, "легальний" лобізм може стати чинником демократизації влади. Дослідники пов'язують запровадження прозорих правил лобіювання з розширенням політичного плюралізму та залученням громадян до процесу вироблення рішень. Фактично лобістські механізми розглядаються як "міст" між громадянським суспільством і державою, який за відповідних умов сприяє більш відкритому та балансованому врядуванню [8, с. 40-41]. Одночасно визнається, що в умовах перехідної політичної системи України лобізм наразі має переважно

неформальний характер. Науковці характеризують його як “квазілобізм” – практики тіньового впливу, що виникають через відсутність законодавчого регулювання і посилюють корупційні ризики [28, с. 69]. Цей стан справ відрізняє українську ситуацію від розвинених демократій, де дієве законодавство легалізує та однозначно окреслює межі лобістської діяльності.

Упродовж 2016–2025 рр. з’явилася низка фундаментальних вітчизняних праць, присвячених теорії та методології лобіювання. Так, Д. Лубінець проаналізував лобіювання як інститут політичної системи, зіставивши зарубіжний досвід США та ЄС із українськими особливостями, і на основі цього розробив науково-практичні рекомендації щодо інституціоналізації лобізму в Україні [23]. Його висновки підтвердили можливість імплементації найкращих іноземних практик лобіювання в українське законодавче поле, з урахуванням національного контексту. Інша праця – Н. Березки була присвячена вдосконаленню організаційно-правових механізмів запровадження лобізму у діяльність органів публічної влади [4]. В ній акцентовано, що правове врегулювання лобістської діяльності є фактором запобігання корупції та підвищення прозорості влади. Крім того, з’явилися численні наукові статті і колективні монографії. Зокрема, Н. Дацій та ін. здійснили теоретико-методологічний аналіз лобізму у світовій політиці, розглянувши еволюцію підходів до лобіювання у різних країнах та висновуючи, які концепції домінують нині в глобальній науці [12]. Такі огляди допомагають українським ученим співвіднести власні дослідження з міжнародним контекстом. Порівняльний аспект присутній і в інших працях, наприклад, Л. Герасіна вивчала практики лобізму в політичному процесі України та світу в політико-соціологічному вимірі , виявляючи спільні риси й відмінності [10]. Досліджувалися також окремі кейси: Т. Яровой проаналізував специфіку інституту лобізму в Німеччині , І. Ворчакова – сутність та способи реалізації лобізму в політиці, С. Годний – лобіювання у контексті моделей політичної комунікації тощо [9; 45]. Загалом, українські науковці охопили широкий спектр питань: від філософсько-історичних передумов виникнення лобізму до прикладних аспектів його легалізації, від впливу лобістів на законотворчість – до ролі лобіювання у забезпеченні національної безпеки [9, с.

181-182]. Це свідчить про зрілість досліджень: сформовано понятійний апарат, класифікації видів лобізму, типологію моделей (американська модель, європейські варіанти, “тіньовий” пострадянський тощо), а також з’явилися конкретні пропозиції щодо оптимального для України шляху розвитку інституту лобізму.

Результати цих численних досліджень не лишаються суто теоретичними – вони здатні відчутно вплинути на політичну практику та нормотворчість в Україні. Передусім, науковий консенсус щодо необхідності легалізації лобізму вже почав транслюватися у сферу політики. Експерти і науковці наголошують, що відсутність спеціального закону створила сприятливі умови для “квазі-лобіювання”, яке підживлює корупційні ризики [28, с. 71]. Натомість запровадження прозорих правил гри виведе цю діяльність з тіні і піддасть її демократичному контролю. Історія спроб законодавчо врегулювати лобіювання в Україні налічує щонайменше десять різних законопроєктів, починаючи з 1999 року. Однак лише останнім часом, завдяки як внутрішньому науковому тиску, так і зовнішнім зобов’язанням (Угода про асоціацію з ЄС 2014 р. прямо передбачає необхідність законодавчої регламентації лобізму , так само як і Висновок Єврокомісії щодо кандидатства України від 8 листопада 2023 р.), це питання вийшло на передній план. У Національній антикорупційній стратегії на 2021-2025 рр. теж наголошено на проблемі непрозорого, “тіньового” лобіювання та заплановано розробку законопроєкту про лобістську діяльність [2]. Українські науковці брали активну участь у підготовці рекомендацій і концепцій такого закону, спираючись на міжнародні стандарти (принципи прозорості, реєстрації лобістів, звітності про контакти тощо) та на порівняльний аналіз успішних кейсів (США, Канада, ЄС). Результатом цього діалогу між наукою і практикою стало те, що у листопаді 2023 року Національне агентство з питань запобігання корупції винесло на обговорення проєкти законів “Про доброчесне лобіювання та адвокацію в Україні” і пов’язані зміни до Кодексу про адміністративні правопорушення [27, с. 78-79]. Фактично, вперше офіційно запропоновано врегулювати як власне лобізм, так і суміжну діяльність адвокації, відмежувавши їх від корупційного впливу. Ці проєкти багато в чому спираються на попередні наукові напрацювання. Зокрема, у них дано

легальні визначення лобіювання та встановлено механізми реєстрації лобістів – подібно до моделей, описаних у науковій літературі. Водночас експерти (наприклад, Б. Мохончук, О. Мокроусова) звернули увагу і на недоліки початкових варіантів закону, що стали очевидними завдяки науковій критиці [27]. Йдеться про ризик надмірного обмеження політичних прав громадян у запропонованих нормах (права на звернення до влади, на вираження поглядів тощо). Наявність такої дискусії – коли академічна спільнота уважно аналізує проєкт закону і пропонує його доопрацювання – свідчить про безпосередній вплив науки на законотворчість. Загалом сучасні дослідження лобізму вказують шлях до більш зрілої політико-правової культури: їхні результати можуть допомогти перетворити лобізм в Україні з стихійного й тіньового явища на легітимний інститут, що діє прозоро, підзвітно і на благо суспільного інтересу. Це, своєю чергою, створює передумови для позитивних змін у політичній сфері – підвищити рівень довіри до владних рішень, знизити корупційні ризики та інтегрувати українську практику лобіювання у русло європейських демократичних стандартів.

1.4. Методологічні основи дослідження політичних практик лобізму

Для досягнення поставленої мети та завдань дослідження, що полягає в аналізі феномена лобізму в межах європейської інтеграції країн Вишеградської групи, було обрано методологічний інструментарій, що ґрунтується на синтезі кількох взаємодоповнюючих підходів. Такий комплексний підхід дозволяє всебічно розглянути досліджувану проблему, враховуючи як формальні “правила гри”, так і неформальні практики, а також функціональне навантаження лобізму в політичній системі [161, с. 272-273].

Методологічні засади дослідження лобістських практик мають широкий спектр форм і проявів, що відображає складність самого феномену лобізму. У сучасній політичній науці лобіювання розглядають під різними кутами – як інститут, як процес, як певну технологію та навіть як функцію суспільно-політичної комунікації [162, с. 487]. Відповідно, сформувалася низка наукових

підходів до аналізу цього явища. Дедалі більшого значення набувають порівняльний, інституційний, системний, структурно-функціональний, мережевий, конструктивістський підходи, теорія політичних мереж, а також моделі, засновані на теорії ігор і критичній теорії. Кожен з них акцентує різні аспекти лобістської діяльності та потребує використання відповідного методичного інструментарію. Для повного розуміння лобізму дослідники часто поєднують кілька підходів і методів, керуючись принципом методологічного плюралізму. Це дозволяє уникнути однобічності та охопити політичні, правові, економічні й соціокультурні виміри лобістської діяльності.

Інституціональний підхід виступає як базова методологічна рамка, що дозволяє розглядати лобізм не як хаотичну сукупність індивідуальних дій, а як структуровану частину політичної системи. Цей підхід орієнтований на аналіз формалізованих правил, процедур та механізмів, які регулюють взаємодію між офіційними структурами влади та неурядовими акторами. У контексті цього дослідження він буде застосований для вивчення законодавчих та нормативних актів, що визначають статус лобістів, процедури їх реєстрації, правила доступу до процесу ухвалення рішень та етичні кодекси поведінки у країнах Вишеградської групи та на рівні інституцій ЄС [65]. Це дозволить зрозуміти, як інституційний дизайн впливає на стратегії та тактики лобістських акторів. Цей підхід зосереджується на формальних правилах, законах та організаційних структурах, які визначають рамки лобістської діяльності. Лобізм трактується як інститут – тобто стабільна форма взаємодії влади й груп інтересів, що піддається правовому регулюванню. Дослідники аналізують нормативно-правові засади лобіювання, ступінь інституціоналізації цього феномену в тій чи іншій країні, а також роль державних інституцій у процесі артикуляції інтересів. Наприклад, у працях українських науковців наголошується, що в сучасних демократіях (США, Канада, країни ЄС) лобізм розглядається як легітимний механізм представництва інтересів бізнесу, професійних спільнот і громадянського суспільства, чітко врегульований спеціальними законами (визначено статус лобістів, процедури реєстрації, звітності, етичні стандарти тощо) [17, с. 77-78].

Така інституційна модель підвищує відкритість політичного процесу, зменшує ризики корупції та забезпечує баланс інтересів у суспільстві. В Україні ж, попри тривалі дискусії, до недавнього часу брак законодавчого визначення лобізму й прозорих процедур взаємодії приватних груп з владою призводив до тінізації цих процесів і суспільної недовіри. Українські дослідники, зокрема правники, приділяють значну увагу аналізу вітчизняних законопроєктів про лобізм, обґрунтовуючи необхідність запровадження публічного реєстру лобістів, етичних кодексів та відповідальності за порушення правил [17, с. 78]. Інституційний аналіз таким чином пов'язаний з рекомендаціями щодо імплементації моделей: вивчаючи зарубіжний досвід, пропонують адаптувати його до українських реалій. Це видно і на прикладі згаданих країн Вишеграду – їхній досвід впровадження або, навпаки, стагнації у правовому регулюванні лобізму слугує матеріалом для українських науковців при виробленні моделей прозорого лобіювання в Україні. У межах інституційного підходу застосовуються переважно методи аналізу документів: закони і підзаконні акти, офіційні звіти, регламенти діяльності органів влади тощо становлять основну емпіричну базу для дослідження. Крім того, часто використовуються експертні інтерв'ю з державними службовцями та представниками бізнес-асоціацій, щоб оцінити ефективність існуючих інституційних механізмів.

Порівняльно-політичний метод є ключовим інструментом для реалізації головного завдання дисертації. Як фундаментальний метод політичної науки, порівняння дозволяє виявити закономірності, спільні та відмінні риси у політичних явищах шляхом систематичного зіставлення кількох об'єктів (у даному випадку – політичних систем). Застосування цього методу, що фокусується на аналізі невеликої кількості випадків ("small N"), забезпечує можливість глибокого, контекстуального розуміння становлення лобістських практик у Польщі, Чехії, Словаччині та Угорщині [198]. Такий підхід дасть змогу простежити, як специфічні особливості національних політичних культур, партійних систем, правових традицій та темпів демократичного транзиту вплинули на формування домінуючих моделей лобізму в кожній з країн та на їхню адаптацію до умов функціонування у

межах ЄС, або, як інститути (виборча система чи ступінь децентралізації) впливають на характер і ефективність лобізму. Такі дослідження часто використовують якісні методи (аналіз законодавства, інтерв'ю з експертами) у поєднанні зі статистичними даними (кількість лобістів, обсяг витрат, індекси корупції і т.д.) для отримання цілісної картини. Наприклад, порівняльний аналіз США і країн Європи показує, що більшість європейських держав лише в останнє десятиліття запровадили реєстри лобістів і далеко не всі мають настільки ж розвинуті вимоги до прозорості, як США [198].

Компаративний аналіз є одним із ключових методологічних інструментів вивчення лобізму. Він передбачає зіставлення особливостей лобістської діяльності в різних країнах або різних політичних системах для виявлення спільних рис і відмінностей. Застосовуючи порівняльно-історичний метод, науковці досліджують еволюцію практик лобіювання та їх вплив на процес ухвалення рішень у різних контекстах. Такий підхід дозволяє простежити, як розвиток демократії, тип політичної системи чи правове регулювання впливають на форми і легітимність лобістської діяльності. Наприклад, поширеною темою є порівняння лобізму в розвинутих демократіях (США, Західна Європа) та перехідних країнах (включно з Україною) для з'ясування, чому в одних умовах лобізм сприймається як нормальна частина політичного процесу, а в інших – як щось тіньове чи тотожне корупції. Порівняльні дослідження також охоплюють аналіз різних моделей регулювання лобістської діяльності. Зокрема, країни Вишеградської групи часто стають об'єктом співставлення щодо того, як вони впроваджують "західні" стандарти прозорості. Так, у Польщі з 2005 року діє спеціальний закон "Про лобістську діяльність", однак він запровадив лише мінімальне регулювання і в перші роки не дав відчутних результатів (складна процедура реєстрації лобістів, низька мотивація дотримуватися закону тощо) [32, с. 6-7]. Чехія лише нещодавно запровадила всеосяжний закон про лобіювання, що набув чинності у 2025 році і спрямований на підвищення прозорості та підзвітності цієї сфери. Натомість в Угорщині спроба скопіювати іноземну модель регулювання завершилася невдачею: ухвалений там у 2006 році закон про лобізм виявився неефективним і був скасований у 2011 році.

Це продемонструвало, що порівняльний аналіз має враховувати національний контекст – формальні правила діятимуть лише за умови відповідної політичної культури та інституційної спроможності. Загалом же досвід країн Вишеграду свідчить про активне використання саме компаративно-інституційного підходу: дослідники цих країн оцінюють прозорість процесу ухвалення рішень, порівнюють законодавчі рамки і вплив лобістів у Польщі, Угорщині, Чехії, Словаччині, часто спираючись на аналіз законів, реєстрів лобістів та статистичних даних про контакти між бізнесом і владою [130, с. 120-121]. Доступними джерелами інформації для таких досліджень є як офіційні реєстри лобістів (скажімо, у Польщі та Чехії), так і звіти громадських організацій (Transparency International тощо), парламентські матеріали, інтерв'ю з учасниками процесу.

Структурно-функціональний аналіз використовується для з'ясування ролі та місця лобістських акторів у політичній системі. Цей підхід, що походить із соціологічної теорії, розглядає суспільство як систему, де кожен елемент виконує певну функцію, що сприяє її стабільності та функціонуванню [111, с. 204-205; 115]. У застосуванні до лобізму, цей метод дозволяє вийти за межі простої констатації факту впливу та визначити, які саме функції виконують лобістські структури. До таких функцій належать: комунікативна (забезпечення двостороннього зв'язку між владою та суспільством, надання експертної інформації), представницька (артикуляція та агрегація інтересів, що не завжди знаходять відображення у партійній системі), регулятивна (участь у розробці та експертизі нормативно-правових актів) та інтеграційна (сприяння консолідації груп інтересів та їх залученню до політичного процесу) [116]. Аналіз цих функцій у контексті європейської інтеграції країн Вишеградської групи дозволить оцінити внесок лобізму у процеси адаптації національних політик до стандартів ЄС.

Системний підхід розглядає лобістську діяльність як невід'ємну частину ширшої політичної системи та процесу вироблення політики. Спираючись на загальну теорію систем (наприклад, модель "вхід-вихід" Д. Істона), дослідники аналізують лобізм як механізм взаємодії між громадянським суспільством і державними інститутами, через який соціальні інтереси трансформуються у владні

рішення. Лобізм у цьому ракурсі постає елементом вхідного потоку вимог і підтримки, що надходять від груп інтересів до політичних інститутів, а також частиною зворотного зв'язку, коли прийняті рішення впливають на суспільство. Як зазначається у новітніх українських дослідженнях, системний підхід дає змогу аналізувати лобізм як складне соціально-політичне явище з численними взаємодіями між групами інтересів, політичними акторами, державою та медіа у межах єдиної системи [17, с. 80].

Тобто увага приділяється не окремим лобістам чи кейсам, а структурі взаємозв'язків і процесів: наприклад, як лобістські впливи вписуються в цикл вироблення політики, на яких етапах ухвалення рішень вони найвідчутніші, яким чином система "фільтрує" або модерує ці впливи. Близьким до системного є структурно-функціональний підхід, що акцентує на функціях, які виконує лобізм у політичній системі. Прихильники функціонального бачення визначають лобіювання як діяльність з представництва інтересів груп у державних органах [111, с. 230-231]. У такому розумінні лобізм постає важливим інституційним механізмом узгодження інтересів – слугує каналом комунікації між суспільством і владою, забезпечує врахування різноманітних потреб при виробленні політики. Лобіювання можна розглядати і як механізм досягнення компромісу та взаємного врівноваження інтересів різних суспільних груп у демократії. З іншого боку, структурно-функціональний аналіз дозволяє виявити дисфункції: коли лобістські практики викривляють політичний процес або призводять до перекосу впливу на користь заможніших та організаційно сильніших груп. Таким чином, системно-функціональні підходи охоплюють як нормативне пояснення ролі лобізму (як необхідної умови плюралістичної демократії, що забезпечує представництво інтересів), так і осмислення його наслідків (як чинника потенційної нерівності у доступі до влади). Методично в таких дослідженнях використовуються як макро-аналітичні огляди (наприклад, оцінка ролі груп інтересів у політичному режимі країни), так і конкретні кейс-стаді окремих політичних рішень, де простежується весь ланцюг: від артикуляції інтересу групи – до інституційного рішення і реакції суспільства.

Мережевий підхід і теорія політичних мереж. Сучасні дослідження лобізму все частіше спираються на мережеві концепції, які розглядають політику як результат взаємодії множинних акторів, об'єднаних у неформальні мережі впливу. В межах такого підходу лобізм аналізується через призму соціальних мереж – стійких контактів і відносин між представниками груп інтересів, чиновниками, депутатами, експертами, медіа тощо. Соціологічний варіант мережевого підходу наголошує, що успішність лобіювання залежить не лише від фінансових або інформаційних ресурсів, а й від соціального капіталу, культурних норм і рівня довіри між акторами [194, с. 9-11].

Інформаційно-аналітичні моделі. Зі збільшенням об'єму даних та появою штучного інтелекту з'явилися нові можливості для дослідження лобізму. Змішані методи поєднують якісний аналіз з кількісним, а інколи і з комп'ютерним моделюванням. Наприклад, у 2025 р. група вчених застосувала машинне навчання (великі мовні моделі та графові нейронні мережі) для автоматичного аналізу тисяч звітів лобістів у США – це дозволило масштабно виміряти позиції різних груп інтересів щодо законопроєктів 111–117-го скликань Конгресу [121]. Цей ШІ-підхід згенерував базу з 42 тис. законопроєктів, де 12 тис. груп позначені як підтримують, протистоять чи стежать за кожним законопроєктом, і виявив цікаві закономірності: наприклад, сильний зв'язок між позицією групи та успіхом просування відповідного закону, залежність стратегії лобіювання від розміру компанії, різницю у тактиці між галузями тощо. Такі інформаційно-аналітичні підходи розглядаються у сучасній науковій літературі як перспективний напрям дослідження лобізму, хоча в межах цієї роботи вони мають радше оглядове значення.

Лобістські стратегії реалізуються значною мірою через мережі особистих знайомств, неформальні інститути та коаліції однодумців. Зокрема, дослідження показують, що ефективність лобіста часто визначається якістю його зв'язків: наявністю доступу до посадовців, репутацією в професійній спільноті, умінням будувати коаліції. Теорія політичних мереж виходить з того, що у складних політичних системах жоден актор не діє ізольовано – натомість рішення формуються у взаємодії мережі акторів, які обмінюються ресурсами. Лобісти в

такій картині – важливі “вузли” мережі, що з’єднують приватні інтереси з державними структурами. У теоретичному плані витоки мережевого підходу можна побачити ще у теорії колективної дії М. Олсона, котра пояснює, як і чому утворюються групи інтересів для спільного впливу на владу [80].

Сучасні мережеві моделі спираються також на концепції плюралізму і корпоративізму, уточнюючи їх: замість жорстких інституцій (партії, корпорації) наголос переходить на гнучкі мережі й коаліції. Методологічно дослідження політичних мереж часто використовують аналіз соціальних мереж (Social Network Analysis). Завдяки цьому інструменту, на основі даних про контакти, спільне членство в організаціях, взаємодії у медіа тощо, будуються графічні моделі мережі, що виявляють “центральних гравців” і структуру взаємозв’язків. Приміром, у дослідженні впливу єврейських проізраїльських груп на політику США було показано, що дві ключові організації (AIPAC та J-Street) мають широкі мережі підтримки і високий рівень інституційованості, що забезпечує їм значний вплив [6, с. 19; 131, с. 329]. Отже, мережевий підхід на практиці часто поєднується з іншими: наприклад, для порівняння мереж впливу в різних країнах або з метою інституційного аналізу ”вузлів” мережі (формальних груп інтересів).

Конструктивістський підхід. Цей підхід ґрунтується на теорії соціального конструктивізму, яка припускає, що соціальні явища набувають значення через інтерпретації та дискурс. В контексті лобізму конструктивістський аналіз зосереджується на тому, як саме визначається і сприймається діяльність груп інтересів у різних суспільствах, які ідеї та наративи лежать в основі їхньої легітимності. Замість питати: “які ресурси мають лобісти?”, конструктивісти питають: “як формується уявлення про лобізм і інтереси, що відстоюються?”. Наприклад, в українських дослідженнях етнічного лобізму (на прикладі “єврейського лобі” у США) було показано, що сам феномен етнічного лобізму є соціально сконструйованим: його сутність розкривається через ідеї спільної ідентичності та наративи історичної пам’яті, які мобілізують діаспору [8, с. 41].

У межах конструктивістського підходу поняття “лобізм” набуває нового контекстуального значення – як стратегічна конструкція спільнот, що

прагнуть впливати на політику, формуючи нові соціально-політичні практики. Дослідники аналізують дискурс навколо лобізму: як у медіа та політичному просторі подаються лобістські зусилля (наприклад, як адвокації чи, навпаки, як "змови кулуарів"), які сенси вкладаються у це явище різними акторами. Конструктивістський підхід дає змогу побачити, чому в одних суспільствах лобіювання інтерпретується як нормальна діяльність демократичного суспільства, а в інших – як прихована форма корупції. Так, у західних демократіях поняття лобізму зазвичай має позитивно-нейтральне забарвлення і означає інституціалізоване представництво інтересів, тоді як у пострадянських країнах "лобізм" часто асоціюється з політичними скандалами та хабарництвом [8, с. 42]. Такі різні соціальні конструкції впливають і на політику: наприклад, спротив українського суспільства легалізації лобізму значною мірою визначався його негативним сприйняттям у суспільному дискурсі в масовій свідомості. Ми ж, своєю чергою, визначаємо представництво інтересів як форму політичної комунікації, у межах якої окремі особи, групи, організації або інституції трансформують власні потреби й очікування у політичні вимоги та намагаються забезпечити їх врахування під час формування, ухвалення й реалізації публічної політики.

Методологічно конструктивістські дослідження спираються на якісні методи – аналіз контенту медіа, риторики політиків, експертні інтерв'ю, кейсові дослідження окремих лобістських кампаній, з метою виявити, як формується дискурс і які ідеї виправдовують чи таврують лобізм.

Окремо слід згадати підходи, натхнені критичною теорією. Вони питають про владні асиметрії та етичні наслідки лобістської діяльності. З точки зору критичного аналізу, лобізм не є нейтральним інструментом демократії; навпаки, він часто відображає та закріплює панівні відносини сили у суспільстві. Класики теорії еліт (К. Міллс, П. Бахрах, М. Барац, С. Лукс) ще в середині XX століття звертали увагу, що організоване лобіювання схиляє політику на бік вузького кола впливових еліт [53; 151; 165]. Згідно з цією перспективою, урядові рішення визначаються не стільки змаганням рівних груп (як в ідеї плюралізму), скільки прихованою силою корпорацій, фінансових інститутів, військово-промислового комплексу, які через

лобістів просувають власні інтереси. Критичний підхід підкреслює нерівність ресурсів: деякі групи – зокрема великі корпорації, олігархічні структури – мають набагато більше можливостей впливати на владу, ніж пересічні громадяни, і це ставить під загрозу принцип рівності в демократії. У таких дослідженнях часто використовується аналіз конкретних випадків привілейованого впливу, що межує з корупцією – наприклад, лобізм тютюнової або нафтової індустрії, який блокує суспільно корисні реформи. Вчені цього напряму дослідження вказують і на системні виклики: лобізм може призводити до "захоплення держави" великим капіталом, викривлення політичного порядку денного в інтересах багатих, маргіналізації груп, що не мають ресурсів на лобіювання. Такі висновки перегукуються з оцінками міжнародних організацій. Зокрема, ОЕСР застерігає, що непрозорий лобізм загрожує корупцією та підривом демократичних інститутів, якщо відсутні належні механізми контролю [174, с. 8-9]. Тому критичний підхід часто поєднується з нормативними рекомендаціями – наприклад, щодо посилення правового регулювання, запровадження обов'язкової звітності про контакти лобістів з посадовцями, "охолоджувальних періодів" для колишніх чиновників тощо. Методологічно ці дослідження можуть використовувати сучасні методи критичного дискурс-аналізу (напр., як медіа легітимують одні групи інтересів і демонізують інші). В Україні елементи критичного підходу простежуються в наукових роботах, де лобізм розглядають у контексті національної безпеки і корупції [13, с. 781-782]. Нерідко лобізм у нас називають "інституціоналізованою корупцією", підкреслюючи необхідність його правового впорядкування, щоб відокремити законне представництво інтересів від нелегітимного тиску на владу.

Методи збору емпіричних даних у дослідженнях лобізму також різноманітні та допасовані до конкретного підходу. Як правило, застосовується комбінування методів – для глибшого висвітлення явища. Широко використовуються якісні методи: глибокі інтерв'ю з лобістами, депутатами, чиновниками, які дозволяють виявити мотивації, стратегії та неформальні аспекти лобіювання; кейс-стаді конкретних лобістських кампаній чи політичних рішень, що дають змогу простежити причинно-наслідкові зв'язки і механізми впливу; аналіз документів –

законопроєктів, стенограм парламентських слухань, офіційних листів, реєстрів лобістів, матеріалів ЗМІ (контент-аналіз) тощо, які фіксують сліди лобістської активності.

З іншого боку, застосовуються і кількісні методи: опитування та анкети серед груп інтересів або депутатів (наприклад, щодо того, наскільки ті чи інші впливові організації присутні в процесі формування політики); статистичний аналіз даних про витрати на лобізм, частоту контактів лобістів з посадовцями, результати голосувань (кореляція між підтримкою законопроєктів і внесками тощо). В останні роки набуває популярності аналіз даних із соціальних мереж та відкритих джерел: наприклад, відстеження активності професійних лобістів у X (Twitter), Facebook або на веб-платформах консультацій при уряді, що допомагає картиною доповнити традиційні джерела [11, с. 196]. Соціально-мережевий аналіз, згаданий вище, теж потребує специфічних даних – матриці зв'язків між акторами, які можуть бути отримані як через опитування (хто з ким контактує), так і шляхом автоматизованого збору інформації (реєстри зустрічей, дані про спільну участь у заходах, підписані коаліційні листи тощо). Таким чином, дослідники лобізму підходять до збору інформації комплексно: поєднують польові методи (інтерв'ю, спостереження), документальні (аналіз текстів) і формалізовані методи (опитування, статистика, мережевий аналіз) – залежно від того, яке теоретичне питання стоїть на першому плані.

Окрім зазначених основних підходів, у дослідженні будуть використані елементи додаткових методів. Дискурс-аналіз буде застосовано для вивчення політичних наративів та публічних дебатів щодо легітимації лобізму в досліджуваних країнах. Це дозволить зрозуміти, як у суспільній свідомості та політичному дискурсі конструюється образ лобізму – як легітимного інструменту демократії чи як корупційної практики. Метод кейс-стаді (case study) буде використаний для поглибленого аналізу конкретних прикладів лобістської діяльності країн Вишеградської групи у структурах ЄС, що дозволить наочно продемонструвати механізми та результати їхнього впливу на наднаціональному

рівні [106]. Поєднання цих методологічних інструментів забезпечить комплексний та всебічний аналіз поставленої наукової проблеми

Практичне застосування зазначених підходів добре ілюструють як зарубіжні, так і українські публікації. Західна література про лобізм багата на приклади: від класичних робіт А. Бентлі (теорія груп) і Д. Трумена (плюралізм) – до сучасних досліджень Ф. Баумгартнера та Б. Ліч про динаміку інтерес-груп у США [60; 62; 214]. Наприклад, дослідник Д. Барон, аналізуючи монографію "Політика особливих інтересів" ("Special Interest Politics") Дж. Гросмана і Е. Хелпмана, робить висновок щодо ефективності застосування економіко-ігрового підходу для пояснення того, як саме групи впливають на політиків (через внески, інформацію, мобілізацію виборців) замість загального питання чи впливають [56, с. 1222].

Інший приклад – дослідження британських політологів Д. Коена і Дж. Річардсона, що є дослідниками європейської політики, регулювання та лобізму в ЄС. У своїй праці "Лобіювання Європейського Союзу: інституції, актори та проблеми" вони, у межах мережевого підходу проаналізували, як персональні контакти в Брюсселі між чиновниками ЄС та лобістами визначають успіх останніх [79]. В Україні ж науковий інтерес до лобізму зріс у 2010-х роках, і нині маємо низку ґрунтовних праць, що спираються на різні теоретико-методологічні засади. Так, політолог Д. Лубінець у своїх роботах досліджував еволюцію поняття "лобіювання" і показав багатоманітність його трактувань – від юридичного та економічного до комунікативного і процесуального підходів [23, с. 232-233; 79]. Н. Дацій та А. Близнюк у статті 2025 року здійснили теоретико-методологічний аналіз лобізму в світовій політиці, систематизувавши сучасні підходи та фактори, що впливають на лобістську діяльність у різних країнах. Важливо, що українські автори не лише теоретизують, а й звертаються до практичних аспектів: порівнюють моделі правового регулювання [12, с. 195-196]. Л. Кожура, О. Шевчук, В. Власенко – інституціоналізацію лобізму в Україні у порівнянні з США, Канадою, ЄС [17, с. 77].

Досліджуючи країни Вишеградської четвірки можна зробити висновок щодо особливостей впровадження лобізму в законодавчі ініціативи цих країн: так,

польські науковці провели чимало емпіричних оцінок свого закону 2005 року, угорські – проаналізували причини провалу регулювання 2006–2011 рр. (наголосивши на недостатньому врахуванні внутрішнього контексту) [32, с. 3-6]. Чеські та словацькі дослідники зосередилися на питаннях прозорості та участі своїх країн у європейських мережах лобіювання, використовуючи при цьому як порівняльний, так і мережевий підходи. Наприклад, за оцінками дослідників, чеський новий закон про лобізм відповідає європейським стандартам і має потенціал зробити процес ухвалення рішень відкритішим (про що свідчать публічні реєстри контактів, запроваджені в Чехії з 2025 р.), тоді як у Словаччині відсутність спеціального закону компенсується частково іншими механізмами (правила прозорості у парламенті, антикорупційні норми) – ці аспекти аналізуються шляхом зіставлення зразків законодавства і опитування експертів.

Українські вчені активно використовують весь цей інструментарій, зважаючи як на світовий теоретичний доробок, так і на специфіку національного досвіду. Це особливо важливо зараз, коли Україна стоїть на шляху інституціоналізації лобізму: запозичення кращих практик (у тому числі від сусідів по Вишеграду) та критичний аналіз власних реалій мають сприяти виробленню оптимальної моделі прозорої взаємодії влади і груп інтересів.

Висновки до Розділу 1

Феномен лобізму є багатовимірним політичним явищем, яке поєднує елементи комунікації, представництва інтересів та інституційного впливу. Його розвиток у світовій практиці демонструє перехід від стихійних форм до структурованих моделей, закріплених у правовому полі.

Сукупність теоретичних підходів : плюралістичного, неоінституціонального, корпоративістського та мережевого – створює методологічну основу для аналізу лобізму як системного явища. У контексті країн Вишеградської групи дослідження політичних практик лобізму набуває особливої актуальності, оскільки дозволяє

виявити специфіку адаптації постсоціалістичних держав до європейських стандартів політичної участі та прозорості.

Теоретико-методологічні засади, сформульовані в цьому розділі, становлять основу для подальшого аналізу інституційних форм лобізму, механізмів його функціонування у структурах ЄС та оцінки ефективності лобістських практик країн Вишеградської групи у процесі європейської інтеграції.

Стан наукової розробки проблематики лобізму останніх років свідчить про підвищену увагу як зарубіжних, так і українських дослідників до цього феномена. За кордоном продовжується активне вивчення ролі лобістської діяльності у різних суспільно-політичних умовах – від впливу груп інтересів на внутрішню політику окремих демократичних країн до феномену міжнародного лобізму в глобальному масштабі. Сучасні дослідження аналізують, як транснаціональні корпорації, професійні асоціації та неурядові організації вибудовують лобістські стратегії для просування своїх інтересів у наднаціональних інституціях, а також як прозорість і нормативне регулювання лобіювання впливають на якість державного врядування [63, с. 1115]. В українській політичній науці тему лобізму довгий час оминали увагою через ототожнення його з корупцією та “тіньовими” неформальними практиками. Проте за останнє десятиліття ситуація помітно змінюється: з’явилися ґрунтовні праці, присвячені теоретичному осмисленню лобізму та пошуку шляхів його цивілізованого впровадження в Україні. Вітчизняні дослідники зіставляють українські реалії із зарубіжним досвідом, вивчають історію становлення лобізму за кордоном (особливо у США та країнах ЄС) та пропонують інструменти інституціоналізації прозорих лобістських практик у нашій державі. Зокрема, наголошується на необхідності законодавчо визначити статус і межі лобістської діяльності, щоб відмежувати її від корупційних проявів і натомість спрямувати в русло відкритої взаємодії влади та громадянського суспільства. Показово, що ці наукові дискусії та рекомендації мають практичний результат: станом на середину 2020-х років Україна підійшла до ухвалення спеціального закону про лобіювання, що відображає суспільний запит на прозорі правила гри і враховує результати багаторічних досліджень цієї проблематики.

Методологічні основи дослідження лобістських практик поєднують системний і порівняльний підходи. Дослідники використовують аналіз нормативно-правових актів, кейс-стаді окремих лобістських кампаній, кількісні дані (реєстри лобістів, звіти про контакти) та інші методи для виявлення закономірностей функціонування цього інституту. Важливим є і порівняльний аналіз різних країн, який дає змогу оцінити ефективність альтернативних моделей лобіювання. Зокрема, значний інтерес становить досвід країн Вишеградської групи (Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини) – близьких Україні за історичним шляхом постсоціалістичних трансформацій. Вивчення того, як у цих державах відбувалася інституціоналізація лобізму, слугує корисним орієнтиром для українських реформ. Досвід країн Вишеградської групи засвідчує різні траєкторії інституціоналізації лобізму: від спеціального законодавчого регулювання у Польщі та Чехії до невдалої спроби правового врегулювання в Угорщині. Натомість Словаччина досі не має окремого закону про лобізм, хоча лобістська діяльність там фактично здійснюється на постійній основі . Така різниця у підходах дозволяє проаналізувати ефективність правового регулювання: приміром, польський досвід демонструє як позитивні результати (створення офіційного реєстру лобістів, підвищення прозорості взаємодії бізнесу і влади), так і недоліки – обмеженість інформації в наявних реєстрах та збереження неформальних каналів впливу поза контролем. Компаративний аналіз цих випадків є важливим методологічним інструментом, що допомагає визначити, які механізми регулювання лобізму працюють найкраще та яких помилок слід уникнути при впровадженні аналогічних практик в Україні.

Типовими викликами для перехідних демократій на кшталт України є подолання як інституційних, так і ментальних бар’єрів на шляху до прозорого лобізму. По-перше, доводиться працювати із успадкованим цинізмом і недовірою громадян: за опитуваннями, значна частина українців досі сприймає взаємодію бізнес-інтересів із владою як приховану змову, а не як легітимний процес формування політики. Брак належної обізнаності та домінування неформальних каналів впливу, розвинених у минулому, зумовлюють стійкі стереотипи. По-друге, впровадження нового законодавства стикається з ризиками розмитості норм і

можливих корупційних практик. Занадто широке чи нечітке визначення поняття “лобіювання” може викликати правову невизначеність та непередбачені наслідки для доброчесних учасників процесу. Деякі критики застерігають, що надмірно жорсткий контроль над лобістами може обмежити конституційні права громадян впливати на владу, фактично утруднюючи діяльність громадських об’єднань та експертів. По-третє, у постсоціалістичних країнах велика вага олігархічних груп і “кланового” капіталу означає, що нові правила можуть обходитися або використовуватися в інтересах вузького кола осіб. Історично в Україні тісні зв’язки бізнесу з державними установами спричиняли високу концентрацію ресурсів і політичного впливу в руках нечисленних еліт. Тому перехідні демократії мусять зміцнювати інституційну спроможність та політичну волю для неупередженого виконання законів про лобізм, запроваджуючи запобіжники проти корупції і водночас не порушуючи права громадян на участь у формуванні політики.

Громадянське суспільство відіграє ключову роль у формуванні прозорого інституту лобізму. Саме неурядові організації, професійні спільноти та журналісти-розслідувачі часто виступають рушіями впровадження доброчесних правил, вимагаючи відкритості процесів ухвалення рішень і підзвітності тих, хто впливає на владу. Зокрема, в Україні більш ніж 260 організацій приєдналися до спільної заяви із вимогою забезпечити прозорі, змістовні та інклюзивні публічні консультації під час розробки закону про лобіювання. В Україні перспективи практичного впровадження наукових рекомендацій щодо регулювання лобізму вже окреслюються ухваленням спеціального закону. Протягом тривалого часу точилися дискусії щодо легалізації та врегулювання лобістської діяльності, і зрештою Закон України “Про лобіювання” був прийнятий, як крок до імплементації західних стандартів прозорості. Цей нормативний акт покликаний перевести лобіювання з “тіньового” неформального рівня у правове поле, наближаючи українську практику до демократичних інституцій впливу на політику. Водночас експерти наголошують, що одного прийняття закону недостатньо: необхідне подальше вдосконалення правових дефініцій і процедур відповідно до європейських стандартів, а також забезпечення чіткіших правил

прозорості при взаємодії бізнесу, громадськості та влади. Паралельно слід здійснювати просвітницькі заходи для подолання укоріненого негативного сприйняття лобізму, що історично ототожнювався в суспільній свідомості з корупцією. Вцілому, ми погоджуємося з думкою дослідників, що формування нової політичної культури відкритого і підзвітного представництва інтересів стане запорукою успішної реалізації реформ у сфері лобіювання.

Попри зазначені труднощі, встановлення прозорих правил лобіювання обіцяє суттєві вигоди для врядування, підзвітності та утвердження верховенства права. Міжнародний досвід демонструє, що належним чином врегульований лобізм є невід'ємним атрибутом зрілої демократії і дієвим інструментом запобігання корупції, оскільки виводить процес ухвалення рішень із кулуарів на світло. Вимога реєстрації та звітування лобістів перед державою підвищує підзвітність: відкриті дані про те, хто саме і з якою метою впливає на законотворчість, дозволяють громадськості й органам нагляду виявляти можливі конфлікти інтересів та випадки неправомірного впливу.

Таким чином, забезпечується прозорість і контрольованість процесу, що зміцнює верховенство права – рішення ухвалюються на основі чітко встановлених процедур, а не неформальних домовленостей. Для України впровадження прозорого лобістського середовища має додаткову стратегічну цінність – воно обмежує можливості тіньового впливу олігархічних структур, підвищує рівень довіри до державних інституцій та наближає практики публічної політики до європейських стандартів демократичного врядування. Це, в підсумку, сприяє формуванню більш підзвітної та правової держави, де влада відкритіша до суспільства, а політичні рішення ухвалюються в інтересах громади, а не вузьких груп.

На завершення слід підкреслити, що всебічне дослідження феномену лобізму – його еволюції, теоретичних моделей, сучасних тенденцій та зарубіжного досвіду – має важливе практичне значення для політичного процесу в Україні. Результати цих наукових розвідок формують підґрунтя для "цивілізованого" впровадження лобізму як невід'ємної складової демократії. Належним чином

інституціоналізований і прозорий лобізм здатен підвищити якість державної політики, забезпечивши збалансоване представництво різноманітних суспільних інтересів у процесі ухвалення рішень. Для України це означає зміцнення демократичних механізмів: коли бізнес-спільнота, громадські організації та інші групи отримують легальні та відкриті можливості впливати на владні рішення, зменшується простір для кулуарних змов і корупції, натомість зростає рівень довіри громадян до політики. Таким чином, поступове запровадження найкращих практик лобіювання, обґрунтоване науковими дослідженнями, сприятиме підвищенню прозорості влади, взаємній відповідальності влади і суспільства та сталому демократичному розвитку України.

РОЗДІЛ 2. ЛОБІЗМ У ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

2.1. Інституційне середовище лобізму в ЄС

Інституційне середовище лобізму в Європейському Союзі охоплює складну взаємодію між трьома головними інституціями – Європейською комісією, Європейським парламентом і Радою ЄС, кожна з яких відіграє унікальну роль у формуванні політики та створює специфічні умови для лобістської діяльності.

У політичній системі Європейського Союзу лобізм поступово трансформувався з неформального впливу на ухвалення рішень у відкриту, регламентовану та професіоналізовану практику. Цей процес був зумовлений розширенням повноважень інституцій ЄС, зростанням складності законодавчого процесу та необхідністю забезпечення представництва інтересів різних соціальних, економічних і регіональних груп. Інституційне середовище лобізму в Європейському Союзі характеризується складною, але доволі прозорою системою взаємодії між інституціями ЄС та представниками організованих інтересів. Лобізм у ЄС розглядається як легітимна форма впливу на процес формування політики, що сприяє відкритості ухвалення рішень і підвищенню їхньої якості за умови дотримання чітких етичних норм. Лобізм на рівні ЄС регулюється сукупністю інструментів і правил, що включають в себе як Спільний реєстр прозорості (Transparency Register) для учасників, кодекси поведінки, етичні правила, правила доступу до інституцій (особливо Європарламент), національні та міжнародні ініціативи щодо прозорості й “revolving doors” [214]. Transparency Register є спільною базою Європарламенту і Єврокомісії (доступний онлайн) та становить основний публічний інструмент для відстеження того хто, з якою метою і з якими ресурсами впливає на формування політики. Є керівництва щодо заповнення декларацій, штрафні санкції за недостовірність та/або неоновлення. Реєстр функціонує як публічна база даних, де будь-який громадянин може перевірити, які організації, компанії, громадські об’єднання або консультанти здійснюють

лобістську діяльність на рівні ЄС, у яких сферах вони діють, з якими інституціями контактують і які ресурси на це витрачають [201]. Таким чином, завдяки відкритості доступу громадян, інститутів громадянського суспільства та зацікавлених сторін до Transparency Register, ми дійшли висновку, що цей реєстр виконує функцію не тільки інструмента обліку, а й індикатора демократичної підзвітності. Реєстр є основним регуляторним механізмом та центральним інструментом публічної видимості того, хто лобіює та з якими бюджетами. Він створений Європейською комісією, Європейським парламентом та Радою ЄС з метою забезпечення публічного доступу до інформації про осіб, організації чи юридичні структури, які прагнуть впливати на законодавчий процес і процес ухвалення рішень на рівні Союзу. Реєстр функціонує на основі міжінституційної угоди 2021 року, яка закріплює правила ведення, оновлення та моніторингу даних, що подаються представниками інтересів. Реєстрація формально має умовний характер, однак фактично є необхідною для доступу до ключових форматів взаємодії з інституціями ЄС, зокрема для отримання акредитації в Європейському парламенті, участі в консультаційних процесах Європейської комісії, офіційних слуханнях і зустрічах із посадовими особами [201]. Узагальнюючи, він виконує роль не лише інструмента прозорості, але й етичного контролю, оскільки передбачає обов’язок декларування фінансування, клієнтів, кількості працівників, зайнятих у лобістській діяльності, і сфер політичного впливу.

Європейська комісія відіграє центральну і найбільш впливову роль у системі лобізму Європейського Союзу, оскільки саме вона ініціює більшість законодавчих пропозицій, є розробником політичних стратегій і регуляторних актів. Саме на етапі формування пропозицій Комісії зосереджується основна активність груп інтересів, які прагнуть вплинути на зміст майбутніх рішень. Комісія виступає своєрідним “фільтром” у законодавчому процесі, і тому вона є головною точкою доступу для представників бізнесу, неурядових організацій, професійних асоціацій, регіональних і місцевих структур, профспілок, аналітичних центрів, академічних інституцій та інших учасників, які представляють колективні інтереси. Взаємодія між Комісією та представниками інтересів здійснюється через офіційні

консультації, громадські слухання, робочі групи експертів та індивідуальні зустрічі. Участь у таких механізмах має декларуватися й часто вимагає реєстрації в Реєстрі прозорості [213].

Структура Єврокомісії передбачає наявність численних експертних груп (expert groups) – дорадчих органів, у які залучаються фахівці з державного, приватного та академічного секторів. Ці групи виконують консультативну функцію на етапі підготовки законодавчих актів і політичних ініціатив. Склад таких груп публікується на офіційному порталі Комісії, що забезпечує певний рівень відкритості. Водночас діяльність експертних груп неодноразово піддавалася критиці з боку громадських організацій, зокрема через дисбаланс представництва бізнесу і громадянського суспільства, що може створювати ризики корпоративного впливу. У відповідь Комісія вжила заходів для забезпечення більшої рівноваги між секторами та підвищення прозорості критеріїв відбору експертів [183, с. 2].

Після ухвалення правил прозорості комісари, члени їхніх кабінетів і директори зобов'язані публічно розкривати інформацію про всі зустрічі з лобістами, що дозволяє громадськості відстежувати потенційний вплив приватних і громадських структур на формування політики. Кодекс поведінки для членів Європейської комісії визначає жорсткі вимоги щодо доброчесності та неупередженості та містить суворі положення щодо уникнення конфлікту інтересів. Особливо це стосується обмеження післяслужбового працевлаштування (revolving doors) та заборону участі у діяльності, яка здатна знизити рівень довіри до неупередженості посадовця. Зокрема, комісари зобов'язані уникати будь-яких ситуацій, що можуть призвести до конфлікту інтересів, а також повідомляти про всі фінансові чи професійні зобов'язання, які можуть вплинути на їхню незалежність. Після завершення повноважень члени Комісії не можуть одразу переходити на посади, пов'язані з лобістською діяльністю, протягом певного періоду, який визначається індивідуально [54; 225]. Принцип "revolving doors" покликаний запобігти використанню колишніх посадових зв'язків для комерційних цілей. Для контролю за дотриманням етичних стандартів діє Незалежний комітет з

етики (Independent Ethical Committee), який має право надавати обов'язкові рекомендації у випадках потенційного конфлікту інтересів [77].

Для забезпечення прозорості цієї взаємодії Європейська комісія активно підтримує Спільний реєстр прозорості і вимагає, щоб усі особи чи організації, які прагнуть зустрічатися з її посадовцями, були зареєстровані в ньому. Відповідно до міжінституційної угоди 2021 року, реєстрація в цьому реєстрі є обов'язковою умовою для організації зустрічей з членами Комісії, їхніми кабінетами та генеральними директорами. Дані реєстру включають інформацію про фінансування, клієнтів, кількість співробітників, види діяльності та сфери політичного впливу, що дозволяє громадськості оцінити масштаби лобістського впливу. Комісія також публікує календарі зустрічей своїх членів і вищих посадових осіб, що є унікальним механізмом підзвітності серед інституцій ЄС [31, с. 366-367]. Згідно з цими даними, щороку відбуваються тисячі офіційних контактів між представниками Комісії та лобістами, при цьому бізнес-асоціації та галузеві корпорації становлять значну частину таких зустрічей. Комісія також регулярно переглядає склад своїх експертних груп, прагнучи до балансу між секторами бізнесу, профспілками, академічними інституціями та громадянським суспільством. Відповідно до Додатку В, Європейська комісія є центром формування політики, де лобізм є найбільш формалізованим і публічним. Комісари та посадові особи зобов'язані публікувати усі зустрічі, а участь у консультаціях доступна лише зареєстрованим суб'єктам. Це робить Єврокомісію еталонним прикладом відкритого управління.

Європейський парламент виступає другою ключовою інституцією, де лобізм має виразний характер. Європарламент спільно з Комісією підтримує Transparency Register, а також ухвалює власні правила доступу лобістів до парламентської інфраструктури (акредитація, "правила доступу", публічні зустрічі, слухання). У 2023-2024 роках були уточнення щодо правил доступу та прозорості після скандалів і ревізій [138]. Парламент надає офіційний статус зареєстрованим представникам інтересів через систему акредитації, яка дозволяє їм вільно пересуватися будівлею Європарламенту, відвідувати засідання комітетів і

зустрічатися з депутатами. Депутати мають право приймати лобістів лише з числа зареєстрованих у Реєстрі прозорості осіб, а інформація про такі зустрічі підлягає оприлюдненню. Для запобігання корупційним практикам розроблено внутрішній Кодекс поведінки членів Європарламенту, що встановлює вимоги до декларування подарунків, доходів і потенційних конфліктів інтересів [7, с. 4-6].

Європейський парламент займає особливе місце в інституційному середовищі лобізму Європейського Союзу, оскільки він є єдиним безпосередньо виборним органом ЄС і водночас одним із найвідкритіших до зовнішньої комунікації [8, с. 40]. На відміну від Європейської комісії, яка є ініціатором законодавчих пропозицій, Європейський парламент виступає співавтором і співзаконодавцем у межах звичайної законодавчої процедури. Це робить його ключовою ареною для представників інтересів, які прагнуть впливати на формулювання поправок, зміст директив і регламентів, а також на позиції депутатів під час голосування.

Взаємодія між депутатами Європарламенту та лобістами регулюється чіткою нормативно-етичною базою. Основним документом, що визначає рамки цієї взаємодії, є Кодекс поведінки членів Європейського парламенту (Code of Conduct for Members of the European Parliament), ухвалений у 2012 році та оновлений у 2023 році [117, с. 2-4]. Кодекс містить положення про обов’язок депутатів діяти виключно в інтересах громадян ЄС, уникати конфлікту інтересів, не приймати подарунків або винагород від осіб чи організацій, діяльність яких пов’язана з їхньою політичною роботою, та декларувати всі зовнішні джерела доходу. Крім того, депутати зобов’язані повідомляти про будь-які зустрічі з лобістами або представниками інтересів, якщо ці особи зареєстровані в Спільному реєстрі прозорості. Такі зустрічі підлягають оприлюдненню на офіційних сторінках депутатів, що дозволяє громадськості контролювати їхню діяльність [32, с. 2].

Доступ лобістів до Європарламенту здійснюється через систему акредитації, яка передбачає отримання спеціального бейджа для входу до будівель інституції. Акредитація надається лише тим представникам інтересів, які внесені до Реєстру прозорості, де зазначаються дані про організацію, фінансування, сфери впливу та

кількість співробітників, залучених до лобістської діяльності. Ця система дозволяє парламенту відслідковувати, хто саме здійснює вплив на законодавчий процес, а також унеможливлює приховане або неформальне лобіювання. Представники, які порушують правила етики, можуть бути позбавлені акредитації або виключені з Реєстру [36, с. 31-32].

Узагальнюючи вищевикладене, ми вважаємо, що інституційна модель регулювання лобізму в Європейському Союзі ґрунтується на поєднанні відкритості доступу представників інтересів до процесу ухвалення рішень та поступового посилення механізмів контролю за їхньою діяльністю. Так, Єврокомісія виступає ключовим центром формування політики, де лобістська активність є найбільш формалізованою, оскільки саме на етапі підготовки законодавчих ініціатив відбувається основна взаємодія з бізнес-асоціаціями, громадськими організаціями, професійними об'єднаннями, експертними групами та іншими суб'єктами представництва інтересів. В той же час, Європарламент, будучи безпосередньо виборним органом ЄС і співзаконодавцем, забезпечує інший вимір лобістської взаємодії – через акредитацію представників інтересів, публічність зустрічей, парламентські слухання, роботу комітетів і застосування етичних правил до депутатів.

Це дає змогу стверджувати, що лобізм у межах ЄС не розглядається виключно як прихований або деструктивний вплив на владу, а функціонує як інституційно врегульований механізм участі різних суспільних груп у виробленні політики. Крім того, наявність Реєстру прозорості, обов'язковості розкриття інформації про зустрічі з лобістами, вимог щодо декларування інтересів, а також етичні обмеження для посадових осіб створюють умови для громадського контролю та зменшення ризиків непрозорого корпоративного впливу [207]. Тож можна зробити висновок, що Європейська комісія та Європейський парламент формують дві основні інституційні площини лобістської діяльності в ЄС: перша зосереджена на підготовці політичних і законодавчих рішень, друга – на їхньому обговоренні, коригуванні та демократичному легітимуванні. Саме така модель

дозволяє поєднати представництво інтересів із принципами прозорості, підзвітності та демократичного контролю.

Важливою формою лобістської діяльності в межах парламенту є участь у парламентських комітетах, які готують законодавчі звіти, висновки та поправки до проєктів рішень. Саме на етапі роботи комітетів відбувається активна взаємодія між депутатами, помічниками та експертами з представниками різних галузей і громадських організацій. Лобісти часто беруть участь у публічних слуханнях, консультаціях або тематичних семінарах, що організовуються комітетами, надаючи аргументи на користь певних політичних рішень. Депутати також можуть створювати міжгрупи – неофіційні об'єднання за інтересами, наприклад у сфері клімату, цифрової економіки чи прав людини, де взаємодія з неурядовими та бізнес-структурами має більш гнучкий характер. Попри відсутність формального статусу, такі міжгрупи відіграють помітну роль у формуванні політичних пріоритетів парламенту. Згідно з Дотатком Б, Європейський парламент має високий рівень прозорості, але більшу політичну динаміку: тут лобізм поєднує аналітичний та електоральний аспекти, оскільки депутати чутливі до громадської думки. Доступ до будівлі суворо регулюється Реєстром прозорості.

Після корупційного скандалу "Qatargate" у 2022 році, коли були викриті випадки незаконного впливу з боку іноземних держав через підкуп депутатів, Європейський парламент розпочав масштабне посилення внутрішніх правил доброчесності [223]. Було запроваджено Реформований кодекс прозорості, який передбачає обов'язкову публікацію зустрічей депутатів не лише з лобістами, а й із представниками третіх країн, заборону на одночасне обіймання посад у структурах, що здійснюють лобістську діяльність, і суворіші процедури декларування доходів. Крім того, створено Комітет з питань доброчесності (Advisory Committee on the Conduct of Members), який розглядає можливі порушення кодексу, проводить етичні перевірки та може ініціювати дисциплінарні заходи.

Особливу роль у системі прозорості відіграє Секретаріат Європейського парламенту, який відповідає за адміністрування Реєстру прозорості, ведення архівів акредитованих представників і оприлюднення звітності [212]. Завдяки

цьому парламент зберігає високий рівень відкритості, який у міжнародній практиці часто вважається еталонним. Так, проаналізувавши реєстр зустрічей депутатів Європейського парламенту з представниками інтересів та дані Transparency Register, що знаходяться у відкритому доступі на сайті Європарламенту ми знайшли інформацію про організації, які зустрічалися з конкретними депутатами, зокрема дати, тематику зустрічей і посилання на відповідні документи.

Важливою складовою інституційного середовища лобізму в межах Комісії є система громадських консультацій. Перед ухваленням нових регуляцій чи директив Комісія проводить онлайн-консультації, під час яких усі зацікавлені сторони можуть подати свої пропозиції, зауваження чи аналітичні матеріали. Це дає можливість залучити широкий спектр учасників, серед яких як великі корпорації, так і неурядові організації та приватні громадяни [225]. Результати консультацій публікуються у вигляді звітів, які супроводжують законодавчі ініціативи, що підвищує їхню легітимність і суспільну підтримку.

Крім того, Європейська комісія запровадила практику Regulatory Impact Assessment, що аналізує вплив регуляторних рішень. Під час підготовки кожної законодавчої ініціативи Комісія оцінює її економічні, соціальні та екологічні наслідки, у тому числі враховуючи позиції, висловлені лобістськими структурами в процесі консультацій. Це дозволяє формалізувати участь інтересів у процесі формування політики та зробити її більш обґрунтованою.

Поруч із офіційними формами впливу активно функціонують і неформальні канали комунікації, такі як конференції, політичні форуми, експертні панелі та культурні заходи, де відбувається обмін позиціями між політиками та представниками інтересів. Ці події часто мають публічний характер і розглядаються як елемент демократичного процесу, хоча водночас викликають занепокоєння щодо потенційного “м’якого впливу” корпоративних структур.

Європарламент має процедури публічних слухань, розкриття контактів депутатів із представниками інтересів і правила щодо післямандатної діяльності депутатів (рекомендації/обмеження щодо лобістської діяльності після завершення мандату). Окремі ініціативи посилювали контроль після низки корупційних справ

[124, с. 12-13]. Європейський парламент є складною і водночас найбільш відкритою інституцією у структурі лобізму ЄС. Його система регулювання лобістської діяльності ґрунтується на принципах прозорості, підзвітності та рівного доступу до інформації. Водночас практика останніх років показує, що навіть високий рівень інституційного контролю не гарантує повної захищеності від неформального або непрозорого впливу, особливо у випадках, коли йдеться про зовнішньополітичні інтереси чи фінансові потоки з-за меж Союзу. Саме тому Європейський парламент продовжує вдосконалювати свої етичні стандарти, підвищуючи вимоги до поведінки депутатів і зміцнюючи механізми громадського контролю, аби зберегти довіру виборців і забезпечити чесність законодавчого процесу на наднаціональному рівні [44, с. 374].

Аналізуючи дані з офіційних календарів зустрічей членів Європейської комісії та її вищих посадових осіб, а також Реєстру прозорості ЄС, звітів щодо діяльності експертних груп і правил етичної поведінки посадовців, ми дійшли висновку, що у межах інституційного середовища лобізму в Європейському Союзі Європейська комісія виступає водночас об’єктом і регулятором лобістського впливу. Вона прагне забезпечити баланс між відкритістю до суспільного діалогу та захистом від непрозорих форм тиску. Система внутрішніх правил, публічність зустрічей, обов’язковість реєстрації в Реєстрі прозорості та етичний нагляд створюють відносно стабільну й контрольовану модель взаємодії державної влади з організованими інтересами. Водночас постійна критика з боку громадських організацій, таких як Transparency International чи Corporate Europe Observatory, свідчить про необхідність подальшого вдосконалення цієї системи, зокрема посилення перевірки достовірності даних у реєстрі, обмеження непрямих форм впливу через аналітичні чи консультативні платформи та забезпечення рівного доступу до процесу політичного представництва для всіх суспільних груп [123, с. 5-6].

Рада Європейського Союзу, попри більш закритий характер своєї діяльності, також є об’єктом інтересу з боку лобістів, особливо через постійні представництва держав-членів у Брюсселі. Саме на цьому рівні відбуваються численні переговори

між національними урядами, бізнес-асоціаціями та галузевими групами. Хоча Рада формально приєдналася до Спільного реєстру прозорості у 2021 році, її внутрішня практика залишається менш відкритою, ніж у Єврокомісії чи Європарламенті. Оскільки перелік держав-членів і їхні національні уряди мають власні інтереси, саме на форумі Ради часто відбувається інтенсивна діяльність лобістів, які мають завдання вплинути на позиції кожної держави-члена або на компроміси між ними. Однак поступово впроваджуються нові стандарти прозорості, зокрема щодо публікації порядків денних зустрічей та контактів високопосадовців із лобістами [146]. Рада офіційно долучилась до системи прозорості через "Інтерінституційну угоду про обов'язковий Реєстр прозорості", що передбачає умову реєстрації лобістів як умову доступу до деяких контактів з інституціями, включно з Радою. Проте, на практиці, традиційна структура Ради є менш публічною та більш міжурядовою, що створює специфічні особливості впливу та доступу.

Інституційна структура Ради складається з кількох рівнів, на яких можуть реалізовуватись лобістські стратегії. Перший рівень – це власне Рада ЄС у форматі засідань міністрів, які приймають рішення за конкретними напрямами політики (економіка, сільське господарство, енергетика, навколишнє середовище, транспорт тощо). Тут лобіювання здебільшого спрямоване на формування національних позицій держав-членів до початку міжурядових обговорень. Здебільшого цей вплив здійснюється ще на етапі підготовки рішень у міністерствах, через національні галузеві асоціації, торгово-промислові палати чи великі бізнес-структури, які пропонують урядам свої бачення формулювань майбутніх рішень. Таким чином, навіть якщо лобістська діяльність формально не спрямована безпосередньо на Раду, її результат проявляється в офіційній позиції тієї чи іншої держави-члена під час голосування або переговорів.

Другий рівень – це Генеральний секретаріат Ради, який виконує адміністративну, аналітичну та координаційну функції. Саме через цей орган найчастіше відбуваються формальні контакти між зареєстрованими представниками інтересів і посадовими особами Ради [84]. У 2021 році після підписання Міжінституційної угоди про створення обов'язкового Реєстру

прозорості Рада ЄС офіційно приєдналася до спільних правил прозорої взаємодії з лобістами. На основі рішення Ради (EU) 2021/929 встановлено, що посадові особи Генерального секретаріату можуть зустрічатися лише з представниками, які внесені до Спільного реєстру прозорості, та мають звітувати про такі контакти. Це означає, що коли Генеральний секретаріат Ради входить у контакт із лобістами, існують правила, зокрема щодо реєстрації, повідомлення та етичних зобов'язань. Проте ці правила не завжди охоплюють усі рівні впливу, як зустрічі на рівні національних представництв можуть бути менш регламентованими публічно [146]. Це значно підвищило рівень інституційної підзвітності та формалізувало процедури, наблизивши їх до практик Європейської комісії. Разом із тим Генеральний секретаріат Ради залишається обмеженим у публічності своїх контактів порівняно з іншими інституціями: зокрема, перелік зустрічей оприлюднюється вибірково, а протоколи не завжди містять змістовні відомості про обговорення.

Третім важливим рівнем є Комітет постійних представників, який складається з дипломатів держав-членів при ЄС. Це ключовий орган, де відбувається підготовка проєктів рішень, узгодження позицій і формування компромісних формулювань перед розглядом документів міністрами. COREPER є, по суті, "серцем" міжурядового процесу ухвалення рішень, тому саме тут лобісти намагаються отримати доступ до інформації, впливати на порядок денний або запропонувати аналітичні позиції через національні канали. Вплив може здійснюватися як безпосередньо через дипломатів, так і через національні міністерства, які координують роботу своїх представництв у Брюсселі. Через закритість обговорень у COREPER цей рівень залишається найменш прозорим і найважче підконтрольним громадському моніторингу (детальніше – Додаток В).

Одним із ключових каналів лобістського впливу в контексті Ради ЄС є вплив через постійні представництва держав-членів (Permanent Representations) в Брюсселі. Кожна держава-член має своє постійне представництво, яке бере участь у роботі Committee of Permanent Representatives – COREPER, комітетах, які готують засідання Ради. Лобісти, які мають справу з регулюванням на рівні ЄС, часто

координують стратегію впливу не лише напряму з Радою, а також через національних дипломатичних і адміністративних представників [142]. Коли держава-член формує свою позицію щодо запропонованої директиви чи регламенту, секторні асоціації чи бізнес-групи намагаються через своє постійне представництво чи уряд залучити переговори на ранньому етапі. Це означає, що лобістська діяльність у випадку Ради має подвійну спрямованість: на рівні наднаціональної інституції й на рівні національного уряду/представництва.

Хоча Рада приєдналася до спільного реєстру прозорості, її внутрішні процедури залишаються менш відкритими порівняно з Єврокомісією чи Європарламентом. Наприклад, зустрічі посадовців Ради та представників інтересів часто не публікуються в такому ж масштабі й деталізації. Аналітики зазначають, що “ Рада може ніколи не бути такою відкритою, як інші інституції, але прозорість залишається практичною необхідністю” [116].

Для організацій, які планують впливати через Раду ЄС, варто враховувати кілька особливостей. По-перше, необхідно слідкувати за програмою головування держави-члена в Раді: головуюча держава має можливість формувати пріоритети, календар і робочу групу, що дає можливість “входу” через державу-члена. По-друге, зустрічі з постійними представництвами можуть бути менш формально регламентовані, ніж із наднаціональними інституціями, але мають стратегічне значення на етапі погодження позицій урядів. По-третє, реєстрація в Реєстрі прозорості є обов’язковою умовою для деяких контактів із Радою та її секретаріатом, що дає додатковий рівень підзвітності. Таким чином, інституція Ради ЄС і мережа постійних представництв держав-членів становлять складну арену для лобізму на рівні ЄС [116]. Хоча механізми прозорості поступово вдосконалюються й Рада інтегрована в систему реєстру, характер міжурядового характеру цієї інституції та роль національних представництв створюють додаткові шари впливу, які можуть бути менш відкритими для прямого спостереження порівняно з іншими інститутами ЄС. Тому відповідно до Додатку В, Рада ЄС є ключовою міжурядовою інституцією, тому лобізм у ній переважно має форму міжнаціонального впливу: через уряди, міністерства або постійні представництва.

Вважаємо за необхідне, звернути увагу на міжінституційні та міжнародні рамки лобізму в Європейському Союзі. Оскільки вони становлять основу системи врегулювання, координації та гармонізації підходів до взаємодії між представниками інтересів і органами влади ЄС, то охоплюють правила, спільні для Європейської комісії, Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу, а також стандарти, що базуються на міжнародних рекомендаціях, насамперед Організації економічного співробітництва та розвитку, Ради Європи, Transparency International та інших антикорупційних інституцій. Метою створення цих рамок є не лише забезпечення прозорості процесів формування політики, але й підвищення довіри громадськості до діяльності інституцій ЄС та їхньої взаємодії з приватним сектором і громадянським суспільством.

У межах міжінституційних механізмів розроблено спільні стандарти поведінки для зареєстрованих лобістів [44, с. 372]. Вони включають обов'язок діяти чесно, не надавати неправдиву інформацію, не використовувати несанкціоновані методи впливу, не пропонувати посадовим особам матеріальних або нематеріальних вигод, а також дотримуватися принципів доброчесності та неупередженості. Порушення цих правил може призвести до тимчасового або постійного виключення з реєстру, що фактично позбавляє організацію можливості впливати на процес ухвалення рішень у межах інституцій ЄС. Управління реєстром здійснює спільний Секретаріат Реєстру прозорості, який діє на основі погодженого мандату трьох інституцій і відповідає за перевірку достовірності даних, обробку скарг, оновлення інформації та моніторинг дотримання етичних принципів [44, с. 373].

Міжінституційна угода 2021 року також запровадила принцип умовного доступу: представники інтересів можуть брати участь у слуханнях, консультаціях або мати зустрічі з високопосадовцями лише за умови внесення їхньої організації до реєстру. Такий підхід підвищує узгодженість політики прозорості між інституціями ЄС, усуваючи розбіжності, які існували раніше між Європейською комісією та Європарламентом. Крім того, угода створює спільну платформу для

обміну інформацією між інституціями про контакти з лобістами, що дозволяє уникати дублювання і забезпечує єдині стандарти підзвітності.

Важливу роль у розвитку міжінституційних рамок відіграють міжнародні організації, які формують рекомендаційні стандарти у сфері лобізму, прозорості та доброчесності. Зокрема, ОЕСР у своїй Рекомендації щодо принципів прозорості та доброчесності у лобістській діяльності визначає чотири ключові напрями регулювання: забезпечення відкритості процесу, створення чітких правил для лобістів, формування культури доброчесності в державному секторі та посилення відповідальності державних службовців [182, с. 8-10]. Європейський Союз значною мірою орієнтувався на ці принципи при оновленні своїх етичних кодексів і процедур контролю, адаптуючи їх до наднаціонального контексту.

Рада Європи у межах діяльності Групи держав проти корупції неодноразово надавала рекомендації щодо підвищення прозорості лобістської діяльності в державах-членах ЄС, акцентуючи на необхідності створення правових гарантій доступу громадян до інформації про вплив приватних груп на політику. У цьому контексті ЄС виступає не лише прикладом, але й каталізатором для гармонізації стандартів доброчесності серед своїх держав-членів. Суттєвий вплив на розвиток політики прозорості мають також міжнародні неурядові організації, зокрема Transparency International**,** Corporate Europe Observatory**,** ALTER-EU (Alliance for Lobbying Transparency and Ethics Regulation). Вони відіграють роль “зовнішнього контролю” над діяльністю європейських інституцій, публікуючи аналітичні звіти, індекси прозорості та рекомендації щодо вдосконалення регулювання лобізму. Саме під тиском цих організацій ЄС розширив обсяг обов’язкових даних у Реєстрі прозорості, запровадив вимогу звітування про бюджети лобістських кампаній і посилив механізми відповідальності за подання недостовірної інформації [48; 57].

На міжнародному рівні питання регулювання лобістської діяльності розглядається також у контексті боротьби з корупцією, впровадження принципів належного врядування і посилення демократичної участі. У цьому сенсі ЄС виступає не лише суб’єктом, а й експортером стандартів прозорості, поширюючи свої моделі регулювання на країни-кандидати на вступ до Союзу. У процесі

європейської інтеграції держави, які прагнуть приєднатися до ЄС, зобов'язані адаптувати свої системи лобізму до європейських норм, що закріплено в документах Європейської комісії та програмах інституційного розвитку (наприклад, SIGMA чи ОЕСР).

ОЕСР та інші міжнародні організації розробляють стандарти і рекомендації щодо прозорості та доброчесності лобістської діяльності. ЄС частково орієнтується на такі норми при удосконаленні практик [182, с. 10-11]. Однак на практиці прозорість і контроль стикаються з проблемами: неповне охоплення реєстру (деякі типи діяльності і зовнішні впливи можуть лишатися поза ним), складність верифікації заявлених бюджетів та впливу, і питання "третьосортного" лобіювання (third-country influence) [120, с. 8-9]. Важливо, що формально постійні представництва не підпадають під дію Європейського Реєстру прозорості, оскільки вони є органами національних урядів. Це створює своєрідну "сіру зону" в системі лобістської діяльності ЄС: хоча офіційно Рада приєдналася до принципів прозорості, значна частина реального впливу здійснюється саме через канали, які залишаються поза межами наднаціонального регулювання. Унаслідок цього рівень відкритості діяльності Ради нижчий, ніж у Європейського парламенту чи Комісії, що неодноразово піддавалося критиці з боку міжнародних антикорупційних організацій, зокрема Transparency International та Corporate Europe Observatory. Вони наголошують на необхідності розширення дії правил прозорості на постійні представництва та запровадження єдиних стандартів звітування про зустрічі з лобістами. Є постійні ініціативи щодо посилення правил (жорсткіші обмеження для післямандатної діяльності, розширення обсягу реєстру, нові правила для впливу третіх країн), частина з яких на рівні пропозицій та обговорень у Європарламенті й Комісії [126, с. 22-23]. Вцілому ми частково погоджуємося з цим твердженням, оскільки міжнародні організації справді відіграють важливу роль у формуванні стандартів прозорості, доброчесності та підзвітності у сфері лобістської діяльності. Рекомендації ОЕСР, Ради Європи, GRECO, а також аналітична й моніторингова діяльність Transparency International та ALTER-EU створюють нормативний і суспільний тиск на інституції Європейського Союзу, спонукаючи їх до

вдосконалення процедур реєстрації лобістів, розкриття інформації про зустрічі, фінансові витрати та потенційні конфлікти інтересів. Саме тому можна стверджувати, що ЄС не формує політику прозорості ізольовано, а значною мірою розвиває її у взаємодії з міжнародними стандартами та зовнішнім громадським контролем.

Водночас ми не можемо повністю погодитися з тим, що чинна система регулювання лобізму в ЄС є достатньо завершеною та ефективною. Попри наявність Реєстру прозорості, етичних кодексів і процедур контролю, залишаються суттєві проблеми, пов'язані з неповним охопленням усіх каналів лобістського впливу, складністю перевірки достовірності поданих фінансових даних, нерівномірним рівнем відкритості між інституціями ЄС, а також наявністю "сірих зон", зокрема щодо діяльності постійних представництв держав-членів і впливу третіх країн. Це свідчить про те, що формальне закріплення принципів прозорості ще не гарантує їх повної реалізації на практиці.

Окремого значення набуває також механізм взаємодії Ради з іншими інституціями ЄС у процесі тристоронніх переговорів, так званих "тріалогів", у яких беруть участь Рада, Європейська комісія та Європейський парламент. Саме на цьому етапі остаточно узгоджуються тексти законодавчих актів, тому лобісти намагаються впливати на позиції всіх трьох сторін одночасно, використовуючи міжінституційну координацію для досягнення бажаних компромісів. У цьому контексті Рада часто виступає як більш закрита й обережна сторона, зосереджуючись на балансуванні інтересів держав-членів, тоді як Комісія і Парламент забезпечують більш відкриті канали комунікації [122].

Загалом інституційне середовище лобізму в Раді Європейського Союзу характеризується поєднанням високого рівня формалізації на наднаціональному рівні та значної неформальності у міжурядовому вимірі. Запровадження спільного Реєстру прозорості 2021 року стало кроком вперед у гармонізації правил поведінки представників інтересів, однак воно не усунуло основної проблеми, а саме різного рівня підзвітності між інституціями ЄС і між самими державами-членами. Постійні представництва, як центральний комунікаційний вузол між національними

урядами й Радою, залишаються водночас і ефективним, і найменш контрольованим каналом впливу [202, с. 88]. Саме тому подальший розвиток політики прозорості у сфері лобізму в ЄС неможливий без залучення національного рівня до загальноєвропейських стандартів, що забезпечить єдину систему доброчесності, відкритості та підзвітності в межах усіх структур Союзу. Таким чином, міжінституційні та міжнародні рамки лобізму в ЄС формують комплексну систему, у якій поєднуються внутрішні механізми регулювання, спільні стандарти етичної поведінки та зовнішні рекомендаційні практики [202, с. 89]. Вони забезпечують взаємодію між органами влади, громадянським суспільством і бізнесом на основі принципів відкритості, підзвітності та доброчесності, створюючи модель лобізму, яка поступово стає орієнтиром для інших регіональних інтеграційних об'єднань і національних політичних систем.

Інституційне середовище лобізму в ЄС демонструє прагнення до балансу між легітимним представництвом інтересів та запобіганням непрозорому впливу. Європейські інституції не лише створили єдину нормативну базу для лобістської діяльності, а й поступово вдосконалюють її відповідно до рекомендацій ОЕСР, Ради Європи та антикорупційних організацій. Ключовими напрямами подальших реформ залишаються розширення обов'язковості реєстрації для всіх форм лобізму, посилення перевірки достовірності даних у реєстрі, а також підвищення відповідальності посадових осіб за порушення правил етичної поведінки. Таким чином, інституційна структура лобізму в ЄС є динамічною системою, спрямованою на зміцнення демократичної легітимності, прозорості та підзвітності процесу ухвалення рішень у наднаціональному управлінні. Інституційне середовище лобізму в ЄС є багаторівневим і динамічним [214]. Його розвиток супроводжується поступовою легалізацією та регламентацією лобістської діяльності, що відображає прагнення до прозорості, ефективності та демократичності процесу ухвалення рішень. Водночас, незважаючи на наявність формальних механізмів контролю, лобізм у ЄС залишається складним явищем, яке потребує постійного моніторингу та вдосконалення нормативної бази.

Європейська комісія, як виконавчий орган Союзу, є ключовим центром ініціювання законодавчих пропозицій. Саме на етапі підготовки законодавчих актів лобісти прагнуть впливати на зміст пропозицій, адже Комісія має монополію на законодавчу ініціативу. З цією метою вона створила Реєстр прозорості, який дозволяє організаціям, що займаються представництвом інтересів, офіційно реєструватися та брати участь у консультаціях [214]. Такий механізм сприяє відкритості процесу та забезпечує доступ до інформації про учасників лобістської діяльності.

Європейський парламент, як представницький орган громадян ЄС, став особливо важливим для лобістів після розширення його законодавчих повноважень, зокрема через процедуру співрішень. Депутати Європарламенту мають право вносити поправки до законодавчих актів, що робить їх об'єктами активного лобістського впливу. Лобісти намагаються встановити контакти з окремими депутатами, їхніми помічниками та членами комітетів, які займаються відповідними питаннями. Водночас Парламент також підтримує Реєстр прозорості та вимагає від депутатів декларування зустрічей з представниками інтересів, що сприяє підвищенню рівня підзвітності.

Рада Європейського Союзу, яка представляє уряди держав-членів, є менш відкритою до лобістської діяльності порівняно з іншими інституціями. Це зумовлено її міжурядовим характером та складністю доступу до національних делегацій. Проте лобісти все ж намагаються впливати на позиції окремих країн через національні уряди, особливо коли йдеться про питання, що мають значний економічний або соціальний вплив. У цьому контексті важливу роль відіграють постійні представництва держав-членів у Брюсселі, які можуть бути каналом для передачі лобістських позицій до національних урядів.

Отже, на нашу думку, Європейський Союз справді виступає важливим суб'єктом і поширювачем стандартів прозорого лобіювання, однак його модель не є бездоганною. Вона потребує подальшого удосконалення через розширення сфери дії Реєстру прозорості, запровадження єдиних правил звітування для всіх інституцій та пов'язаних із ними суб'єктів, посилення механізмів перевірки

інформації і встановлення більш дієвої відповідальності за порушення правил доброчесності. Саме тому ЄС доцільно розглядати не як завершений зразок ідеальної системи регулювання лобізму, а як динамічну модель, яка постійно змінюється під впливом міжнародних стандартів, громадського контролю та внутрішніх інституційних викликів.

2.2. Форми та методи лобіювання в ЄС

Форми та методи лобіювання в Європейському Союзі характеризуються багаторівневістю, інституційною структурованістю та високим ступенем формалізації процесів взаємодії між інституціями влади та представниками інтересів. Європейський лобізм відрізняється від національних моделей, насамперед американської, тим, що в ЄС він є частиною системи демократичного врядування, де інституції визнають необхідність залучення громадських, професійних та бізнесових груп до процесу ухвалення рішень. Така модель забезпечує баланс між відкритістю політичного процесу та регулюванням впливу приватних інтересів, що закріплено в низці нормативно-правових актів і кодексів поведінки інституцій ЄС [118, с. 1-3; 138]. У політичній системі Європейського Союзу лобіювання здійснюється через різноманітні форми економічного, корпоративного, громадського та професійного лобіювання – кожне з яких має свої методи впливу на процес ухвалення рішень.

Основною формою лобіювання в ЄС є пряме або інституційне лобіювання, яке передбачає безпосередню взаємодію представників груп інтересів із посадовими особами Європейської комісії, Європейського парламенту, Ради ЄС, а також Європейської служби зовнішніх дій. Пряме лобіювання реалізується через участь у публічних консультаціях, експертних групах, слуханнях, підготовці законодавчих пропозицій та поданні позиційних документів. Цей вид діяльності має найбільше поширення на рівні Європейської комісії, оскільки саме вона володіє правом законодавчої ініціативи та формує первинні концепції майбутніх регламентів і директив [79]. Для прикладу, у процесі розроблення Європейського зеленого курсу та Акти про цифрові ринки Комісія активно залучала бізнес-

асоціації, екологічні організації, представників наукових кіл та громадянського суспільства [14, с. 3-4].

Іншою поширеною формою є непряме або опосередковане лобіювання, яке здійснюється через вплив на громадську думку, засоби масової інформації, наукові установи та аналітичні центри. Основна мета таких дій полягає у створенні сприятливого інформаційного та політичного клімату для ухвалення певного рішення в межах інституцій ЄС. Зазвичай такі кампанії охоплюють публічні заяви, дослідження, інформаційні ініціативи, організацію конференцій, форумів або круглих столів у Брюсселі. У цьому контексті відзначається діяльність громадських мереж і адвокаційних платформ, які об'єднують зацікавлені сторони навколо певної політичної або соціальної мети, наприклад, у сфері боротьби зі зміною клімату чи захисту цифрових прав громадян [75, с. 13-14].

Важливу роль у європейському лобістському середовищі відіграє колективне лобіювання, що здійснюється через галузеві асоціації, професійні спілки, торгові палати, об'єднання виробників і споживачів. Ця форма дозволяє представляти інтереси широкого кола учасників економічної або соціальної сфери, водночас забезпечуючи більшу легітимність таких контактів. Значну роль у цьому процесі відіграють такі організації, як BusinessEurope, Європейська конфедерація профспілок, а також Європейська організація споживачів, які виступають офіційними учасниками численних консультацій Європейської комісії та парламентських слухань [105].

Суттєвим доповненням до зазначених форм є створення міжгалузевих коаліцій і стратегічних альянсів, які об'єднують представників бізнесу, громадських організацій і наукового середовища для досягнення спільних цілей у законодавчому процесі. Такі альянси формуються як реакція на складність процедур ухвалення рішень у ЄС і необхідність синхронізації інтересів на декількох інституційних рівнях. Ця тенденція особливо простежується під час проведення тристоронніх переговорів ("тріалогів") між Європейським парламентом, Радою ЄС та Європейською комісією, коли лобісти прагнуть впливати одночасно на всі сторони політичного процесу [120].

Система ухвалення політичних рішень у Європейському Союзі характеризується високим рівнем відкритості до участі заінтересованих сторін. Європейська комісія, Європейський парламент і Рада ЄС мають усталені механізми взаємодії з представниками бізнесу, професійних спільнот і громадянського суспільства. Це створює умови для формування багаторівневої структури впливу, де різні форми лобі – від економічного, корпоративного, громадського до професійного реалізують свої інтереси через формальні та неформальні канали.

У структурі лобізму Європейського Союзу виділяють кілька основних типів лобістських суб'єктів – економічне (бізнесове), корпоративне, громадське (соціальне) та професійне лобі. Відповідно до Додатку В, кожен із цих типів має свої організаційні форми, канали впливу та специфіку взаємодії з інституціями ЄС, зумовлену як правовими, так і політичними особливостями європейського врядування.

Економічне або бізнесове лобіювання охоплює інтереси великих фінансових структур, банків, інвестиційних фондів та галузевих асоціацій, які прагнуть впливати на регуляторну політику ЄС. Їхні методи включають участь у консультаціях Європейської комісії, підготовку аналітичних звітів, організацію конференцій та круглих столів, а також прямі зустрічі з єврокомісарами та депутатами Європарламенту. Економічне лобі часто має доступ до експертних ресурсів, що дозволяє йому формувати аргументи на основі економічних моделей та прогнозів, які можуть бути переконливими для законодавців [83]. Основна мета такого лобіювання полягає у просуванні інтересів промислових секторів, фінансових інституцій, енергетичних корпорацій, транспортних компаній та інших суб'єктів ринкової економіки. Вплив здійснюється через подання експертних висновків, аналітичних звітів, участь у консультаціях Європейської комісії, а також через участь у розробленні галузевих директив і регламентів. Особливо активним є економічне лобі в сферах енергетики, торгівлі, цифрової економіки, аграрної політики та фінансового регулювання.

Ключову роль у цьому середовищі відіграють потужні асоціації, які об'єднують європейський бізнес: BusinessEurope, European Round Table for Industry

(ERT), European Banking Federation, DigitalEurope**,** European Chemical Industry Council [79]. Ці структури мають постійні представництва у Брюсселі, регулярно беруть участь у публічних консультаціях Єврокомісії і формують свої позиційні документи, що впливають на політику внутрішнього ринку, екологічні стандарти та регуляторні вимоги [122]. Економічне лобіювання, попри свою вагу, підлягає жорстким правилам прозорості: його представники зобов'язані бути зареєстрованими в Європейському реєстрі прозорості й декларувати контакти з посадовими особами Єврокомісії або Європарламенту [118, с. 15-16].

Економічне лобіювання має визначальний вплив на законодавчу діяльність Європейської комісії, особливо у сферах внутрішнього ринку, торгівлі, конкуренції, енергетики та фінансів. Вплив бізнес-лобі часто проявляється на етапі підготовки Green Papers і White Papers, що передують розробленню директив і регламентів. Наприклад, під час формування Пакету енергетичного переходу в 2019 році, провідні бізнес-асоціації – *BusinessEurope, European Chemical Industry Council* та *Eurogas* почали активно подавати аналітичні матеріали, обґрунтовуючи необхідність поступового переходу від викопного палива та підтримки технологічно нейтральних підходів до декарбонізації. Їхні позиційні документи вплинули на кінцеві параметри Директиви (EU) 2018/2001 про відновлювану енергію, де було закріплено гнучкі механізми квот і системи сертифікації біопалива [88].

Іншим прикладом є участь Європейської банківської федерації у підготовці Директиви про відновлення та санацію банків (BRRD II, 2019) [89]. Позиції банківського сектора допомогли адаптувати вимоги до капіталу й ліквідності, щоб уникнути надмірного регуляторного навантаження після фінансової кризи. Таким чином, економічне лобі формує експертно-аналітичне підґрунтя для регуляторних ініціатив ЄС, забезпечуючи зворотний зв'язок між бізнесом і політичними структурами, що водночас створює ризики надмірного впливу корпоративних інтересів.

Корпоративне лобіювання представлено транснаціональними компаніями, які мають інтереси в регулюванні ринку, стандартах продукції, податковій політиці

та цифровій трансформації. Ці компанії створюють власні офіси у Брюсселі, наймають професійних лобістів або GR-менеджерів, а також вступають до галузевих об'єднань, таких як BusinessEurope чи AmCham EU. Методами корпоративного лобіювання є підготовка позиційних документів, участь у робочих групах Європейської комісії, а також фінансування досліджень, які можуть впливати на громадську думку та політичні рішення. Ці компанії, як правило, не діють через галузеві асоціації, а безпосередньо ведуть комунікацію з європейськими інституціями. Серед найвідоміших корпоративних акторів – Google, Microsoft, TotalEnergies, Airbus, Volkswagen, Meta, Amazon, які мають професійні команди з public affairs та урядових зв'язків [72; 145].

Методи корпоративного лобіювання включають участь у розробленні технічних стандартів, подання позиційних документів до Єврокомісії і Європарламенту, участь у форумах, партнерствах та експертних групах. Корпорації активно використовують інструменти непрямого впливу – фінансування аналітичних центрів, партнерство з університетами, створення "інноваційних платформ" або мереж співпраці, що дозволяє формувати експертну підтримку своїх позицій. Прикладом є участь великих технологічних компаній у процесі створення законодавства ЄС про цифрові ринки (Digital Markets Act) і штучний інтелект (AI Act), де їхні рекомендації суттєво вплинули на технічні параметри регулювання [43]. Корпоративне лобіювання є потужним чинником при формуванні політики ЄС щодо цифрового ринку. Технологічні гіганти, як *Google, Meta, Amazon, Microsoft, Apple* мають офіси в Брюсселі та входять до найбільших реєстрованих лобістів [145].

Під час обговорення Закону про цифрові ринки та Закону про цифрові послуги, великі технологічні компанії намагалися вплинути на визначення понять "контролер доступу" та "платформа, що має системне значення". Корпоративні лобісти проводили консультації, аналітичні зустрічі, фінансували незалежні дослідження, які підкреслювали потенційні ризики надмірного регулювання для інноваційного розвитку [73]. Однак під тиском громадських організацій, таких як *European Consumer Organisation* і *Access Now*, позиції Європейського парламенту

стали жорсткішими, що призвело до ухвалення більш збалансованого тексту актів. У результаті було встановлено обмеження для домінуючих платформ, але зберіглося правове поле для інновацій. Цей кейс демонструє конкуренцію корпоративного та громадського лобі, що є типовим для європейського процесу ухвалення рішень.

Громадське або соціальне лобіювання здійснюється неурядовими організаціями, правозахисними групами, екологічними рухами та споживчими асоціаціями. Вони прагнуть захистити інтереси громадян, довкілля, прав людини та соціальної справедливості. Основними методами є кампанії впливу, петиції, організація протестів, медійна активність, а також участь у відкритих слуханнях та консультаціях. Громадське лобі часто використовує емоційно підсилену аргументацію, апелює до етичних норм і цінностей, що може бути ефективним у взаємодії з депутатами Європарламенту [39, с. 18-19]. На відміну від бізнес-лобі, ці організації діють не з метою отримання прибутку, а для впливу на політику ЄС у суспільних інтересах. До найвпливовіших структур цього типу належать Transparency International EU, European Environmental Bureau, Friends of the Earth Europe, European Trade Union Confederation, Amnesty International EU Office, Oxfam EU Office. Громадські лобісти активно використовують механізми адвокацій, публічних кампаній, підготовки аналітичних доповідей і відкритих листів до членів Європейського парламенту. Саме завдяки громадському лобі було посилено кліматичні цілі у "Європейському зеленому курсі" та ухвалено положення про корпоративну відповідальність за порушення прав людини (Corporate Sustainability Due Diligence Directive) [104]. Громадські лобісти користуються більшою довірою в суспільстві, однак стикаються з обмеженими фінансовими ресурсами порівняно з корпоративними структурами. У цьому контексті Європейська комісія сприяє фінансуванню громадських ініціатив через програми Horizon Europe, Citizens, Equality, Rights and Values Programme та інші інструменти, що забезпечують рівний доступ до процесу політичного діалогу.

Аналізуючи роль громадського або соціального лобіювання в інституційному механізмі Європейського Союзу, ми дійшли висновку, що

громадські організації та правозахисні структури стали невід'ємною частиною європейського політичного простору, забезпечуючи баланс між економічними та соціальними інтересами. Їхній вплив найвідчутніший у сфері екологічної політики, прав людини та соціального захисту, оскільки саме ці напрями потребують постійного громадського контролю, публічної уваги та ціннісного обґрунтування. На відміну від корпоративного лобізму, який переважно орієнтований на захист комерційних інтересів, громадське лобіювання спрямоване на представництво ширших суспільних потреб, зокрема захист довкілля, недопущення дискримінації, забезпечення соціальної справедливості та дотримання прав людини.

На нашу думку, значення громадського лобіювання полягає не лише у впливі на зміст конкретних рішень ЄС, а й у формуванні більш відкритої, підзвітної та демократичної моделі ухвалення політики. Через петиції, громадські кампанії, експертні звіти, участь у консультаціях і взаємодію з депутатами Європарламенту такі організації створюють додатковий канал комунікації між громадянами та європейськими інституціями. Водночас їхня діяльність виконує функцію своєрідної противаги бізнес-лобі, оскільки дозволяє враховувати не лише економічну доцільність, а й соціальні, екологічні та етичні наслідки політичних рішень.

Разом із тим, громадське лобіювання не позбавлене проблем. Основними викликами залишаються обмежені фінансові ресурси, залежність окремих організацій від грантового фінансування, нерівний доступ до інституцій порівняно з великими корпоративними акторами, а також потреба у збереженні незалежності та прозорості власної діяльності [186]. Проте, незважаючи на ці обмеження, громадські лобісти відіграють важливу роль у зміцненні демократичної участі в ЄС. Саме тому їх можна розглядати як необхідний елемент європейської системи врядування, що сприяє гуманізації політики, посиленню громадського контролю та забезпеченню балансу між інтересами ринку, держави і суспільства.

Так, кампанії таких організацій, як *Greenpeace EU*, *European Environmental Bureau* та *Friends of the Earth Europe*, значною мірою вплинули на ухвалення Європейського кліматичного закону (Regulation (EU) 2021/1119) [186]. Під тиском

громадськості було посилено зобов'язання ЄС щодо скорочення викидів парникових газів до 55% до 2030 року (замість первісно запланованих 50%).

Іншим прикладом є роль громадського лобі у формуванні Директиви про корпоративну належну обачність у сфері сталого розвитку (Corporate Sustainability Due Diligence Directive, 2024), яку просували *Amnesty International* та *Oxfam EU Office* [22, с. 251-252]. Саме їхні адвокаційні кампанії забезпечили включення обов'язкових положень про відповідальність компаній за порушення прав людини в глобальних ланцюгах постачання. Громадське лобі виступає не лише носієм демократичних цінностей, а й фактором підзвітності європейських інституцій, сприяючи підвищенню прозорості законодавчого процесу.

Професійне лобіювання охоплює інтереси професійних спільнот – лікарів, юристів, освітян, науковців, що прагнуть впливати на політику у своїх сферах. Вони об'єднуються в професійні асоціації, такі як Європейська медична асоціація чи Європейська федерація юристів, і використовують методи експертного впливу, участі в дорадчих органах, підготовки законодавчих пропозицій та рекомендацій. Професійне лобі має високий рівень довіри завдяки своїй компетентності та здатності формувати збалансовані пропозиції [75, с. 5-6]. Вони діють переважно через європейські федерації та ради, які мають офіційний статус консультативних учасників у процесах формування політики ЄС. Прикладами є European Medical Association (EMA), European Bar Association**,** European Farmers and Agri-Cooperatives (Copa-Cogeca), European Federation of Journalists.

Професійні лобісти впливають на законодавчі ініціативи, що стосуються трудового права, соціального захисту, регулювання ринку праці, освіти, охорони здоров'я. Їхні методи ґрунтуються на поданні експертних оцінок, технічних рекомендацій, участі у профільних комітетах Європейського парламенту та дорадчих платформах Європейської комісії. Особливістю професійного лобізму є його експертний характер і високий рівень довіри до пропонованих рішень, що зумовлено авторитетом фахівців у відповідних сферах.

Професійні об'єднання забезпечують ЄС високоякісну експертизу під час розроблення технічних, медичних, юридичних та соціальних регламентів. Їхній

вплив особливо відчутний у сферах охорони здоров'я, науки, освіти та сільського господарства. Наприклад, Європейська федерація фермерів і кооперативів (Copa-Cogeca) бере активну участь у розробці Спільної аграрної політики ЄС (CAP), подаючи пропозиції щодо системи субсидій і підтримки малих господарств. Їхні рекомендації було враховано під час ухвалення Регламенту (EU) 2021/2115, який установив більш гнучкі "екологічні схеми" (eco-schemes). У сфері медицини Європейська медична асоціація та Standing Committee of European Doctors активно впливали на розроблення Регламенту про оцінку медичних технологій, забезпечивши науково обґрунтований підхід до оцінювання ефективності ліків і процедур [1, с. 2-4]. Таким чином, професійне лобі виступає посередником між науковими знаннями та законодавчими рішеннями, перетворюючи експертні дані на нормативні стандарти. Усі ці форми лобіювання функціонують у межах складної інституційної системи ЄС, яка забезпечує численні "точки доступу" для впливу – від Європейської комісії до національних представництв у Раді ЄС. Водночас, ЄС прагне забезпечити прозорість цього процесу через Реєстр прозорості, етичні кодекси та механізми звітності, що дозволяє легалізувати лобістську діяльність і зменшити ризики корупції [41, с. 104-105].

Важливою рисою сучасної європейської системи лобіювання є її мережевий характер, тобто взаємодія різних типів лобі у межах одного політичного процесу. При ухваленні директив чи регламентів часто спостерігається багаторівневий діалог між бізнесом, профспілками, неурядовими організаціями, науковими спільнотами та державними структурами. Цей підхід відображає концепцію "good governance", яку ЄС послідовно реалізує з початку 2000-х років. Завдяки цьому лобіювання перестає бути інструментом закулісного впливу й трансформується у формалізований механізм участі у виробленні політики, що відповідає принципам прозорості, підзвітності та участі громадськості. Таким чином, форми та методи лобіювання в Європейському Союзі базуються на комбінації офіційних, відкритих процедур і неформальних комунікаційних практик, які сприяють формуванню збалансованих політичних рішень. ЄС поступово інституціоналізував лобізм, надавши йому правовий статус і закріпивши принципи прозорості,

відповідальності та рівного доступу до політичного процесу. Саме завдяки цьому лобіювання в європейському контексті розглядається не як тіньова діяльність, а як невід'ємний елемент демократичного врядування, що забезпечує ефективну комунікацію між владою та суспільством. Економічне та корпоративне лобі формують матеріальну основу впливу, громадське формує ціннісно-нормативний вимір, а професійне – експертно-аналітичну підтримку політичних рішень. Їхня взаємодія створює збалансований механізм представництва інтересів, який, попри суперечності, забезпечує прозорість, ефективність і легітимність процесу врядування в ЄС.

Європейська практика знає ряд показових кейсів лобіювання, що вплинули на політичні рішення. Так, під час переговорів щодо Трансатлантичного торговельного партнерства у 2013-2016 роках бізнес-асоціації та транснаціональні корпорації активно просували угоду, проте масова громадська кампанія *Stop TTIP* зібрала понад 3,2 млн підписів з 23 країн ЄС проти договору [228]. Цей суспільний тиск, скоординований через мережу з 500 громадських організацій, суттєво підірвав політичну підтримку TTIP і продемонстрував здатність громадянського лобі впливати на рішення навіть за наявності потужного корпоративного лобіювання. Інший приклад – так званий скандал "Qatargate" 2022 року, коли стало відомо про ймовірний підкуп кількох депутатів Європарламенту представниками іноземної держави (Катару) [160]. Це викрило лазівки в системі контролю стороннього впливу на євроінституції та призвело до вимог посилити регулювання лобізму від третіх країн.

Відповіддю став розроблений ЄС проєкт директиви про прозорість лобіювання третіми країнами, що вводить обов'язкові реєстри для представників інтересів іноземних урядів і структур та охоплює навіть комунікаційні кампанії, включно з залученням інфлюенсерів у соцмережах. Цей кейс підкреслив вразливість системи до непрозорого зовнішнього впливу і необхідність додаткових запобіжників.

В інших сферах теж виникають конфлікти між приватними інтересами та суспільним благом. Наприклад, після "дізельгейт" (скандалу з маніпуляцією

автовиробниками даних про викиди) екологічні неурядові організації вимагали жорсткіших стандартів тестування авто, тоді як автокорпорації кулуарно домоглися поблажливих норм впровадження нових тестів на рівні ЄС. Подібно, у дискусіях щодо сільськогосподарської політики лобі агропромисловості періодично вступає в протиборство з об'єднаннями споживачів та екологів щодо рівня пестицидних обмежень чи генетично модифікованих організмів. Такі випадки висвітлюються ЗМІ та громадськістю, формуючи скепсис щодо рівноваги інтересів у брюссельських коридорах влади.

Попри високий ступінь формалізації і прозорості, європейська система лобіювання стикається з низкою викликів і отримує відповідні відгуки. Один із ключових запитів – дисбаланс впливу на користь потужних корпоративних гравців. Дані показують, що переважна більшість найбільших лобістів у Брюсселі представляють саме бізнес-кола: за одним із досліджень, 11 із 12 організацій з найвищими бюджетами на лобіювання у ЄС – це корпоративні структури або їхні асоціації [55]. Вони витрачають десятки мільйонів євро щорічно і мають сотні зустрічей з чиновниками Єврокомісії та депутатами, що породжує побоювання щодо привілейованого доступу великого бізнесу. Відповідно, громадські організації наголошують на необхідності рівного доступу: за словами платформи LobbyFacts, щоб виправити ситуацію, потрібен юридично обов'язковий реєстр лобістів з механізмом санкцій за порушення, адже добровільна система призводила до поширення недостовірних даних про витрати і масштаби лобізму [55].

Станом на середину 2010-х рр. 76% записів у тоді ще добровільному Реєстрі прозорості містили неточності або неповні відомості, що підривало його ефективність. Відтоді ЄС перейшов до міжінституційної угоди про реєстр, однак досі звучить критика, що певні сфери лобістської діяльності залишаються "в тіні". Зокрема, лобіювання іноземних урядів довго випадало з-під регулювання (про що засвідчив випадок з Катаром), а також не всі підрозділи Ради ЄС повною мірою охоплені правилами прозорості [55].

Ще одним викликом є "ефект обертових дверей" – перехід високопосадовців ЄС на роботу в приватний сектор або лобістські фірми після завершення служби.

Такі випадки, як призначення екс президента Єврокомісії Ж. Баррозу радником банку Goldman Sachs чи діяльність колишньої комісарки Н. Кроес в інтересах Uber, викликали широкий суспільний резонанс [54]. За даними Transparency International, близько половини екс-комісарів ЄС і третина колишніх євродепутатів згодом були найняті структурами, що займаються лобізмом. Критики застерігають, що відсутність жорстких правил і нагляду за "охолоджувальними періодами" створює конфлікти інтересів і підриває довіру до європейського врядування [54].

Хоча в Єврокомісії діють певні етичні норми, для численних агентств ЄС та національних представництв при Раді єдині стандарти тривалий час були відсутні. Європейський Омбудсман Е. О'Райлі відзначила, що кожен такий скандал "завдає шкоди ЄС" в очах громадськості, а євроскептики використовують ці приклади для підриву легітимності Союзу.

Додатково, соціологічні опитування засвідчують низьку довіру населення до лобістського впливу. Так, згідно з загальноєвропейським опитуванням, 73% громадян ЄС стурбовані надмірним впливом бізнес-лобістів на політики ЄС, і 80% підтримують обов'язкове регулювання діяльності лобістів [95, с. 1]. Це свідчить про суспільний запит на прозоріші й підзвітніші правила гри. Відповіддю на нього стали кроки євроінституцій: було запроваджено оновлений Реєстр прозорості (де-факто обов'язковий для взаємодії з Єврокомісією, Європарламентом і частково Радою), удосконалено кодекси поведінки посадовців, а нині готується згадана директива щодо лобістів від третіх країн. Проте громадські організації (напр. Transparency International EU, ALTER-EU) продовжують наполягати на посиленні контролю і незалежного нагляду, оскільки саморегулювання та добровільні зобов'язання не завжди спрацьовують [54].

У контексті дослідження політичних практик лобізму важливе значення має і аналіз інститутів громадянського суспільства як суб'єктів демократичного представництва інтересів. На думку Т. Мадриги та Ю. Кобець, громадські організації, професійні об'єднання, благодійні фонди, аналітичні центри та інші форми самоорганізації громадян виступають посередниками між суспільством і владою, сприяючи чіткому вираженню та представленню суспільних потреб,

громадський контроль і участь у виробленні публічної політики [24, с. 113-114]. У цьому сенсі громадянське суспільство є одним із джерел легітимного лобізму, оскільки його діяльність спрямована не лише на захист групових інтересів, а й на підвищення прозорості, підзвітності та демократичності процесу ухвалення рішень. Особливої ваги це набуває в умовах європейської інтеграції, коли взаємодія держави, бізнесу й громадянського сектору стає важливою передумовою адаптації національних політичних систем до стандартів Європейського Союзу.

Проводячи паралель з Україною, досвід функціонування інституцій громадянського суспільства засвідчує, що громадські організації, волонтерські ініціативи та локальні об'єднання здатні виступати активними учасниками процесу вироблення публічної політики. Вони беруть участь у громадських слуханнях, дорадчих органах, експертних групах, використовують механізми електронних петицій, бюджету участі, адвокаційних кампаній та публічних обговорень [25, с. 214-215]. У цьому контексті громадянське суспільство може розглядатися як важливий суб'єкт громадського лобіювання, що сприяє прозорості, підзвітності та демократизації управлінських процесів.

Швидкий розвиток цифрових комунікацій докорінно змінив середовище лобіювання в ЄС, принісши як нові можливості, так і нові ризики. З одного боку, цифрові платформи полегшили групам інтересів доступ до ширшої аудиторії та мобілізацію прихильників. Онлайн-інструменти дозволяють оперативно поширювати позиційні заяви, збирати підписи (як у випадку з петицією проти TTIP) та організовувати публічні кампанії на підтримку чи проти певних рішень. За оцінками дослідників, цифрові технології спростили лобістам можливість залучити громадськість і збирати дані для посилення своїх аргументів [150, с. 5].

Соціальні мережі перетворились на арену боротьби за суспільну думку: великі кампанії все частіше включають X (Twitter)-стратегії, таргетовану рекламу в Facebook, вірусні хештеги та співпрацю з лідерами думок. Наприклад, під час обговорення Директиви про авторське право в цифрову епоху (2018–2019) технологічні компанії мобілізували блогерів і відеокріейторів на YouTube для критики положень про "фільтри завантажень", тоді як представники креативної

індустрії через медіа та соцмережі доводили необхідність захисту прав авторів. У результаті Європарламент отримав безпрецедентну кількість звернень від громадян з обох боків, що вплинуло на остаточний баланс норм закону. Таким чином, соцмережі стали важливим інструментом непрямого лобіювання – формування сприятливого інформаційного клімату довкола питання [87].

З другого боку, діджиталізація породила і нові виклики для регулювання лобізму. Поява "віртуального лобіювання" – через електронні листи, відеоконференції, онлайн-заходи – ускладнила відстеження всіх контактів між лобістами та посадовцями. Юридичні рамки не завжди встигають охопити непрямі методи впливу, як-от скоординовані кампанії в соцмережах чи просування наративів через аналітичні центри та блогосферу. Особливе занепокоєння викликає домінування Big Tech-корпорацій у цифровому просторі: великі технологічні корпорації не лише витрачають рекордні бюджети на традиційне лобіювання (близько €151 млн щорічно сукупно, що на 55% більше, ніж кілька років тому), а й використовують приховані мережі впливу. Звіти вказують, що такі фірми фінансують експертні дослідження, через афілійовані організації беруть участь у робочих групах ЄС, а іноді й непрозоро представляють свої інтереси під виглядом незалежних консультантів. Відсутність повноцінного нагляду за цим цифровим лобіюванням викликає заклики до розширення норм прозорості. Наразі ЄС не має окремого органу чи механізму, що аналізував би цифрові стратегії впливу – наприклад, моніторинг діяльності лобістів у соцмережах або через онлайн-платформи [150]. У відповідь на ці тенденції в новому законодавстві все частіше враховуються цифрові аспекти: так, згаданий проєкт правил про лобіювання третіми країнами прямо включає використання соцмереж та інфлюенсерів до переліку лобістських активностей, які підлягають звітуванню.

Європейські інституції також почали самі активніше залучати цифрові канали для консультацій – публічні обговорення проєктів рішень проводяться онлайн, збираючи тисячі відгуків від громадськості та зацікавлених сторін. Ця діджиталізація демократичного процесу відповідає концепції "Good Governance", намагаючись зробити розробку політик більш відкритою і інклюзивною.

Дослідження свідчить про те, що вплив цифрових технологій на лобіювання в ЄС є двояким. З одного боку, вони посилюють прозорість і участь – різні групи можуть напряму комунікувати з владою та мобілізувати підтримку. З іншого боку, виникає потреба оновити регулювання, аби врахувати нові канали впливу і запобігти викривленню публічної політики через приховані цифрові маніпуляції. Європейський Союз усвідомлює цю динаміку і поступово інтегрує цифровий вимір у свою лобістську політику, прагнучи зберегти баланс між відкритістю процесу та захистом від неналежного впливу в умовах інформаційної епохи. Вважаємо, що подальший розвиток регулювання лобіювання в ЄС має передбачати включення цифрових форм впливу до загальної системи прозорості. Це означає необхідність посилення вимог до розкриття інформації про онлайн-кампанії, джерела їх фінансування, замовників цифрової реклами, використання автоматизованих інструментів комунікації та алгоритмічних механізмів політичного впливу. Лише за таких умов цифрові технології зможуть виконувати не деструктивну, а демократичну функцію, сприяючи більш широкій участі громадян у процесі ухвалення рішень і водночас мінімізуючи ризики маніпуляції суспільною думкою та викривлення публічної політики.

2.3. Європейська практика регулювання та прозорості лобістської діяльності

У Європейському Союзі лобістська діяльність визнається легітимною формою участі в демократичному процесі, за умови її відкритості та підзвітності. З 2011 року функціонує *Єдиний реєстр прозорості*, наглядачами якого є Європейська комісія та Європейський парламент. У ньому мають реєструватися всі організації, що прагнуть впливати на процес ухвалення рішень, включно з компаніями, асоціаціями, неурядовими організаціями, консалтинговими агентствами та незалежними професіоналами. Реєстрація є добровільною, але без неї доступ до певних заходів та посадовців обмежений [1, с. 9-10].

Реєстр містить інформацію про цілі лобістської діяльності, джерела фінансування, кількість працівників, а також перелік законодавчих ініціатив, на які спрямовано вплив. Це дозволяє громадськості та інституціям ЄС оцінювати масштаб і характер лобістського впливу. Крім того, депутати Європарламенту зобов'язані декларувати зустрічі з представниками інтересів, що підвищує рівень прозорості. Європейська практика регулювання лобістської діяльності базується на принципах прозорості, доброчесності та відкритості, що закріплені в нормативних актах ЄС та міжнародних документах. Основним інструментом є Реєстр прозорості, який регулює доступ лобістів до інституцій ЄС [20, с. 707-708].

Європейська комісія запровадила *етичні стандарти* для лобістів, які включають вимоги щодо достовірності інформації, поваги до посадовців та недопущення конфлікту інтересів. У разі порушення цих норм організація може бути виключена з реєстру. Окрім того, Комісія публікує щорічні звіти про діяльність лобістів, що дозволяє здійснювати моніторинг і аналіз тенденцій [81, с. 3].

Рада Європи та ОЕСР також відіграють важливу роль у формуванні стандартів лобістської діяльності. Зокрема, Рекомендації Ради Європи CM/Rec(2017)2 містять принципи прозорості, рівного доступу до процесу ухвалення рішень та захисту демократичних інституцій від надмірного впливу [181, с. 1-2]. ОЕСР, у свою чергу, розробила Керівні принципи для прозорого та етичного лобіювання, які стали основою для національного законодавства в багатьох країнах ЄС [175]. Попри наявність регуляторних механізмів, практика лобіювання в ЄС залишається неоднорідною. Деякі країни, як Франція, Італія чи Німеччина, мають власні закони про лобізм, тоді як інші мають лише загальні етичні кодекси. Це створює виклики для гармонізації підходів та забезпечення єдиного стандарту прозорості на рівні Союзу.

Інституційна основа регулювання лобізму в ЄС побудована, в першу чергу, навколо Реєстру прозорості, який укладено між Європейським парламентом, Європейською комісією та Радою. Реєстр вимагає від організацій і консультантів, які прагнуть брати участь у певних офіційних заходах (зустрічі з

високопосадовцями, доступ до будівель, участь у слуханнях тощо), реєструватися та декларувати клієнтів, джерела фінансування, бюджет лобістської діяльності й основні сфери впливу; реєстрація також використовується як умова акредитації. Ця міжінституційна угода і супутня технічна організація реєстру є ключовими механізмами прозорості в сучасній європейській практиці [118, с. 9-10].

Європейська комісія має власний набір правил і практик, спрямованих на контроль контактів із представниками інтересів. Комісія веде окремі реєстри експертних груп (Expert Groups Register), публікує склад експертних груп, протоколи засідань і перелік зустрічей комісарів і членів їхніх кабінетів. Крім того, для комісарів і вищих службовців діє "Кодекс поведінки для членів Європейської комісії", який встановлює правила щодо конфлікту інтересів і післяслужбових обмежень. Практика публікації календарів зустрічей та списків учасників експертних груп підвищила видимість контактів, але критикують нерівномірний баланс представництва (переважання бізнесу в деяких групах) [77].

Рада ЄС формально включилася в систему прозорості через Рішення ради (Council Decision (EU) 2021/929) щодо регулювання контактів Генерального секретаріату Ради з представниками інтересів, а також через приєднання до Спільного реєстру. Проте операційна практика Ради залишається більш міжурядовою та менш публічною: багато дискусій і узгоджень відбуваються в COREPER і на рівні постійних представництв, де офіційне звітування про неформальні контакти і зустрічі менш інституціоналізоване. Це створює своєрідну "сіру зону" впливу, попри формальні правила [84, с. 19].

Європейський парламент в 2022 році посилив власні правила після скандалу "Qatargate". Окрім оновленого Кодексу поведінки для депутатів, Європарламент підтримав ідею створення суто європейського етичного органу та наполягав на підсиленні санкцій за порушення правил. Парламент також публікує декларації про фінансові інтереси, повідомлення про зустрічі депутатів із зареєстрованими представниками інтересів та впроваджує більш жорсткі правила щодо післямандатної діяльності [223].

На міжнародному рівні країни й інституції ЄС орієнтуються на рекомендації ОЕСР (“Principles for Transparency and Integrity in Lobbying” 2010 року і супровідні документи) та інші багатосторонні стандарти. ОЕСР пропонує підхід, що поєднує відкритість, обов’язкове розкриття інформації, правила для лобістів і запобігання конфліктам інтересів у державному секторі. Саме ці принципи прямо відображені у вимогах і практиках інституцій ЄС [174, с. 4-5; 182, с. 8-9].

Однак, попри загальну інституціоналізацію прозорості, аудитори та спостерігачі вказують на суттєві прогалини у системі: по-перше, реєстр і правила охоплюють не всі форми впливу – спонтанні зустрічі, електронна переписка, неформальні контакти, вплив через національні представництва або через фінансування третіх структур (наприклад, think-tank або проєктні гранти) часто лишаються поза пильним публічним контролем. По-друге, перевірка достовірності даних у реєстрі та застосування реальних санкцій залишається послабленою. У підсумку аудитори попереджали, що реєстр ризикує стати “паперовим тигром”, якщо не посилити верифікацію й контроль [170; 223].

Ми погоджуємося з такою оцінкою, оскільки формальне декларування контактів і фінансових витрат має практичну цінність лише тоді, коли ці дані систематично перевіряються, є повними, актуальними та дають змогу простежити реальні канали впливу на процес ухвалення рішень. Якщо ж значна частина комунікацій між представниками інтересів і посадовими особами залишається поза межами обліку, то прозорість набуває радше декларативного, ніж дієвого характеру.

Водночас важливо враховувати, що надмірне ускладнення правил також може створити протилежний ефект: добросовісні учасники будуть перевантажені бюрократичними вимогами, тоді як неформальні або приховані канали впливу й надалі уникатимуть контролю. Тому проблема полягає не тільки у розширенні обсягу звітності, а й у створенні збалансованої системи нагляду, яка поєднувала б чіткі правила, незалежну перевірку, реальні санкції та зрозумілі процедури для всіх учасників.

Після 2022-2024 років інституції ЄС активізували роботу над посиленням етичних стандартів: ухвалено пропозиції щодо створення незалежного “EU Ethics Body” для контролю за дотриманням етичних норм у всіх інституціях, посилюється вимога щодо публічного звітування про зустрічі (включаючи зустрічі з представниками третіх країн), ведуться дискусії про розширення охоплення Transparency Register (наприклад: включення консультантів, PR-агентств і представництв третіх країн), а також підвищення прозорості фінансування неурядових організацій, що беруть участь у консультаціях. Офіційні пропозиції й резолюції Європарламенту та Єврокомісії формують базу для наступного етапу реформ [94, с. 1-3; 123, с. 10-11]. Європейська практика регулювання та забезпечення прозорості лобістської діяльності демонструє прагнення інституцій ЄС створити збалансовану систему взаємодії між інтересами приватного сектору, громадянського суспільства та органів влади. Впровадження Спільного реєстру прозорості стало важливим інструментом легітимації лобізму як частини демократичного процесу, сприяючи підзвітності й відкритості політичних рішень. Водночас актуальною залишається проблема верифікації даних, поданих у деклараціях лобістів, зокрема щодо перевірки достовірності інформації про їхніх клієнтів, джерела фінансування та відсутність зв’язків із суб’єктами, на яких накладено санкції ЄС. Недостатня глибина перевірки у цьому аспекті створює ризики маніпуляцій, прихованого впливу й підриву довіри до інституційних механізмів прозорості. Це свідчить про потребу подальшого вдосконалення системи контролю, автоматизації процесів верифікації та посилення координації між Європейською комісією, Європейським парламентом і Радою ЄС у питаннях моніторингу діяльності зареєстрованих лобістів.

У країнах ЄС діють різні моделі регулювання лобізму, що ускладнює запровадження єдиних стандартів прозорості. Показовим є досвід держав Вишеградської четвірки. Польща, однією з перших в ЄС, ухвалила Закон про лобіювання ще у 2005 році, але його реалізація вважається малоефективною. Формально закон запровадив реєстр та вимогу декларувати лобістську активність, проте фактично лише незначна кількість лобістів користується офіційними

процедурами. Зокрема, у 2012-2016 рр. не більше ніж 31 представник зареєстрованих лобістських організацій отримував перепустки до парламенту (і лише близько 10 із них реально були активними щороку), а за перші два місяці 2017 р. лише 17 таких представників [188, с. 1].

Це означає, що основна частина лобістської діяльності відбувається поза межами регульованого поля – у тіньових, неформальних форматах. Чехія довгий час не мала окремого закону про лобіювання і лише з 2025 року вперше запровадила його: новий акт визначає, хто є лобістом, окреслює коло посадовців-“мішеней” та вводить обов’язковий публічний реєстр для прозорості контактів [169].

Словаччина досі не має спеціального законодавства про лобізм – відсутні навіть правові дефініції поняття “лобіст” чи “лобіювання”, реєстраційна система не впроваджена, тож зустрічі посадовців з представниками інтересів часто відбуваються кулуарно, без належного розкриття інформації [190, с. 23-24].

Угорщина свого часу запровадила Закон про лобістську діяльність (2006 р.) з реєстром, але він не прижився: через низьку ефективність і недотримання норм цей закон було скасовано у 2011 році, після чого спеціального регулювання не залишилося [100]. Фактично країна перейшла до менш формалізованих механізмів – наприклад, консультацій з “стратегічними партнерами” міністерств – що значно менше підпадають під публічний контроль. Не лише Вишеградські країни демонструють подібні прогалини: станом на 2016 р. ще понад десяток держав ЄС (включно з Бельгією, Кіпром, Люксембургом, а також Словаччиною та Угорщиною) взагалі не мали ні законів, ні кодексів, ні реєстрів щодо лобістів [107, с. 1]. Інші запровадили правила відносно недавно (наприклад, Франція у 2016, Ірландія у 2015 р.). Завдяки відкритості даних, доступу до реєстрів, звітів про контакти посадових осіб із представниками інтересів, а також публічному розкриттю інформації про суб’єктів лобіювання простежується реальний рівень прозорості політичного процесу в тій чи іншій державі. Водночас порівняльний аналіз досвіду країн ЄС засвідчує, що наявність формальних інструментів регулювання ще не завжди означає їхню ефективність. У державах, де існують

спеціальні закони, реєстри та кодекси поведінки, лобістська діяльність принаймні частково виводиться у публічну площину, тоді як у країнах без належного правового регулювання значна частина впливу на ухвалення рішень залишається прихованою, неформальною або опосередкованою.

Можна стверджувати, що така нерівномірність створює проблему регуляторної фрагментації, коли рівень прозорості та підзвітності лобізму суттєво залежить від конкретної країни, її політичної культури, антикорупційної політики та адміністративної практики. У результаті виникають труднощі з гармонізацією підходів на рівні всього Європейського Союзу, адже інституції ЄС просувають стандарти відкритості, однак держави-члени по-різному імплементують ці принципи у національне законодавство. Це, своєю чергою, створює ризики нерівного доступу до процесу ухвалення рішень, прихованого впливу на посадових осіб, використання непрямих каналів комунікації та уникнення відповідальності з боку суб'єктів лобіювання.

Отже, попри значні досягнення інституцій ЄС у підвищенні прозорості представництва інтересів, система регулювання лобізму все ще не досягає повною мірою своєї мети. Її ефективність залежить не тільки від формального запровадження законів, реєстрів чи кодексів поведінки, а й від реального контролю за достовірністю поданої інформації, наявності санкцій за порушення, охоплення неформальних каналів впливу та готовності держав забезпечувати відкритість політичного процесу. Основні виклики включають:

Неповне охоплення та "сірі зони". Чинні правила не охоплюють усіх форм впливу. Значна частина контактів відбувається неформально і не потрапляє до офіційних реєстрів – це можуть бути спонтанні зустрічі, розмови "в кулуарах", обмін повідомленнями чи консультації, що не фіксуються як лобістська активність [207]. Європейський аудиторський орган відзначив, що у реєстрі прозорості ЄС часто відсутні дані про неформалізовані зустрічі, а підходи різних інституцій до їх розкриття неузгоджені. Крім того, вплив може здійснюватися опосередковано – через треті структури (наприклад аналітичні центри) або через національні канали (постійні представництва країн при ЄС), які не підпадають під дію спільного

реєстру [207]. На рівні держав теж існують лазівки: скажімо, польський закон охоплює лише “професійних” лобістів на платній основі, фактично звільняючи від реєстрації пряме лобіювання компаніями своїх інтересів чи діяльність громадських організацій. Таким чином, значна частина реального лобізму може залишатися в тіні офіційної системи.

*Слабкий контроль та виконання правил***.** Ефективність регулювання стримується недостатнім наглядом і обмеженими санкційними можливостями. Європейський Рахунковий двір у 2023 році попередив, що нинішній Спільний реєстр має низку “лазівок і сліпих зон” та ризикує перетворитися на “паперового тигра” без посилення повноважень [207]. Виявлено, що в інституціях ЄС відсутній скоординований механізм контролю за дотриманням лобістами правил, а примусові заходи для забезпечення повного розкриття інформації фактично не застосовуються. Подібні проблеми притаманні й національному рівню: навіть де є реєстри, перевірка поданих даних поверхнева, а порушення (наприклад, подання неповної чи неточної інформації про клієнтів чи фінансування) рідко караються. Експерти вказують, що доки реєстрація залишається значною мірою добровільною і не підкріпленою законом, багато лобістів не сприйматимуть вимоги всерйоз – у системі бракує незалежного контролю та реальних важелів впливу. Така слабка імплементація підриває довіру: прозорість перетворюється радше на формальність без реальної підзвітності учасників процесу.

*Дисбаланс впливів та етичні ризики***.** Існуюча практика все ще не забезпечує рівних умов для різних груп інтересів і не повністю запобігає конфліктам інтересів. Звучить критика, що великі корпоративні гравці мають непропорційно більший доступ до ухвалення рішень, ніж представники громадянського суспільства. На думку спостерігачів, нинішня недосконала система лише посилює вплив корпорацій і загрожує закріпити дисбаланс у доступі до влади між бізнесом та неурядовими організаціями [207]. Хоча діють кодекси поведінки для посадовців (напряму щодо попередження конфлікту інтересів та обмеження діяльності після завершення перебування на посаді), *“ефект обертових дверей”* все ще викликає занепокоєння – випадки переходу посадовців на роботу лобістами або навпаки

нерідко створюють ризики для забезпечення доброчесності процесу. Корупційний скандал у Європарламенті засвідчив, що сторонні держави та приватні особи можуть здійснювати таємний вплив, обходячи існуючі правила прозорості, і це стало поштовхом до перегляду підходів і вимоги створити незалежний EU Ethics Body для контролю етики в інституціях ЄС.

Нинішня система регулювання лобізму в ЄС потребує подальшого посилення на всіх рівнях. Щоб подолати згадані виклики, лунають пропозиції зробити реєстрацію лобістів повністю обов'язковою на основі юридично зобов'язуючого акту, а не лише міжінституційної угоди, що розширило б охоплення реєстру на нові категорії впливових осіб (консалтингові та PR-агентства, представництва третіх країн тощо), а також підвищити прозорість фінансування організацій, що беруть участь у консультаціях. Важливо запровадити дієвіші механізми перевірки і санкцій: автоматизований аудит даних, поданих лобістами, обмін інформацією між інституціями для виявлення неточностей, накладення штрафів чи обмеження доступу за порушення правил. Орієнтиром служать міжнародні стандарти на кшталт принципів ОЕСР щодо доброчесного лобіювання, які наголошують на поєднанні відкритості з реальними механізмами підзвітності. Тільки за умови впровадження таких реформ лобістська діяльність у ЄС повною мірою перестане бути "сірою зоною" і остаточно утвердиться як легітимна та прозора складова демократичного процесу, без надмірного впливу та з належною довірою.

2.4. Роль лобізму у формуванні політики розширення ЄС

Лобізм відіграє важливу роль у формуванні політики розширення Європейського Союзу, впливаючи на процеси ухвалення рішень через представництво інтересів країн-кандидатів, бізнесу, громадянського суспільства та політичних груп. Політика розширення ЄС є складним багаторівневим процесом, який охоплює оцінку відповідності країн-кандидатів критеріям членства, переговори щодо умов вступу та ухвалення політичних рішень на рівні інституцій ЄС. У цьому контексті лобістська діяльність є інструментом, за допомогою якого

різні актори намагаються вплинути на позиції Європейської комісії, Європейського парламенту та Ради ЄС [162, с. 487-488; 197].

З боку країн-кандидатів, лобізм часто здійснюється через дипломатичні представництва, спеціальні агентства з євроінтеграції, а також через залучення професійних лобістів у Брюсселі. Вони мають на меті переконати інституції ЄС у готовності країни до членства, продемонструвати прогрес у реформах, а також заручитися підтримкою окремих держав-членів. Наприклад, у процесі вступу Хорватії, значну роль відіграли її контакти з німецькими та австрійськими політиками, які спрямовували зусилля на підтримку відповідного рішення в Раді ЄС [125].

Бізнес-структури також активно залучені до лобіювання розширення, особливо коли йдеться про відкриття нових ринків, доступ до дешевої робочої сили або розширення інвестиційних можливостей. Транснаціональні корпорації можуть підтримувати вступ певної країни, якщо це відповідає їхнім стратегічним інтересам, і впливати на законодавчі процеси через галузеві асоціації та економічні форуми.

Як приклад впливу лобістських бізнес-структур на політику розширення ЄС можна привести вплив бізнес-асоціацій, зокрема *BusinessEurope, European Round Table for Industry* та *European Services Forum*, які активно підтримували розширення ЄС на країни Центрально-Східної Європи (2004-2007 р.), аргументуючи це розширенням внутрішнього ринку та створенням нових виробничих ланцюгів. Їхня діяльність була спрямована на переконання Європейської комісії та Ради ЄС у вигодах економічної інтеграції, зокрема у сфері енергетики, транспорту й фінансів. Подібну активність спостерігаємо і тепер: бізнес-лобі підтримує інтеграцію України, Молдови та країн Західних Балкан як чинник стабільності й ринкової експансії. Водночас частина корпорацій виступає обережно, побоюючись конкурентного тиску та зростання витрат ЄС на підтримку нових членів [79; 105].

Громадянське суспільство, до якого входять правозахисні організації, аналітичні центри, академічні інститути теж відіграє активну роль у формуванні

політики розширення. Вони можуть лобіювати за вступ країни-кандидата, якщо вона демонструє прогрес у сфері прав людини, демократії та верховенства права, або навпаки – виступати проти, якщо існують певні ризики для європейських цінностей. Такі організації часто взаємодіють з депутатами Європарламенту, готують аналітичні записки та беруть участь у публічних слуханнях. Як приклад, неурядові організації та громадські об'єднання, такі як *European Policy Centre, Open Society Foundations, Human Rights Watch* і *Transparency International EU*, послідовно впливають на політику розширення в гуманітарному та правовому вимірах. Їхні кампанії спрямовані на те, щоб політичні умови вступу зберігали високі стандарти демократії, верховенства права, свободи медіа й боротьби з корупцією. Наприклад, лобістський тиск правозахисних груп у 2010-х роках сприяв тому, що ЄС жорсткіше контролював судову реформу та права меншин у країнах Західних Балкан. Подібні організації зараз активно працюють щодо України, щоб гарантувати, що процес євроінтеграції супроводжуватиметься антикорупційними змінами та реформою судової системи [92, с. 4-5].

Лобізм регіональних та муніципальних об'єднань у формуванні політики розширення Європейського Союзу відіграє дедалі помітнішу роль, оскільки саме місцевий рівень стає тим простором, де відбувається практична імплементація європейських норм, програм та політик. У межах сучасної системи багаторівневого врядування ЄС регіональні та муніципальні об'єднання виступають посередниками між національними урядами та європейськими інституціями, впливаючи як на процес ухвалення рішень, так і на адаптацію політики розширення до місцевих потреб [128, с. 183-184].

Одним із ключових інструментів їхнього лобістського впливу є CoR – консультативний орган, який представляє місцеві та регіональні влади держав-членів [167]. Через участь у його роботі регіони та муніципалітети мають можливість висловлювати свої позиції щодо політики розширення, оцінювати вплив потенційного вступу нових країн на регіональний розвиток, фінансові інструменти (наприклад, програми кохезії), а також формувати рекомендації для Європейської Комісії та Ради ЄС. Окрім офіційних інституційних каналів, значний

вплив мають мережеві та асоціативні форми лобіювання. Йдеться про діяльність таких об'єднань, як Асамблея європейських регіонів, Конференція периферійних морських регіонів, Рада європейських муніципалітетів і регіонів, які активно просувають інтереси своїх членів у процесі розширення ЄС. Ці організації виступають як аналітичні й адвокаційні центри, що готують позиційні документи, проводять консультації з Єврокомісією, беруть участь у засіданнях парламентських комітетів та організовують публічні заходи для впливу на громадську думку в країнах-членах і кандидатах [198].

Важливо, що регіональне лобі не обмежується лише внутрішньоєвропейським виміром. У політиці розширення активно залучаються регіональні представництва країн-кандидатів при ЄС (наприклад, офіси українських областей, міст чи асоціацій органів місцевого самоврядування у Брюсселі). Вони просувають інтереси своїх територій, налагоджують прямі зв'язки з європейськими регіонами, залучають грантові кошти, демонструють спроможність до ефективного управління та європейської інтеграції на місцевому рівні.

Комітет регіонів ЄС і мережі місцевих органів влади (*CEMR, Assembly of European Regions*) відіграють роль у формуванні політики добросусідства та розширення через створення спільних платформ для місцевих партнерств. Так, мережі міст ЄС та Західних Балкан просували ініціативи з децентралізації та підвищення місцевої спроможності, що стало важливим елементом переговорів із Сербією, Чорногорією та Боснією і Герцеговиною. Аналогічно, в контексті України активно діють регіональні офіси співпраці при Європейській комісії, які виступають посередниками між громадами України та структурами ЄС. Таким чином, лобізм регіональних та муніципальних об'єднань сприяє не лише просуванню місцевих інтересів, а й загальному укріпленню політики розширення ЄС, забезпечуючи її децентралізований, інклюзивний і партнерський характер. Через такі форми взаємодії політика розширення стає більш збалансованою, соціально легітимною та орієнтованою на сталий розвиток територій.

Роль науково-аналітичного та експертного лобі у формуванні політики розширення Європейського Союзу є ключовою для забезпечення обґрунтованості, передбачуваності та стратегічної узгодженості рішень у цій сфері [193, с. 6-7]. Цей тип лобіювання представлений передусім аналітичними центрами (*think tanks*), науковими інститутами, дослідницькими мережами та експертними консорціумами, які здійснюють глибокий моніторинг політичних, економічних і соціальних наслідків розширення, а також формують рекомендації для європейських інституцій.

Науково-аналітичне лобі функціонує як своєрідний посередник між політичними рішеннями та науковими даними. Його представники забезпечують Європейську комісію, Європейський парламент та Раду ЄС об'єктивною інформацією, аналітичними звітами та прогнозами щодо ефективності розширення. Такі дослідження слугують підґрунтям для ухвалення стратегічних документів, зокрема щорічних звітів Єврокомісії про прогрес країн-кандидатів, стратегій розширення, рекомендацій щодо політичних критеріїв або економічної конвергенції.

Серед провідних аналітичних структур, які активно впливають на політику розширення, варто назвати Centre for European Policy Studies, European Policy Centre, Bruegel, European Council on Foreign Relations, Carnegie Europe, а також мережу TEPSA [49, с. 22-24]. Вони виконують функції дорадчих платформ, які проводять експертні слухання, публічні консультації, круглі столи з представниками Єврокомісії, парламентських груп, національних урядів та дипломатичних представництв країн-кандидатів. Значну роль відіграє й науково-освітній вимір аналітичного лобізму. Європейські університети та дослідницькі інститути, зокрема Коледж Європи, European University Institute (Флоренція), Лондонська школа економіки, активно продукують експертні оцінки, політичні брифінги та пропозиції щодо реформування механізмів приєднання. Їхні рекомендації нерідко інтегруються в роботу тематичних підкомітетів Європарламенту (AFET, SEDE), а також у політичні ініціативи Комісара з питань розширення та сусідства [93; 96].

Особливістю науково-аналітичного лобізму є його неформальний, але стабільний характер впливу. На відміну від корпоративного або регіонального лобі, експертні групи не просувають вузьких інтересів, а забезпечують *епістемічну легітимність* рішень, тобто аргументують їх науковими даними, сценаріями розвитку, соціально-економічними моделями. Такий підхід зменшує ризики політичної упередженості в процесі розширення, допомагаючи ЄС підтримувати баланс між політичними цілями та реаліями кандидатів.

Водночас експертне лобі не позбавлене викликів: частина think tanks фінансується приватними корпораціями чи фондами, що може впливати на незалежність аналітики. Тому питання прозорості фінансування та відкритості участі в консультаційних процесах залишається ключовим для збереження довіри до аналітичних структур у контексті політики розширення [193, с. 10].

Політичні групи в Європарламенті також є важливими суб'єктами лобістського впливу. Вони можуть підтримувати або блокувати розширення залежно від ідеологічних позицій, геополітичних інтересів або внутрішньополітичної ситуації в країнах-членах. Лобісти намагаються впливати на ці групи через депутатів, їхні офіси та участь у тематичних комітетах. Лобіювання у політиці розширення здійснюється через кілька методів: подання аналітичних чи позиційних документів до інституцій ЄС чи до держав-членів, участь у форумах, слуханнях, тематичних робочих групах; формування коаліцій чи мереж між зацікавленими сторонами (наприклад, бізнес-асоціації країн-кандидатів та компанії з країн ЄС); інформаційна чи комунікаційна діяльність – кампанії, публічні заяви, think-tank дослідження, що мають на меті змінити громадську думку щодо розширення. Усі ці форми використовують для того, щоб створити сприятливий контекст для інтеграції, або щоб вплинути на параметри інтеграції, наприклад – на часові рамки, склад переговорів або фінансові зобов'язання [61].

Як приклад їх діяльності можна привести "think tanks" і дослідницькі інститути *Bruegel, CEPS, ECFR, Europeum,* що формують експертну основу політики розширення. Вони готують аналітичні матеріали, що впливають на позиції Європейської комісії та Європейського парламенту, наприклад, щодо

економічних наслідків приєднання нових членів або щодо реформування механізмів попереднього фінансування (Instrument for Pre-Accession Assistance, IPA III) [42]. Зокрема, дослідження CEPS 2023 року підкреслює, що залучення України до політики розширення має стратегічне значення для енергетичної безпеки ЄС, і ця теза лягла в основу низки рекомендацій Комісії. Загалом, науково-аналітичне лобі в ЄС формує інтелектуальну інфраструктуру процесу розширення, забезпечуючи стратегічну сталість і аналітичну якість ухвалених рішень, сприяючи тим самим інтеграції на основі доказів [206, с. 3-4]. Зважаючи на вплив організацій щодо розширення ЄС, Додаток Е надає порівняння рівнів впливу кожної категорії лобістів на дві ключові складові політики розширення Європейського Союзу – економічну та політичну, що дозволяє візуально оцінити співвідношення різних груп впливу.

Процес розширення ЄС передбачає, що країни-кандидати або потенційні кандидати виконують низку політичних, економічних та правових реформ (наприклад, Копенгагенські критерії) для приєднання. В цьому контексті групи інтересів (бізнес-групи, громадські організації, професійні асоціації) можуть мати значний вплив. По-перше, вони можуть лобіювати у країнах-членах ЄС або на рівні інституцій ЄС для того, щоб країни-кандидати отримали більш сприятливі умови (наприклад, кошти трансформації, приватні інвестиції, доступ до ринку). По-друге, лобі може впливати на формулювання умов розширення, в тому числі, через участь у консультаціях, аналітичній підтримці та комунікаційних кампаніях, які підкреслюють переваги/ризики розширення [9; 105, с. 7-9; 211, с. 1]. Наприклад, неурядові структури та дослідницькі центри продукують звіти й брифінги, що формують громадську думку і політичний клімат навколо розширення.

Конкретно, на сучасному етапі розширення (зокрема щодо країн Західних Балкан, України, Молдови, Грузії) лобі має багатоаспектну роль. Воно може просувати інтереси компаній, які хочуть доступу до майбутнього ринку цих країн або їхнього інтегрованого ринку ЄС; може підтримувати реформи, які роблять країну-кандидата “безпечнішою” для інвесторів; або, навпаки, виступати проти розширення, якщо воно створює конкуренцію або ризики для бізнесу в існуючих

державах-членах. Водночас громадські організації можуть лобіювати включення таких “європейських цінностей” як правова держава, антикорупційні реформи, як умову розширення, що впливає на загальну динаміку переговорного процесу [229].

Лобізм у процесі формування політики розширення Європейського Союзу виконує багатовимірну та неоднозначну роль. З одного боку, він сприяє інституційній відкритості, формуванню зворотного зв’язку між європейськими інституціями, бізнесом, громадянським суспільством і науковими спільнотами [33]. Завдяки лобістській активності аналітичних центрів, громадських організацій та професійних асоціацій, політика розширення отримує експертне підґрунтя, стає більш комплексною та орієнтованою на довгострокові стратегічні вигоди для ЄС і країн-кандидатів. Лобі також виконує комунікативну функцію, а саме формує громадську підтримку розширення, підсилює довіру до процесів євроінтеграції та допомагає адаптувати політичні рішення до потреб ринку, регіонів і суспільства.

Аналізуючи роль лобізму у процесі формування політики розширення Європейського Союзу, слід підкреслити, що його вплив не обмежується просуванням вузькогрупових економічних або політичних інтересів. У ширшому значенні лобізм виступає механізмом взаємодії між інституціями ЄС, державами-членами, країнами-кандидатами та недержавними акторами, які прагнуть впливати на зміст, темпи й пріоритети євроінтеграційного процесу [33]. Через експертні консультації, публічні кампанії, участь у формуванні порядку денного та представництво позицій окремих секторів суспільства лобістські структури здатні як посилювати підтримку розширення, так і актуалізувати проблемні аспекти цього процесу.

Це дає можливість інтерпретувати лобізм у політиці розширення ЄС не як інструмент тиску на політичні рішення, а як складову демократичного врядування, що забезпечує включення різних груп інтересів у процес вироблення політики. Водночас такий вплив має подвійний характер: з одного боку, він сприяє більшій поінформованості, експертності та прозорості рішень, а з іншого – може створювати ризики дисбалансу, коли економічно сильніші або краще організовані групи отримують перевагу у доступі до європейських інституцій. Ми можемо

зробити висновок, що лобізм у контексті розширення Європейського Союзу є важливим чинником формування політичного курсу, оскільки впливає на сприйняття країн-кандидатів, зміст реформаторських вимог, рівень підтримки розширення серед держав-членів та характер взаємодії між ЄС і майбутніми членами.

Водночас, лобістська діяльність у цій сфері супроводжується певними ризиками. Надмірна участь корпоративних структур може змістити акценти політики з демократичних і правових критеріїв на економічні інтереси, тоді як слабша верифікація лобістських суб'єктів та нерівний доступ до консультацій створюють можливості для непрозорого впливу. Проблемним аспектом залишається недостатній рівень контролю за відповідністю діяльності лобістів етичним нормам та санкційним обмеженням [29, с.74-75]. У цьому контексті актуальним є подальше вдосконалення реєстру прозорості, підвищення вимог до звітності й посилення міжінституційної координації у сфері моніторингу лобістських практик.

Попри важливу роль лобізму, у сфері розширення ЄС він стикається із суттєвими викликами. Один із них – асиметрія інформації: не всі сторони мають рівний доступ до процесу, що може призвести до переваги певних груп інтересів. Іншим ризиком є те, що лобістські зусилля можуть бути спрямовані не лише на прогресивні реформи, а й на зм'якшення умов розширення, що може підривати стандарти ЄС (наприклад, у сфері правової держави, конкуренції чи екології). Також, з врахуванням політичної чутливості теми розширення, кампанії можуть впливати на громадську думку або приховано на процес через держави-члени, що створює виклик для прозорості. Наприклад, опитування показують, що хоча багато громадян ЄС підтримують розширення, водночас значна частина респондентів висловлює застереження щодо окремих кандидатів чи впливу на бюджет і політику [127].

Водночас, незважаючи на позитивну роль лобістських мереж, існує ризик надмірного впливу приватних або політизованих груп, що можуть зсунути акценти політики розширення від демократичних критеріїв до суто економічних. Нерівний

доступ до консультаційних процесів також створює потенціал для упередженого формування рішень [31, с. 367-368]. Саме тому в ЄС діють вимоги до обов'язкової реєстрації лобістів у Спільному реєстрі прозорості, зокрема тих, хто працює в галузі зовнішньої політики й політики сусідства, що має підвищити довіру до процесу ухвалення.

Висновки до Розділу 2

Лобістська діяльність в Європейському Союзі є багаторівневим, динамічним та нормативно врегульованим феноменом, інтегрованим у процес політики. Аналіз інституційного середовища ЄС свідчить, що основні органи – Європейська Комісія, Європейський Парламент та Рада ЄС функціонують як відкриті майданчики для взаємодії з лобістами, проте рівень прозорості та правила взаємин у них різняться. ЄС запровадив спільний Реєстр прозорості для контролю за представництвом інтересів, який нині вважається одним з найпрогресивніших у світі. Цей реєстр охоплює понад 12 000 організацій і вимагає від них детального розкриття інформації – від ідентифікації клієнтів до фінансування, що демонструє зразковий підхід до прозорості лобізму на глобальному рівні. Водночас його добровільний характер для окремих органів та нерівномірність вимог (для комерційних і некомерційних суб'єктів) висвітлюють певні прогалини у регулюванні. Кожна інституція виробила власні додаткові механізми: так, Комісія і Парламент зробили реєстрацію передумовою для офіційних контактів (наприклад, доповідачі Європарламенту і голови комітетів зобов'язані звітувати про зустрічі з лобістами, а всі зареєстровані отримують акредитації та доступ до будівель). Комісари та високопосадовці регулярно публікують свої календарі зустрічей. Натомість у Раді ЄС прозорість нижча: хоча Генеральний секретаріат Ради приєднався до Реєстру, постійні представництва держав-членів не охоплені обов'язковою реєстрацією. Це означає, що країни ЄС у Брюсселі часто взаємодіють з лобістами поза формальними вимогами. Європейська комісія є головним центром лобістської активності, бо саме вона готує більшість законодавчих ініціатив. Вплив концентрується на ранніх етапах через консультації, експертні групи та зустрічі,

які підлягають оприлюдненню й етичним правилам (зокрема щодо конфлікту інтересів і “revolving doors”). Європарламент як співзаконодавець є ареною боротьби за поправки та голосування, доступ лобістів прив’язаний до реєстру, а депутати зобов’язані декларувати контакти й фінансові інтереси. Після “Qatargate” правила доброчесності та прозорості були додатково посилені. Натомість Рада ЄС, попри формальне приєднання до спільних стандартів, залишається менш відкритою через міжурядовий характер роботи: значна частина впливу проходить через національні уряди, постійні представництва та COREPER, що створює “сіру зону” для громадського контролю.

Деякі держави добровільно розкривають зустрічі своїх дипломатів при ЄС, але загальна картина вимагає підвищення підзвітності. Учасниками цього процесу є і представництва держав-кандидатів на вступ, які все активніше залучаються до діалогу з євроінституціями, фактично здійснюючи лобіювання своїх інтересів щодо розширення Союзу на офіційному рівні. Таким чином, інституційне середовище ЄС забезпечує плюралістичний діалог між посадовцями та зацікавленими сторонами, підкріплений етичними нормами (кодексами поведінки) та механізмами контролю, хоча й із простором для вдосконалення (зокрема, через відсутність незалежного наглядового органу та недостатні санкції за порушення, на чому наголошують дослідники). Ми не погоджуємося з позицією, відповідно до якої лобізм у Європейському Союзі слід розглядати виключно як непрозорий або негативний механізм впливу на ухвалення політичних рішень. Такий підхід є надто спрощеним, оскільки не враховує того, що в інституційній системі ЄС лобіювання значною мірою інтегроване у процедури консультацій, експертного супроводу та представництва інтересів різних соціальних, економічних і політичних груп. Водночас не можна ідеалізувати цю систему, адже нерівномірність доступу до інституцій, слабша прозорість Ради ЄС та недостатність санкцій за порушення етичних норм створюють ризики непропорційного впливу окремих груп інтересів.

Ми дійшли висновку, що модель регулювання лобізму в Європейському Союзі має подвійний характер. З одного боку, вона демонструє прагнення до відкритості, підзвітності та залучення зацікавлених сторін до процесу вироблення

політики. З іншого боку, її ефективність залишається обмеженою через нерівний рівень прозорості між окремими інституціями ЄС, особливо між Комісією, Парламентом і Радою. Тому подальше вдосконалення цієї системи має бути спрямоване на посилення контролю за неформальними контактами, запровадження більш дієвих санкцій, розширення обов'язковості реєстрації та створення незалежного механізму нагляду. У контексті політики розширення ЄС це має особливе значення, оскільки прозорість лобістської діяльності безпосередньо впливає на довіру до переговорного процесу, легітимність рішень щодо країн-кандидатів і сприйняття європейської інтеграції як справедливого та демократичного процесу.

Форми, методи та суб'єкти лобізму в ЄС відзначаються великою різноманітністю. Форми лобіювання в ЄС поєднують прямі інституційні канали (консультації, слухання, позиційні документи, робочі групи) і непрямі методи (медіакампанії, аналітичні центри, публічні події). Економічне й корпоративне лобі забезпечує ресурсний та експертний тиск у ключових секторах, громадське лобі просуває ціннісні та правозахисні пріоритети й підсилює підзвітність, а професійне лобі надає спеціалізовану експертизу для регулювання. Суб'єктами впливу виступають, з одного боку, економічні актори – корпорації, бізнес-асоціації та галузеві об'єднання, які традиційно мають вагомі ресурси і широко представлені в Брюсселі. З іншого боку, важливу роль відіграють громадські та неурядові організації, профспілки, професійні й експертні спілки, регіональні представництва (офіси міст та регіонів при ЄС) та аналітичні центри (think tanks), які доносять суспільні, наукові й місцеві інтереси до порядку денного ЄС. Кожна з цих груп застосовує різні методи лобіювання. Прямий лобізм означає безпосередню роботу з чиновниками та депутатами – професійні лобісти проводять зустрічі, переговори, надають аналітичні матеріали для переконання посадовців у своїй позиції. Непрямий (опосередкований) лобізм полягає у формуванні громадської думки та тиску через медіа-кампанії, акції, петиції, тобто вплив на політиків через суспільство. Це особливо помітно у випадках резонансних ініціатив: наприклад, переговори щодо трансатлантичного партнерства TTIP супроводжувалися

небаченою мобілізацією громадянського суспільства, яке через акції протесту та інформаційні кампанії донесло побоювання щодо загроз для європейських стандартів [91, с. 516]. Водночас корпоративні лобісти інтенсивно просували TTIP, маючи непропорційно широкий доступ до переговорників. На кожну зустріч з екологами чи профспілками припадало п’ять зустрічей з корпораціями, що породило занепокоєння домінуванням промислових інтересів у перемовинах. Такий колективний лобізм великого бізнесу (через потужні коаліції – бізнес-асоціації, галузеві федерації) здатний істотно впливати на зміст політики. Зі свого боку, громадські коаліції та мережі експертів теж об’єднуються, щоб посилити свій голос. Інший резонансний приклад – Qatargate у Європарламенті – проявив тіньову сторону лобізму, коли іноземна держава (Катар) через підкуп і подарунки впливала на окремих євродепутатів, маскуючи це під “лобізм”. Цей випадок виявив наявні прогалини в механізмах контролю та етичного нагляду в Європарламенті, фактично продемонструвавши межу, де лобіювання перетворюється на корупцію. В результаті керівництво ЄС визнало потребу в посиленні етичних норм та нагляду, зокрема через створення незалежного органу з питань доброчесності та перегляд правил взаємодії з сторонніми впливами.

Окрім того, сучасний лобізм набуває нових вимірів завдяки цифровим технологіям. Цифровий лобізм – використання соціальних мереж, онлайн-платформ, цільової реклами, інфлюенсерів – став невід’ємною частиною стратегій просування інтересів. Це спрощує для лобістів доступ до широкої аудиторії та генерацію суспільної підтримки, дає змогу збирати дані й більш точно адресувати меседжі. Політики також залучають онлайн-інструменти для консультацій з громадськістю та підвищення прозорості. Однак відсутність спеціальних правил контролю саме цифрових методів лобіювання породжує нові виклики. Особливо активним є цифровий та традиційний лобізм з боку великої технологічної індустрії: напередодні ухвалення пакетів на кшталт Digital Markets Act витрати Big Tech на лобізм в Брюсселі сягнули рекордних €151 млн на рік, а кількість їхніх лобістів перевищила чисельність самих депутатів Європарламенту. Провідні IT-корпорації (Meta, Google, Apple, Amazon, Microsoft) не тільки проводять сотні зустрічей з

посадовцями, але й фінансують аналітичні центри та користуються послугами численних консультантів, формуючи розгалужену мережу впливу. Попри це, завдяки нормативним процедурам ЄС (включно з довгим публічним обговоренням, контрдоповідями комітетів тощо) регуляторні акти на кшталт Digital Markets Act були ухвалені з урахуванням балансу інтересів. Водночас випадок Dieselgate (скандал 2015 р. довкола маніпуляцій із викидами автомобілів) висвітив ризики надмірної близькості між регуляторами та бізнесом. Розслідування Європарламенту показало, що автомобільна індустрія роками агресивно лобіювала послаблення екологічних норм, мала привілейований доступ до процесу підготовки технічних правил і фактично "сповтворила" регуляції на свою користь. Внаслідок цього контрольні органи закривали очі на порушення, що й призвело до масштабного шахрайства з показниками викидів. Цей випадок спонукав до перегляду підходів: було порушено питання про конфлікт інтересів при залученні експертів від індустрії та необхідність жорсткіших правил щодо контактів чиновників з лобістами. Таким чином, форми та методи лобізму в ЄС постійно еволюціонують – від кулуарних зустрічей і позиційних документів до масових суспільних кампаній та таргетованої цифрової комунікації – що вимагає гнучкого, але надійного регулювання і врахування як голосу бізнесу, так і громадянського суспільства.

Лобізм відіграє помітну роль і у формуванні політики розширення ЄС, хоча ця сфера більше стосується зовнішньої політики та міждержавних відносин. Рішення про надання статусу кандидатів, відкриття переговорів чи вступ нових країн ухвалюються політичним керівництвом Союзу (Європейською Радою за рекомендацією Комісії), проте до цього процесу докладають зусиль численні зацікавлені групи. Передусім, самі держави-кандидати активно просувають свою євроінтеграцію: їхні дипломати та постійні представництва при ЄС фактично виконують функцію лобістів, доносячи до кожної держави-члена та до інституцій позицію про готовність до членства, аргументуючи геополітичну та економічну вигоду розширення. Часто уряди кандидатів залучають консалтингові фірми,

комунікаційні агенції, експертів для формування позитивного іміджу країни в Брюсселі.

Паралельно, бізнес-кола як у самих державах-кандидатах, так і в державах-членах ЄС, висловлюють інтерес до розширення ринків. Великі європейські компанії можуть лобіювати швидше приєднання нових країн, розраховуючи на доступ до ресурсів і споживачів, або ж навпаки – стримувати, побоюючись конкуренції чи міграційних ризиків. Громадські організації та мережі експертів включають питання розширення до своєї адвокації: проєвропейські неурядові організації в країнах-кандидатах та їхні партнери в ЄС наголошують на прогресі реформ, захисті прав людини, необхідності підтримати демократичні прагнення (як у випадку України після 2022 р., коли коаліція громадських сил успішно переконувала європейську спільноту надати їй статус кандидата). Аналітичні центри формують дискурс довкола розширення: проводять дослідження щодо економічних вигод чи викликів вступу нових членів, організують публічні обговорення, тим самим опосередковано впливаючи на позиції урядів ЄС. Відзначається і роль регіональних об’єднань: групи країн-членів, об’єднані спільним баченням (наприклад, держави Центральної Європи, Балтії чи Скандинавії), діють як внутрішні лобі в Раді ЄС, просуваючи чи блокуючи рішення щодо кандидатів. До прикладу, сусідні з Україною держави виступають її активними адвокатами у Брюсселі, тоді як кілька західноєвропейських країн історично обережніше ставились до швидкого розширення.

Особливості лобіювання у сфері зовнішньої політики та політики сусідства полягають у тому, що тут менше формалізованих консультативних процесів і менше прозорості, адже значна частина взаємодії відбувається через дипломатичні канали, двосторонні саміти, неформальні зустрічі лідерів. Це створює ризики неформального впливу сторонніх держав – наприклад, авторитарні сусіди чи великі держави можуть намагатися впливати на рішення ЄС щодо його розширення через лобістів або пропаганду, відстоюючи власні інтереси. Європейська громадська думка також стає полем битви: опитування свідчать, що 81% європейців стурбовані впливом грошей третіх країн на рішення ЄС, що спонукало Євросоюз шукати

інструменти протидії прихованому зовнішньому лобізму. У 2025 р. навіть було запропоновано окрему директиву щодо прозорості лобіювання з боку третіх країн. Ще один виклик – нерівний доступ до впливу: багатші актори (держави чи компанії) мають більше ресурсів, щоб просувати свою позицію, тоді як малі країни чи громадські рухи нерідко поступаються в гучності голосу. У контексті розширення це може проявлятися як переважання економічних інтересів над ціннісними: якщо рішення приймаються під впливом лобі бізнесу, що бачить вигоду у розширенні, можуть виникати побоювання, що критерії демократії та прав людини відсуваються на другий план. Таким чином, лобізм у сфері розширення ЄС – це тонка гра, де перетинаються дипломатія, економіка і цінності. Його інституціоналізація (через офіційний діалог з дипломатичними місіями кандидатів, консультації з бізнесом і неурядовими організаціями) дозволяє врахувати всі аргументи, але водночас потребує чітких запобіжників, аби стратегічні рішення ЄС залишалися вільними від недоброчесного або надмірного зовнішнього впливу.

Таким чином, лобізм у сфері розширення ЄС є багатовекторним і охоплює як офіційні дипломатичні канали, так і неформальні механізми впливу. Його ефективність залежить від здатності суб’єктів лобіювання формувати переконливі аргументи, мобілізувати підтримку серед ключових акторів та адаптуватися до політичного контексту в ЄС. Отже, лобізм у політиці розширення ЄС є невід’ємним елементом європейської демократичної системи, який може виступати каталізатором реформ і інтеграційних процесів за умови належного регулювання, прозорості та балансу між економічними, політичними й ціннісними пріоритетами Європейського Союзу. ЄС вибудував відносно прозору модель лобізму як частини демократичного врядування, але її слабкими місцями залишаються неповне охоплення неформальних і національних каналів, проблеми перевірки даних у реєстрі та нижча відкритість Ради.

Ми дійшли висновку, що лобістська екосистема Європейського Союзу, являє собою багаторівневу, динамічну і нормативно врегульовану систему взаємодії між владою та суспільством. Вона охоплює різні інституції та рівні врядування – від Брюсселя до національних столиць, чим забезпечуються канали для

плюралістичного представництва інтересів. За останні десятиліття ЄС сформував розгалужені правила прозорості й етики, зробивши свій режим лобіювання одним із найбільш відкритих у світі. Обов'язкові реєстри, кодекси поведінки, публікація зустрічей та підзвітність посадовців – усе це закладає підвалини для легітимної участі зацікавлених сторін у політиці Союзу. Як результат, ЄС нині часто розглядають як зразок інституціоналізованого прозорого лобізму на глобальній арені. Водночас виявлені проблеми свідчать, що ця модель потребує подальшого вдосконалення. Скандали на кшталт "Qatargate" вказали на необхідність посилення контролю та незалежного нагляду, аби відмежувати лобіювання від корупції та іноземного втручання. Дисбаланс впливів між великим бізнесом і громадськими інтересами ставить питання про рівність доступу до процесу ухвалення рішень. Стрімка цифровізація комунікацій вимагає адаптації регуляторної бази до нових методів лобізму. Нарешті, розширення ЄС як стратегічна ціль повинно реалізовуватися без втрати засадничих європейських принципів, що потребує балансу між геоекономічними інтересами та цінностями. Вирішення цих викликів зміцнить європейську систему лобізму, зробивши її ще більш прозорою, справедливою та стійкою. Європейський Союз демонструє, що лобізм може бути інтегрованою частиною демократії за умов чіткого інституційного регулювання і прозорості, а подальше реформування цієї сфери здатне підвищити довіру громадян та слугувати прикладом для інших регіонів світу.

Аналізуючи політику розширення Європейського Союзу та загальноєвропейської системи представництва інтересів ми вважаємо лобізм є важливим механізмом комунікації між інституціями Союзу, державами-членами, громадянським суспільством, бізнесом та іншими зацікавленими суб'єктами. Його нормативне врегулювання на наднаціональному рівні ґрунтується на принципах прозорості, підзвітності, етичної поведінки та відкритості процесу вироблення політики. Водночас, попри наявність загальноєвропейських стандартів, практики регулювання лобістської діяльності у державах-членах ЄС залишаються неоднорідними, оскільки залежать від національних правових традицій, політичної культури, інституційної структури та рівня розвитку громадянського суспільства,

що дає підстави перейти від наднаціонального рівня регулювання лобізму до його національних моделей. Це є методологічно важливим, оскільки лобізм у ЄС функціонує не лише в межах брюссельських інституцій, а й через правові, політичні та адміністративні механізми держав-членів. Саме національні уряди, парламенти, постійні представництва та галузеві групи інтересів значною мірою формують позиції держав у процесі ухвалення рішень на рівні Союзу, зокрема щодо питань розширення, розподілу фінансових ресурсів, доступу до ринків, міграційної політики, безпеки та регіонального розвитку.

У цьому контексті особливий науковий інтерес становить досвід країн Вишеградської групи, які, з одного боку, є повноправними членами Європейського Союзу та включені до загальноєвропейського простору вироблення політики, а з іншого – мають власну постсоціалістичну траєкторію інституційного розвитку, демократичної трансформації та правового врегулювання представництва інтересів. Дослідження цих держав дає змогу простежити, як європейські стандарти прозорості та підзвітності адаптуються в національних політико-правових системах, а також виявити спільні риси й відмінності у формуванні моделей лобізму в Центрально-Східній Європі та використати їх досвід для України. Особливо показовим у цьому аспекті є досвід Польщі, яка однією з перших серед країн регіону здійснила спробу законодавчого врегулювання лобістської діяльності та сформувала власну модель інституціоналізації представництва інтересів.

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ПРАКТИКИ ЛОБІЗМУ В КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

3.1. Інституціоналізація лобізму в Польщі та взаємодія з європейськими структурами

Ключовою точкою інституціоналізації лобізму в Польщі став Закон “Про лобістську діяльність у процесі законотворення” (Ustawa z dnia 7 lipca 2005 r. O działalności lobbingowej w procesie stanowienia prawa), ухвалений 7 липня 2005 року [219; 220]. Закон дає базове юридичне визначення лобіюванню як будь-яким правомірним діям, вплив яких спрямований на законодавчу чи регуляторну діяльність органів публічної влади. Закон також вводить поняття “професійного лобіювання” – платної діяльності, яку особа здійснює від імені третіх сторін, щоб забезпечити врахування їхніх інтересів у законодавчому процесі.

Крім того, закон вимагає від уряду та міністерств публікувати законодавчі плани, вести облік контактів з лобістами і декларувати участь зареєстрованих лобістів у підготовці актів [147]. Закон встановлює низку інституцій у межах законодавчого регулювання – зокрема, реєстр “професійних лобістів”, механізм обов’язкового декларування контактів з владою, зобов’язання для органів влади оприлюднювати план своїх законодавчих ініціатив [45]. Серед органів, відповідальних за контроль лобістської діяльності, важливим є Міністерство внутрішніх справ, яке, зокрема, виконує контрольну функцію та може накладати адміністративні штрафи за професійну лобістську діяльність без реєстрації.

Одним із ключових елементів моделі є обов’язкова реєстрація професійних лобістів. Особи та компанії, що займаються лобізмом за гроші, повинні бути внесені до публічного реєстру, який веде Міністерство внутрішніх справ або інший уповноважений орган [177]. Відсутність реєстрації формально робить неможливою участь таких суб’єктів у законодавчому процесі, адже вони не мають права офіційно взаємодіяти з представниками влади у межах підготовки проєктів актів.

Це створює прозорість і дозволяє суспільству відстежувати, хто саме впливає на законотворчу діяльність.

Важливою складовою польської моделі є процедурні механізми участі лобістів у розробці законодавства. Закон зобов'язує органи державної влади публікувати плани законодавчої роботи, а також відкрито інформувати про початок підготовки нового нормативного акта. Професійні лобісти, відповідно, отримують можливість офіційно подавати свої пропозиції та зауваження. Участь у цьому процесі має формалізований характер: від подання письмових позицій до участі у відкритих слуханнях. Завдяки цьому можливість впливати на зміст законопроєктів стає не привілеєм вузьких груп, а процедурно доступною практикою.

Одним із мотивів запровадження регулювання лобістської діяльності була інтеграція в європейське правове та політичне поле – тобто перехід від радянської або постсоціалістичної моделі до стандартів цивілізованого лобіювання, характерного для країн ЄС. З цього робиться висновок, що європейський досвід (європейський "лобізм") може слугувати дороговказом для країн, які лише формують відповідні інститути [45]. Тож, з формально-правової точки зору Польща створила цілісну, хоч і вузько сфокусовану модель прозорості лобізму, яка охоплює визначення діяльності, обов'язкову реєстрацію, процедури участі у законотворчому процесі та санкції. Особливість Польщі у тому, що вона регулює передусім участь лобістів у процесі створення законів, а не всі можливі форми впливу на владу. Незважаючи на обмеженість сфери, сама конструкція моделі є доволі комплексною, адже поєднує низку елементів: визначення діяльності, механізми реєстрації, процедурні вимоги та систему санкцій.

У польському законодавстві лобіювання визначене як діяльність, спрямована на вплив на органи державної влади під час підготовки або ухвалення проєктів законів. При цьому особливо підкреслюється різниця між загальною лобістською активністю та "професійним лобізмом", який здійснюється за винагороду й повинен бути офіційно задекларований [45]. Таке визначення створює чітку рамку: держава визнає лобіювання легітимною формою представлення інтересів, але зобов'язує тих, хто робить це професійно, працювати відкрито.

Окремим елементом є встановлення санкцій. Хоча вони не надто суворі, сам факт їх наявності підкреслює прагнення держави забезпечити чесність і відкритість. Порушення правил, зокрема участь у професійному лобіюванні без реєстрації або подання неправдивих відомостей, може призвести до штрафів чи заборони діяльності в межах законотворчого процесу. Санкції мають більше превентивний, ніж каральний характер, але вони роблять систему завершеною: будь-яка модель прозорості повинна мати механізм відповідальності. Таким чином, польська система формує доволі послідовну логіку: спочатку окреслюється, що таке лобізм, потім створюється реєстр тих, хто має право лобіювати професійно, далі визначаються процедурні канали участі у виробленні законів, і нарешті вводяться санкції, які забезпечують дотримання правил. Цілісність цієї моделі полягає саме у взаємодоповнюваності елементів, хоча водночас її сфера застосування обмежена переважно законотворчістю і не охоплює широкий спектр лобістської діяльності, що може відбуватися поза межами парламенту чи уряду. Це робить польський приклад важливим для аналізу політичних практик лобізму в Центрально-Східній Європі [153, с. 11-12].

Попри відносно ранню інституціоналізацію, на практиці польський режим лобізму часто оцінюють як формальний і малоефективний в контексті реальної прозорості. Дослідження показують, що закон поширюється лише на “професійних” лобістів і не охоплює широкий спектр інших акторів – представників бізнес-асоціацій, галузевих організацій, неурядових організацій, профспілок та регіональної влади, які здійснюють вплив через консультації, участь у робочих групах, неформальних політичних каналах [52; 130, с. 123-124]. Кількість зареєстрованих лобістів у Сеймі Польщі та урядових реєстрах залишається дуже низькою, що свідчить, швидше, про обхід формальних правил або перенесення впливу в “сіру зону” неформальних контактів, аніж про слабку потребу в лобіюванні як такому.

Законодавство Польщі – його структура (реєстр лобістів, обов’язковість публікації законодавчих планів, декларування контактів) – можна вважати відповідністю принципам, які загалом підтримуються на рівні інституцій ЄС та в

країнах-членах, що прагнуть забезпечити відкритість та підзвітність, послабити тіньові або корупційні механізми впливу. До того ж, прийняття такого закону відповідало періоду підготовки чи після приєднання Польщі до ЄС, і багато експертів вбачали в регулюванні лобізму частину процесу адаптації до європейських стандартів [147; 177]. Польська модель лобізму функціонує в режимі виразної "подвійності", яка є ключовою характеристикою політичних практик впливу на ухвалення рішень. Формально держава створила легальний і нормативно визначений простір для професійного лобізму, однак цей простір залишається вузьким за сферою застосування і обмеженим за реальною привабливістю для основних акторів впливу [147].

З одного боку, існує офіційний, законодавчо оформлений режим професійного лобізму, який охоплює передусім процес підготовки та ухвалення законів на рівні уряду й парламенту. Цей режим характеризується високим рівнем формалізації: чіткими визначеннями, обов'язковою реєстрацією, процедурними вимогами до участі в законотворчому процесі та наявністю санкцій. Проте на практиці він часто описується дослідниками як частково "паралізований". Кількість зареєстрованих професійних лобістів є низькою, а їхня фактична участь у процесі вироблення політики обмежена. Основна причина полягає в тому, що закон регулює лише вузький сегмент впливу – офіційне професійне лобіювання за винагороду – і не створює стимулів для ключових гравців переводити свою діяльність у цей прозорий, але жорстко контрольований формат.

З іншого боку, паралельно існує широка мережа неформальних або напівформальних каналів впливу, яка значною мірою визначає реальну політичну динаміку в Польщі. Саме в цьому просторі активно діють великі бізнес-структури, галузеві та професійні асоціації, роботодавчі організації, церкви, органи місцевого самоврядування, а також медіа. Їхній вплив здійснюється не стільки через механізми, передбачені законом про лобіювання, скільки через постійні консультації, експертні ради, неформальні контакти з політиками, публічний тиск, інформаційні кампанії та участь у ширших процесах формування суспільного порядку денного.

Особливо показовою є роль галузевих союзів і бізнес-об'єднань, які часто виступають не як "професійні лобісти" у вузькому юридичному сенсі, а як соціальні партнери держави. Вони беруть участь у консультаціях щодо законопроєктів, працюють у дорадчих органах при міністерствах, формують експертні позиції та пропонують готові регуляторні рішення. Формально така діяльність не завжди підпадає під визначення професійного лобізму, а отже, не потребує реєстрації, що дозволяє уникати процедурних обмежень, передбачених законом [144].

Суттєвим актором у неформальному полі впливу є також Католицька церква, яка в польському суспільстві має значний моральний і політичний авторитет. Її участь у політичних процесах відбувається не через механізми лобізму в юридичному сенсі, а через публічні заяви, звернення, контакти з політичними елітами та вплив на виборців. Аналогічно органи місцевого самоврядування використовують свої інституційні позиції та мережі контактів для просування інтересів регіонів, не входячи до формального поля лобістського регулювання.

Медіа, своєю чергою, виконують подвійну роль: з одного боку, вони можуть бути інструментом суспільного контролю за лобістською діяльністю, а з іншого – самі стають каналом політичного впливу, формуючи рамки публічної дискусії та тиснучи на ухвалення рішень. Така медіатизована форма лобізму також залишається поза межами спеціального законодавства. Членство в ЄС, набуте Польщею в 2004 році структурно "вбудовує" польський лобізм у багаторівневий європейський контекст. Основним інструментом просування національних інтересів у Брюсселі є Постійне представництво Республіки Польща при ЄС, яке фактично виконує роль "посольства до ЄС" і забезпечує постійний контакт із Радою ЄС, Європейською Комісією й іншими інституціями [179].

Постійне представництво Республіки Польща при Європейському Союзі (Stałe Przedstawicielstwo RP przy UE) є ключовим інституційним механізмом участі Польщі у щоденній роботі ЄС і фактично виступає "міністерством у справах ЄС за кордоном". Воно забезпечує безперервну присутність польської держави в Брюсселі та координує взаємодію між національним урядом і наднаціональними

інституціями Союзу. Структурно Постійне представництво побудоване за функціонально-секторальним принципом і відтворює логіку політик ЄС. У його складі діють спеціалізовані підрозділи, які відповідають за окремі напрями європейської інтеграції, зокрема спільну зовнішню та безпекову політику, юстицію та внутрішні справи, економічну і фінансову політику, бюджет, внутрішній ринок, сільське господарство, енергетику, транспорт, довкілля та інші сфери. Кожен із цих підрозділів укомплектований дипломатами й експертами, які підтримують постійний контакт із відповідними міністерствами та відомствами у Варшаві [179].

Ці підрозділи безпосередньо беруть участь у роботі робочих груп і комітетів Ради ЄС, які є центральною ареною формування європейського законодавства. Саме на рівні робочих груп відбувається первинне обговорення проєктів регламентів, директив і рішень, а також узгодження компромісних формулювань між державами-членами. Представники Польщі в цих форматах не лише передають національну позицію, але й активно беруть участь у переговорах, вносять поправки, формують коаліції з іншими країнами та відстежують потенційні ризики або можливості для польських інтересів.

Важливою функцією Постійного представництва є підготовка й координація офіційної позиції Варшави з питань порядку денного ЄС. Це означає, що PermRep не діє автономно, а виконує роль вузла, який поєднує національний рівень ухвалення рішень із брюссельським процесом. Отримуючи інструкції від уряду, представництво водночас зворотно передає інформацію про перебіг переговорів, настрої партнерів і можливі сценарії розвитку подій, що дозволяє коригувати позицію Польщі ще до фінальних етапів ухвалення рішень.

Окреме значення має взаємодія з Європейським парламентом, яка здійснюється через спеціалізований підрозділ, відомий як “EP desk” [179]. Його завданням є підтримка постійного й структурованого діалогу з депутатами Європарламенту, їхніми помічниками та політичними групами. EP desk відстежує законодавчі ініціативи, що перебувають на розгляді парламенту, аналізує позиції ключових комітетів і доповідачів, а також сприяє донесенню польської точки зору до парламентарів на ранніх етапах законодавчого процесу. Це особливо важливо з

огляду на те, що Європейський парламент є співзаконодавцем у більшості сфер політики ЄС.

У ширшому контексті діяльність Постійного представництва можна розглядати як інституціоналізовану форму державного лобіювання інтересів Польщі на рівні ЄС. На відміну від приватного чи корпоративного лобізму, ця діяльність має офіційний характер і здійснюється в межах установлених процедур і дипломатичних практик. Вона поєднує технічну роботу з аналізу документів, політичні переговори, неформальні консультації та мережеву взаємодію з іншими державами-членами й інституціями Союзу. Таким чином, Постійне представництво Республіки Польща при ЄС є не просто дипломатичною місією, а складною багаторівневою структурою, яка забезпечує щоденну присутність Польщі в механізмах європейського управління, дозволяє впливати на формування політики ЄС і водночас інтегрує національні інтереси у наднаціональний процес ухвалення рішень.

Важливим елементом сучасних практик є вимога прозорості контактів: на офіційному порталі “Poland in the EU” публікуються огляди зустрічей постійного представника та його заступників з компаніями, організаціями й іншими стейкхолдерами “в інтересах прозорості”, що по суті є формою публічного “лобістського сліду” [176, с. 119-120; 217]. На наднаціональному рівні загальна межа регулювання визначається Спільним узгодженням про обов’язковий Реєстр прозорості ЄС (Transparency Register), який охоплює організації та осіб, що намагаються впливати на політику ЄС, таким чином польські суб’єкти, які лобіюють безпосередньо в інституціях ЄС, повинні реєструватися саме там [214; 215]. Крім того, активно розвиваються мережі представництва польських економічних та регіональних інтересів у Брюсселі. Ще до вступу в ЄС польські воєводства почали відкривати регіональні офіси при інституціях ЄС: наприклад, Малопольське воєводство створило офіс у Брюсселі вже у 2002 році, декларуючи своєю головною метою представлення інтересів регіону на європейському рівні й моніторинг політик ЄС [154]. Подібні представництва мають, зокрема, Великопольське воєводство та східнопольські регіони, вони організовують

конференції, працюють із Комітетом регіонів, співпрацюють із депутатами Європарламенту від відповідних округів та спільно лобіюють регіональні інтереси (структурні фонди, транспорт, енергетика, сільське господарство) [183, с. 2; 224].

У економічній площині представництво польських інтересів у Європейському Союзі дедалі більше здійснюється через інституціоналізовані об'єднання бізнесу й науки, серед яких особливе місце посідає Business & Science Poland. Це найбільша польська асоціація роботодавців, що діє в Брюсселі, яка об'єднує провідні польські компанії та науково-дослідні установи з метою просування та захисту економічних інтересів польського бізнесу на рівні Європейського Союзу, сприяючи формуванню вигідних європейських регуляторних актів та налагодженню зв'язків із ключовими європейськими стейкхолдерами. Ця організація є офіційно зареєстрованим актором у Реєстрі прозорості ЄС і прямо декларує свою місію як зміцнення репрезентації польських економічних і науково-технологічних інтересів у Брюсселі та вплив на формування європейських політик у ключових секторах економіки [214].

Діяльність Business & Science Poland відповідає загальній логіці інституціоналізованого лобізму на рівні ЄС, де центральну роль відіграють не окремі "лобісти" у вузькому сенсі, а організовані асоціації інтересів, які мають постійну присутність у Брюсселі й взаємодіють з інституціями Союзу через формалізовані процедури. Зокрема, BSP залучається до консультацій Європейської комісії, підтримує контакти з генеральними директоратами, відповідальними за енергетику, внутрішній ринок, фінансову та цифрову політику, а також бере участь у публічних обговореннях і експертних форматах, що використовуються Комісією під час підготовки регуляторних ініціатив [50; 142].

Важливим напрямом діяльності таких об'єднань є також робота з Європейським парламентом, який у більшості сфер виступає співзаконодавцем. Практика взаємодії з депутатами, профільними комітетами, доповідачами та "тіньовими доповідачами" є типовою для європейського лобістського середовища і визнаною частиною законодавчого процесу ЄС. Аналітичні матеріали Європейського парламенту підтверджують, що саме на парламентському етапі

асоціації інтересів намагаються коригувати зміст регуляторних актів шляхом аргументації, експертних позицій і неформальних консультацій [187]. З погляду інституціоналізації лобізму важливо, що діяльність Business & Science Poland майже не підпадає під дію польського закону про лобіювання, який зосереджений на професійному лобізмі в межах національного законотворчого процесу. Натомість у Брюсселі діє окрема наднаціональна система регулювання представництва інтересів, побудована навколо Реєстру прозорості, принципів відкритості та процедур доступу до інституцій ЄС. Саме в цій системі BSP є повністю легітимним і "видимим" актором, що підтверджує обмеженість національного розуміння лобізму та його неспроможність охопити наднаціональний рівень політичного впливу [50; 142].

У стратегічному вимірі діяльність Business & Science Poland може розглядатися як елемент ширшої польської економічної дипломатії в ЄС. Дослідження з європейських студій і політичної економії інтеграції показують, що державні актори, зокрема Постійні представництва при ЄС, і організований бізнес зазвичай діють не конкурентно, а взаємодоповнювально, просуваючи національні інтереси різними каналами – офіційно-дипломатичним і експертно-економічним [187]. У цьому сенсі BSP виступає не альтернативою державному представництву, а його функціональним доповненням у сфері економічних і регуляторних питань.

Ми вважаємо, що Business & Science Poland є показовим прикладом сучасного інституціоналізованого лобізму, що на європейському рівні створює сприятливі умови для організованого представництва національних економічних інтересів, навіть за наявності обмеженого або формалізованого регулювання лобізму на національному рівні. Виникають питання щодо того, наскільки така модель представництва інтересів є прозорою, збалансованою та доступною для різних груп суспільства. З одного боку, діяльність Business & Science Poland демонструє високий рівень легітимності, оскільки відбувається в межах європейських процедур прозорості та консультацій. З іншого боку, залишається дискусійним питання, чи не отримують великі бізнес-структури та організовані економічні групи перевагу над менш ресурсними суб'єктами – малим бізнесом,

громадськими організаціями або окремими професійними спільнотами. Крім того, постає проблема співвідношення між національним і наднаціональним регулюванням лобізму: якщо польське законодавство майже не охоплює діяльність таких структур у Брюсселі, то фактичний політичний вплив значної частини польських інтересів залишається поза межами внутрішнього правового контролю.

Приклад Business & Science Poland дає підстави погодитися з тим, що лобізм у сучасних умовах не можна розглядати лише як внутрішньодержавне явище. Він дедалі більше набуває транснаціонального характеру, особливо в межах Європейського Союзу, де значна частина рішень ухвалюється на наднаціональному рівні. Для України цей досвід є важливим, оскільки в умовах європейської інтеграції постає потреба не лише у врегулюванні лобістської діяльності всередині держави, а й у формуванні ефективних механізмів представництва українських економічних, наукових і суспільних інтересів у Брюсселі.

Польський досвід у цьому контексті демонструє зміщення центру впливу з внутрішньодержавного поля до наднаціонального, де фактично формується значна частина регуляторних рішень. До цього додаються спеціалізовані структури на кшталт брюссельського офісу Національного центру досліджень і розвитку, який представляє польську науково-інноваційну спільноту в консультаціях щодо дослідницької та інноваційної політики ЄС (Horizon Europe тощо) [180]. У сукупності це формує цілком розгалужене поле польського “європейського лобізму”, де державні, регіональні, бізнесові й наукові актори, використовуючи як національні, так і наднаціональні канали, вибудовують вплив на політику ЄС.

Аналітики щодо інтерес-представництва Польщі в Брюсселі звертають увагу на те, що тривалий час польський бізнес-лобізм був “майже невидимим” на наднаціональному рівні, а ключова частина впливу здійснювалася через так званий “національний маршрут”, що включав польські урядові структури, які вже далі торгуються і координують позиції у межах інституцій ЄС [224]. Це, по суті, означає, що формально інституціоналізований лобізм у Варшаві, представлений законом від 2005 року і польська участь у європейських механізмах прозорості, що включала Реєстр прозорості ЄС, публічний облік зустрічей постійного

представництва, співіснують із потужним, але менш прозорим пластом політичного посередництва, в якому уряд, домінуючі партії та пов'язані з ними бізнесові та регіональні групи відіграють центральну роль. Порівняно з іншими державами Вишеградської групи це створює цікаву дилему: Польща демонструє формальну "найпросунутішу" модель регулювання лобізму в регіоні, але реальні практики впливу часто виходять за межі юридично описаних механізмів, що обмежує реальний рівень прозорості ухвалення рішень. Саме ця напруга між формальною інституціоналізацією та фактичними політичними практиками й становить головний дослідницький інтерес, коли ми говоримо про лобізм Польщі у межах Вишеградської групи та її взаємодію з європейськими структурами.

Питання відповідальності є одним із ключових, але водночас найслабше розвинених елементів інституціоналізації лобізму в Польщі, особливо якщо розглядати його у взаємозв'язку з участю польських акторів у європейських структурах. Саме в цій площині найбільш чітко проявляється розрив між формальною нормативною моделлю прозорості та реальними політичними практиками впливу [142]. На національному рівні відповідальність у сфері лобізму закріплена в Законі Республіки Польща "Про лобістську діяльність у процесі законотворення" 2005 року. Закон передбачає адміністративну відповідальність за здійснення професійного лобізму без обов'язкової реєстрації, а також за порушення процедур участі у законодавчому процесі, зокрема неналежне декларування діяльності або ігнорування встановлених правил доступу до органів влади. Водночас дослідники зазначають, що ці санкції мають обмежений характер, застосовуються рідко і не створюють реального стримувального ефекту [50; 176, с. 118-120]. Обмеженість відповідальності значною мірою зумовлена вузьким визначенням самого лобізму в польському законодавстві. Регулюється виключно професійна діяльність, що здійснюється за винагороду в межах законодавчого процесу, тоді як інші форми впливу – експертні консультації, діяльність бізнес-асоціацій, соціальних партнерів, органів місцевого самоврядування, церковних структур або медіа – формально не підпадають під дію закону і, відповідно, не тягнуть за собою жодної юридичної відповідальності [142]. У результаті система

відповідальності функціонує вибірково й охоплює лише той сегмент лобізму, який у реальності має обмежене практичне значення.

На наднаціональному рівні, у контексті взаємодії польських акторів з інституціями Європейського Союзу, відповідальність має іншу інституційну природу. В ЄС відсутній єдиний "каральний" механізм відповідальності за лобізм у національно-правовому сенсі, натомість діє система процедурної та репутаційної відповідальності, сконцентрована навколо Реєстру прозорості ЄС [86]. Організації, що представляють інтереси та взаємодіють з Європейською комісією чи Європейським парламентом, зобов'язані декларувати свої цілі, фінансування та сфери діяльності; порушення цих правил може призвести до обмеження доступу до консультацій, експертних груп і зустрічей з посадовцями.

Для польських бізнес-асоціацій і представницьких структур, таких як Business & Science Poland, відповідальність у брюссельському контексті має насамперед інституційно-репутаційний характер. Втрата довіри з боку європейських інституцій або виключення з Реєстру прозорості фактично означає втрату можливості впливати на процес формування політики ЄС, що є серйознішим обмеженням, ніж формальні санкції, передбачені національним законодавством [50; 142].

Окремо слід звернути увагу на режим відповідальності Постійного представництва Республіки Польща при ЄС. Як орган державної влади, воно не підпадає під правила регулювання лобізму, а діє в межах дипломатичних і процедурних норм ЄС. Відповідальність у цьому випадку має політичний та адміністративний характер і реалізується через внутрішньодержавні механізми підзвітності, а також через міжінституційну взаємодію в Раді ЄС [86]. Хоча така діяльність фактично виконує функцію державного лобіювання, вона залишається поза межами спеціального регулювання відповідальності за лобістську діяльність.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що відповідальність у польській моделі інституціоналізації лобізму є фрагментованою та асиметричною. На національному рівні вона формально закріплена, але слабка й обмежена вузьким сегментом регульованої діяльності. На рівні Європейського Союзу

відповідальність менш юридизована, проте більш ефективна завдяки поєднанню процедурних обмежень і репутаційного контролю. Саме ця різниця пояснює, чому значна частина польських економічних і політичних акторів віддає перевагу роботі в брюссельському полі, де механізми відповідальності є функціонально дієвішими, ніж у національній системі.

У підсумку, ми вважаємо, що польська модель правового регулювання лобістської діяльності є показовою для України насамперед тому, що вона демонструє можливість легалізації лобізму не як прихованого або корупційного впливу, а як відкритого механізму представництва інтересів у процесі вироблення державної політики. Її перевагою є наявність чітких процедур: визначення лобістської діяльності, реєстрація професійних лобістів, декларування контактів з органами влади, участь у підготовці нормативно-правових актів та застосування санкцій за порушення встановлених правил. Водночас звертаємо увагу, що польський досвід не може бути механічно перенесений в українські умови, оскільки його сфера дії є досить вузькою і стосується передусім законотворчого процесу. На нашу думку, для України важливо врахувати як сильні сторони цієї моделі (прозорість, реєстрацію, процедурність і відповідальність), так і її недоліки, пов’язані з недостатнім охопленням неформальних каналів впливу на органи публічної влади. Саме тому польський приклад варто розглядати не як готову модель для копіювання, а як орієнтир для формування власної системи регулювання лобіювання, адаптованої до українських політико-правових реалій.

3.2. Специфіка законодавчого регулювання лобістської діяльності в Чехії

До 2025 року у Чехії не було комплексного закону про лобіювання: лобізм регулювався нерегулярно або лише через тимчасові механізми. Однак 1 липня 2025 року в Чеській Республіці набули чинності нові норми, які вперше запроваджують комплексне законодавче регулювання лобіювання. Основою став Закон “Про регулювання лобіювання” та пов’язаний з ним Закон, що вносить зміни до інших

актів у зв’язку з ухваленням цього закону [40; 173]. Впровадження цих законів стало частиною Національного плану відновлення та виконання умов Європейського Союзу щодо підвищення прозорості владних процесів. Нова правова база спрямована на забезпечення відкритості та публічного контролю за впливом приватних інтересів на формування державної політики, мінімізацію корупційних ризиків, конфлікту інтересів у владних структурах [173].

Чеський закон вперше чітко визначає, що слід розуміти під лобістською діяльністю. Лобіюванням визнається цілеспрямована діяльність, здійснювана з метою прямого впливу на “лобійовану” особу при підготовці, обговоренні або ухваленні певних публічно-владних рішень [185]. Зокрема, йдеться про вплив на посадовців під час: розробки, розгляду чи прийняття нормативно-правових актів; підготовки заходів загального характеру; формування концептуальних документів державної політики (стратегій, планів дій); укладання або ратифікації міжнародних договорів, що розглядаються парламентом. Таким чином, закон фокусує увагу саме на впливі на нормотворчість та стратегічні рішення.

Водночас закон містить вичерпний перелік випадків, які не вважаються лобіюванням, навіть якщо за формою вони можуть виглядати як вплив на посадовців. До цих винятків належать, зокрема: виконання службових обов’язків посадовими особами (тобто діяльність державних службовців у межах свого трудового чи службового статусу); обговорення питань у межах діяльності парламенту та його органів; внутрішньопартійні консультації (засідання органів політичних партій); робота офіційних дорадчих органів уряду чи центральних відомств; участь у засіданнях робочих груп при таких дорадчих органах (за умови оприлюднення складу та протоколів їх засідань); публічна комунікація через засоби масової інформації; реалізація права петиції чи інших форм індивідуальної громадянської ініціативи; подання офіційних письмових зауважень (пропозицій) до проєктів нормативно-правових актів чи політичних документів у порядку, передбаченому законодавством (наприклад, участь у міжвідомчому погодженні проєктів відповідно до Законодавчих правил уряду); проведення публічних консультацій; попередні консультації щодо проєктів актів перед їх внесенням до

формальної процедури погодження, якщо така консультація була ініційована самим посадовцем; офіційні контакти з представниками іноземних держав чи міжнародних організацій; комунікація, пов'язана з наданням секретної чи ключової інформації [204, с. 1]. Окрім того, окремо виключено ситуації, коли громадянин здійснює діяльність, подібну до лобіювання, але розкриття інформації про неї могло б поставити під загрозу життя чи здоров'я цієї особи в державі, яка не вважається безпечною країною походження. Такий детальний перелік винятків гарантує, що під регулювання не підпадатимуть типові процеси демократичної участі (петиції, публічні дебати, офіційні консультації) та внутрішньодержавні процедури, відмінні від зовнішнього приватного впливу на посадовців.

Закон також визначає, хто саме вважається *лобістом* і підпадає під відповідні вимоги. Лобістом може бути як фізична, так і юридична особа (організація), за умови що вона систематично здійснює лобіювання [185]. Ключовою ознакою є саме систематичність та регулярність такої діяльності. Важливо, що отримання платні не є обов'язковим критерієм, а лобіювання може провадитися і на безоплатній основі. Тому, не тільки професійні "агенти впливу", але і громадські об'єднання чи окремі активісти, що цілеспрямовано та неодноразово лобіюють певні рішення, підпадають під дію закону.

Окрім фактичної діяльності, закон висуває і формальні умови до лобіста. Лобістом може бути лише особа, що має повну цивільну дієздатність та є бездоганною з точки зору закону [204, с. 1-2]. Це означає, що фізична особа-лобіст повинна бути повнолітньою і не обмеженою у дієздатності, а також мати незаплямовану репутацію (відсутність судимостей чи інших обставин, які закон ототожнює з втратою бездоганності, це, як правило, суттєві правопорушення в минулому). Аналогічні вимоги щодо бездоганності поширюються і на керівників юридичних осіб, які діють як лобісти. Дотримання цих критеріїв перевіряється під час реєстрації: особа, яка бажає набути статусу офіційного лобіста, повинна підтвердити свою відповідність вимогам закону. Якщо ж уже зареєстрований лобіст втрачає повну дієздатність або бездоганність (наприклад, набуває судимість), він зобов'язаний протягом 10 днів повідомити про це Міністерство

юстиції і фактично втрачає право надалі здійснювати лобіювання [164, с. 23-24]. Такий підхід забезпечує потрапляння до офіційного реєстру лобістів тих осіб, що здатні нести юридичну відповідальність, і тих, що не має серйозних компрометуючих обставин.

Варто підкреслити, що закон орієнтований саме на повторювану, професійну або планомірну лобістську діяльність. Разові звернення громадян до посадовців з власних питань, як правило, не утворюють статусу “лобіста” у розумінні закону. Лише якщо особа здійснює вплив цілеспрямовано й неодноразово, діючи в інтересах третіх осіб чи груп, вона повинна виконати всі вимоги закону для лобістів [185].

З-поміж іншого, Закон чітко окреслює коло посадових осіб, вплив на яких через лобіювання регулюється новими нормами. Такі адресати лобістської активності названі “лобійованими” особами. До них віднесено передусім високопосадовців центральної влади, які наділені реальними повноваженнями ухвалювати рішення загальнодержавного значення [40]. Згідно із законом, лобійованими визнаються: Президент Республіки; депутати Палати депутатів та сенатори, а також керівники апаратів обох палат парламенту і їхні заступники; члени уряду (міністри) і керівники центральних органів виконавчої влади (зокрема голови державних відомств) та їхні заступники; керівники кабінетів членів уряду (очільники секретаріатів міністрів); урядові уповноважені та члени Законодавчої ради уряду; члени Банківської ради Чеського національного банку (центробанку); віцепрезидент і члени Вищого контрольно-ревізійного управління; члени національних регуляторних та наглядових органів – зокрема Ради Чеського телекомунікаційного управління, Ради Енергетичного регуляторного управління, Ради з питань телерадіомовлення, а також керівництво Управління з нагляду за фінансуванням політичних партій і рухів [205]. Крім того, до лобійованих осіб зараховано вищих посадових осіб державної служби: керівників структурних підрозділів у міністерствах та центральних відомствах (посади 2–4 рівня управління, окрім керівників відділів нижчого рівня). Також лобійованими вважаються радники і експерти, що офіційно залучені до забезпечення діяльності

президента, членів уряду, заступників міністрів чи керівництва центральних органів влади (за винятком радників президента). Детальніше про суб'єктів лобіювання та їх повноваження в Додатку К.

Таким чином, коло лобійованих осіб охоплює широкий спектр вищих носіїв публічної влади – від перших осіб держави та законодавців до керівників ключових регуляторних інституцій і високопоставлених державних службовців. Важливо, що законодавець свідомо обмежився центральним рівнем. Органи місцевого самоврядування – мери міст, голови крайових урядів (гетьмани), місцеві депутати – не увійшли до переліку лобійованих осіб за цим законом [40]. Як вказувалося у ході обговорення, комунікація з муніципалітетами й регіонами наразі виведена з-під дії закону, аби сфокусувати регулювання на найвищому рівні державної політики. Так само до лобійованих не включено помічників депутатів парламенту та більшість членів консультативно-дорадчих органів (крім згаданої Законодавчої ради уряду). Законодавець виходив з того, що саме особи, які мають вирішальний голос у прийнятті нормативних та політичних рішень, становлять ту категорію, чий контакт з приватними інтересами потребує особливої прозорості та контролю.

Зазначена особа набуває статусу "лобійованої" незалежно від того, чи фактично бере вона участь у розробці чи прийнятті нормативних актів у конкретний момент [205, с. 1]. Вирішальним є її посада й повноваження. Відповідно, щойно особа обіймає одну з перелічених посад (наприклад, стає депутатом чи міністром), вона автоматично підпадає під новий режим регулювання.

Центральним елементом нового механізму є Реєстр лобістів та лобіювання. Цей реєстр – публічно доступна електронна база даних, ведення якої забезпечує Міністерство юстиції Чехії [173]. Законом визначено, що Міністерство юстиції є центральним органом влади, відповідальним за сферу лобіювання, що передбачає як адміністрування реєстру, так і нагляд за дотриманням закону [226].

Реєстр містить відомості про всіх зареєстрованих лобістів, про "лобійованих" осіб та про ключові факти лобістської діяльності. Зокрема, до реєстру вносяться: дані про кожного лобіста (ім'я, прізвище, дата народження чи ідентифікаційний

номер, адреса місця проживання або місцезнаходження тощо); інформація про особу чи організацію, в інтересах яких здійснюється лобіювання; відомості про контакти лобіста з лобійованими особами (через спеціальні періодичні декларації) [226]. Також у реєстрі фіксуються дані про лобіюючих посередників – осіб, яких лобіст може залучати для контакту з посадовцями від свого імені (за умов, визначених законом). Нарешті, в реєстрі присутні записи про всіх лобійованих осіб, на яких поширюється закон. Таким чином, RELOB є багатофункціональним ресурсом, де можна встановити, хто саме здійснює лобіювання, в чиїх інтересах, з ким із посадовців контактує і в які періоди.

Процедура реєстрації відрізняється для лобістів і для лобійованих осіб. Лобіст зобов'язаний самостійно подати заявку через електронну систему для внесення до реєстру перед тим, як розпочати лобістську діяльність [185]. Якщо на момент набрання законом чинності особа вже здійснювала лобіювання, їй було надано перехідний період. Реєстрація є обов'язковою передумовою набуття права легально лобіювати. Після подачі даних Міністерство юстиції перевіряє відповідність заявника встановленим вимогам (дієздатність, бездоганність тощо) і у разі ухвалення відповідного рішення вносить його до реєстру як лобіста. Дані про лобістів у реєстрі оновлюються у разі будь-яких змін – лобіст повинен повідомляти про зміну свого імені, адреси, місця роботи чи інших реєстраційних відомостей перед тим, як продовжити лобістську діяльність [185]. В разі припинення діяльності або втрати критеріїв (наприклад, через судимість) лобіст також зобов'язаний повідомити про це, і запис буде скасовано. Натомість лобійовані особи вносяться до реєстру автоматично. Обов'язок забезпечити їх реєстрацію покладено на орган державної влади або структурний підрозділ, де ця особа обіймає посаду [205, с. 1]. Наприклад, новообраного депутата реєструє Канцелярія Палати депутатів; призначеного міністра – відповідне міністерство, співробітника центрального відомства – його роботодавець тощо. На внесення даних відводиться 15 днів з дня, коли особа набула статусу лобійованої (тобто, наприклад, з дня вступу на посаду). Коли лобійовану особу внесено до реєстру, відповідний орган зобов'язаний повідомити їй про факт реєстрації. Дані про лобійованих осіб

зберігаються в реєстрі протягом всього часу їх перебування на посаді, а після цього – ще 8 років від дня припинення повноважень, і лише потім видаляються. Такий тривалий строк збереження покликаний забезпечити можливість ретроспективного аналізу лобістських контактів навіть після завершення каденції посадовця [205, с. 2].

Аналізуючи положення чеського законодавства про лобіювання, ми можемо стверджувати, що його головною метою є не заборона впливу на публічну владу, а встановлення прозорих, контрольованих і юридично визначених правил такого впливу. Ми погоджуємося з твердженням про те, що лобіювання є нейтральним за своєю природою інструментом політичного впливу, якщо воно здійснюється відкрито, у межах закону та з дотриманням принципів доброчесності. Навпаки, за умови належного правового регулювання лобіювання може розглядатися як один із легальних механізмів представництва інтересів різних соціальних, економічних і професійних груп у процесі вироблення державної політики.

Водночас ми не можемо повністю погодитися з надто широким розумінням лобіювання, за якого будь-який контакт громадянина, громадської організації чи професійного об’єднання з посадовою особою автоматично трактується як лобістська діяльність. Такий підхід міг би звузити простір демократичної участі та створити ризик ототожнення лобіювання з громадською активністю, петиціями, публічними консультаціями чи експертним обговоренням проєктів нормативно-правових актів. Саме тому важливим є те, що чеський закон встановлює перелік винятків, які не вважаються лобіюванням, навіть якщо зовні вони можуть нагадувати вплив на посадових осіб [185]. Твердження про те, що ключовою ознакою лобіста є систематичність його діяльності, дає можливість інтерпретувати лобіювання не як випадкову або разову комунікацію з органами влади, а як цілеспрямований, повторюваний і організований процес впливу на ухвалення публічно-владних рішень. Ми вважаємо, що саме ця ознака дозволяє відмежувати лобістську діяльність від звичайного звернення громадянина, участі у консультаціях або публічного висловлення позиції щодо певного питання.

Аналізуючи коло “лобійованих” осіб, ми доходимо висновку, що чеський законодавець обрав модель регулювання, зосереджену передусім на центральному рівні влади. Це дає можливість інтерпретувати закон як інструмент контролю за впливом на ті органи й посадових осіб, які безпосередньо беруть участь у формуванні загальнодержавної політики, нормотворчості та стратегічних рішень. Разом із тим, ми вважаємо дискусійним питання невключення органів місцевого самоврядування до сфери дії закону, оскільки на місцевому рівні також можуть ухвалюватися рішення, що мають значний економічний, соціальний або політичний вплив.

Публічний доступ до реєстру передбачає, що будь-яка зацікавлена особа може переглядати інформацію про зареєстрованих лобістів, їхню діяльність і про чинних чи колишніх лобійованих посадовців. Зокрема, сам лобійований посадовець може легко перевірити через пошук у реєстрі, чи є певна особа, яка бажає з ним зустрітися, офіційно зареєстрованим лобістом (або діє як зареєстрований посередник) [205, с. 1]. Це допомагає посадовцям відмовляти у контактах тим, хто ухиляється від реєстрації, і загалом сприяє дотриманню законності. Реєстр розміщено у відкритому доступі в інтернеті за адресою: https://relob.gov.cz/ [146].

Новий закон вводить кілька взаємопов’язаних інструментів, щоб забезпечити прозорість лобістської діяльності. Перший – це періодичне звітування лобістів про свої контакти з лобійованими особами. Другий – так званий “лобістський слід” у законодавчому процесі, тобто обов’язкове розкриття інформації про лобістський вплив у документах, що супроводжують проєкт законодавчого акта. Обидва механізми працюють разом із реєстром і доповнюють його, створюючи публічний архів даних про взаємодію приватних інтересів з владою. Серед інших механізмів контролю – зобов’язання кожного зареєстрованого лобіста регулярно подавати електронну декларацію із переліком своїх лобістських контактів за встановлений період (зазвичай шість місяців) [164, с. 24-25]. Після завершення кожного такого періоду лобіст має 30 днів на подання декларації через реєстр. У декларації (в законі вона названа “prohlášení lobbisty”, тобто “заява лобіста”) зазначається, в

інтересах яких клієнтів або від імені яких організацій здійснювалося лобіювання, з якими саме лобійованими особами були контакти та з якою метою або щодо яких питань здійснювався вплив [40; 185]. Таким чином, фактично розкривається хто, для кого і про що лобіював упродовж кожного півріччя. Ці дані негайно стають доступними онлайн через реєстр, що дозволяє громадськості, журналістам та іншим суб'єктам відстежувати лобістську активність майже в реальному часі. Якщо лобіст у певному півріччі не провадив жодної діяльності (наприклад, не мав контактів з жодним посадовцем), він все одно має подати "нульову" декларацію, підтвердивши відсутність активності. Невиконання цього обов'язку тягне за собою санкції.

Ще одним нововведенням стала вимога, щоб самі лобійовані особи фіксували у законодавчих документах інформацію про лобістів, які впливали на підготовку відповідних рішень. Цей механізм покликаний зробити прозорим процес законотворчості, показуючи, які зовнішні суб'єкти доклали зусиль до формування того чи іншого закону чи іншого нормативного акту. Тож кожен офіційний документ законодавчого процесу має містити відомості про лобістів, що здійснювали вплив на його зміст [226]. Зокрема, якщо лобійована особа (скажімо, міністр або депутат) готує проєкт закону чи іншого нормативного акту, вона повинна включити до пояснювальної записки до проєкту інформацію про лобістів (прізвище, ім'я фізичної особи або назву організації), які здійснювали лобіювання під час розробки, обговорення або ухвалення цього проєкту. В разі, коли посадовець пропонує поправку до законопроєкту (наприклад, під час розгляду в комітеті парламенту), він мусить зазначити інформацію про лобістів у обґрунтуванні до цієї поправки. Якщо ж поправку ухвалює парламентський комітет колегіально, то відповідні дані мають бути включені до протоколу засідання комітету, і обов'язок надати ці дані покладається на депутата чи сенатора, за пропозицією якого комітет схвалив поправку. В обох палатах встановлено, що протокол засідання комітету парламенту, на якому прийнято поправку до законопроєкту, обов'язково включає інформацію про лобістів відповідно до вимог закону про лобіювання [227]. Відповідні зміни були внесені і до Закону про збір

законів і правил підготовки законодавства: тепер цей акт прямо вимагає, щоб до матеріалів законопроєкту додавалися відомості про ім’я (назву) лобіста, який лобіював даний нормативний акт.

Цей “лобістський слід” повинен фіксуватися незалежно від того, чи вплинуло лобіювання на остаточний зміст рішення. Іншими словами, навіть якщо посадовець вислухав позицію лобіста, але не врахував її у проєкті, сам факт такого контакту все одно підлягає розкриттю. Лобійована особа зобов’язана прозоро вказати, хто саме з приватних осіб чи організацій намагався вплинути на нормотворчу діяльність. Ці відомості стають частиною публічного досьє законопроєкту і зрештою, разом з пояснювальною запискою чи протоколами, можуть бути опубліковані у збірнику законів або в базах даних парламенту. У результаті громадськість отримує можливість бачити, які саме інтереси стояли за певною законодавчою ініціативою. Такий механізм наближає Чехію до практик, прийнятих у деяких інших демократичних державах, де впливові групи зобов’язані публічно декларувати свою участь у підготовці законів. Закон встановлює детальні обов’язки для обох сторін процесу лобіювання – як для лобістів, так і для лобійованих посадовців. Метою цих обов’язків є забезпечення дотримання згаданих вище прозорих процедур та попередження нерегульованого впливу.

Обов’язки лобіста. Передусім лобіст має виконати обов’язок зареєструватися у реєстрі перед початком діяльності [164, с. 19-20; 185]. Без реєстрації будь-яке лобіювання заборонене, а порушення цього правила тягне санкції. Після набуття статусу зареєстрованого лобіста особа повинна лобіювати особисто або через офіційно зареєстрованого посередника [164, с. 21]. Закон прямо вимагає, що лобіст не може діяти через осіб, які не внесені до реєстру як його представники. Це стимулює і великих організацій-лобістів, і консалтингові фірми прозоро декларувати всіх своїх співробітників, котрі контактують з посадовцями. Якщо лобіст одноразово залучає нового посередника (наприклад, експерта для окремої зустрічі), він повинен заздалегідь внести відомості про нього до реєстру, інакше таке посередництво буде незаконним. Безпосередньо під час комунікації з посадовцем лобіст зобов’язаний розкрити свій статус і представництво. Закон

вимагає, щоб перед початком будь-якої зустрічі чи контакту лобіст письмово або усно повідомив лобійовану особу, що він є зареєстрованим лобістом, і зазначив, в інтересах кого він здійснює вплив [164, с. 23]. Тобто лобіст повинен чітко назвати свого клієнта або організацію, чиї інтереси представляє. Це дозволяє посадовцю одразу ідентифікувати природу звернення. Якщо контакт відбувається через посередника, той також мусить повідомити, що діє від імені зареєстрованого лобіста і назвати клієнта. Більше того, на вимогу посадовця лобіст або його представник зобов'язані надати письмове підтвердження цієї інформації [205]. Така вимога спрямована на фіксацію доказів лобістського звернення у разі можливих перевірок.

Як зазначалося, кожен лобіст повинен двічі на рік подавати звіт-декларацію про свою діяльність (навіть якщо її не було) у встановлений строк [185]. Цей обов'язок є ключовим для системи прозорості, і його невиконання прирівнюється до правопорушення. Так само лобіст має повідомляти Міністерство юстиції про будь-які зміни своїх даних або статусу (наприклад, зміну місця роботи, появу судимості чи обмеження дієздатності) – невиконання цієї вимоги може призвести до виключення з реєстру і санкцій [165, с. 23-24].

Обов'язки лобійованих осіб. Хоча основний тягар виконання закону покладено на лобістів, новації передбачають і низку обов'язків для самих посадовців – об'єктів лобіювання. По-перше, як згадано вище, органи державної влади, де працюють лобійовані особи, мають забезпечити їх своєчасну реєстрацію в реєстрі та повідомити про це [185]. Сама лобійована особа безпосередньо не подає даних до реєстру, але зобов'язана надати інформацію, якщо її роботодавець (наприклад, апарат парламенту чи міністерства) цього вимагає. По-друге, лобійований посадовець повинен виконувати правила щодо "лобістського сліду". Якщо на нього чиниться лобістський вплив при підготовці проєкту закону чи під час розгляду питання, він має проконтролювати, щоб ім'я відповідного лобіста було включено до пояснювальної записки або протоколу. В деяких випадках сам посадовець має передати ці дані уповноваженій особі – наприклад, секретарю комітету, що веде протокол [227]. Невиконання цього обов'язку (тобто якщо

посадовець не забезпечить фіксацію лобістських контактів у документах) вважається правопорушенням. Закон передбачає штраф до 300 000 чеських крон для лобійованої особи, яка не дотрималася вимоги щодо оприлюднення інформації про лобіювання у належний спосіб [185]. Отже, депутат чи чиновник, котрий приховав у законодавчому процесі відомості про те, що на нього здійснювався лобістський тиск, може бути притягнутий до адміністративної відповідальності. По-третє, лобійованим особам рекомендовано (хоча прямо не зобов'язано) переконуватися у реєстрації лобістів, з якими вони взаємодіють. Маючи доступ до реєстру, посадовець може оперативно перевірити, чи співрозмовник виконав вимогу закону про реєстрацію. Якщо виявиться, що особа, яка намагається вплинути, не зареєстрована, посадовець фактично отримує сигнал про можливе порушення. Хоча пряма заборона спілкуватися з незареєстрованим лобістом законодавством не встановлена, дотримання вимог про попереднє повідомлення та реєстрацію з боку лобіста є обов'язковою умовою зустрічі.

Законодавство передбачає чіткі механізми контролю за виконанням встановлених правил і значні санкції за їх порушення. Уповноваженим органом контролю визначено Міністерство юстиції, яке веде реєстр і має повноваження порушувати справи про адміністративні правопорушення у сфері лобіювання [205]. Міністерство здійснює моніторинг подання лобістами декларацій, своєчасності оновлення даних, а також реагує на сигнали про можливе нелегальне лобіювання (наприклад, діяльність незареєстрованих осіб). У разі виявлення порушень міністерство чи інший компетентний орган (так, щодо посадовців може діяти відповідний парламентський комітет) притягає винних осіб до відповідальності за процедурою, передбаченою законом.

Для лобістів встановлено суворі штрафні санкції. Найбільш серйозним проступком є провадження лобістської діяльності без реєстрації. За це передбачено штраф до 1 000 000 чеських крон (приблизно 1,5 млн гривень) або, якщо порушником є юридична особа, до 3% від вартості її активів [40; 185]. Така ж максимальна санкція загрожує лобістові за систематичне неподання декларацій чи інші повторні порушення – законом передбачено, що у разі повторного

невиконання обов'язків штраф може знову сягати 1 млн крон, а для серійних порушників може навіть бути застосована заборона діяльності (адміністративна заборона здійснювати лобіювання на визначений строк) [185]. За подання неправдивих відомостей у реєстр (наприклад, якщо лобіст умисно викривив інформацію про свої контакти чи клієнтів) загрожує окремий штраф до 300 000 крон. Посадовець (лобійована особа), своєю чергою, може бути оштрафований переважно за приховування лобістського контакту, тобто за невиконання вимоги щодо "лобістського сліду". Максимальний штраф для лобійованої особи встановлено на рівні 300 000 крон. Поки що законодавство не визначає інших серйозних санкцій до посадовців (наприклад, депутат не втратить мандат за порушення, але муситиме сплатити штраф). Водночас, опосередковано контроль за лобійованими здійснюється і їхніми інституціями – наприклад, парламент може публічно відреагувати на випадки, коли депутати ігнорують вимоги прозорості. Загалом, нова система робить недобросовісну поведінку посадовців видимою, що створює додатковий репутаційний тиск. Детальніше про суб'єктів лобістської діяльності та їх повноваження в Додатку Д.

Однак, Закон "Про регулювання лобіювання" та пов'язаний з ним Закон, що вносить зміни до інших актів у зв'язку з ухваленням цього закону (№ 168/2025 Sb. та № 169/2025 Sb) набрали чинності нещодавно, тому практичне напрацювання щодо їх реалізації ще формується. Міністерство юстиції розробило методичні рекомендації і користувацькі посібники для лобістів і лобійованих осіб, щоб полегшити впровадження нових правил [173; 226; 227]. В цих матеріалах конкретизовано порядок реєстрації, подання декларацій, дії у разі сумнівів, чи підпадає певна активність під поняття лобіювання, тощо. Одним із ключових завдань залишається забезпечити високу якість та повноту даних у реєстрі. Контролюючий орган матиме змогу зіставляти відомості: наприклад, якщо відомо про зустріч лобіста з міністром, але лобіст не задекларував цього у піврічному звіті, до нього можуть бути питання.

Новий закон вже називають проривним для Чехії, адже він вперше встановив відкриті правила гри для всіх учасників процесу просування інтересів у публічній

сфері [173]. Відтепер лобіювання із тіньової практики переходить у правове поле, зі зрозумілими вимогами та обмеженнями. Компанії, галузеві асоціації, юридичні фірми, громадські організації та навіть окремі громадяни, які бажають впливати на державну політику, мають діяти прозоро: зареєструватися, документувати свої контакти з посадовцями та бути готовими до перевірок. З іншого боку, самі політики і чиновники отримали як інструмент захисту від нелегітимного тиску (вони можуть вимагати дотримання формальностей від усіх, хто до них звертається), так і новий обов'язок – нести відповідальність за приховання слідів зовнішнього впливу.

Новий чеський закон про регулювання лобістської діяльності запровадив першу в країні комплексну правову рамку для лобізму. Ініціативи ЄС і Ради Європи істотно вплинули на його формування. Ще до його ухвалення Чехія отримувала рекомендації щодо підвищення прозорості лобістських контактів. Зокрема, Група держав проти корупції Ради Європи звернула увагу на відсутність правил прозорості контактів посадовців з лобістами і рекомендувала запровадити відповідне регулювання [82, с. 9-10]. У 2024 році Європейська комісія в Доповіді про верховенство права прямо рекомендувала Чехії посилити інтегритетну систему для парламентарів, зокрема шляхом впровадження правил щодо лобіювання. Ухвалення закону про лобізм у 2025 році фактично виконало цю рекомендацію, оскільки нові правила тепер поширюються і на членів Парламенту Чехії (хоча й не на їхніх помічників) і тим самим зміцнюють доброчесність законодавчої влади [82, с. 10]. В самому обґрунтуванні проєкту закону уряд вказував на відповідність міжнародним стандартам. Зокрема, наголошувалося, що регулювання лобізму відповідає рекомендаціям GRECO та враховує європейський контекст [221]. Чеська оцінка впливу до законопроєкту спеціально аналізувала практики ЄС та інших країн, відзначаючи, що низка принципів прозорості, які діють в інституціях ЄС, вже поширюються на суб'єкти в Чехії (через їх участь у лобіюванні при ЄС). Це спонукало законодавців максимально врахувати європейські підходи при розробці національних норм. Наприклад, в процесі підготовки звертали увагу, що у проєкті закону планувалося звільнити від реєстрації деякі організовані інтереси

(професійні спілки, асоціації, палати), тоді як у Реєстрі прозорості ЄС такі групи відображаються як лобісти. У підсумку коло суб'єктів, охоплених законом, було розширено: він поширюється у тому числі на державні підприємства, професійні палати та асоціації органів місцевого самоврядування як потенційних лобістів [82, с. 11]. Крім того, законодавство запровадило поняття *"лобістського сліду"* – фіксацію у пояснювальній записці до законопроєкту відомостей про те, хто з лобістів впливав на його розробку [140]. Це положення покликане забезпечити прозорість нормотворчого процесу і узгоджується з підходами, підтримуваними на рівні ЄС.

Аналізуючи наведені положення, можна зробити висновок, що чеська модель правового регулювання лобіювання поєднує три ключові елементи: чітке визначення лобістської діяльності, встановлення кола суб'єктів лобіювання та створення публічного реєстру лобістів і лобістських контактів. Це дає можливість інтерпретувати лобіювання не як прихований або неформальний вплив на владу, а як легалізований інститут взаємодії приватних інтересів із публічною владою. На нашу думку, саме така модель може бути корисною для подальшого вдосконалення законодавства у сфері прозорості ухвалення рішень, запобігання корупції та розвитку демократичного представництва інтересів.

Варто зазначити, що імпульс до впровадження таких реформ існував багато років, але політична воля сформувалася під впливом європейських зобов'язань. Антикорупційна стратегія уряду Чехії 2023–2026 років прямо передбачала виконання міжнародних рекомендацій у сфері доброчесності. У суспільному дискурсі наголошувалося, що лобізм – це легітимна частина демократичного процесу, яка просто має стати прозорішою, що відповідає європейським принципам відкритого врядування [208]. На спеціальній конференції, організованій у лютому 2025 року, колишня віцепрезидентка Єврокомісії В. Юрова представила чеським посадовцям і експертам досвід Європейського реєстру прозорості, підкресливши, що *"лобіювання – природна складова політики, якщо воно є прозорим"*. Таким чином, європейські стандарти і рекомендації явно сформували нормативний зміст чеського "закону про лобізм".

Особливе значення у просуванні цього закону мала участь Чехії в Європейському механізмі відновлення та стійкості. Чеський Національний план відновлення, затверджений ЄС, містив зобов'язання ухвалити закон про лобізм як одну з антикорупційних реформ. Згідно з рішенням Ради ЄС, Чехія зобов'язалася прийняти відповідне законодавство до середини 2025 року (у межах етапу 206 НПВ) [82, с. 12]. Виконання цього пункту було *умовою* для отримання наступних траншів фінансування ЄС: прийняття регулювання лобізму до середини року було необхідною передумовою для виплати коштів за НПВ [140]. Фактично саме цей фактор зумовив стислі строки розгляду закону. У квітні 2025 року, після схвалення закону нижньою палатою, зазначалося, що *"Чехія поспішає, аби не втратити мільярди з ЄС"*, виконуючи вимогу плану відновлення. Виступаючи на згаданій міжнародній конференції, Вера Юрова прямо нагадала: відсутність закону про лобіювання поставила б під загрозу понад 230 млрд чеських крон (близько €9,5 млрд) грантів ЄС, передбачених для Чехії – якщо закон не набуде чинності до 30 червня 2025 року [134]. Представник Міністерства юстиції Чехії Ї. Капрас підтвердив, що *"головною причиною ухвалення цього закону є умовність отримання коштів НПВ"*, відкрито визнана міністром юстиції. Отже, європейський фінансовий стимул через механізм відновлення став вирішальним чинником, що прискорив запровадження лобістського реєстру в Чехії.

Хід виконання цього зобов'язання координувався з інституціями ЄС. Чехія регулярно звітувала перед Європейською комісією про прогрес у підготовці закону про лобіювання [97, с. 15]. Відтак у Оцінці виконання плану відновлення, затвердженій Радою ЄС, було зафіксовано, що Чехія виконала встановлене єврозобов'язання щодо резулювання лобізму. В цьому сенсі закон про регулювання лобістської діяльності став також частиною ширших європейських зусиль із зміцнення доброчесності та верховенства права.

Одним із питань є те, чи інтегрований чеський реєстр лобістів із Реєстром прозорості ЄС, який охоплює лобіювання в інституціях ЄС. Наразі пряма технічна чи правова інтеграція відсутня – національний реєстр Чехії функціонує окремо від брюссельського. Взаємного автоматичного визнання запису теж не передбачено:

якщо організація чи особа зареєстрована як лобіст при ЄС, це не звільняє її від обов'язку зареєструватися в Чехії, якщо вона лобіює чеських посадовців, і навпаки. Чеський закон установлює власні критерії реєстрації лобістів (систематичне впливання на законодавчі чи загальнонормативні рішення на центральному рівні) і не містить винятків для лобістів, вже занесених до реєстрів інших юрисдикцій [172]. Водночас, гармонізація підходів простежується. У процесі розробки реформи чеський уряд вивчав досвід ЄС, оскільки діяльність європейських лобістів частково зачіпає і національну сферу. Наприклад, Європейський реєстр прозорості став зразком щодо класифікації типів лобістів та інформації, яку вони розкривають [203, с. 1]. Чеський реєстр багато в чому подібний за змістом до європейського: в ньому відкрито публікуються дані про всіх зареєстрованих лобістів, їхніх клієнтів, цілі лобіювання тощо [137]. Закон зобов'язує *як лобістів, так і "лобійованих" посадовців* фіксувати факти контактів між ними, що перегукується з практикою Європейської комісії щодо оприлюднення зустрічей з зареєстрованими лобістами [82, с. 10]. Отже, хоча формально кожен рівень – національний і наднаціональний – має окремий реєстр, нормативні стандарти прозорості узгоджуються. Чехія фактично імплементувала базові принципи ЄС щодо відкритості лобістської діяльності у своєму законі. Європейські експерти та посадовці брали участь у дискусії під час підготовки реєстру, забезпечуючи неофіційну координацію підходів. Зокрема, представники Transparency International EU та Єврокомісії (Генерального директорату з внутрішніх справ) надавали свої оцінки чеському законопроєкту на міжнародних форумах [134]. Така взаємодія допомогла врахувати найкращі практики і уникнути суперечностей з режимом ЄС.

На сьогодні взаємного визнання лобістських реєстрів не впроваджено на рівні ЄС – кожна держава-член і самі інституції Євросоюзу ведуть свої списки. Однак у майбутньому можлива глибша інтеграція. Уже зараз в ЄС формується спільна "культура прозорості" у сфері лобізму, і Чехія своїм законом робить крок до її зміцнення [184, с. 19-20]. Підзвітність лобістів у Чехії тепер підкріплена законодавчо, що доповнює загальноєвропейську архітектуру доброчесного врядування.

З ухваленням закону про лобізм, на загальний план була виведена інституційна співпраця Чехії з органами ЄС у сфері антикорупційної політики. Як зазначено, реалізація цієї реформи перебувала під наглядом Єврокомісії через механізм НПВ, і Чехія тісно контактувала з європейськими партнерами, звітуючи про хід змін [97, с. 12-13]. Крім фінансового моніторингу, відбувався й обмін експертними напрацюваннями. Рада уряду Чехії з питань боротьби з корупцією (антикорупційна рада) обговорювала законопроєкт про лобізм у контексті виконання міжнародних зобов'язань та планів дій. У звітах уряду підкреслювалося, що антикорупційні заходи, включно з регулюванням лобіювання, спрямовані на виконання *"міжнародних зобов'язань Чехії у сфері боротьби з корупцією"*. Такими зобов'язаннями були як рекомендації GRECO, так і вимоги ЄС.

Також відзначається підтримка з боку структур ЄС у просуванні прозорості лобізму. Представники Європейської комісії брали участь у тематичних заходах у Празі (як-от згаданий виступ В. Юрової) і підтримували діалог щодо інструментів забезпечення прозорості [134]. У ході підготовки закону чеське Міністерство юстиції консультувалося з експертами європейських неурядових мереж, зокрема Transparency International EU і Alliance for Lobby Transparency, обмінюючись інформацією про найкращі практики регулювання. Це свідчить, що контакти на робочому рівні між чеськими та європейськими структурами дійсно існували, хоча й не були формалізовані окремою угодою [59].

Варто підкреслити, що впровадження законодавства про лобістську діяльність у Чехії було тісно переплетене з європейським порядком денним. Європейські інституції здійснювали як "м'який" вплив через рекомендації і обмін досвідом, так і прямий стимул через фінансові умови НПВ. У результаті Чехія запровадила один з найсучасніших у Центрально-Східній Європі механізмів прозорості лобізму, який узгоджується з принципами ЄС. Це є частиною ширших зусиль Євросоюзу зміцнити доброчесне врядування і довіру громадян до процесу ухвалення рішень на всіх рівнях [82, с. 10]. Як відзначив прем'єр-міністр Польщі М. Моравецький: *"Сила Вишеградської групи полягає в синергії дій в ЄС, сильнішій переговірній позиції в структурах Союзу та спільному представленні*

стратегічних інтересів" [74]. Ці слова підтверджуються практикою: у 2015 році, під час кризи біженців, четвірка консолідовано виступила проти обов'язкових квот розподілу мігрантів, лобіюючи альтернативні підходи. Їхній спільний опір значно ускладнив просування квотної ініціативи і зрештою змусив ЄС шукати компроміс – фактично, об'єднання спрацювало як єдиний фронт лобіювання проти тодішньої політики Брюсселя [74]. Подібним чином, у переговорах щодо бюджету ЄС на 2021-2027 роки країни Вишеграду узгоджено вимагали збереження щедрого фінансування політики згуртованості та сільського господарства, що відображало інтереси всього регіону.

Підсумовуючи, запровадження законів про регулювання лобіювання в Чехії знаменує якісно новий етап у розвитку антикорупційної політики та культури прозорості. Хоча постає питання про ефективність практичного контролю (чи вистачить ресурсів у держави належно відстежувати всі лобістські контакти, чи не виникатимуть способи обходу закону тощо), сам факт появи цього законодавства – значний крок до відкритішого та підзвітнішого врядування [40].

Ми погоджуємось із твердженням, що чеський закон про лобізм став не лише внутрішнім антикорупційним досягненням, але й виконанням міжнародних зобов'язань країни. Він враховує європейські рекомендації (GRECO, Єврокомісії), реалізує обіцянки Чехії у межах Плану відновлення та відображає єдині з ЄС підходи до прозорості лобізму. Хоча наразі національний і європейський реєстри лобістів функціонують окремо, їхні принципи є взаємопідсилюючими. Чехія продемонструвала готовність координувати свої дії з європейськими інституціями та переймати наднаціональні стандарти, що зміцнює загальну інтегровану систему регулювання лобістської діяльності в Європі.

Таким чином Чехія приєдналася до числа демократичних країн, що мають спеціальні правила для лобістів, і виконала одну з важливих рекомендацій ЄС щодо забезпечення доброчесності у публічному секторі. З огляду на новизну регулювання, подальший аналіз його імплементації та впливу стане предметом наукового і громадського інтересу, а сам досвід Чехії може бути врахований

іншими країнами, зокрема Україною, на шляху вдосконалення власних механізмів прозорості влади.

3.3. Особливості формування каналів впливу Словаччини на європейські інституції

До 2024 року, у Словаччині не було окремого закону, який би системно регулював лобіювання, як у Польщі чи Чехії. Однак, на початку 2024 року були запропоновані законодавчі зміни, які б торкалися лобіювання, зокрема – регулювання діяльності неурядових організацій як "лобістів" [119; 200]. Але ці ініціативи викликали критику, і законодавча база залишалася нерозвинутою.

Озираючись на досвід Словаччини, після завершення "холодної війни" країна, як і інші країни Центральної Європи, стала на шлях "повернення до Європи". Важливу роль у цьому процесі відіграла Вишеградська четвірка – регіональний альянс Польщі, Чехословаччини (згодом Чехії і Словаччини) та Угорщини, створений у 1991 році з головною метою наближення цих держав до європейських та євроатлантичних структур. У 1993 році Словаччина здобула незалежність і уклала Європейську угоду про асоціацію з ЄС, що започаткувало офіційний діалог щодо майбутнього членства. Однак у середині 1990-х внутрішньополітична ситуація (авторитарні тенденції уряду В. Мечіара) уповільнила інтеграцію: Словаччину не запросили до першої хвилі переговорів про вступ, оскільки країна тоді не відповідала копенгагенським демократичним критеріям [69; 103]. Лише після зміни влади восени 1998 року новий проєвропейський уряд відновив реформи і домігся початку переговорів у 2000 році. В результаті Словаччина надолужила згаяне і разом з сусідами приєдналася до Європейського Союзу в травні 2004 року.

Процес євроінтеграції Словаччини супроводжувався активними лобістськими практиками, що включали зусилля різних акторів вплинути на рішення європейських інституцій та адаптувати національну політику країни відповідно до вимог ЄС. До цього залучалися як державні структури (уряд,

дипломати, постійне представництво при ЄС), так і недержавні суб'єкти – неурядові організації, бізнес-асоціації, аналітичні центри тощо.

На початковому етапі інтеграції Словаччина і її партнери з Вишеградської групи зосередились на виконанні умов вступу до ЄС, а не на формальному лобіюванні спільних інтересів у Брюсселі. Як зазначається, у 1994–1998 роках четвірка більше приділяла уваги підготовці до вступу в ЄС і НАТО, ніж лобіюванню взаємних інтересів, до того ж зустрічі лідерів теж відбувалися нерегулярно [21, с. 25-26]. Словаччина взаємодіяла з ЄС у межах угоди про асоціацію: діяла двостороння Рада асоціації Словаччина-ЄС, спільний парламентський комітет та інші структури, що стали першими каналами впливу на європейські інституції. У цей період вплив здійснювався переважно дипломатичними методами – через перемовини з Європейською Комісією щодо реформ, необхідних для членства, та через консультації з державами-членами. З набуттям членства Словаччина отримала прямі та формалізовані канали впливу на всі основні інституції ЄС – через своїх посадовців і представників. Словаччина займає своє місце за столом *Ради ЄС*, де міністри уряду беруть участь у ухваленні рішень. Постійному представництву (місії) Словацької Республіки при ЄС у Брюсселі доручено повсякденну роботу в комітетах і робочих групах Ради, тобто фактично лобіювання інтересів країни на етапі підготовки європейських політик. На рівні Комітету постійних представників словацький посол координує позиції з партнерами, шукаючи підтримки або компромісів з питань, важливих для Братислави.

Словаччина делегує до складу *Європейської Комісії* одного єврокомісара (починаючи з 2004 р. це був Я. Фіґель, пізніше М. Шефчович та інші), який, хоча і діє в інтересах всього ЄС, водночас знайомий з реаліями країни і може опосередковано враховувати їх при формуванні політики. Крім того, громадяни Словацької Республіки почали працювати на різних посадах у структурах Єврокомісії, що посилило акліматизацію Словаччини у брюссельський адміністративний ландшафт. Присутність словацьких фахівців у апараті ЄС означає наявність неформальних каналів комунікації та впливу зсередини.

Словаччина має своїх членів і у консультативних інституціях ЄС – Європейському економічно-соціальному комітеті та Комітеті регіонів, де представлені, відповідно, соціальні партнери (профспілки, роботодавці, інші групи) та органи місцевої влади. Через них словацьке громадянське суспільство і регіони отримали додатковий канал донесення позиції до Брюсселя. Окрім того, після вступу ряд словацьких регіонів (самоврядних країв) відкрили свої представництва у Брюсселі, аби безпосередньо працювати з інституціями ЄС щодо проєктів регіонального розвитку та фондів [209]. Словацькі бізнес-об'єднання, профспілки, галузеві асоціації та неурядові організації інтегрувалися у загальноєвропейські структури (наприклад, словацькі роботодавці через RUZ стали членами BusinessEurope, аграрні палати – членами COPA-COGECA тощо). Участь у таких мережах дає можливість опосередковано впливати на політику ЄС через спільні лобістські зусилля на рівні Брюсселя.

Опанування цих нових каналів відбувалося поступово. Якщо в перші роки після вступу в країні був високий ентузіазм – бізнес масово створював відділи з питань ЄС, деякі компанії і об'єднання навіть відкривали представництва у Брюсселі, то з часом виявилося, що системно впливати на процеси ЄС нелегко [128, с. 179-180]. Для успішного лобіювання потрібні значні ресурси, експертиза та постійна присутність у Брюсселі, чого багатьом словацьким недержавним акторам бракувало. За десятиліття після вступу спостерігався певний спад активності, лише близько п'яти великих компаній зберегли штатних фахівців з європейських питань, багато бізнес-асоціацій скоротили чи скасували свої брюссельські позиції. Станом на 2019 рік у добровільному реєстрі лобістів ЄС було зареєстровано тільки близько 30 суб'єктів з офісом у Словаччині, тоді як від Німеччини – 851, Франції – 616, Іспанії – 392 [61].

У процесі євроінтеграції ключову роль відіграв державний апарат Словаччини, який виступав основним "лобістом" національних інтересів на європейській арені. Ще на етапі підготовки до переговорів про вступ (1990-ті роки) в структурі уряду було створено спеціальні координаційні механізми, в тому числі і урядовий комітет з європейської інтеграції та посада віцепрем'єр-міністра з

питань євроінтеграції. Ці структури відповідали за узгодження позицій міністерств, наближення законодавства до права ЄС та взаємодію з Єврокомісією. Під час переговорів 1999-2002 рр. словацькі делегації лобіювали вигідні умови вступу, а уряд вів активний діалог із столицями країн-членів, переконуючи їх підтримати прийняття Словаччини до ЄС одночасно з іншими сусідами у 2004 році.

Постійне представництво при ЄС (постпредство) стало центральною ланкою в системі впливу на європейські інституції після вступу. Постпредство – це дипломатична місія Словаччини в Брюсселі, очолювана послом при ЄС, яка представляє уряд у щоденній роботі з інституціями ЄС. Воно виконує подвійну функцію: з одного боку, захищає національні інтереси у процесі вироблення рішень ЄС (шляхом участі в засіданнях комітетів та робочих груп Ради ЄС, проведення переговорів з Єврокомісією, комунікації з Європарламентом), а з іншого – інформує Братиславу про всі плани та ініціативи ЄС, аби уряд своєчасно реагував. Ефективна робота постпредства прямо впливає на здатність країни лобіювати свої інтереси в Раді ЄС: як зазначають експерти, на експертному рівні представники уряду (за умови належних компетенцій) реально можуть впливати на фінальні версії проєктів законодавства [209]. Для цього важливо, щоб словацькі чиновники активно долучалися до обговорень і вносили пропозиції, спираючись у тому числі на запити бізнесу та громадськості.

Аналізуючи особливості реалізації Словаччиною власних національних інтересів у межах інституційної системи Європейського Союзу, ми можемо узагальнити, що після вступу до ЄС Словаччина отримала значно ширший простір для просування власних інтересів, однак її лобістський потенціал залишився обмеженим порівняно з великими державами-членами. Найбільш результативною для неї стала стратегія поєднання інституційної участі, експертної присутності, регіональної координації та вибіркового лобіювання у тих сферах, які мають ключове значення для національного розвитку. Це дає підстави вважати, що словацька модель впливу в ЄС ґрунтується не стільки на масштабі ресурсів, скільки на вмінні використовувати наявні канали, знаходити союзників і своєчасно включатися у процес ухвалення європейських рішень.

Основним інструментом урядового впливу Словаччини на рішення ЄС є Постійне представництво при ЄС у Брюсселі. Воно виконує роль своєрідного "посольства в ЄС", забезпечуючи присутність і просування національних інтересів Словаччини на рівні європейських інституцій [199]. Дипломати Постпредставництва очолюють участь країни в COREPER та робочих групах Ради ЄС, узгоджуючи позиції з іншими державами-членами. На рівні Ради ЄС словацькі міністри регулярно відвідують засідання профільних Рад, де ухвалюються законодавчі акти та координуються політики ЄС. Таким чином, через Раду Словаччина має формальний голос у кожному рішенні – попри свій розмір, її голос рівноправний з іншими державами. За умови високої компетентності національних представників на робочому рівні, навіть невелика країна здатна реально впливати на остаточні тексти законодавства [209]. Важливо, що Словаччина делегує представників також до *Комітету регіонів ЄС* (9 делегатів) та *Європейського соціально-економічного комітету* (9 делегатів), де формує дорадчі висновки щодо законодавства [199]. Ці органи надають місцевий, регіональний та соціально-економічний погляд на ініціативи ЄС. Словацькі актори – як урядові, так і недержавні – використовують низку формальних каналів для взаємодії з ключовими інституціями Європейського Союзу.

На стадії розробки політики Єврокомісії словацькі інтереси можуть враховуватися через механізми консультацій та експертних груп. Міністерства Словацької Республіки регулярно подають позиційні документи, відгуки на *Green Papers/White Papers* та беруть участь у відкритих консультаціях Комісії щодо нових ініціатив. Представники словацького бізнесу і неурядових організацій, зареєстровані в *реєстрі прозорості ЄС*, також мають змогу напряму зустрічатися з посадовцями Комісії (приміром, з генеральними директоратами за профілем) та подавати свої пропозиції. Відомо, що посадовці Єврокомісії відкриті до діалогу – жоден єврочиновник не відмовить у зустрічі тому, хто хоче обговорити політику, за умови дотримання правил прозорості [209].

Словаччина – одна з країн, зацікавлених у розвитку ядерної енергетики та збереженні ролі природного газу як перехідного палива. У 2021-2022 роках уряд

Словацької Республіки активно підтримував включення інвестицій в атомні електростанції та газову інфраструктуру до переліку "екологічно сталих" згідно з таксономією ЄС з фінансування сталого розвитку. Це питання викликало значні суперечки в ЄС: Франція, країни Центральної Європи (включно зі Словаччиною) лобіювали визнання атомної енергії як частини зеленої трансформації, тоді як інші (Німеччина, Австрія) противились. Єврокомісія після року затримки і інтенсивного тиску з боку урядів та індустрії таки запропонувала компромісне рішення [46]. Врешті, у липні 2022 року Європарламент підтримав доповнення до регламенту таксономії, що додало газ та атомну енергію до переліку умовно "зелених" інвестицій.

Автомобілебудування – ключова галузь словацької економіки (країна є світовим лідером за кількістю вироблених авто на душу населення). Тому не дивно, що Словаччина дуже чутливо реагує на регуляторні ініціативи ЄС у цій сфері. Останнім гучним прикладом стала дискусія довкола заборони продажу нових автомобілів з двигунами внутрішнього згоряння з 2035 року у межах кліматичної політики. Словацький уряд, особливо після приходу до влади Р. Фіцо у 2023 р., різко критикував цю ініціативу. Р. Фіцо прямо заявив, що заборона двигунів внутрішнього згоряння після 2035 року "шкідлива для Словаччини", оскільки *величезна кількість словацьких підприємств* пов'язана з автомобілебудуванням, і такий крок може серйозно зашкодити економіці. Братислава фактично приєдналася до позиції Берліна та інших, вимагаючи від Єврокомісії переглянути план і дозволити після 2035 року випуск автомобілів на *синтетичному паливі* чи гібридів. Цей тиск дав результати: у 2023-2024 рр. Німеччина домоглася винятку для машин на синтетичному пальному, а в кінці 2025-го стало відомо, що Єврокомісія готова відкласти чи пом'якшити повну заборону двигунів внутрішнього згоряння через занепокоєння промисловості та низький попит на електромобілі. Цей кейс демонструє, як Словаччина використовує як формальні канали (урядові позиції в Раді, голосування міністрів) так і неформальні (альянси з впливовими державами-членами, публічні заяви високого рівня) для захисту стратегічної для себе галузі.

У сфері аграрної політики Словаччина традиційно відстоює інтереси своїх фермерів та агрокомпаній у межах Спільної аграрної політики [178, с. 634-635]. Одним із конкретних питань було запровадження верхньої межі прямих виплат для великих агровиробників у ході реформ. Словаччина послідовно виступала проти обмеження дотацій великим фермерським господарствам, оскільки в країні історично склалися крупні аграрні підприємства. Дослідження Європейського центру підтверджує, що словацька позиція з протидії аграрній політиці пояснюється не тільки аргументами продуктивності, а й лобістським тиском великих сільгоспвиробників на уряд [178, с. 635-636]. За оцінками 2018 року, запропоноване Єврокомісією обмеження платежів могло б позбавити найбільші словацькі агрофірми €190 млн підтримки (68% їхніх прямих виплат), тому вони згуртовано відстояли через Міністерство сільського господарства збереження статус-кво. В результаті у фінальній угоді по САР 2021–2027 Словаччина отримала право застосувати лише часткову дегресію виплат без радикального обмеження, чого і домагалися лобісти.

Формальні зустрічі – ще один стовп лобістської роботи. Постійне представництво Словацької Республіки організовує офіційні брифінги та заходи у Брюсселі, куди запрошуються єврочиновники та депутати, щоб представити словацькі позиції (наприклад, під час головування Словаччини в Раді у 2016-му було проведено серію семінарів з енергетичної політики). Міністри та державні секретарі Словаччини у своїх частих візитах до Брюсселя (на засідання Ради або інші форуми) користуються нагодою для офіційних зустрічей з колегами з інших держав чи з керівництвом інституцій ЄС [125]. В таких розмовах вони формально презентують національну позицію, передають листи уряду, пропозиції змін до регламентів тощо.

Попри значення офіційних процедур, у сфері лобізму велика роль належить неформальним методам. Для Словаччини, як і для інших країн, це насамперед особисті контакти та європейські мережі. Багато рішень у Брюсселі готуються “в кулуарах” – на робочих ланчах, кавових перервах під час самітів, в кулуарних перемовинах депутатів. Словацькі представники активно розвивають мережу

довірчих контактів: посли Постпредства підтримують дружні стосунки з колегами, що дозволяє у неформальній обстановці обговорити компромісні варіанти рішень до офіційного голосування. Подібно й міністри Словаччини можуть домовлятися “на полях” зустрічей про взаємну підтримку ініціатив (принцип “ти мене підтримаєш тут, я тебе там”). Ця неформальна дипломатія інколи впливовіша за формальні промови у залі засідань.

Варто згадати, що особисті стосунки часто дозволяють досягти більшого, ніж офіційні ноти. У брюссельських колах прийнято налагоджувати відносини довіри – через спільне навчання (багато словацьких чиновників є випускниками Коледжу Європи чи інших програм ЄС), участь у неформальних нетворкінгах (наприклад, клуби випускників, експертні групи). Як відзначали експерти, часто формальних каналів недостатньо: хоча для рядових питань вистачає письмових звернень, у серйозних справах *“без прямого контакту з чиновниками в Брюсселі не обійтися”* [209]. Це розуміють і словацькі гравці: тому окрім офіційних зустрічей вони організовують прийоми, культурні заходи (наприклад, в дні національних свят чи перед Різдвом Постпредство запрошує єврочиновників на неформальний прийом, де в невимушеній атмосфері обговорюються актуальні питання). Такі заходи, як і кулуарне спілкування під час конференцій, дозволяють ліпше донести позицію – через особистий зв’язок, апелювання до спільних цінностей чи обмін неформальною інформацією. Наприклад, відомо, що посадовці Єврокомісії часто діляться з лобістами підказками, які дані чи аргументи слід надати офіційно, щоб вплинути на рішення – такі поради є результатом саме довірчих неформальних відносин [209].

Головний вплив на Раду ЄС здійснюється урядом через Постпредставництво та участь у засіданнях. На додаток до офіційних дебатів, Словаччина активно вибудовує коаліції та партнерства для просування своїх інтересів. У Раді існує практика спільних листів від груп країн – Словацька Республіка нерідко долучається до таких ініціатив. Прикладом може бути спільна позиція ряду держав Центрально-Східної Європи щодо перегляду кліматичних цілей або підтримки атомної енергетики, де Словаччина координує дії з Чехією, Угорщиною, Польщею

тощо. Також перед кожним засіданням Європейської Ради (саміту лідерів) прем'єр-міністр Словаччини проводить двосторонні зустрічі або консультації з колегами, заручаючись підтримкою щодо питань, важливих для країни (будь то міграція, санкційна політика чи бюджет ЄС). В умовах, коли для ухвалення рішення в Раді часто потрібен консенсус або кваліфікована більшість, така кулуарна дипломатія є невід'ємною частиною успішного лобізму.

Вплив на Європарламент здійснюється як напряму через словацьких депутатів, так і опосередковано – через роботу з депутатами інших країн та комітетами. Словацькі групи інтересів (особливо бізнесові асоціації) намагаються встановлювати контакт з євродепутатами, що працюють у профільних для них комітетах. Вони надсилають свої позиції, запрошують депутатів на тематичні заходи, відвідують слухання. Оскільки у Європарламенті рішуче зростає роль комітетів, навіть один активний депутат може просунути правку чи ініціативу, вигідну для певної країни [209]. У Словаччині усвідомлюють, що хоча делегація в Європарламенті невелика (15 членів), проте кожен депутат здатен впливати, якщо є доповідачем або координатором від фракції. Тому уряд і бізнес стежать за тим, до яких комітетів входять словацькі євродепутати та які теми вони курують, аби вчасно комунікувати з ними потрібні теми. Окрім того, словацькі політики та експерти беруть участь у заходах в стінах Європарламенту (конференціях, виставках, прийомах), де встановлюють особисті контакти з депутатами різних країн, формуючи мережу підтримки для національних питань.

Окрім рутинної роботи в Раді, уряд Словаччини використовує дипломатичні канали й політичні союзи для просування своїх позицій. Прикладом є координація дій у межах Вишеградської групи та неформальних коаліцій держав. Зокрема, у бюджетних переговорах 2020 року Словаччина долучилася до групи "Friends of Cohesion" (Друзі Кохезії) – 15 країн ЄС, що вимагали зберегти достатнє фінансування політики згуртованості в наступній фінансовій перспективі. Ця група, куди входила і Словаччина, наголосила на неприйнятності будь-яких різких скорочень фондів зближення, враховуючи триваючі економічні диспропорції між регіонами [99].

Словаччина також прагне просувати свої інтереси через інші структури ЄС. Від країни призначається Європейський комісар – з 2019 року цю посаду обіймає М. Шефчович, який відіграє значну роль у формуванні політики ЄС (нині відповідає за міжінституційні відносини, торгівлю та інші напрямки) [199]. Його високий ранг у Єврокомісії забезпечив Словаччині додатковий канал впливу: Шефчович є одним з найбільш впливових політиків ЄС і, хоча формально не представляє національний уряд, візьме до уваги специфіку регіону Центральної Європи. Присутність такого посадовця підсилює можливості Словаччини доносити свої позиції у Брюсселі не лише через Раду ЄС, але й у межах самої Комісії.

Неурядові організації Словаччини зробили значний внесок у підготовку країни до членства і формування суспільного консенсусу щодо євроінтеграції. В 1990-х роках, коли демократичні інститути були ще слабкими, саме вони заповнювали багато прогалин і виступали двигуном реформ. Як відзначає аналіз Вишеградського фонду, громадські організації відіграли ключову роль у демократизації та інформаційних кампаніях на підтримку інтеграції в країнах Вишеградської четвірки [222]. У Словаччині одним із переломних моментів стала кампанія коаліції неурядових організацій *“OK ’98”*, спрямована на забезпечення чесних виборів 1998 року. Ця масштабна ініціатива (тренінги спостерігачів, просвіта виборців про їхні права тощо) підвищила явку та не дозволила владі сфальсифікувати результати. У підсумку авторитарний режим В. Мечіара зазнав поразки, відкривши шлях проєвропейській коаліції [98]. Фактично, словацькі неурядові організації політично пролобіювали зміну курсу країни, апелюючи до базових демократичних цінностей – і цим опосередковано посприяли євроінтеграції, адже без зміни влади у 1998-му вступ до ЄС був би неможливим.

Протягом наступних років громадянське суспільство продовжувало активно підтримувати курс на Європу, неурядові організації проводили просвітницькі заходи про ЄС, роз’яснювали населенню зміст реформ, необхідних для членства. Напередодні референдуму 2003 року про вступ (який у Словаччині ледь подолав поріг явки) саме активність проєвропейських ініціатив відіграла роль у мобілізації виборців. Вишеградські країни обмінювалися досвідом: діяв ряд спільних проєктів,

коли польські, угорські, чеські експерти допомагали словацьким колегам у проведенні кампаній з питань НАТО та ЄС. Уряд, маючи обмежені ресурси, фактично “аутсорсив” частину завдань неурядовим організаціям, які були гнучкішими і мали більшу довіру громадян [222]. Тож вони доповнювали роботу уряду, надаючи йому експертні напрацювання та підвищуючи суспільну підтримку інтеграції.

Приватний сектор Словаччини спочатку скептично сприймав перспективи відкриття ринків та конкуренції в ЄС, але з часом бізнес-спільнота стала одним із рушіїв інтеграції. Великі компанії та підприємницькі асоціації усвідомили вигоду єдиного ринку ЄС і почали лобіювати прискорення економічних реформ та дерегуляції, щоб відповідати критеріям. Наприклад, коаліція промисловців підтримувала прискорену приватизацію і залучення іноземних інвесторів у 2000-2003 рр., розуміючи, що це умови для вступу в ЄС. Після 2004 року, опинившись в умовах спільного ринку, словацький бізнес зіштовхнувся з необхідністю впливати на наднаціональне регулювання, яке прямо його стосується. У перші роки членства було багато ентузіазму: великі фірми створювали спеціальні відділи з питань ЄС, деякі бізнес-лобісти навіть працювали в Брюсселі на постійній основі [209]. Наприклад, Словацька торгово-промислова палата відкрила представництво при ЄС; Асоціація роботодавців приєдналася до європейської BusinessEurope; Асоціація автопрому інтегрувалася у відповідну європейську мережу, адже автомобільна галузь – ключова для економіки Словаччини.

Однак у подальшому роль бізнес-лобізму в політичному процесі суттєво послабилася. Серед причин – обмеженість ресурсів у порівнянні з транснаціональними конкурентами та складність брюссельської бюрократії, в якій не просто орієнтуватися без досвіду. До 2014 року лише кілька компаній на словацькому ринку утримували штатних фахівців з питань ЄС. Багато фірм скоротили або об’єднали свої відділи по регуляторних і європейських справах. Галузеві асоціації стали рідше відряджати представників на зустрічі європейських федерацій через брак коштів [70, с. 7]. Дочірні компанії міжнародних корпорацій у Словаччині часто покладалися на те, що інтереси в ЄС захищатиме їхній

центральний офіс, але практика показує, що штаб-квартира не завжди враховує специфіку невеликих підрозділів. Така ситуація призвела до того, що голос словацького бізнесу в Брюсселі став менш гучним.

Втім, підприємці зрозуміли, що можна діяти інакше: активно лобіювати через національні канали. Тобто замість утримувати дорогий офіс у Брюсселі, компанія може донести свої вимоги до профільного міністерства в Братиславі, до членів словацької делегації в Раді ЄС, до свого євродепутата – і вони відстоюватимуть ці інтереси на рівні ЄС. Такий шлях виявився для багатьох ефективнішим. Експерти радять бізнесу комунікувати з усіма релевантними державними акторами – міністерствами, постпредством, національними експертами в структурах Єврокомісії – аби їхні зауваження були враховані [209]. За умов, коли "різні рівні влади не завжди обмінюються повідомленнями", найкраща стратегія – дублювати свої пропозиції скрізь. Таким чином, словацькі компанії пристосувалися до захисту інтересів у ЄС, використовуючи внутрішню систему впливу. Це особливо характерно для стратегічних галузей: скажімо, енергетичні компанії тісно співпрацюють з Міністерством економіки Словацької Республіки щодо позиції на переговорах по кліматично-енергетичному пакету, аграрні виробники – з Міністерством сільського господарства по спільній аграрній політиці тощо [209].

Ми вважаємо, що досвід Словаччини демонструє складну, але доволі ефективну модель представництва національних інтересів у межах Європейського Союзу. Її особливість полягає в тому, що лобіювання не обмежується лише діяльністю урядових структур чи офіційного постійного представництва при ЄС. Навпаки, ідея ефективного просування інтересів полягає у поєднанні різних каналів впливу: дипломатичних, політичних, громадських, експертних, бізнесових та інформаційних. Це показує, що для невеликої держави особливо важливим є не лише формальне членство в європейських інституціях, а й здатність активно використовувати всі доступні механізми участі у процесі ухвалення рішень.

Є. Гайданка, аналізуючи досвід Словацької Республіки 2004–2019 років, акцентує увагу на низькому рівні довіри до політичних інститутів, зростанні популізму та євроскептицизму, що, своєю чергою, створює специфічне середовище

для функціонування лобізму. Такі тенденції сприяють посиленню неформальних механізмів політичного впливу та персоніфікації представництва інтересів у Словаччині [112, с. 344].

Словацький приватний сектор після вступу до ЄС поступово інтегрувався в європейські мережі інтересів. Великі роботодавці та галузеві об'єднання Словаччини воліють діяти через європейські організації. Наприклад, Національна спілка роботодавців (RÚZ/SR – Národná únia zamestnávateľov) є з 2010 року повноправним членом BusinessEurope – головного об'єднання бізнесу Європи [112, с. 358-359]. Членство в BusinessEurope дає словацьким роботодавцям доступ до експертиз, участі у формуванні позицій бізнес-спільноти ЄС та прямих контактів з інституціями. Через такі платформи словацький бізнес може безпосередньо впливати на розробку ініціатив і політик Єврокомісії ще на ранніх етапах. Схожу роль відіграють й інші об'єднання: Федерація індустрії та транспорту, Асоціація роботодавців у промисловості, які співпрацюють з європейськими галузевими лобістськими групами. Американська торгова палата в Словаччині (AmCham Slovakia) теж активно займається *захистом* на рівні ЄС, відстоюючи інтереси інвесторів. Напередодні вступу до ЄС багато компаній створили спеціальні відділи по зв'язках з ЄС, деякі відкрили представництва у Брюсселі, інвестували в навчання персоналу з питань ЄС [207]. Таким чином, бізнес намагався підготуватися до нових правил гри та використати можливості членства.

Численні неурядові організації – екологічні (наприклад, словацькі відділення Greenpeace, WWF), правозахисні, молодіжні – інтегровані у загальноєвропейські мережі (на кшталт European Environmental Bureau, Human Rights and Democracy Network тощо) і через них комунікують з Єврокомісією та Європарламентом. Аналітичні центри, такі як Словацька асоціація зовнішньої політики чи GLOBSEC, організовують експертні форуми й надають консультативні матеріали для європейських інституцій. Приміром, GLOBSEC має офіс у Брюсселі, що служить майданчиком для стратегічних дискусій з питань політики ЄС [102]. Хоча їхній вплив опосередкований, аналітики з Словаччини нерідко беруть участь у слуханнях Європарламенту, публічних консультаціях Єврокомісії та неформальних

експертних групах при органах ЄС, доносячи позиції громадянського суспільства та напрацьовані рекомендації.

Окремо слід підкреслити лобістську активність субнаціонального рівня. Усі 8 самоврядних країв (областей) Словаччини з початку 2000-х створили власні представництва у Брюсселі для відстоювання регіональних інтересів, залучення інвестицій і фондів ЄС. Зокрема, офіси мають Братиславський та Кошицький краї, Нітранський, Пряшівський, Тренчинський регіони тощо. Вони спільно з іншими європейськими регіонами працюють через Комітет регіонів та утворюють неформальні коаліції (наприклад, гірські регіони, транскордонні об'єднання) для привернення уваги ЄС до специфічних місцевих проблем. До того ж, словацькі муніципалітети та асоціації міст співпрацюють з Радою європейських муніципалітетів і регіонів та іншими європейськими асоціаціями, забезпечуючи голос місцевого самоврядування в діалозі з Брюсселем.

Аналітичні центри (think tanks) доповнюють картину словацького лобізму своїми експертизою та міжнародними контактами. У Словаччині діє кілька впливових аналітичних організацій, що спеціалізуються на європейській тематиці: наприклад, SFPA, Інститут суспільних питань, дослідницький центр MESA10, безпеково-євроінтеграційний форум GLOBSEC та ін. Вони проводять дослідження, видають рекомендації щодо політики ЄС, організовують конференції за участю європейських чиновників. Такі центри часто отримують гранти від ЄС та західних фондів, що дозволило їм професіоналізуватися і стати помітними гравцями. Аналітики нерідко неформально консультують урядовців з питань переговорів у Брюсселі або ж спільно з партнерами з інших країн просувають на рівні ЄС певні ідеї (наприклад, словацькі експерти активно лобіювали східне партнерство, використовуючи майданчики у Брюсселі для обговорення підтримки України, Балкан тощо). Наявність розгалуженої спільноти експертів є активом для країни: "людський капітал" із десятків молодих словацьких фахівців, що працюють у брюссельських структурах – в юрфірмах, асоціаціях, аналітичних центрах – може бути використаний на користь Словаччини [209]. Це своєрідна "тіньова дипломатія" громадянського суспільства.

Останніми роками у Словаччині фіксується несприятлива динаміка – спроби обмежити вплив незалежних громадських організацій під приводом регулювання лобізму. У 2024 році група депутатів просунула поправки до законів про громадські організації, фактично скопійовані з законів про "іноземних агентів" у росії та Угорщини. Після критики ці поправки у 2025 році переформулювали в новій риториці – нібито як закон про лобістську діяльність неурядових організацій [200]. Суть пропозиції – вимагати від громадських об'єднань, що "активно беруть участь у прийнятті рішень", реєструватися як лобісти і подавати обтяжливі щоквартальні звіти про діяльність, особливо про фінансування з-за кордону. Показово, що при цьому в Словаччині досі відсутній загальний закон, який би регулював лобізм професійних компаній чи комерційних інтересів. В жодній іншій країні ЄС чи Організації економічного співробітництва та розвитку не передбачено норм, які б спеціально зосереджувалися лише на лобіюванні з боку громадського сектору – навпаки, часто неурядові організації взагалі звільняються від дії законів про лобізм (наприклад, у Словенії, Австрії, Фінляндії). Отже, словацька ініціатива 2025 року виглядає як спроба зміни маркування з "іноземних агентів" на "лобістів", переслідуючи ту саму мету – дискредитувати та приборкати голоси громадянського суспільства [200]. Якщо такі норми будуть ухвалені, це може суттєво ускладнити участь неурядових організацій у лобіюванні політики на національному та європейському рівнях, адже їх виставлятимуть як щось потайне й підозріле.

Попри окремі негативні тенденції, загалом за роки членства відбувся розвиток та професіоналізація недержавного сегменту в питаннях європейської політики. ЄС сам заохочував до цього: Білою книгою Єврокомісії з європейського врядування (2001) проголошено курс на залучення громадянського суспільства до ухвалення рішень, як необхідної умови подолання "дефіциту демократії" в ЄС. У відповідь багато словацьких неурядових організацій посилили свою спроможність – професійні штати, експертизу, навчилися готувати аналітичні документи для органів влади, проводити адвокаційні кампанії, брати участь у консультаціях ЄС [200]. Наприклад, екологічні організації Словаччини нині здатні подавати обґрунтовані позиції до Брюсселя з питань кліматичної політики, а правозахисні –

ефективно використати механізми Європейського суду чи звернення до Єврокомісії у разі порушень. Усе це – частина широкого поняття лобіювання, яке поступово перестає бути синонімом “закулісних змов” і дедалі більше сприймається як природний інструмент демократичного процесу.

У цілому, лобіювання відчутно посилюється в тих секторах, де плануються важливі регуляторні зміни або впроваджуються норми ЄС [190, с. 5]. Це підтверджують дослідження Transparency International: у Словаччині найбільш інтенсивно лобіюють у галузях, що зазнають найбільшого державного та європейського регулювання – зокрема в охороні здоров’я і фармацевтиці, енергетиці, алкогольній та тютюновій промисловості, а також усюди, де в обіг входять значні дотації чи кошти [190, с. 5-6]. Причина зрозуміла: коли уряд готує новий закон (скажімо, про ліцензування медпрепаратів чи про відновлювану енергетику), часто він це робить для імплементації директив ЄС, зацікавлені компанії прагнуть вплинути на остаточний текст, щоби захистити свою частку ринку. Отже, євроінтеграція, впровадивши нові правила, одночасно активізувала боротьбу інтересів навколо цих правил.

Однією з переваг євроінтеграції стало запровадження в Словаччині більш прозорих механізмів законотворення. Зокрема, уряд запустив електронний портал міжвідомчого погодження (МПК – міжвідомча процедура коментарів), де проєкти нормативних актів викладаються для публічного обговорення. Станом на 2014 рік на цьому порталі було зареєстровано понад 1 100 організацій та 58 000 користувачів, які могли подавати свої зауваження до законопроєктів. Цей інструмент, хоча і не ідеальний, дав можливість багатьом асоціаціям і громадянам офіційно лобіювати зміни до законів, у тому числі тих, що стосуються впровадження актів ЄС. Приміром, під час імплементації європейських норм про електронні комунікації телеком-компанії масово подавали коментарі через портал, обстоюючи вигідніші формулювання. Втім, критики зазначають, що на практиці механізм має вади: іноді влада скорочує терміни подання пропозицій або формально ігнорує “колективні коментарі” (звернення, підтримане більш ніж 500 підписами) [190, с. 12-13]. Попри недоліки, ця система підвищила відкритість

процесу і надала майданчик для легального лобіювання різним групам, що саме по собі є прогресом у порівнянні з 1990-ми.

Все ж, значна частка лобізму в Словаччині залишається неформальною. Експерти вказують, що хоча офіційні консультації діють, більшість впливу здійснюється “в кулуарах”: через приватні зустрічі, дзвінки, неофіційні домовленості. Така ситуація склалася історично і підживлюється відсутністю жорстких правил для лобістів. Спроби ухвалити спеціальний Закон “Про лобізм” неодноразово робилися (зокрема, великий законопроєкт обговорювався у 2013 р.), але станом на середину 2010-х жодного профільного закону так і не було прийнято [190, с. 18-19]. Політичні партії не проявляли ентузіазму щодо встановлення правил гри для лобістів, можливо, побоюючись втратити тіньові важелі впливу. Як наслідок, у Словаччині бракує прозорості: громадськість часто прирівнює лобіювання до корупції, підозрюючи, що рішення ухвалюються під тиском вузьких інтересів та за закритими. За даними Eurobarometer, 81% європейців (включно зі словаками) погоджувалися, що надмірний вплив окремих груп є проблемою для демократії. Цей скепсис ускладнює легітимізацію лобізму як нормальної практики.

Вступ до ЄС надав словацьким акторам і нові зовнішні важелі впливу на власний уряд. Тепер, якщо уряд ігнорує їхні інтереси, вони можуть звернутися безпосередньо до структур ЄС за захистом. Наприклад, словацькі підприємці в окремих випадках подавали скарги до Єврокомісії про порушення принципів конкуренції чи неправильну імплементацію директив – і Брюссель тиснув на Братиславу виправити ситуацію. Громадські організації також використовують європейські механізми – від петицій до Європарламенту до позовів у Суд ЄС, для того, щоб вплинути на національну політику. Таким чином, європейська інтеграція “перебудувала” структуру лобізму в Словаччині, додавши до нього наднаціональний вимір. Внутрішнє лобіювання тепер тісно переплетене з європейським: адаптація до норм ЄС генерує активність груп інтересів вдома, а результати національної політики залежать від змагання лобістів не лише у Братиславі, а й у Брюсселі.

Членство Словаччини у Вишеградській четвірці відіграло помітну роль у формуванні її лобістської стратегії в контексті ЄС. Як вже згадувалося, четвірка з моменту заснування в 1991 р. мала на меті спільне повернення країн регіону до Європи та їх повноправну інтеграцію. На етапі підготовки до вступу ця регіональна солідарність допомогла Центральній Європі говорити з ЄС більш переконливо. Хоча у 90-х роках єдність країн часом давала тріщини (наприклад, у 1994–1998 рр. через ізоляцію Словаччини за В. Мечіара спільні ініціативи майже не рухалися [190, с. 33]. Загалом формат Вишеградської четвірки слугував для обміну досвідом та узгодження підходів до ключових питань євроінтеграції. Наприклад, Вишеградські країни координували вимоги щодо фінансових умов вступу, аби ЄС не міг стравити їх одне з одним; спільно відстоювали принцип одночасного прийняття всіх чотирьох держав у першій хвилі розширення 2004 року.

Вишеградську четвірку нині часто сприймають як голос Центральної Європи в ЄС – іноді критичний до деяких рішень "старої Європи". Дехто навіть називає Вишеградську групу "одним з головних лобістів проти політик ЄС у Брюсселі" в певних сферах, зокрема у питанні мігрантів та розподілу компетенцій. Справді, уряди Угорщини та Польщі в 2010-ті сформували спільний з однодумцями з об'єдання фронт проти надмірної, на їхню думку, централізації ЄС. Це не означає, що Вишеградська четвірка стала антиєвропейською – радше вона відстоює альтернативне бачення Союзу, з більшим суверенітетом національних держав і меншими повноваженнями Брюсселя [74]. У цьому плані Словаччина (особливо за урядів 2018–2020 рр.) часом займала більш проєвропейську позицію, ніж партнери, і виконувала роль "містка" між об'єднанням та західними членами ЄС. Але загалом Словаччина підтримує основні спільні лінії Вишеграду – наприклад, скепсис щодо обов'язкових переселенських механізмів, акцент на зміцненні національних парламентів у справах ЄС, вимогу враховувати голос малих держав.

Аналіз дає підстави не погодитися з однозначним трактуванням Вишеградської четвірки як об'єднання, що діє виключно проти політики Європейського Союзу. На нашу думку, подібна інтерпретація не повною мірою відображає складність досліджуваного явища, оскільки позиція Вишеградської

групи формується не як заперечення європейської інтеграції загалом, а як спроба відстояти власне бачення балансу між наднаціональним управлінням і суверенітетом держав-членів. Ми вважаємо, що ідея Вишеградської четвірки полягає не у критиці окремих рішень Брюсселя, а у прагненні посилити роль Центральної Європи в процесі ухвалення рішень у межах ЄС. Це показує, що об'єднання виконує функцію регіонального представництва інтересів, завдяки якому малі та середні держави можуть консолідувати свої позиції та впливати на загальноєвропейський порядок денний.

Координація з іншими країнами Вишеграду допомагає Словаччині посилити свої лобістські можливості. Маючи лише близько 5,5 млн населення, самотужки вона має обмежену вагу в ЄС. Але разом четверо Вишеградських партнерів представляють понад 60 млн населення – співрозмірно з великою західноєвропейською країною – та майже 12% голосів у Раді ЄС. Це дає змогу успішніше блокувати невигідні рішення або просувати власні ініціативи [210, с. 386]. Окрім того, всередині об'єднання Словаччина може заручитися підтримкою сильнішої Польщі або знайти компромісну позицію, яка потім лобіюватиметься від імені всіх чотирьох. Прикладом ефективної співпраці стала спільна підтримка Вишеградом розширення ЄС на Балкани та Схід. Словаччина історично прихильна до інтеграції Західних Балкан, і через четвірку вона впливала на формування політики ЄС щодо Сербії, Чорногорії тощо, пропонуючи експертну допомогу цим країнам. Вишеградські країни навіть створили окремий фонд, з якого фінансуються проєкти обміну досвідом демократичних і євроінтеграційних перетворень для сусідів [222]. Це м'яка форма лобіювання цінностей і моделі інтеграції, яка демонструє успіх регіону.

Словацька система лобіювання в ЄС, в той же час, має обмеження та бар'єри. Одна з ключових проблем – низький рівень організованості та інвестицій у лобізм з боку самого словацького суспільства і бізнесу. Як вже згадувалось, у 2010-х рр. багато компаній згорнули свої відділи по роботі з ЄС. За оцінкою AmCham, станом на 2014 рік лише до п'яти компаній на словацькому ринку мали власних фахівців з європейських питань [209]. Галузеві федерації пояснювали відсутність

представників у Брюсселі браком бюджету. Навіть міжнародні корпорації, присутні в країні, часто не залучали місцевих фахівців до європейських адвокацій, покладаючись на свої брюссельські офіси, що не завжди ефективно для врахування специфіки Словаччини. Низька представленість у реєстрі лобістів (лише 61 суб'єкт) підтверджує цю тенденцію [68]. Таким чином, багато можливостей впливу залишаються не використаними просто через нестачу спроможності: малі неурядові організації чи бізнеси не мають людей і знань, як впливати на Брюссель, а держава не може покрити всі ніші.

Другий бар'єр – відсутність традицій і регулювання лобізму всередині країни. У Словаччині досі (станом на 2025 р.) відсутній спеціальний закон про лобізм, який би впорядковував цю діяльність. Це призводить до того, що саме слово "лобіювання" часто має упередження, та ототожнюється з тіньовими домовленостями чи корупцією. В таких умовах легітимні інструменти просування інтересів сприймаються насторожено, і багато бізнесменів чи громадських діячів не поспішають заявляти про свою лобістську активність. Натомість у Брюсселі лобізм – визнана частина демократичного процесу, і *інституціональна слабкість* словацького лобізму (через відсутність національного регулювання і культури) ставить країну у менш вигідне становище порівняно з державами, де лобістська діяльність професіоналізована.

Третій виклик – ресурсний. Велика держава чи корпорація може утримувати цілий офіс у Брюсселі з десятком співробітників, постійно генерувати аналітику і налагоджувати контакти. Словаччина ж у цьому сенсі обмежена: Постійне представництво має відносно невеликий штат дипломатів; регіональні офіси країв – по 1-2 представники кожен; бюджети неурядових організацій – мізерні. До того ж, як свідчили учасники процесу, після першої хвилі ентузіазму 2004 року настало певне розчарування в бізнес-спільноті: багато хто очікував, що Брюссельські рішення автоматично принесуть вигоду, і не був готовий *"боротися в лабіринтах ЄС"* [209]. Через брак розуміння, як "працює" ЄС і як можна впливати, частина словацького бізнесу виявилася ізольованою від процесів у Брюсселі, що породило навіть деякий євроскептицизм. Цей інформаційно-освітній бар'єр поступово

долається (наприклад, проводяться семінари для підприємців про можливості впливу, випускаються посібники), але проблема ще актуальна.

На нашу думку, словацька модель лобіювання в ЄС має “пасивно-реактивний” характер. Її слабкість полягає в тому, що більшість акторів включаються у процес тоді, коли рішення вже майже сформоване, а не на ранніх етапах підготовки політики. Це показує, що для ефективного впливу на ЄС недостатньо мати дипломатичне представництво чи окремі бізнес-асоціації; потрібна ціла екосистема – від аналітичних центрів, галузевих об’єднань, професійних європейських менеджерів до сталих каналів комунікації з Єврокомісією, Європарламентом і профільними мережами [209].

Ідея розвитку словацького лобізму має полягати не в копіюванні моделей великих держав, а у створенні компактної, але професійної системи координації інтересів. Для малої держави важливо не кількісно конкурувати з Німеччиною чи Францією, а діяти опосередковано: формувати коаліції з іншими малими та середніми країнами ЄС, об’єднувати бізнес, регіони й громадський сектор навколо конкретних тем, а також завчасно готувати позиції щодо законодавчих ініціатив ЄС.

Якщо провести історичну паралель, словацький лобізм у 2004 році та у 2025-му – це дві різні картини. Після вступу країна тільки вибудовувала інституції для роботи з ЄС: створено відділи євроінтеграції в міністерствах, сформовано Постпредставництво, бізнес об’єднався у проєвропейські коаліції (як-то Business Alliance of Slovakia відкрила представництво у Брюсселі). Очікування були дуже високі – з боку бізнесу був ентузіазм, значні ресурси вкладалися в представництво на європейському рівні. Однак приблизно через десятиліття настав “стрибок реальності”: виявилося, що тривалий та складний процес ухвалення рішень в ЄС вимагає витримки і професійності, а швидких результатів мало. До 2014 року оглядачі констатували навіть певне згасання активності: картина виглядала доволі похмурою, як писав один з експертів, словацький бізнес недостатньо використовував можливості впливу, вибірково ставився до “Брюсселя” і скорочував свої зусилля [209]. Відтоді відбулися важливі зміни. У сфері

інституціоналізації лобізму відбулися певні позитивні зрушення: завдяки ініціативам амбітних дипломатів та урядовців було створено нові майданчики.

В останні роки намітився і поворот бізнесу обличчям до Брюсселя. Після деякого відтоку кадрів у 2010-х, зараз знову спостерігається попит на фахівців з європейських питань у компаніях. Деякі словацькі регіони переглянули рішення про закриття своїх брюссельських офісів і навпаки активізували діяльність, особливо з появою нових фондів. Молоде покоління урядовців і активістів добре володіє мовами та має досвід стажувань у ЄС – це нова якість людського капіталу, який використовують у лобізмі. Показово, що у 2025 р. в Словаччині було прийнято (поки що в першому читанні) законопроєкт про прозоре лобіювання, який запозичує найкращі європейські практики. Його ухвалення має легалізувати "лобізм" як нормальну складову демократії і тим самим стимулювати більш професійний підхід [200].

Членство в Вишеградській четвірці істотно посилило переговорні позиції Словаччини. Виступаючи єдиним фронтом із сусідами, Братислава змогла лобіювати вигідні для себе рішення, які навряд чи змогла б провести самостійно. Вишеградська солідарність прискорила вступ усієї групи до ЄС, а згодом переросла у механізм колективного впливу на політику Союзу. Хоча об'єднання іноді кидає виклик мейнстрімним курсам Брюсселя, це лише підкреслює плюралізм самого ЄС і нагадує, що Союз – простір не тільки для великодержавного, а й для малого і середнього лобізму [61].

Для Словаччини шлях до ЄС і перші двадцять років членства стали школою лобістської майстерності. Країна навчилася користуватися доступними каналами впливу і створила нові, пристосувала свої інституції до участі в багаторівневому європейському врядуванні. Звичайно, словацький "голос" у Брюсселі поки що не такий гучний, як голоси старих членів, - позначається історична різниця у ресурсах та досвіді. Як свідчить статистика, представництво лобістів з країн Вишеграду у Брюсселі в рази менше, ніж із Західної Європи [61]. Проте з часом ця диспропорція скорочується: нове покоління словацьких політиків, дипломатів, підприємців і громадських діячів дедалі впевненіше почувається на європейській арені.

Підсумовуючи, урядові структури Словаччини взяли на себе провідну роль у лобіюванні інтересів країни в ЄС. Постійне представництво стало головним інструментом впливу, забезпечуючи участь у всіх стадіях вироблення політик – від експертних робочих груп до засідань Ради на рівні міністрів. Ефективна робота цих каналів багато в чому визначає успіх відстоювання словацьких пріоритетів, а уряд, в той же час, спирається на аналітику і підтримку недержавних акторів**.**

Словацький лобізм у європейських структурах – це поєднання урядових зусиль і недержавної активності, формальних механізмів і неформальних мереж. Він еволюціонував від ентузіазму новачка до більш зрілого, хоча й усе ще недостатньо проактивного стилю. Ефективність цієї взаємодії зростає, коли Словаччина виступає не наодинці, а як частина ширших коаліцій або через впливові мережі. Головними ж передумовами успіху залишаються: чітке визначення національних пріоритетів, своєчасне донесення їх до потрібних вух у Брюсселі та наполегливість у відстоюванні інтересів. Досвід двох десятиліть у ЄС показав Словаччині, що впливати може кожен, навіть маленька держава чи мала організація – але лише за умови, що вона грає за європейськими правилами і грає активно. Словацький лобізм ще має резерви для зростання, проте вже нині він є невід'ємною частиною вироблення політики ЄС, забезпечуючи врахування голосу Словаччини в європейській сім'ї народів. Тому, на нашу думку, словацька система потребує не просто закону "про лобізм", а ширшої реформи культури представництва інтересів. Такий закон мав би включати прозорий реєстр лобістів, кодекс поведінки, правила розкриття зустрічей посадовців, запобігання конфлікту інтересів і механізми контролю "обертових дверей". Подібний підхід ще у 2022 році рекомендувала ОЕСР, наголошуючи на потребі законодавства про лобізм, реєстру, кодексу поведінки та заходів проти конфлікту інтересів.

3.4. Політичні та корпоративні форми лобіювання Угорщини в контексті євроінтеграції

Регулювання лобістської діяльності в Угорщині має складну історію, що відображає загальну динаміку розвитку демократичних інститутів та політичної культури країни. Перші спроби інституціалізації прозорого впливу груп інтересів відносяться до середини 1990-х років, коли було запроваджено добровільний реєстр лобістів. Втім, відсутність правової обов'язковості та слабка участь учасників політичного процесу зумовили його низьку ефективність. У 2001 році було запропоновано перший законопроєкт про регулювання лобізму в законодавчому процесі, проте він не був прийнятий, що засвідчило недостатню політичну волю до встановлення прозорих правил на цьому етапі євроінтеграції.

Суттєвий крок у напрямку формалізації лобізму зроблено 2006 року із ухваленням Закону "Про лобістську діяльність". Він установлював обов'язкову реєстрацію лобістів, кодекс поведінки та систему звітності, передбачаючи санкції за порушення правил [57, с. 10-11]. Водночас, реалізація цього закону виявила системні недоліки. Закон охоплював лише зареєстрованих учасників, тоді як більшість лобістської активності залишалася поза правовим полем. Крім того, контроль з боку держави був формальним: не зафіксовано жодного випадку покарання за тіньове лобіювання, а рівень інформативності звітів був мінімальним. У результаті, закон не сприяв очікуваному підвищенню прозорості, а лише створив нерівні умови для "офіційних" та неформальних лобістів.

З приходом до влади партії Fidesz у 2010 році розпочалася нова епоха дерегуляції цієї сфери. Уже в 2011 році Закон 2006 року було скасовано, а натомість ухвалено Закон "Про участь громадськості в підготовці законодавства", що передбачав загальні механізми онлайн-консультацій [57, с. 28]. Проте ці інструменти не компенсували відсутність правового регулювання лобізму: вони виявилися малоефективними, консультації носили формальний характер, а процеси ухвалення рішень дедалі більше переміщувалися в непрозору площину. Характерно, що замість універсального закону держава запровадила механізм

стратегічних партнерств з вибраними компаніями, які отримували привілейований доступ до урядових консультацій, що фактично легалізувало селективний вплив і сприяло формуванню квазілобістських мереж.

У подальші роки регулювання лобізму в Угорщині опосередковано реалізовувалося через акти внутрішнього етичного контролю, як урядова постанова щодо доброчесності в публічній адміністрації. Однак ці інструменти не передбачали створення публічного реєстру лобістів і не поширювалися на парламентське середовище. Зусилля щодо обмеження впливу незалежних громадських організацій, наприклад, закон 2017 року про прозорість іноземного фінансування, лише ускладнили умови для легітимного представлення суспільних інтересів. Рішення Європейського суду справедливості про невідповідність цього закону праву ЄС, хоча й призвело до його скасування, не повернуло систему до демократичної моделі лобізму [97, с. 12-13].

Під тиском Європейського Союзу, особливо в умовах заморожування фінансування, у 2022-2023 роках Угорщина була змушена погодитися на створення антикорупційних інституцій, зокрема Інтеграційної влади, та анонсувати підготовку нового закону про лобізм. Попри ці зобов'язання, на момент 2025 року відповідний законопроєкт так і не з'явився. Навпаки, уряд ініціював репресивний закон "Про прозорість публічного життя", що посилює тиск на незалежні організації. Таким чином, за відсутності дієвого регулювання, лобізм в Угорщині здебільшого функціонує в неформальних, непрозорих формах, що суперечить принципам доброчесного врядування і нормам Європейського Союзу. Розглядаючи детальніше, з 2006 року в Угорщині було наявне законодавство про лобіювання, однак в 2011 році лобістський закон було скасовано. У рейтингах держав із "регулюванням лобізму" за 2016-2017 роки Угорщина не фігурує як така з повноцінним законом [57; 107, с. 1-2; 143]. Наразі країна описується як держава "без комплексного регулювання лобізму", оскільки формальні правила або відсутні, або дуже обмежені, а практика часто непрозора [119; 148].

Європейська інтеграція Угорщини – складний багаторічний процес, що охоплює період від початку руху країни до членства в ЄС у 1990-х роках і до

сучасного стану вже як держави-члена. У цьому процесі вагому роль відігравали практики лобіювання – як з боку політичних акторів, так і з боку корпоративних інтересів. Лобізм, тобто спроби організованих груп вплинути на рішення влади, є легітимним явищем у демократичному суспільстві за умов прозорості та чесних правил [57, с. 6; 143]. Водночас, за відсутності належного регулювання та прозорості, лобістська діяльність може призводити до привілейованого доступу окремих груп і корупційних ризиків, особливо коли державні рішення починають ухвалюватися в інтересах вузького кола "своїх" гравців. Для постсоціалістичних країн, таких як Угорщина, питання лобізму набуло особливої актуальності під час трансформації державного управління та зближення з європейськими інституціями.

У процесі підготовки до вступу в ЄС угорські політичні еліти проявили незвичайний консенсус щодо стратегічної мети – членства в Союзі. Протягом 1990-х та на початку 2000-х років усі уряди Угорщини, незалежно від партійної приналежності, цілеспрямовано працювали над виконанням Копенгагенських критеріїв та імплементацією норм права ЄС [58, с. 7]. Напередодні вступу, після парламентських виборів 2002 року, всі чотири партії, представлені в Державних Зборах, підтримували курс на членство, а єдина відверто скептично налаштована проти Європи сила опинилася поза парламентом. Обидві провідні партії – лівоцентристська Угорська соціалістична партія (MSZP) та правоцентристський FIDESZ – офіційно декларували мету привести країну до Євросоюзу і водночас "відстояти національні інтереси" на переговорах. Риторика різнилася: тодішній прем'єр В. Орбан ще у свій перший термін (1998-2002) здобув імідж "жорсткого переговорника" з Брюсселем, тоді як соціалісти і їх молодші коаліційні партнери-ліберали обирали співробітницький, компромісний тон. Втім, незалежно від стилю, вищі кола внутрішньої політики одностайно лобіювали якомога швидше приєднання до об'єднаної Європи.

На практиці внутрішній політичний лобізм у цей період проявлявся передусім у формі дипломатичних зусиль уряду. Угорщина активно вибудовувала двосторонні контакти з країнами-членами ЄС, переконуючи їх у своїй готовності

до вступу. Угорські прем'єри та міністри закордонних справ фактично виконували роль лобістів держави на міжнародній арені, просуваючи позитивний імідж країни та прагнучи заручитися підтримкою для розширення ЄС. Значну роль відіграло й підписання Угоди про асоціацію на початку 1990-х, яка стала інституційною рамкою діалогу з ЄС. Внутрішньополітично угорський уряд координував реформаторські кроки, часто долаючи опір окремих груп, що побоювалися конкуренції у межах спільного ринку – наприклад, побоювання висловлювали аграрії та мешканці депресивних регіонів, прогнозуючи ризиковані наслідки від зближення з ЄС [58, с 4-5]. Однак загалом суспільство підтримало європейський вибір: на референдумі 2003 року понад 83% виборців висловилися за вступ до ЄС , що додало додаткової легітимності проєвропейському курсу [218]. Після набуття членства у 2004 році характер політичного лобізму зазнав певних трансформацій. Угорщина, ставши повноправною частиною інституцій ЄС, отримала можливість впливати на загальносоюзні рішення через своїх представників – урядовців на Раді ЄС, депутатів Європарламенту тощо. У 2004–2010 роках угорські уряди (які належали до соціалістично-ліберальної коаліції) загалом дотримувалися лінії конструктивної участі в європейській політиці, підтримували поглиблення інтеграції та виконання зобов'язань, пов'язаних із членством. У цей період Угорщина розглядалася як "зразковий" новий член, який сумлінно впроваджує європейські норми. Внутрішньополітичні лобістські зусилля були зосереджені на залученні максимальних вигод від членства (наприклад, переговори про обсяги фінансування зі структурних фондів ЄС, відстоювання інтересів угорських фермерів у межах Спільної аграрної політики тощо).

Поворотним моментом став прихід до влади партії *FIDESZ* на чолі з В. Орбаном у 2010 році. Новий уряд, спираючись на конституційну більшість, взяв курс на так звану "ілліберальну" перебудову держави, що вплинуло і на стиль відносин з ЄС, і на внутрішні механізми ухвалення рішень. Угорщина почала частіше використовувати інструменти блокування і політичного тиску всередині ЄС, відстоюючи власне бачення на противагу загальносоюзному (приклади – жорстка позиція Будапешта щодо міграційної політики ЄС, ветування окремих

зовнішньополітичних заяв ЄС тощо). Фактично, угорський уряд став своєрідним "неформальним лобістом" альтернативного підходу в ЄС, шукаючи союзників серед однодумців у інших країнах Центральної Європи. Такі дії Орбана, як використання права вето чи затягування рішень, можна розглядати як прояв політичного лобізму на наднаціональному рівні – спрямованого на захист власних інтересів шляхом впливу на колегіальні рішення ЄС. Проте це також призвело до конфліктів з інституціями Євросоюзу, особливо у питаннях верховенства права та демократичних стандартів [218]. Водночас усередині країни після 2010 року спостерігається звуження традиційних каналів впливу на владу з боку незалежних груп. Орбанівська більшість реформувала інститути так, що реальне ухвалення рішень сконцентрувалося у вузькому колі урядовців та наближених осіб. Парламент втратив роль активного форуму для лобіювання різних інтересів, оскільки правляча коаліція могла самостійно приймати закони. Формальні консультаційні органи або були послаблені, або перетворені на декоративні. Це означало, що традиційний демократичний лобізм (через діалог громадських об'єднань, фахових асоціацій із законотворцями) значною мірою поступився місцем неформальним домовленостям на найвищому рівні [57, с. 6]. Як наслідок, спостерігачі відзначають посилення феномену "державного захоплення" – коли державний апарат фактично діє у зв'язці з вузькою групою бізнес-олігархів, що підтримують владу [143]. У такій ситуації політичний лобізм відбувається кулуарно: замість прозорого представлення інтересів різних верств, рішення просуваються через особисті контакти та партійну лояльність. Така ситуація порушує питання щодо ефективності реалізації демократичних принципів та веде до непередбачуваності й упередженості політики.

Зовнішні актори також відігравали важливу роль у процесі євроінтеграції Угорщини. Перш за все, це сам Європейський Союз та його держави-члени, які протягом 1990-х активно взаємодіяли з Будапештом. Європейська Комісія фактично висувала умови й контролювала хід реформ – такий собі *"інституційний лобіст"* європейських норм у країні. Наприклад, під час переговорів про вступ ЄС наполягав на скасуванні угорських податкових пільг для іноземних інвесторів, що

не відповідали правилам конкуренції ЄС [67, с. 91-92; 90, с. 176-177]. Угорський уряд мусив маневрувати між вимогами Брюсселя та тиском компаній, які раніше отримали ці привілеї. У результаті було знайдено компроміс, аби захистити "набути права" інвесторів під час перехідного періоду, але зрештою привести угорський режим державної допомоги у відповідність до права ЄС. Таким чином, ЄС як зовнішня сила лобіював застосування власних стандартів, виступаючи гарантом того, що Угорщина виконуватиме зобов'язання членства.

Важливим зовнішнім гравцем виступали Сполучені Штати Америки. Після завершення "холодної війни" США активно підтримували геополітичний дрейф Центрально-Східної Європи на Захід. Від початку 1990-х США допомагали Угорщині трансформуватися на шляху до вільної ринкової демократії, долучитися до НАТО (членство з 1999 р.) і зрештою стати членом Європейського Союзу [202]. Американська підтримка була різноплановою: від програм технічної допомоги і обміну досвідом – до політичного "лобіювання" інтересів Угорщини перед західноєвропейськими столицями. Вашингтон розглядав розширення НАТО та ЄС на схід як засіб закріплення регіону у сфері впливу демократій, тому зацікавлено заохочував як Будапешт, так і Брюссель рухатися назустріч один одному. Цей зовнішньополітичний лобізм від США не був формальним (США не є членом ЄС), проте виражався через двосторонні контакти, міжнародні форуми і публічну підтримку вступу Угорщини до євроатлантичних структур.

Зважаючи на вищевикладене, можна стверджувати, що угорський досвід регулювання лобістської діяльності має суперечливий характер. З одного боку, Угорщина на певному етапі намагалася інституціалізувати лобізм через ухвалення спеціального закону, запровадження реєстру лобістів, звітності та правил поведінки. З іншого боку, ці механізми не стали дієвим інструментом забезпечення прозорості, оскільки значна частина впливу на органи влади залишалася поза офіційним правовим полем. Саме це показує, що формальне існування нормативного регулювання саме по собі не гарантує демократичного характеру лобізму, якщо відсутні реальний контроль, політична воля та рівні можливості для всіх груп інтересів.

Ми дійшли висновку, що після 2010 року лобістська діяльність в Угорщині дедалі більше почала набувати неформального та вибіркового характеру. Скасування закону про лобізм, послаблення парламентських і громадських механізмів участі, а також створення привілейованих каналів доступу для окремих компаній та наближених до влади структур засвідчили відхід від європейської моделі прозорого представництва інтересів. У цьому контексті лобізм перестав бути лише інструментом комунікації між суспільством, бізнесом і владою, а поступово перетворився на механізм концентрації політичного та економічного впливу в руках обмеженого кола суб'єктів.

Ми вважаємо, що приклад Угорщини є важливим для розуміння того, що лобізм може мати як конструктивний, так і деструктивний вплив на процес європейської інтеграції. Конструктивним він є тоді, коли сприяє відкритому діалогу, врахуванню інтересів різних соціальних груп, бізнесу, громадянського суспільства та професійних об'єднань. Натомість деструктивним лобізм стає тоді, коли рішення ухвалюються не через прозорі процедури, а завдяки особистим зв'язкам, політичній лояльності або наближеності до владних центрів. У такому випадку він не посилює демократичне врядування, а навпаки – створює ризики корупції, нерівності доступу до влади та послаблення суспільної довіри.

Після вступу до ЄС відбулася переорієнтація зовнішніх впливів. Угорщина стала підпадати під загальні механізми лобіювання, характерні для Євросоюзу: європейські галузеві асоціації, think-tanks, неурядові організації почали взаємодіяти з угорськими посадовцями як рівноправними учасниками процесу. Водночас Єврокомісія вже в іншому форматі продовжила стежити за виконанням Угорщиною своїх зобов'язань, вдаючись до інструментів тиску, коли угорська політика відхилялася від норм ЄС. Наприклад, у 2010-х роках, у відповідь на ухвалення Угорщиною законів, що підривали незалежність судів чи свободу ЗМІ, європейські інституції запускали процедури на основі статті 7 Договору про ЄС або ініціювали розслідування порушень, фактично лобіюючи повернення Будапешта у русло спільних цінностей [218]. Такі дії можна розглядати як політичне лобіювання з боку ЄС, спрямоване на підтримку верховенства права. Не можна не згадати і про

інші зовнішні сили, що почали проявляти активність у останні роки. Зокрема, уряд Орбана проводить так звану політику “східного відкриття”, поглиблюючи зв’язки з Китаєм та росією. Ці країни теж здійснюють свій вплив – через інвестиції, кредитування, інформаційні кампанії – намагаючись схилити угорську владу до вигідних їм рішень. Хоча це виходить за межі класичного поняття лобізму, російські та китайські проєкти (наприклад, кредит на добудову АЕС “Пакш-2” від РФ чи участь Угорщини в ініціативі “Один пояс, один шлях” з Китаєм) створюють альтернативні центри впливу на угорську політику. В деяких випадках такі проєкти вступають у протиріччя з політикою ЄС, що ставить Угорщину в делікатне становище балансування між зобов’язаннями перед союзниками та вигодами від співпраці зі Сходом [225]. Загалом, можна констатувати, що зовнішнє політичне лобіювання в євроінтеграційному процесі Угорщини пройшло шлях від підтримки й сприяння (з боку ЄС та США на етапі вступу) до більш складної гри впливів у сучасності, де західні партнери намагаються утримати Угорщину в руслі спільної політики, а альтернативні геополітичні гравці пропонують власні вигоди.

Внутрішні бізнес-кола Угорщини на різних етапах євроінтеграції мали свої інтереси та канали впливу на державну політику. У 1990-х роках угорська економіка переживала перехід від планового господарства до ринкового, із масштабною приватизацією і припливом іноземних інвестицій [218]. Багато великих підприємств перейшли у власність західних компаній або вітчизняних приватних власників. У цей період сформувалися галузеві асоціації, торгово-промислова палата, об’єднання роботодавців – ті структури, що мали стати голосом бізнесу перед урядом. На етапі переговорів про вступ до ЄС частина угорського бізнесу розглядала інтеграцію як можливість – передусім, експортери, які прагнули отримати доступ до єдиного ринку ЄС. Інші, навпаки, остерігалися конкуренції з боку західноєвропейських компаній. Так, сільськогосподарський сектор побоювався напливу імпортних продуктів і вимог ЄС щодо якості, а дрібні виробники – що не витримають тиску транснаціональних корпорацій. Тим не менш, організованого спротиву вступу з боку бізнес-сектору не було: великий капітал вже був значною мірою інтегрований у світову економіку, а середній і

малий бізнес сподівався на структурні фонди та інвестиції. Угорські підприємці більше фокусували лобістські зусилля на конкретних умовах вступу – наприклад, на тривалості перехідних періодів для виконання екологічних норм чи на захисті внутрішнього ринку праці. У процесі переговорів уряд враховував позиції ключових галузей, хоча часто рішення диктувалися необхідністю відповідати критеріям ЄС навіть ціною дискомфорту для окремих фірм.

Важливою особливістю Угорщини стало те, що ще до вступу вона залучила значний обсяг прямих іноземних інвестицій і створила привабливий клімат для транснаціональних компаній [218]. Станом на кінець 1990-х років частка приватного сектора в ВВП перевищила 70%, з яких близько 21% припадало на підприємства з іноземним капіталом. Ці компанії – західні автовиробники, банки, телекомунікаційні фірми, торгівельні мережі – стали невід'ємною частиною угорської економіки й водночас могутньою лобістською силою. Ще до вступу вони вибудували ефективні канали комунікації з урядом, щоб захищати свої інвестиції. Приміром, коли ЄС вимагав від Угорщини скасувати довгострокові податкові пільги для інвесторів (які Євросоюз розглядав як викривлення конкуренції), саме великі західні компанії – бенефіціари цих пільг – активно переконували угорську владу шукати компромісу [67, с. 88-89]. Уряд, по суті, лобіював їхні інтереси в діалозі з ЄС, аби уникнути різкого відтоку капіталу. Таким чином, внутрішній корпоративний лобізм перед вступом багато в чому переплітався з зовнішнім, коли інтереси іноземних інвесторів відстоювалися всередині країни як частина національного економічного інтересу.

Після 2004 року корпоративний лобізм в Угорщині набув рис, притаманних країнам ЄС. В країні закріпилися численні бізнес-асоціації, галузеві камери та професійні спілки, які почали діяти більш інституційно. Вони взаємодіяли з урядовими структурами у процесі розробки регуляцій (наприклад, через консультації щодо імплементації директив ЄС у національне законодавство). Великі компанії часто залучали професійні лобістські фірми або створювали власні департаменти по зв'язках з владою, щоб ефективно представляти свої інтереси. Угорщина навіть ухвалила спеціальний закон для впорядкування цієї сфери. На

практиці, однак, результати були обмеженими: хоча до 2010 року в офіційному реєстрі налічувалося близько 600 зареєстрованих лобістів , значна частина бізнес-впливу на політику реалізовувалася неформально або через галузеві асоціації, які не підпадали під дію закону [143].

Аналізуючи кейс країн Вишеграду, можна стверджувати що корпоративний лобізм в Угорщині був тісно пов'язаний із процесом економічної трансформації та європейської інтеграції. З одного боку, присутність іноземного капіталу сприяла модернізації економіки, розвитку промисловості, банківського сектору, сфери послуг і наближенню країни до стандартів ЄС [143]. З іншого боку, саме великі транснаціональні компанії отримали значні можливості для впливу на державну політику, оскільки уряд був зацікавлений у збереженні інвестиційної привабливості та уникненні економічних ризиків. Це показує, що лобізм у період євроінтеграції не завжди був суто політичним явищем, а часто мав економічну основу і був пов'язаний із захистом інтересів конкретних корпоративних груп. Аналізуючи відкриті джерела, ми з'ясували, що в угорському випадку корпоративний лобізм виконував подвійну функцію. З одного боку, він допомагав бізнесу адаптуватися до нових європейських правил, а державі – враховувати позицію інвесторів під час реформування економічного законодавства. З іншого боку, надмірна залежність уряду від великих іноземних компаній створювала ризик нерівного доступу до процесу ухвалення рішень. Малі й середні підприємства, громадські організації та менш впливові соціальні групи не мали таких самих можливостей для комунікації з владою, як великі корпорації. Унаслідок цього лобізм поступово почав сприйматися не лише як механізм представництва інтересів, а й як інструмент привілейованого доступу до політичного процесу [143].

На нашу думку досвід Угорщини демонструє важливість прозорого та збалансованого регулювання корпоративного лобізму. Якщо держава не створює чітких правил взаємодії між бізнесом і владою, то вплив економічно сильних суб'єктів може перейти в неформальну площину. У такому разі лобізм втрачає свою демократичну функцію і перетворюється на прихований механізм просування інтересів окремих компаній. Саме тому для держав, які проходять шлях

європейської інтеграції, важливо не тільки залучати інвестиції, а й забезпечувати відкритість консультацій, рівність учасників, публічність контактів між посадовими особами та представниками бізнесу, а також ефективний контроль за ухваленням рішень.

Угорські підприємці також почали освоювати європейський рівень лобіювання. Вони вступали до пан'європейських галузевих організацій (наприклад, угорські аграрії – до асоціації COPA-COGECA, промисловці – до BUSINESSEUROPE тощо) та налагоджували контакти у Брюсселі. Таким чином, замість того, щоб діяти тільки через Будапешт, представники угорського бізнесу все більше розуміли переваги впливу безпосередньо на регуляторну політику ЄС. Це стало своєрідним "двонаправленим" лобізмом: з одного боку, місцеві компанії намагалися вплинути на позицію свого уряду щодо європейських питань, а з іншого – долучалися до формування правил на рівні ЄС, що потім обов'язково вплинуть на їхню діяльність [57, с. 20].

Після 2010 року, однак, бізнес-середовище в Угорщині зіткнулося з новими викликами. Уряд Орбана, декларуючи курс на посилення національного контролю над економікою, запровадив низку заходів, що диференційовано торкнулися різних секторів. Було введено спеціальні "кризові" податки на банки, великі торговельні мережі, енергетику та телекомунікації – галузі, де домінували переважно іноземні компанії [57, с. 21]. Одночасно уряд відкрито став розрізняти "продуктивні" компанії (здебільшого експортно-орієнтовані виробники, часто з іноземними інвестиціями, які створюють робочі місця) та "спекулятивні" (фінансові установи, роздрібні мережі тощо). Першим обіцяли підтримку, інших – обкладали додатковими фіскальними навантаженнями. Такий курс, природно, викликав реакцію бізнес-спільноти: компанії "обкладених" секторів шукали способів пом'якшити або обійти нові правила. Але зі скасуванням у 2011 році спеціального закону про лобізм офіційні канали впливу стали неефективними [143]. У результаті багато зустрічей та перемовин перемістилися в тінь: наприклад, зафіксовані випадки, коли великі рітейлери домовлялися з урядовцями "неофіційно" про

виключення з-під дії певних норм, або банки намагалися компенсувати втрати через інші домовленості з урядом.

Симптоматичною відповіддю влади на таку ситуацію стало впровадження Стратегічних партнерських угод з окремими компаніями. Починаючи з 2012 року, уряд Угорщини підписав серію меморандумів про стратегічне партнерство з найбільшими інвесторами, присутніми в країні – серед них автомобільні концерни (Audi, Mercedes), виробники електроніки, фармацевтичні компанії тощо. Суть цих угод полягала в тому, що держава зобов'язується консультуватися з компанією щодо нормативних змін, що стосуються її сектору, залучати до обговорення економічної політики, натомість компанія обіцяє залишатися в країні, інвестувати, зберігати робочі місця [212, с. 16]. По суті, СПУ стали заміною інституціоналізованого лобіювання: уряд сам обрав коло "стратегічних" фірм, з якими веде діалог, тоді як решта бізнесу опинилася поза привілейованим доступом. На 2014 рік було укладено понад 40 таких угод, і компанії-підписанти сумарно забезпечували ~35% угорського експорту та понад 8% зайнятості у приватному секторі [57, с. 6-7]. Влада трактувала СПУ як механізм "нормалізації" відносин з бізнесом та відновлення регулярних контактів після періоду адаптації до кризових податків. Дійсно, для багатьох міжнародних інвесторів така угода давала певну передбачуваність і канал комунікації з верхівкою уряду. Водночас критики зазначали, що СПУ мають дискреційний характер – уряд сам вирішує, з ким радитися, а значить, розділяє ринок на "ближніх" і "дальніх" гравців. Окрім того, найбільш наближені до влади олігархи і компанії взагалі не потребували жодних формальних угод – вони й так мали постійний неформальний доступ до ухвалення рішень.

Іноземні компанії та бізнес-групи відігравали подвійну роль у євроінтеграційній історії Угорщини. З одного боку, як вже згадувалося, вони були рушіями економічної трансформації: західні інвестори принесли капітал, нові технології і стандарти управління. З іншого – вони відстоювали свої комерційні інтереси, не соромлячись тиснути на уряд там, де їхні прибутки були під загрозою.

Цікавим феноменом останніх років стало звернення деяких угорських недержавних акторів до зовнішніх партнерів у пошуку підтримки. Оскільки всередині країни канали впливу на уряд для незалежних асоціацій звузилися, багато хто з них переорієнтував зусилля на лобіювання на рівні ЄС чи міжнародних організацій. Приміром, угорські громадські організації, що опікуються правами людини та антикорупцією, активно співпрацюють з інституціями ЄС, надаючи їм інформацію про проблеми в Угорщині та закликаючи вплинути на Будапешт заходами тиску. Бізнес-асоціації також посилено проводять нетворкінги з європейськими партнерами: як свідчить досвід інших країн Центрально-Східної Європи, в умовах "закритості" національної влади об'єднання підприємців можуть шукати союзників за кордоном і навіть залучати європейські структури для тиску на свій уряд [129]. Така стратегія фактично є "експортом лобізму" і стає все більш актуальною в умовах, коли в самій Угорщині можливості впливати на владу обмежені.

Загалом, зовнішнє корпоративне лобіювання щодо Угорщини пройшло еволюцію від безпосередньої участі іноземних інвесторів у формуванні внутрішньої політики 90-х – до складнішої системи багаторівневого впливу сьогодні, де міжнародний бізнес використовує як національні, так і наднаціональні інструменти, аби просувати свої інтереси. Цей процес став невід'ємною складовою інтеграції: інтегруючись економічно, Угорщина інтегрувалася і в європейську лобістську екосистему. Зважаючи на тенденції розвитку та контроль прозорості діяльності лобістів, варто звернути на історичний аспект Угорського законодавства про лобізм.

Угорщина відносно рано усвідомила необхідність врегулювання лобістської діяльності. Першу спробу зроблено ще в 1994 році, коли уряд ініціював запровадження добровільного реєстру лобістів [143]. Ця ініціатива мала радше консультативний характер і не накладала жорстких зобов'язань, проте засвідчила увагу до проблеми прозорості впливу на законодавчий процес. У наступні роки тривали дискусії про потребу окремого закону. На початку 2000-х було підготовлено навіть проєкт закону "Про лобіювання в законодавчому процесі"

(2001 рік), але він не здобув достатньої підтримки і був відкликаний [57, с. 10-11]. Можливо, тодішня правляча еліта ще не мала консенсусу щодо того, як саме регулювати цю сферу, та й суспільний запит не був сформований.

Кардинальні зміни сталися після вступу до ЄС. Однією з вимог часу було підвищення стандартів відкритості влади. У цьому руслі парламент нарешті ухвалив спеціальний Закон "Про лобіювання", який набув чинності 1 вересня 2006 року [143]. Цей закон запроваджував обов'язкову реєстрацію професійних лобістів та організацій, що здійснюють лобістську діяльність, встановлював для них етичний кодекс та вимоги до звітності. Згідно із законом, кожен, хто хоче офіційно лобіювати органи державної влади, мав зареєструватися в Центральному офісі юстиції (підпорядкованому Мін'юсту) і подавати регулярні звіти про свої контакти з посадовцями. Влада, зі свого боку, теж отримала зобов'язання: наприклад, міністерства мали публікувати інформацію про зустрічі з лобістами. За порушення правил встановлювалися значні штрафи – до 10 мільйонів форинтів (близько €33 тис.) за ведення незареєстрованого лобіювання. Таким чином, закон 2006 р. намагався створити рамки для "цивілізованого" лобізму, зразком для якого слугували західні практики.

Спочатку здавалося, що нова система запрацювала. До 2010 року до реєстру внесли приблизно 600 лобістів. Проте дуже скоро виявилися недоліки цього механізму. По-перше, він охоплював лише зареєстрованих суб'єктів – тобто тих, хто добровільно погодився грати за правилами. Але закон легко було обійти: будь-яка особа чи компанія, яка не зареєструвалася офіційно як "лобіст", формально не підпадала під дію закону і могла й надалі непублічно впливати на посадовців [143]. Фактично, створилася ситуація, де чесні лобісти опинилися в гіршому становищі, ніж тіньові: перші мусили звітувати і діяти прозоро, несучи бюрократичний тягар, тоді як другі продовжували працювати через особисті контакти без жодного контролю. До того ж, Центральний офіс юстиції так і не розробив чітких критеріїв для тих, "хто вважається лобістом", і не мав ефективних інструментів виявлення незареєстрованих лобістів. Не зафіксовано жодного випадку, щоб когось покарали

за лобіювання без реєстрації – адже достатньо було стверджувати, що це “просто консультація” чи “обговорення”, аби уникнути санкцій.

По-друге, звітність лобістів за законом виявилася малоефективною. Більшість поданих звітів була дуже загальною і не містила конкретики про зміст зустрічей або про позиції, які відстоювалися. Часто лобісти навіть повідомляли, що жодної активності не здійснювали, аби не розкривати деталей. Державні службовці, зі свого боку, теж були обтяжені обов’язками щодо звітування та дотримання процедур при контактах з лобістами, що зробило їх менш зацікавленими у таких офіційних зустрічах [143]. Загалом, новий інститут не прижився в угорській політичній культурі: бізнес і чиновники віддавали перевагу старим неформальним методам комунікації, уникаючи бюрократії. Опитування показували, що закон не призвів до відчутного зростання прозорості – реальний вплив на рішення як і раніше здійснювався.

Після перемоги на виборах 2010 року уряд В. Орбана зайняв скептичну позицію щодо спадку попередників у сфері регулювання лобізму. Влада аргументувала, що існуючий закон не працює і лише створює видимість прозорості, тоді як корупцію побороти він не допомагає. У результаті вже наприкінці 2010 року було прийнято рішення припинити дію Закону про лобіювання. Формально скасування відбулося через ухвалення Акта “Про участь громадськості у підготовці нормативних актів” (2010 рік), що набув чинності у січні 2011-го [212, с. 16-17]. Цим актом уряд запропонував альтернативу: замість спеціального регулювання лобістів – загальний механізм консультацій з громадськістю щодо проєктів законів. Логіка була така, що відкриті онлайн-обговорення та інтернет-консультації забезпечать ширший і прозоріший вплив на законотворчість, ніж вузьке коло професійних лобістів. Відповідно, реєстр лобістів було закрито у 2011 році, а всі дані з нього згодом видалено (у 2014). Лобістам і компаніям анулювали ліцензії, вони втратили раніше надані привілеї доступу до парламенту тощо. По суті, Угорщина стала на шлях дерегуляції лобізму, повернувшись до ситуації відсутності спеціального закону.

Для запобігання зловживанням було введено деякі точкові норми. Так, Урядовий декрет №50 від 2013 р. зобов'язав державних службовців перед зустріччю з будь-яким "зацікавленим" представником зовнішньої організації отримувати дозвіл керівництва і звітувати про результат. Цей припис був частиною системи внутрішнього контролю доброчесності публічної адміністрації. Водночас декрет не встановлював зовнішнього обліку таких контактів – фактично інформація залишалася всередині відомства, а не публікувалася відкрито. Також уряд почав більш активно укладати стратегічні угоди з "обраними" компаніями, що розглядалося як спосіб інституціоналізації відносин влади і бізнесу після ліквідації офіційного лобістського реєстру. Згідно з цими угодами, міністерства зобов'язані інформувати "стратегічних партнерів" про законопроєкти, що можуть вплинути на їхній сектор, та враховувати їхні пропозиції, тоді як компанія-партнер має донести думку свого сектора і підтримувати урядові ініціативи [212, с. 16]. Таким чином, влада заявляла, що нібито забезпечує участь бізнесу в політиці більш прямим шляхом, без посередництва професійних лобістів. Логіка аналізу дозволяє зробити висновок, що замість універсальних і прозорих правил держава сформувала систему привілейованих каналів впливу для обраних компаній та наближених до влади бізнес-груп, що створює умови для нерівності між учасниками політичного й економічного процесу. Стратегічні партнерства з окремими корпораціями, з одного боку, можуть виглядати як механізм консультацій з бізнесом, але з іншого боку, вони фактично закріплюють селективний доступ до влади. У таких умовах лобізм перестає бути легітимним демократичним інструментом представництва інтересів і дедалі більше набуває ознак закритого впливу, пов'язаного з політичною лояльністю, особистими зв'язками та наближеністю до урядових структур [143].

На практиці ж скасування закону призвело до того, що прямі лобістські контакти знову повністю пішли в тінь. Відсутність чітких правил і вимоги прозорості означала, що впливати на рішення можна будь-якими способами – і суспільство про це не дізнається. Організація Transparency International у 2015 році констатувала, що Угорщина опинилася серед тих країн ЄС, де не сформовано жодного дієвого регулювання лобізму. Наслідком стала домінація неформального

“тіньового” лобіювання і посилення клієнтських практик. Показово, що в опитуваннях угорські підприємці і чиновники висловлювали розчарування: з одного боку – браком чітких правил гри, з іншого – проблемними аспектами застосування попереднього законодавства, яке вони вважали невдалим [143]. Після 2010 року в Угорщині помітно посилилася тенденція до зменшення прозорості, а також слабшого врахування суспільних інтересів під час ухвалення політичних рішень (Додаток Д).

Отже, угорська модель демонструє, що європейська інтеграція не завершується самим фактом вступу держави до Європейського Союзу. Вона потребує постійного дотримання принципів верховенства права, відкритості, підзвітності та реальної участі громадськості в ухваленні рішень. У випадку Угорщини відсутність комплексного регулювання лобізму та поширення неформальних практик впливу свідчать про відступ від цих принципів. Саме тому досвід цієї держави може бути корисним для України, адже він показує необхідність сформувати юридично впорядковане законодавство про лобіювання та діючу систему контролю, прозорої звітності та рівних правил для всіх учасників процесу представництва інтересів.

З урахуванням проаналізованих вихідних даних, ми наразі розглядаємо Угорщину, як країну, з вираженою кризою демократичного режиму, оскільки концентрація влади після 2010 року супроводжувалася послабленням ролі парламенту, звуженням простору для незалежних громадських організацій, тиском на медіа та зниженням ефективності публічних консультацій. Формально держава зберігає окремі механізми участі громадськості, зокрема онлайн-консультації щодо нормативних актів, однак на практиці вони часто мають декларативний або формальний характер. Це означає, що відсутня взаємодія з громадянами як із повноцінними учасниками вироблення державної політики, а їхній вплив на ухвалення рішень залишається обмеженим. Важливо підкреслити, що в угорській моделі не здійснюється конструктивний діалог з громадянами, громадськими організаціями та незалежними експертами на засадах рівності, відкритості й довіри. Навпаки, простежується тенденція до заміщення реального суспільного діалогу

контрольованими або вибірковими консультаціями, у межах яких перевагу отримують політично лояльні актори. Це поглиблює розрив між владою та суспільством, послаблює механізми зворотного зв'язку й створює ризик того, що державна політика формується не в інтересах широкого кола громадян, а в інтересах вузьких політико-бізнесових груп.

Угорські експерти з Transparency International та інших організацій наполягають, що ситуацію потрібно виправляти шляхом прийняття нового, сучасного закону про лобізм [130, с. 122]. Вони рекомендують врахувати попередні помилки – зробити закон всеосяжним (щоб охоплював різні форми лобістів, включно з внутрішніми корпоративними лобістами, неурядовими організаціями тощо), передбачити незалежний орган контролю за його виконанням та залучити до розробки всіх зацікавлених стейкхолдерів. Лише інклюзивність і прозорість можуть забезпечити довіру до нових правил. Зрештою, як підкреслюють дослідники, проблема лобізму в Угорщині – це віддзеркалення глибших проблем демократії [130, с. 122-123]. Тому реформи мають йти паралельно: відновлення стримувань і противаг, посилення незалежності інституцій, боротьба з кумівством. В цих умовах уже нові правила лобіювання зможуть ефективно працювати, забезпечуючи баланс між участю груп інтересів у політиці та запобіганням їхньому надмірному привілейованому впливу.

Євроінтеграційний шлях Угорщини проливає світло на роль лобістських практик у трансформаційних процесах постсоціалістичних країн. Упродовж періоду від початку 1990-х і до вступу в ЄС у 2004 році політичний лобізм проявлявся переважно як проактивна діяльність уряду, спрямована на здобуття підтримки зовнішніх партнерів та проведення внутрішніх реформ задля членства в ЄС. Внутрішні політичні сили досягли консенсусу щодо стратегічної мети – вступу, що значно полегшило переговорний процес і мінімізувало потенційний негативний вплив внутрішніх лобі-груп, які могли б противитися змінам. Зовнішні політичні гравці – ЄС, його держави-члени, США – характеризувалися переважно позитивним ефектом, виступаючи гарантами та наставниками, лобіюючи впровадження європейських норм і підтримуючи реформаторів.

Корпоративний лобізм у цей період характеризувався становленням ринкових відносин та появою нових потужних акторів – як національних, так і транснаціональних компаній. Європейська інтеграція відкрила бізнесу доступ до величезного ринку, але й поставила вимоги адаптації. Великі іноземні інвестори, які зайшли в Угорщину в 1990-х, фактично стали частиною внутрішнього лобістського ландшафту, часто маючи привілейований доступ до уряду. Це вплинуло на хід переговорів з ЄС (приклад – боротьба за збереження податкових пільг для інвесторів) [218]. Водночас дрібніші підприємці та вразливі сектори не мали зіставного впливу і переважно прийняли *статус кво*, сподіваючись на вигоди від майбутнього членства.

Період після вступу (2004-2025) продемонстрував як нові можливості, так і нові виклики для лобістських практик. З одного боку, Угорщина інтегрувалася у загальноєвропейську систему лобіювання: її представники отримали голос у Брюсселі, а внутрішні актори навчилися використовувати наднаціональні канали для захисту своїх інтересів. З іншого – внутрішня політика країни, особливо після 2010 року, еволюціонувала у напрямку концентрації влади і звуження простору для незалежного впливу з боку громадянського суспільства та бізнес-спільноти. Як наслідок, лобізм у демократичному його розумінні (відкритий процес представлення інтересів різних груп) поступився місцем лобізму “в тіні” – через неформальні мережі, наближені до влади структури, та вибіркові привілеї для *“своїх”* [129]. Це підтверджується емпірично: в Угорщині спостерігається підрив інституційних механізмів взаємодії влади і суспільства, зростання ролі кулуарних домовленостей, а показники сприйняття корупції і захоплення держави погіршилися [129].

Законодавче регулювання лобізму в Угорщині пройшло шлях від ентузіазму до розчарування. Впроваджений у 2006 році Закон про лобіювання став амбітною спробою встановити європейські стандарти прозорості, але його провал висвітлив проблему невідповідності “імпортованих” моделей локальному політичному контексту [143]. Скасування цього закону у 2011 році без адекватної заміни створило вакуум, який заповнили старі неформальні практики. Таким чином,

ефективність регулювання лобізму наразі низька: Угорщина фактично повернулася до ситуації, коли впливові групи можуть діяти без належного контролю і публічної підзвітності. Це є тривожним симптомом для демократії, адже не прозорий лобізм часто межує з корупцією та підривом принципу рівності доступу до влади. На нашу думку, відхід від відкритої, інституційно врегульованої системи представництва інтересів після скасування у 2011 році закону про лобіювання став одним із ключових чинників послаблення демократичного контролю над владою. Якщо у 2006 році Угорщина намагалася створити правові рамки для легального лобізму через реєстрацію лобістів, звітність і кодекс поведінки, то подальша відмова від спеціального регулювання фактично повернула країну до практик неформального впливу, кулуарних домовленостей і вибіркового доступу до урядових рішень.

Сучасний внутрішній корпоративний лобізм в Угорщині функціонує у двох вимірах. Перший – офіційно-формальний, представлений стратегічними угодами з обраними компаніями та діяльністю галузевих асоціацій (які, хоч і без закону про лобізм, продовжують висловлювати позицію бізнесу на публічних консультаціях, брати участь у робочих групах при міністерствах тощо). Другий – неформальний і тіньовий, де ключову роль відіграють особисті зв’язки, кумівство і політична лояльність. Нинішній уряд відкрито підтримує “національний капітал” – лояльних угорських підприємців, яким часто надаються державні підряди чи преференції. В таких умовах об’єктивно страждає конкуренція і прозорість: бізнеси, що не мають “вуха” при дворі, менше захищені від несподіваних регуляторних рішень. Це підтверджують і опитування – значна частина європейців (81% за даними Eurobarometer) вважає, що у їхніх країнах існують занадто тісні зв’язки між бізнесом і політикою, що веде до корупції [57, с. 7-8]. Угорський випадок після 2010 року часто наводиться як приклад такої тенденції.

Для України, яка нині перебуває на початковому етапі свого євроінтеграційного шляху, досвід Угорщини може слугувати повчальним прикладом. По-перше, інтеграція в ЄС стимулює впровадження високих стандартів прозорості і підзвітності, але ці стандарти мають бути підкріплені реальним політичним бажанням їх дотримуватися. Формального прийняття закону

недостатньо – важливо забезпечити його виконання та підтримку суспільства. По-друге, баланс між різними інтересами (політичними, бізнесовими, громадськими) потребує сталих інституцій. Якщо демократичні інституції слабшають, лобізм неодмінно скочується у тінь з усіма наслідками. І навпаки, за умов плюралізму, вільної преси, незалежного судочинства – лобізм може виконувати важливу інституційну функцію каналу зворотного зв'язку між суспільством та державою.

Угорщина пройшла шлях від "відмінника" євроінтеграції до "важкого підлітка" ЄС, і на цьому шляху еволюція лобістських практик є одним з індикаторів глибших політичних процесів [218]. Угорщина після 2010 року демонструє не просто недоліки у сфері регулювання лобізму, а системну деградацію демократичного врядування, коли прозорі механізми представництва інтересів були фактично зруйновані й замінені закритими домовленостями між владою та наближеними бізнес-групами. Скасування закону про лобізм, послаблення громадського контролю, тиск на незалежні організації та вибірковий доступ до ухвалення рішень свідчать про перетворення лобізму на інструмент політичного патронажу, корупційного впливу й утримання влади. Ми вважаємо, що така модель створює ризики для подальшого розвитку самої Угорщини та для Європейського Союзу загалом, оскільки вона підриває принципи верховенства права, рівності доступу до влади та демократичної підзвітності, на яких формально ґрунтується європейська інтеграція. Нинішня ситуація вимагає переосмислення підходів: і європейські партнери, і угорське громадянське суспільство закликають Будапешт повернутися до принципів прозорості та верховенства права, зокрема і в сфері взаємодії з групами інтересів. Майбутнє ефективне регулювання лобізму – за умови, якщо воно буде запроваджене – має спиратися на широке залучення всіх зацікавлених сторін та створення незалежного наглядового механізму [143]. Лише тоді лобізм перестане бути синонімом "закулісних ігор" і стане легітимним інструментом демократії – і в Угорщині, і в будь-якій іншій країні, що прагне успішної європейської інтеграції.

Висновки до розділу 3

Практики лобізму у країнах Вишеградської групи (Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина) розвивалися і розвиваються нерівномірно й часто поєднують формальну "архітектуру прозорості" з широким полем неформального впливу. Всі чотири країни Вишеградської групи пройшли схожий шлях від постсоціалістичної трансформації до членства в Європейському Союзі, протягом якого зіткнулися з викликами регулювання лобістської діяльності та забезпечення прозорості ухвалення рішень. Євроінтеграція виступила потужним стимулом до реформ, включно із запровадженням західних стандартів демократичного врядування. На етапі підготовки до вступу в ЄС уряди цих країн фактично виконували роль лобістів власної держави на міжнародній арені, домагаючись підтримки членів ЄС і виконуючи критерії членства. Внутрішньо між провідними політичними силами переважав консенсус щодо євроінтеграції, що обмежувало вплив антиєвропейських груп інтересів. Зовнішні актори – передусім ЄС та США також "лобіювали" демократичні реформи, надаючи політичну та технічну підтримку перетворенням. Такий позитивний лобістський вплив сприяв зміцненню інституцій, необхідних для членства, зокрема антикорупційних органів та прозорих правил ведення бізнесу.

Водночас, після здобуття членства в ЄС у 2004 році в країнах Вишеграду проявилися відмінності в підходах до лобізму і прозорості влади. Польща стала однією з перших у Європі країн, що прийняла спеціальний закон про лобіювання "Про діяльність лобістів у законодавчому процесі" 2005 року. Це забезпечило формальне запровадження реєстру лобістів та звітності. Ця модель вузько сфокусована на платному професійному лобізмі в межах законотворення, тому значна частина реального впливу зміщується в "сіру зону" консультацій, робочих груп і неформальних каналів, де діють бізнес-асоціації, неурядові організації, профспілки, місцева влада, церква та медіа. Як наслідок, значна частина лобіювання перемістилася в тінь: за даними досліджень, у 2012-2016 рр. лише близько 10 зареєстрованих лобістів на рік активно працювали у парламенті Польщі,

а решта впливу здійснювалася неофіційно через особисті контакти. GRECO та інші органи неодноразово вказували, що польська система – це “фантомне регулювання”: правила існують, але реальні процеси ухвалення рішень лишаються непрозорими. Спроби удосконалити закон (наприклад, проєкт “Закону про прозорість публічного життя” 2017 року) наштовхнулися на критику та були відкладені, тож на 2025 рік Польща все ще має суттєві прогалини в контролі лобізму. Тим не менш, в рейтингах прозорості Польща традиційно випереджала інших членів Вишеградської групи завдяки діючому реєстру та суміжним “сонячним” нормам (доступ до інформації, регулювання фінансування партій тощо). Польський досвід демонструє, що неповне регулювання – коли охоплено лише вузьке коло “офіційних” лобістів - не усуває ризиків тіньового впливу, а потребує розширення охоплення та суворішого виконання правил.

Європейський вимір для Польщі важливий не лише як мотив запровадження правил, а й як окремий простір лобіювання: через Постійне представництво при ЄС, практики публічності зустрічей та участь польських акторів у Реєстрі прозорості ЄС; саме там організовані інтереси можуть бути “більш помітними”, ніж у межах національного закону.

Інші країни Вишеградської групи довгий час не мали комплексних законів про лобізм, покладаючись на загальні норми прозорості. У Чехії та Словаччині упродовж 2000-х, на відміну від Польщі, спеціальні законопроєкти про лобіювання не були реалізовані, попри дискусії в суспільстві. Розвиток правового регулювання, звітності та основних акторів в країнах Вишеграду відбувався по-різному, залежно від політичної культури, рівня демократичної інституціоналізації, впливу європейської інтеграції та готовності держав забезпечувати прозорість процесу ухвалення рішень. Водночас у всіх країнах регіону поступово зростала роль професійних асоціацій, бізнес-об’єднань, консалтингових структур та громадських організацій як суб’єктів представництва інтересів. Вступ до Європейського Союзу сприяв поширенню практик відкритих консультацій та посиленню вимог до прозорості взаємодії між владою і зацікавленими групами. (Табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Порівняльна характеристика лобістської діяльності країн Вишеградської групи

Критерії	Польща	Чехія	Словаччина	Угорщина
Правове регулювання лобізму	Є спеціальний закон від 7 липня 2005 року; реєстр професійних лобістів ведуть МВС і адміністрації. Водночас Єврокомісія вказала у 2025 р. на низьку ефективність наявних реєстрів	Є новий Закон № 168/2025 Sb. Про регулювання лобіювання, чинний з 1 липня 2025 року; Мінюст адмініструє публічний реєстр RELOB. Це найновіша й найбільш інституціоналізована модель у країнах Вишеграду.	Спеціального закону про лобізм не передбачено; вплив здійснюється переважно через політичні, адміністративні та експертні канали	Закон про лобізм 2006 р. був фактично скасований; домінують фрагментарні правила й неформальні канали доступу.
Реєстри та звітність	Є державний реєстр професійних лобістів у МВСіА; галузеві міністерства окремо публікують інформацію про контакти й матеріали щодо лобістської активності. Реєстрація слабка: у Сеймі в 2024 році лише 6 із 14 зареєстрованих лобістів реально повідомляли про лобіювання парламенту.	RELOB містить дані про лобістів, лобійованих осіб, посередників, клієнтів та їхні заяви про контакти щодо конкретних документів; доступ є публічним і безоплатним.	Станом на 2025 рік не було повноцінного чинного закону про лобізм і загального публічного реєстру. Питання регулювання перебувало на етапі політичних дискусій і підготовки, а взаємодія груп інтересів із владою значною мірою залишалася непрозорою.	Не було комплексного закону про лобізм і повноцінного відкритого реєстру. Регулювання контактів із лобістами мало фрагментарний характер і не забезпечувало належної прозорості, що посилювало роль неформальних каналів впливу.

Продовження таблиці 3.1

Критерії	Польща	Чехія	Словаччина	Угорщина
Основні актори	Лобізм має змішаний (формально-неформальний) характер: закон визнає професійний лобізм, але дослідження польської практики наголошують і на стійкості неформальних каналів. Головні актори - це бізнес-асоціації, професійні лобісти, великі галузеві гравці та експертні середовища.	Після 1 липня 2025 року чеський лобізм отримав чіткі правові межі; його акторами стали не лише компанії та консалтингові структури, а й посередники, клієнти, а також широке коло лобійованих посадовців. Формальна частина помітно посилилася	Словацький кейс схиляється до неформального впливу та мережевих домовленостей; Єврокомісія прямо зауважила, що відсутність закону зберігає непрозорість контактів. Дослідження партійно-інтересових зв'язків також показує більш обмежений і селективний доступ, особливо для груп із широким колом інтересів.	Лобізм переважно має закритий, вибірковий і політизований характер. ОЕСР вказує, що декрет 50/2013 визначає "лобістів", але не дає повноцінного визначення лобістської діяльності і не встановлює повної системи прозорості.

Таблиця створена автором на основі аналізу джерел представлених у списку літератури дисертаційного дослідження [40; 52; 57; 97; 143; 144; 153; 190; 192; 202; 211; 228].

Чехія і Словаччина тривалий час балансували між потребою в регулюванні лобізму та відсутністю політичної волі його запровадити. Натомість робився акцент на "сонячних принципах" - прозорості законотворчості загалом, відкритих даних, декларуванні доходів політиків тощо. Такі заходи частково компенсували відсутність лобістського закону: наприклад, у Словаччині введено механізми публічних консультацій і вимоги оприлюднювати контакти посадовців з бізнесом у межах етичних кодексів. Однак ефективність цих інструментів була обмеженою, про що свідчать корупційні скандали (як-от справа "Горила" у Словаччині) та низькі показники довіри громадян до прозорості влади. За даними опитувань Євробарометра, близько трьох чвертей громадян ЄС вважають, що надто тісні зв'язки між бізнесом і політикою ведуть до корупції - ця проблема гостро стояла і у Вишеградських країнах.

В останні роки Чехія продемонструвала поступ у напрямі підзвітності: після тривалих дебатів у 2023 році було ухвалено перший всеосяжний закон про лобіювання, який набирає чинності в 2025 р. Він передбачає широке визначення лобіста (включно зі штатними співробітниками компаній), обов'язковий публічний реєстр контактів, строгі звіти, коло лобістів і "лобійованих" посадовців, реєстр RELOB, періодичні декларації контактів, механізм "лобістського сліду" в законодавчих документах та відчутні санкції за порушення. Важливо, що чеський підхід охоплює систематичне лобіювання незалежно від оплати, містить розгорнуті винятки для демократичної участі і передбачає суттєві санкції як для лобістів, так і для посадовців за приховування контактів. При цьому практична ефективність реформи ще має бути підтверджена імплементацією та якістю даних у реєстрі. Варто наголосити, що значення цієї реформи виходить за межі суто технічного запровадження реєстру чи звітності. Йдеться про поступове формування інституційних каналів впливу, у межах яких взаємодія між приватними інтересами, громадянським суспільством і державними посадовцями має відбуватися не приховано, а у відкритий, врегульований і підзвітний спосіб (Табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Порівняльна характеристика інституційних каналів впливу та прозорості країн Вишеградської групи

Критерії	**Польща**	**Чехія**	**Словаччина**	**Угорщина**
Інституційні канали впливу	Основні канали - Рада міністрів, міністерства, консультації щодо проєктів актів, комітети Сейму і Сенату, а на рівні ЄС - Постійне представництво Польщі та брюссельські галузеві офіси на кшталт Business & Science Poland.	Основні канали - міністерства, парламент, новий реєстр RELOB як механізм фіксації контактів щодо конкретних документів, Постійне представництво Чехії при ЄС, а також спеціалізовані офіси на кшталт CZELO (Чеське представництво з питань освіти та досліджень).	Уряд, парламент, експертні консультації, Постійне представництво Словаччини при ЄС, аналітичні та галузеві структури типу SFPA і SLORD. Формальний державний канал лобізму тільки формується.	Міністерства та інші органи державної адміністрації, які працюють за внутрішніми правилами контактів, Постійне представництво Угорщини при ЄС, а в антикорупційному вимірі – Угорське управління доброчесності щодо коштів ЄС. Парламентська прозорість контактів довго лишалася слабким місцем.

Продовження таблиці 3.2

Критерії	**Польща**	**Чехія**	**Словаччина**	**Угорщина**
Прозорість і підзвітність	Формально інструменти є, але підзвітність слабка: Єврокомісія вказує на низькі показники реєстрації, відсутність нових правил для контактів посадовців із групами інтересів і проблеми з наглядом та виконанням.	Це найпрозоріша модель у країнах Вишеграду. Станом на 2025 рік: закон створив публічний цифровий реєстр, відкрив дані про клієнтів, посередників і заяви лобістів, а також дозволяє громадськості подавати сигнали про порушення.	Рівень прозорості нижчий: у своїх оцінках Європейська Комісія неодноразово вказувала на проблеми надмірного застосування прискорених (fast-track) законодавчих процедур, які звужують інституційні можливості для участі стейкхолдерів.	Прозорість слабка: Єврокомісія констатує відсутність прогресу щодо регулювання лобізму і “обертових дверей”, а ОЕСР фіксує низькі показники регуляції й нульову оцінку практичної реалізації.

Таблиця створена автором на основі аналізу джерел представлених у списку літератури дисертаційного дослідження [61; 130; 131; 142; 189; 214].

Чехія таким чином надолужує згаяне, імплементуючи стандарти, подібні до найкращих практик ЄС і ОЕСР, і реагуючи на суспільний запит після резонансних випадків конфлікту інтересів у минулому.

Словаччина, на відміну від Польщі та вже й Чехії, досі не має системного національного закону про лобізм, натомість описані канали впливу формуються переважно через членство в ЄС і роботу в його інституціях. Центральним “лобістом” національних інтересів виступає держава (уряд, Постійне представництво при ЄС, участь у Раді ЄС і комітетах), а недержавні актори діють через європейські мережі та коаліції, хоча їхню спроможність обмежують ресурси й невелика присутність у брюссельському середовищі.

Країна зіткнулася з тривожним трендом: замість розробки загального закону про лобізм у 2023-2024 рр. було висунуто ініціативи, що вибірково націлювалися на громадський сектор. Під виглядом “прозорості” група депутатів намагалася запровадити фактично **“**реєстр лобістів” лише для громадських організацій,

обтяжуючи їх звітністю про іноземні донори та контактами з посадовцями. Такі поправки викликали критику з боку Ради Європи та громадянського суспільства як дискримінаційні і несумісні з європейськими стандартами. Жодна інша держава ЄС чи ОЕСР не регулює лобізм вибірково лише для неурядових організацій, навпаки - у багатьох країнах діяльність малих некомерційних об'єднань навіть навмисно виводиться з-під дії законів про лобізм. Під тиском критики найбільш зухвалі норми щодо "іноземних агентів" були пом'якшені або відкладені, але станом на 2025 рік Словаччина так і не має дієвого регулювання лобістів. Натомість тривають спроби деяких політичних сил використати тему лобізму для обмеження незалежних голосів, що відлунює угорський сценарій. Європейська Комісія у своєму Звіті щодо верховенства права 2024 спеціально рекомендувала Братиславі розробити комплексні пропозиції з регулювання лобізму, визнаючи, що нинішній вакуум у правилах створює ризики для доброчесності публічної політики.

Окремою рисою є роль Вишеградської координації як підсилювача голосу Словаччини в ЄС. Паралельно фіксується ризик політизації "регулювання" у вигляді ініціатив, спрямованих насамперед на неурядові організації, що може перетворювати тему прозорості на інструмент тиску, а не на універсальні правила для всіх груп інтересів. Угорщина демонструє зворотну траєкторію: від спроб інституціоналізації до згортання спеціального регулювання. Країна запровадила закон "Про лобістську діяльність" у 2006 році, зробивши крок назустріч європейським стандартам (обов'язкова реєстрація лобістів, кодекс поведінки, звітність). Закон 2006 року запровадив обов'язкову реєстрацію, кодекс поведінки та звітність, але через формальний контроль і "втрату" впливу на користь нерегульованих практик не дав очікуваної прозорості. Реалізація закону виявилася невдалою: більшість лобістів просто не реєструвалися, звітність була формальною, а покарань за порушення не застосовували зовсім. Прихід до влади партії Fidesz у 2010 році ознаменував різкий відкат: закон було скасовано у 2011-му, а натомість влада заявила про опору на загальні механізми консультацій. Фактично це призвело до повної дерегуляції - лобізм в Угорщині повернувся "в тінь", де ключову роль стали відігравати неформальні мережі наближених до влади осіб. Після 2010 року

відбулося скасування профільного закону й заміна його загальними механізмами консультацій, радше легалізують привілейований доступ, ніж створюють рівні правила. Уряд Орбана запровадив практику стратегічних угод із вибраними транснаціональними корпораціями, надаючи їм привілейований доступ до ухвалення рішень, тоді як інші бізнес-гравці опинилися відстороненими. Паралельно посилився тиск на незалежні громадські організації - подібно до російського чи китайського стилю "іноземних агентів", що ще більше звузило канали легітимного представництва суспільних інтересів. Під тиском ЄС у 2022-2023 роках Будапешт формально погодився створити нові антикорупційні органи та підготувати сучасний закон про лобізм, але на початок 2025-го відповідний проєкт так і не оприлюднений. Натомість влада просуває репресивний закон "Про прозорість публічного життя", спрямований радше на контроль за неурядовими організаціями, ніж на загальну прозорість лобіювання, що суперечить самому духу європейських рекомендацій. Що стосується інших країн Вишеградської групи, то партії в них виступають не як формальні учасники виборчого процесу, а й важливі посередники між групами інтересів та центрами ухвалення державних рішень (Табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Роль партій в лобістській діяльності країн Вишеградської групи

Польща	**Чехія**	**Словаччина**	**Угорщина**
Політичні партії виступають ключовими посередниками між групами інтересів і владою. Вплив часто концентрується не лише у парламенті, а й у виконавчій владі та партійному керівництві, тому лобіювання значною мірою залежить від доступу до урядово-партійних центрів ухвалення рішень.	Партії відіграють важливу, але більш плюралістичну роль. Поряд із партійними каналами діють експертні групи, консультаційні механізми, професійні асоціації та нові формалізовані правила лобіювання. Це робить чеську модель більш відкритою й процедурно впорядкованою.	Роль партій тісно пов'язана з коаліційною динамікою, персоналізованими політичними зв'язками та впливом окремих бізнесово-політичних груп. Через слабшу формалізацію лобізму партійні канали залишаються одним із головних способів доступу до політичного рішення.	Політичний процес у 2025 році характеризується високою концентрацією влади навколо правлячої партії та виконавчого центру. Через це партії (насамперед домінантна урядова партія) виконували не лише представницьку, а й фільтруючу функцію щодо доступу груп інтересів до ухвалення рішень.

Таблиця створена автором на основі аналізу джерел представлених у списку літератури дисертаційного дослідження [15; 61; 130; 131].

Угорщина, таким чином, є прикладом найглибшого регресу у регулюванні лобізму: від спроб впровадити європейські норми - до фактичного утвердження непрозорої “кулуарної” моделі впливу на владу. У цьому контексті досвід Угорщини демонструє, що якість лобістського регулювання в країнах Вишеградської групи має значення не лише для внутрішньої політики, а й для їхньої участі у формуванні політики ЄС. Адже завдяки цьому країни Вишеграду здатні впливати на європейський порядок денний не кулуарно, а легітимно й підзвітно. Водночас ефективність такого впливу значною мірою залежить від рівня інституціоналізації взаємодії між групами інтересів та органами державної влади. (Табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Вплив лобістської діяльності та громадянського суспільства

Критерії	Польща	Чехія	Словаччина	Угорщина
Вплив на політику ЄС	Польща має постійні представництва та BSP, що діють від її імені у Брюсселі. Польща традиційно підтримувала координацію щодо політики згуртованості та розширення ЄС, але після 2022 року стояла ближче до чітко проукраїнської лінії, ніж Угорщина й дедалі частіше Словаччина.	Чехія поєднує технократичний європейський канал через постійні представництва і CZELO з порівняно відкритішим внутрішнім середовищем. Після 2022 року вона, як і Польща, була ближча до підтримки України, що відрізняло її від суперечливої позиції Угорщини та Словаччини.	Словаччина формально лишається учасником четвірки і має стандартні канали впливу через постійні представництва, але сучасні джерела описують її як слабшу ланку об’єднання у питаннях безпеки й України. Це, своєю чергою, зменшує спроможність В4 виступати як єдиний блок.	Угорщина має сильне представництво в Брюсселі через постійні представництва і традиційно активно використовувала європейський рівень для відстоювання національних позицій; у 2022–2025 роках вона часто була джерелом розбіжностей усередині четвірки щодо РФ, санкцій і війни проти України.

Продовження таблиці 3.4

Критерії	Польща	Чехія	Словаччина	Угорщина
Громадянське суспільство та медіа	Громадянське суспільство та незалежні медіа залишаються важливими інструментами контролю за владою, особливо у питаннях верховенства права, прозорості й антикорупційної політики. Водночас їхній вплив часто має радше контрольний і мобілізаційний характер.	Громадянське суспільство, медіа та експертні середовища діють у відносно відкритішому середовищі. Вони не лише критикують владу, а й можуть бути включені до консультацій, експертного супроводу політики та контролю за прозорістю.	У 2025 році громадянське суспільство й медіа перебували під посиленим політичним тиском, зокрема через дискусії щодо регулювання неурядових організацій та зовнішнього фінансування. Це звужувало простір для незалежного контролю.	Громадянське суспільство та незалежні медіа функціонували в найбільш обмеженому середовищі серед країн Вишеграду. На момент 2025 року додаткову напругу створювали ініціативи щодо контролю за іноземним фінансуванням організацій і медіа, а також обмеження свободи зібрань.

Таблиця створена автором на основі аналізу джерел представлених у списку літератури дисертаційного дослідження [35; 40; 52; 57; 82; 112; 144; 148; 173; 188; 190; 218].

Спільною ланкою цих країн виступає європейська інтеграція: саме вимоги та стандарти ЄС (прозорість, підзвітність, антикорупційні запобіжники) або прямо стимулюють реформи, або створюють наднаціональні канали впливу, які інколи працюють ефективніше за національні правила.

Порівняльний аналіз показує, що країни Вишеградської групи стикаються з спільною дилемою: як забезпечити прозоре і легітимне представництво інтересів у владі, уникаючи при цьому “захоплення держави” вузькими елітами. У всіх чотирьох державах трансформація 1990-х привела до швидкої приватизації і приходу іноземного капіталу, що породило нові групи впливу - як внутрішні бізнес-структури, так і транснаціональні корпорації. Під час євроінтеграції цей корпоративний лобізм грав двояку роль. З одного боку, великий бізнес підтримував впровадження європейських правил, які гарантують інвесторам захист і єдині ринки (наприклад, іноземні компанії лобіювали полегшення умов торгівлі, прозорі

тендери, дерегуляцію економіки) - ці вимоги збігалися із програмою реформ на шляху до ЄС. З іншого боку, корпорації відстоювали і власні преференції: так, перед вступом Польща і Угорщина домагалися вигідних перехідних періодів або збереження податкових пільг для інвесторів під тиском цих же інвесторів, і Брюсселю доводилося знаходити компроміси. Після вступу до ЄС економіки четвірки стали повноправною частиною спільного ринку, і бізнес-лобізм усе більше перемістився на рівень ЄС. Виробники з Вишеградських країн інтегрувалися до галузевих асоціацій у Брюсселі, отримавши додатковий канал впливу на регуляторну політику Союзу. Одночасно уряди цих країн навчилися спільно лобіювати на європейській арені: формат Вишеградської четвірки не раз використовувався для узгодження позицій (скажімо, щодо розподілу коштів політики згуртованості чи міграційних квот). Примітно, що при більш авторитарних тенденціях в окремих країнах цей лобізм набував конфронтаційних форм. Наприклад, Угорщина і Польща, де при владі зміцніли націонал-консервативні сили, стали регулярно вдаватися до права вето та блокувати рішення ЄС, відстоюючи вузьконаціональні інтереси - своєрідне “лобіювання навпаки”, спрямоване на стримування ініціатив Євросоюзу (у сфері міграції, верховенства права тощо). Це призвело до напруженостей з інституціями ЄС і показало, що участь у європейській політиці не автоматично гарантує прихильність спільним цінностям. Іншими словами, євроінтеграція надала інструменти і ресурси, але їх використання залежить від політичної волі кожної країни. У той час як Чехія та Словаччина загалом дотримуються конструктивного курсу і поступово впроваджують стандарти прозорості (свідчення чого - новий чеський закон, плани зі зміцнення етичних норм у Словаччині тощо), Польща та Угорщина у 2010-х зіткнулися з відкатом від ліберальної моделі, що негативно вплинуло й на лобістське середовище.

Вишеградський регіон демонструє постійну напругу між формальною інституціоналізацією лобізму та фактичними практиками впливу. Польща має ранню, але вузьку й часто “формальну” модель, Чехія - найсвіжішу та найкомплекснішу рамку, підсилену вимогами ЄС, Словаччина - переважно

наднаціонально орієнтовану екосистему впливу без чітких національних правил, а Угорщина - приклад дерегуляції та зростання непрозорих, вибіркових каналів доступу. Загалом ефективність прозорості визначається не стільки наявністю реєстру чи визначень, скільки реальними стимулами користуватися формальними процедурами, якістю контролю та тим, чи поширюються правила на ключових акторів, а не лише на вузький сегмент "офіційних" лобістів.

Досвід країн Вишеградської групи підтверджує, що інститут лобізму в демократичному суспільстві потребує постійної підтримки інституцій та громадського контролю. Формальна імплементація правил (як у Польщі) виявилася недостатньою без належного виконання та розширення охоплення - необхідні як ширші визначення суб'єктів лобіювання, так і реальні санкції за порушення. Відсутність же таких правил (як було донедавна у Чехії, Словаччині та є наразі в Угорщині) призводить до домінування неформального впливу, який часто є синонімом корупційних ризиків. Ключовим фактором успіху є політична воля керівництва дотримуватися принципів належного врядування. Там, де влада прагне зміцнити верховенство права (приклад - останні зусилля Чехії), прозорість лобізму поступово зростає. Натомість популістсько-олігархічні режими (як угорський) фактично руйнують інституційні запобіжники і створюють середовище, де "свої" інтереси мають пріоритет над публічними.

Для України, що перебуває на початку шляху до ЄС, ці приклади є повчальними: імплементація європейських норм повинна бути наповнена реальним змістом, інакше закони ризикують стати ширмою для старих непрозорих практик. Вишеградські країни демонструють, що боротьба за прозорість - це тривалий процес, пов'язаний із загальною якістю демократії. Комплексне регулювання лобізму, підзвітність чиновників, сильне громадянське суспільство та незалежні медіа - усі ці елементи мають діяти разом, аби лобіювання слугувало на благо демократії, а не ставало інструментом вузькогрупової вигоди. Зрештою, євроінтеграція висуває високі стандарти, але їх дотримання залежить від внутрішньої зрілості інституцій. Вишеградська четвірка пройшла шлях від ентузіазму перших років членства до усвідомлення складності довгострокового

підтримання прозорості. Їхній досвід застерігає: без політичної культури доброчесності навіть найкращі зовнішні правила можуть бути згорнуті, тоді як за наявності політичної волі можливо надолужити втрачений час і вибудувати ефективну систему прозорого лобіювання, сумісну з європейськими принципами і очікуваннями громадян.

ВИСНОВКИ

Лобізм постає як еволюційний продукт розвитку представницької демократії та системи груп інтересів: від неформального тиску у британській парламентській практиці XVIII ст. до інституціоналізованої, легітимної форми представництва інтересів у США та поступового оформлення наднаціонального простору лобіювання в ЄС. У теоретичному вимірі феномен лобізму пояснюється через кілька взаємодоповнюючих підходів: плюралізм акцентує конкурентне балансування інтересів, неоінституціоналізм показує, як "правила гри" та якість інституцій визначають доступ і стратегії впливу, корпоратизм підкреслює роль "організованих партнерів" держави, мережевий підхід фіксує багаторівневість і взаємозалежність акторів, особливо актуальну для структур ЄС. Наукова розробка теми демонструє зміщення від уявлень про "всесилля грошей" до уваги до інерції статус-кво, ролі коаліцій і союзників у владі, а також до критики структурної переваги великого бізнесу.

У політичній системі ЄС лобізм описується як легітимний і дедалі більш регламентований механізм участі у виробленні політики. Європейський досвід свідчить, що лобізм може стати легітимним механізмом політичної участі за умови чітких правил прозорості та підзвітності. У ЄС сформовано Спільний реєстр прозорості – базу, де всі організації та особи, які прагнуть впливати на політику ЄС, мусять реєструватися та розкривати ключову інформацію про себе. Ця система доповнена кодексами поведінки, які забороняють недоброчесні практики і вимагають відкритого декларування контактів посадовців з лобістами. Такий підхід дозволяє каналізувати вплив через офіційні процедури: приміром, Єврокомісія проводить публічні консультації перед розробкою законів, а депутати Європарламенту зобов'язані розкривати зустрічі (хоча поки що лише голови комітетів і доповідачі мають обов'язкову вимогу). В результаті лобізм у Брюсселі стає прозорішим, а рішення ухвалюються з урахуванням різних інтересів на конкурентних засадах. Водночас є й слабкі місця: наприклад, у Раді ЄС досі існує "сіра зона" - постійні представництва держав-членів не повною мірою охоплені

механізмом реєстру і діють менш відкрито, що ускладнює громадський контроль. Єврокомісія є ключовою “точкою входу” через монополію на законодавчу ініціативу та розгалужені консультаційні й експертні механізми. Європарламент стає ареною боротьби за формулювання поправок і політичні коаліції, а після “Qatargate” посилює етичні запобіжники. Рада ЄС зберігає більш закритий, міжурядовий характер, через що важлива частина впливу зміщується на рівень постійних представництв і COREPER, утворюючи “сіру зону” прозорості. Форми лобіювання в ЄС охоплюють прямі інституційні контакти (консультації, слухання, позиційні документи, експертні групи) та непрямий вплив (медійні й адвокаційні кампанії, робота з think tanks, формування сприятливого дискурсу). Водночас типи лобі (економічне, корпоративне, громадське, професійне) функціонують у режимі конкуренції й взаємного стримування: бізнес і корпорації забезпечують ресурсну та експертно-технічну “вагу”, громадські мережі - ціннісно-нормативний контроль і підзвітність, професійні спільноти - легітимну експертизу.

Окремо підкреслено роль лобізму у політиці розширення ЄС, де він працює як канал передачі інтересів країн-кандидатів, бізнесу, громадянського суспільства, регіональних мереж і аналітичних центрів. Тут лобіювання може бути “каталізатором” реформ, коли підтримує верховенство права, антикорупційні стандарти й інституційну спроможність, але водночас несе ризики зміщення акцентів на вузькі економічні вигоди або пом’якшення умов приєднання. Це робить питання прозорості, верифікації даних і контролю ключовими для довіри до самого процесу розширення.

Аналіз практик Вишеградської групи (на прикладі Польщі та Чехії) показує різні траєкторії інституціоналізації. Польща має формально оформлене регулювання з 2005 року, але його ефективність обмежена вузьким охопленням “професійного” лобізму та співіснуванням із широким неформальним простором впливу, де вирішальну роль відіграють галузеві асоціації, соціальні партнери, медіа та інші актори, які не завжди потрапляють під формальні вимоги. У наднаціональному вимірі польські інтереси активно просуваються через постійне представництво при ЄС та через організовані структури в Брюсселі, що демонструє

зміщення “центру” лобіювання до європейського рівня з його процедурною та репутаційною відповідальністю. Чехія ж тривалий час не мала комплексного закону, але з 1 липня 2025 року запровадила системне регулювання з реєстром і чітким визначенням суб’єктів та винятків, що свідчить про спробу інституційно “витягнути” лобізм із напівформального поля та закріпити прозорий “лобістський слід” у політичному процесі.

Загалом лобізм у сучасній Європі доцільно розглядати не як суто “тиск” на владу, а як механізм політичної комунікації й узгодження інтересів у багаторівневому врядуванні. ЄС виробив відносно розвинену архітектуру прозорості та етики, однак її слабкими місцями залишаються нерівномірність відкритості між інституціями (особливо у вимірі Ради та національних представництв), складність верифікації даних і контроль непрямих каналів впливу. Досвід Вишеградських країн підтверджує ключову дилему інституціоналізації: наявність закону й реєстрів сама по собі не гарантує прозорості, якщо “реальна політика” зосереджується в неформальних мережах і винятках. Саме тому подальший аналіз має бути спрямований на зіставлення формальних правил із фактичними практиками доступу та впливу, а також на оцінку того, як європейські стандарти прозорості трансформуються в умовах постсоціалістичних політичних культур і незавершеної інституціоналізації.

Додатково варто підкреслити, що інституціоналізація лобізму в ЄС формує не лише правила доступу до політики, а й культуру політичної відповідальності: лобіювання поступово зміщується від “закулісної” практики до процедури, вмонтованої у цикл підготовки рішень через консультації, експертні групи, парламентські комітети та механізми звітування. Водночас саме багаторівневість ЄС зумовлює стійке співіснування формальних і неформальних каналів впливу: найбільш прозорі механізми концентруються навколо Комісії та Парламенту, тоді як міжурядовий вимір Ради ЄС і роль постійних представництв залишають простір для “сірих зон”, де вплив складніше відстежувати, а отже - складніше інституційно врівноважувати.

У цьому контексті практики країн Вишеградської групи демонструють ключову закономірність постсоціалістичних демократій: наявність нормативних рамок ще не гарантує реальної прозорості. Досвід країн Вишеградської групи демонструє, що просто прийняти закон про лобізм недостатньо - важливо, як він реалізується на практиці. Польща, яка однією з перших у Центрально-Східній Європі, ще у 2005 році запровадила закон про лобіювання, але занадто вузько визначила його сферу. Закон охоплює лише "професійне лобіювання" - діяльність оплачуваних консультантів від імені клієнтів. Наслідок - більшість впливу перейшла в обхід формальних правил. За даними досліджень, у країні кількість офіційно зареєстрованих лобівстів залишається низькою, оскільки інші просто користуються винятками. Польські політики та бізнес воліють діяти через неформальні мережі та "експертів", щоб уникати вимог реєстрації. Правила часто ігноруються, а рішення приймаються кулуарно без належної прозорості. Така вузька модель регулювання створила лазівки: депутати уникають офіційних лобістів (адже контакти з ними треба оприлюднювати), а зацікавлені групи просувають інтереси поза публічним полем. Як результат - формальний закон існує, але реальний вплив перемістився в тінь, що підриває саму мету прозорості. Польський приклад показує, що формально рання й чітка правова модель може залишатися вузькою за охопленням і недостатньо привабливою для основних акторів впливу, через що значна частина взаємодії переміщується в обхід регуляції. Натомість чеська реформа 2025 року відображає інший сценарій - комплекснішу імплементацію лобізму в правове поле через реєстр, періодичні декларації та "лобістський слід" у законодавчих документах, що потенційно зменшує невидимість контактів і підвищує ризики для неформального лобіювання. Кожен лобіст (фізична чи юридична особа) мусить зареєструватися в обов'язковому публічному реєстрі лобістів перед тим, як впливати на законотворчість або рішення уряду. Визначено прозорі правила взаємодії: лобіст зобов'язаний завчасно повідомити посадовця, що діє як лобіст і в чиїх інтересах. Одне з найбільших нововведень - вимога двічі на рік подавати звіти про всі контакти з об'єктами лобіювання, із зазначенням дати, теми зустрічі, посад осіб тощо. Ці дані вносяться

до відкритої бази, що створює так званий “лобістський слід”: громадськість і журналісти можуть простежити, хто впливав на підготовку того чи іншого рішення. Більше того, якщо посадовець (адресат лобіювання) впливає на текст законопроєкту, він зобов’язаний в пояснювальній записці вказати, які лобісти до нього зверталися з цього питання. Таким чином, Чехія інституціоналізує лобіювання як прозору частину законотворчого процесу, мінімізуючи простір для прихованих впливів. За неспівпрацю з вимогами передбачені відчутні санкції. Це створює потужний стимул дотримуватися правил.

Окремої уваги заслуговує те, що європейська інтеграція для Вишеградських держав виступає не тільки політичним контекстом, а й механізмом дисциплінування практик впливу. Наднаціональні правила прозорості, вимоги реєстрації та етичні стандарти ЄС створюють для національних акторів альтернативну інфраструктуру представництва інтересів у Брюсселі, яка іноді виявляється ефективнішою за національні режими. Це пояснює зміщення частини лобістської активності з внутрішньодержавного рівня на наднаціональний, де існує більше точок доступу та вища процедурна визначеність.

Разом із тим майбутня дієвість регулювання лобізму залежить не стільки від декларування принципів прозорості, скільки від спроможності інституцій забезпечувати перевірку даних, застосування санкцій і реальне охоплення ключових каналів впливу. Проблематика верифікації інформації у реєстрах, а також питання впливу третіх країн і непрямих посередницьких структур залишаються центральними викликами навіть для відносно розвиненої моделі ЄС, а в постсоціалістичних системах - набувають ще більшої гостроти через слабші традиції підзвітності та вищу роль неформальних домовленостей.

Важливим виміром є асиметрія ресурсів між різними групами інтересів. У Брюсселі це проявляється особливо виразно: великі корпорації та галузеві асоціації мають можливість утримувати професійні команди, замовляти аналітику й супроводжувати досьє на всіх етапах політичного циклу, тоді як громадські організації або локальні ініціативи частіше діють ситуативно й реагують на вже сформований порядок денний. Саме тому прозорість, навіть за умови формального

дотримання реєстраційних процедур, не автоматично означає “рівність голосів” - вона радше робить видимою структуру дисбалансів і ставить питання про компенсаторні механізми участі для слабших акторів.

Не менш показовим є вплив цифровізації на лобістські практики. Поряд із традиційними зустрічами та експертними майданчиками дедалі більшого значення набувають онлайн-кампанії, цілеспрямована комунікація, робота з даними та формування “інформаційних хвиль” довкола законодавчих ініціатив. Це розширює поле лобізму за межі офіційних інституційних контактів: межа між адвокацією, піаром і політичним впливом стає менш чіткою, а отже і складніше визначати, які саме форми взаємодії мають підпадати під реєстрацію, звітність і етичні вимоги. Для Вишеградських країн, де цифрові медіа часто поляризовані, це створює додатковий ризик: вплив може здійснюватися через медіапосередників або “дружні” експертні платформи без прямої видимості лобістського зв’язку.

Окремо варто розглянути роль “експертності” як інструменту легітимації. У ЄС політика значною мірою спирається на технічні деталі, оцінки впливу та спеціалізовані знання, тому доступ до експертних мереж стає одним із найефективніших каналів впливу. Це породжує феномен, коли просування інтересів відбувається не через відвертий тиск, а через формування рамки проблеми, добір показників, сценаріїв і “очевидних” варіантів рішень. У країнах Вишеграду подібна логіка часто відтворюється через наближені аналітичні центри або експертні ради, що створює потребу не лише в регулюванні контактів, а й у прозорості фінансування дослідницьких структур та конфліктів інтересів експертів.

Це підводить до питання ефективності контролю й санкцій як ключового критерію життєздатності будь-якої моделі регулювання. Якщо реєстр існує формально, але дані в ньому не перевіряються, а порушення не тягнуть за собою відчутних наслідків, то система починає виконувати радше символічну функцію. Практична дієвість залежить від інституційної спроможності: наявності уповноважених органів, процедур аудиту, зрозумілих правил для “сірих” випадків і готовності застосовувати санкції до впливових акторів. У цьому сенсі чеська

модель із “лобістським слідом” потенційно важлива саме тим, що намагається пов’язати контакт із конкретним законодавчим продуктом, зменшуючи простір для уникнення відповідальності через розмиті формулювання.

У загальному вимірі лобізм у ЄС доцільно трактувати не як “аномалію” демократичного процесу, а як один із каналів артикуляції інтересів у складній багаторівневій системі врядування. В умовах, коли рішення формуються на стику національних урядів, наднаціональних інституцій і регуляторних агентств, політика неминуче потребує постійного обміну інформацією між тими, хто ухвалює рішення, і тими, кого ці рішення зачіпають. Проблема постає не в самому факті комунікації, а в тому, наскільки прозоро й збалансовано вона організована, які гарантії існують для запобігання потенційним випадкам зловживання службовим становищем і чи мають різні групи реальний доступ до процедур впливу.

Водночас у сучасних умовах дедалі більшої ваги набуває “лобізм через правила”, тобто вплив не стільки на окремі політичні рішення, скільки на рамки й стандарти, які потім автоматично визначають поле можливого. У ЄС це особливо помітно в регулюванні ринків, конкуренції, цифрових послуг, екологічної політики та технічних норм, де дрібні формулювання можуть мати значні економічні наслідки. Такий характер регуляторної політики підвищує роль спеціалізованих знань і водночас посилює ризик “захоплення регулювання”, коли інтереси добре організованих акторів фактично вбудовуються в сам дизайн норм через експертні консультації, робочі групи або формально нейтральні методики оцінки впливу.

Окремим загальним викликом є феномен “обертових дверей”, коли переходи між публічним сектором і приватними структурами створюють спокусу використання інсайдерських знань, контактів і неформальних мереж. Навіть якщо такі переходи юридично дозволені, вони можуть підривати довіру до інституцій, якщо суспільство бачить у них прихований конфлікт інтересів. Саме тому в багатьох європейських дискусіях лобізм дедалі частіше пов’язують не лише з реєстрами та звітністю, а й з етичними кодексами, “охолоджувальними” періодами,

правилами подарунків, декларуванням зустрічей і прозорістю фінансування аналітичних центрів та кампаній.

З-поміж іншого, варто підкреслити, що кризи останніх років змінили структуру лобістських пріоритетів і швидкість ухвалення рішень. Під час енергетичних кризових потрясінь, пандемічних наслідків або безпекових загроз політика частіше переходить у режим прискорених процедур, де часу на тривалі консультації менше, а ставки вищі. Це може збільшувати вплив тих акторів, які вже інтегровані в інституційні мережі й здатні швидко надавати дані, пропозиції та "готові рішення". Паралельно зростає чутливість до теми зовнішнього впливу, зокрема через фінансування, медіа-кампанії або мережі афілійованих організацій, що робить питання прозорості не лише демократичним, а й безпековим.

Лобізм часто є індикатором стану політичної культури та інституційної довіри. Там, де правила участі чіткі, а контроль працює, лобістська діяльність більше нагадує нормалізовану форму адвокації, яка може підвищувати якість політики за рахунок кращих даних і зворотного зв'язку. Натомість у середовищах із високою поляризацією, слабшими інституціями та поширеною недовірою лобізм легко сприймається як синонім кулуарних домовленостей, і тоді навіть коректні форми представництва інтересів можуть підривати легітимність рішень у очах суспільства. У цьому сенсі регулювання лобізму є не лише технічним набором процедур, а й частиною ширшої політики доброчесності.

Нарешті, у порівняльній перспективі лобізм варто розглядати як частину ширшої екосистеми політичного представництва, де взаємодіють партії, бізнес, громадянське суспільство, медіа та наднаціональні інституції. Європейський досвід показує, що "цивілізація" лобізму працює найкраще там, де існує конкуренція каналів впливу, незалежні медіа здатні відстежувати зв'язки, а громадські організації мають доступ до процедур участі на ранніх етапах. Вишеградські країни демонструють різні траєкторії: від спроб формалізації до періодичних "відкатів" у неформальність, і саме ця мінливість робить їхні кейси особливо цінними для розуміння того, як європейські стандарти співіснують із локальними політичними культурами.

Для України, яка рухається шляхом євроінтеграції, згадані уроки є суспільно та науково значущими. Національна модель регулювання лобізму повинна увібрати в себе кращі європейські норми, уникаючи при цьому помилок сусідів. Передусім, важливо забезпечити максимально широке визначення лобістів та діяльності, аби жодні ключові групи інтересів не випадали з поля регулювання. Це означає охоплення не тільки професійних посередників, але й бізнес-асоціацій, громадських об'єднань, аналітичних центрів - усіх, хто цілеспрямовано впливає на ухвалення рішень. Україні варто уникати надто вузького підходу, подібного до польського, де реєстр фактично ігнорувався через обмеження тільки на оплачуваних лобістів і складні бюрократичні вимоги. Натомість слід орієнтуватися на відкритість і добровільну співпрацю: коли бізнес і громадськість розуміють вигоди від офіційного, прозорого лобіювання замість "сірих схем".

Україна вже зробила важливий крок, ухваливши Закон "Про лобіювання" у межах виконання зобов'язань перед ЄС. Цей закон закладає фундамент прозорої культури лобіювання, зокрема створено Національний реєстр лобістів (Реєстр прозорості) під управлінням НАЗК, де всі лобістські суб'єкти мають реєструватися. Встановлено обов'язкову регулярну звітність - двічі на рік лобісти подають звіти про свою діяльність, а за порушення (незареєстроване лобіювання чи неподання звіту) передбачені штрафи. Також закон окреслює винятки, щоб не відлякувати доброчесну громадську активність: наприклад, не вважається лобіюванням діяльність медіа чи громадських організацій, якщо вона не пов'язана з комерційним інтересом. Це збалансовує потребу в прозорості з правом на адвокацію для громадянського суспільства.

Втім, щоб ця правова основа реально запрацювала, Україні слід спиратися на найефективніші європейські норми та практики. Чеська модель 2025 року може слугувати орієнтиром: варто впровадити механізм публічного лобістського сліду у законодавчому процесі. Зокрема, фіксація контактів між лобістами і посадовцями безпосередньо в документах (пояснювальних записках до законопроєктів або протоколах обговорень) зробить вплив прозорим і простежуваним. Така норма підвищує підзвітність: коли відомо, хто саме лобіював певну правку або рішення,

суспільство більше довіряє, що відсутній прихований порядок денний. Крім того, посилений нагляд і аудит з боку уповноважених органів (НАЗК або спеціальної комісії) необхідний, щоб дані реєстру були достовірними. Тут стане в пригоді чеський підхід із регулярними перевірками та штрафами за подання неправдивої інформації чи приховування контактів. Українські інституції повинні мати ресурси і політичну волю застосовувати санкції навіть до впливових порушників - інакше закон залишиться декларацією.

Особливу увагу слід звернути на неформальні канали впливу, що історично притаманні пострадянському простору. Досвід Вишеграду показує, що якщо залишити прогалини, лобісти підлаштуються: впливатимуть через медіа-кампанії, “кишенькові” експертні групи чи особисті зв’язки, які важче відстежити. Тому українське регулювання має поступово розширювати зону прозорості на дотичні сфери - наприклад, прозоре фінансування think tanks, розкриття конфліктів інтересів у експертів, контроль за феноменом “обертових дверей” (переходів чиновників у приватний сектор). Це відповідає європейським тенденціям доповнювати реєстри етичними правилами: періоди “охолодження” для екс-чиновників, обмеження подарунків, обов’язкове оприлюднення зустрічей та домовленостей.

На практиці успіх української моделі залежатиме від того, чи зможе вона забезпечити конкурентність і рівність доступу різних груп. Прозорість - не самоціль; вона повинна привести до того, що бізнес, громадськість та інші стейкхолдери грають за єдиними правилами. Сильніші гравці (корпорації, фінансові групи) традиційно мають більше ресурсів для лобіювання, тож держава має створювати умови для залучення слабших голосів - через публічні консультації, слухання, інклюзивні робочі групи. Європейська практика показує, що балансування впливів можливе, коли існує конкуренція каналів та незалежний нагляд. Для України це означає паралельно зміцнювати інститути, які стежать за доброчесністю процесу - не лише НАЗК, а й парламентські комітети, журналісти-розслідувачі, антикорупційні органи.

У підсумку загальна логіка розвитку європейських підходів зводиться до пошуку балансу між відкритістю процесу ухвалення рішень та реалістичним визнанням того, що інтереси будуть присутні завжди. Ключовими стають не декларації “боротьби з лобізмом”, а інституційні умови, за яких вплив стає видимим, підзвітним і конкурентним: коли зрозуміло, хто просуває певну позицію, через які канали, з якими ресурсами і з якою відповідальністю за достовірність поданої інформації. Саме в цій площині порівняння ЄС і Вишеградських країн найчастіше виявляє головне: різницю не стільки в наявності лобістських практик, скільки в рівні їх формалізації, прозорості та здатності інституцій перетворювати вплив із “тіні” на керований елемент демократичного процесу.

Тож отримані теоретико-методологічні підходи задають вектор для подальшого аналізу: поєднання інституціонального, порівняльного та структурно-функціонального підходів дозволяє не зводити лобізм до “корупційної тіні”, а розглядати його як індикатор якості демократії й канал політичної комунікації, який потребує балансування. Саме через це дослідження Вишеградських прикладів у взаємодії з інституціями ЄС є перспективним не лише для опису національних моделей, а й для пояснення того, як європейські стандарти прозорості реально “приземляються” у політичних практиках країн із незавершеною інституціоналізацією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо правового регулювання лобіювання: міжнародні, у тому числі європейські, стандарти; європейські практики; концепція моделі для України. *Дослідницька служба Верховної Ради України*. 2023. 20 с. URL: https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32746.pdf (дата звернення: 04.08.2025).

2. Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. 55 с. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsijna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf (дата звернення: 09.08.2025).

3. Банчук-Петросова О., Мадрига Т. Роль громадянського суспільства у формуванні публічної політики в Україні. *Публічне управління і політика*. 2024. № 1. С. 11-20. DOI:10.70651/3041-2498/2024.1.02.

4. Березка Н. Світовий досвід лобізму в діяльності органів публічної влади. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. Одеса. 2023. № 35. С. 135-141.

5. Березовська-Чміль О., Кобець Ю., Міщук М. Національна безпека України в контексті інтеграції до Європейського Союзу: політико-правовий аспект (2014–2019 рр.). *Науковий журнал "Політикус"*. № 4(2). 2022. С. 7-14. URL: https://politicus.od.ua/spec_2022/1.pdf

6. Бондар С. Соціально-філософські аспекти проблеми лобізму у владних структурах. *Вісник Львівського університету*. 2020. № 30. С. 16-22. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/13196/1/Б%20категорія%202020%20.pdf (дата звернення: 11.08.2025).

7. Бора М. Європейський кодекс поведінки для всіх осіб, залучених до місцевого та регіонального врядування. *Congress of Local and Regional Authorities*. 2018. 19 с. URL: https://rm.coe.int/16809c3faa (дата звернення: 12.08.2025).

8. Бульбенюк С., Манелюк Ю. Лобізм як інструмент політичної діяльності та політичної комунікації у розрізі публічної політики. *Науковий журнал* "*Політикус*". Одеса : Видавничий дім "Гельветика". 2025. № 4. С. 38-43. URL: https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-4.5

9. Ворчакова І. О. Лобізм як соціально-політичний феномен: теоретичні підходи. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Історія. Політологія. 2016. № 6(15). С. 179-185.

10. Герасіна Л. Практики лобізму в політичному процесі України та світу: політика-соціологічний аспект. *Вісник Національного університету* "*Юридична академія України імені Ярослава Мудрого*". Серія : Соціологія. 2016. №3. С. 6-17. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vnyuac_2016_3_3. (дата звернення: 12.08.2025).

11. Годний С. Лобізм і теоретичні моделі політичної комунікації. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 2018. №8. С. 193-198. URL: https://journals.uran.ua/spup/article/view/164221. (дата звернення: 18.08.2025).

12. Дацій Н., Близнюк А., Костюк В. Теоретико-методологічний аналіз лобізму у світовій політиці. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 2. С. 194–198. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/5493/5547 (дата звернення: 11.08.2025).

13. Капустян В., Левандовська Я. Аспекти боротьби з корупцією та проблеми лобізму в Україні. "*Молодий вчений*". 2018. № 4(56). С. 780-783. URL: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/download/4859/4770 (дата звернення: 14.08.2025).

14. Кицюк І., Науменко Н., Присяжнюк В. Європейський зелений курс: можливості та наслідки для українського бізнесу. *Економіка та суспільство*. Одеса : Видавничий дім "Гельветика". 2023. № 56. 7 с.

15. Климончук В. Передумови та інституціоналізація взаємовідносин влади і опозиції в країнах Центрально-Східної Європи (на прикладі країн Вишеградської групи): досвід для України. *Політичне життя*. № 2. 2020. С. 12-18.

16. Кобець Ю. Політичний ризик як критерій функціональності політичної системи. *Вісник Прикарпатського університету*. 2026. № 22. С. 142-149. DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-18

17. Кожура Л., Шевчук О., Власенко В. Інституціоналізація лобізму в Україні: теоретико-правові засади та моделі імплементації. *Електронне наукове видання* "*Аналітично-порівняльне правознавство*". 2025. № 6(1). С. 76-80. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/12/13.pdf (дата звернення: 05.08.2025).

18. Козинець О., Новомлинець А. Лобізм у політиці: зарубіжний досвід та українські реалії. *Електронне наукове видання "Аналітично-порівняльне правознавство"*. 2023. № 1. С. 68-71. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/13.pdf (дата звернення: 24.07.2025).

19. Кучерявий В. Сутність цивілізованого лобізму як антикорупційної технології. *Наукові перспективи*. 2023. № 10(40). С. 147-160. URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/7059/7099 (дата звернення: 30.08.2025).

20. Лазарева О. Специфіка регулювання лобізму в Україні в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції. *Електронне наукове видання* "*Аналітично-порівняльне правознавство*". 2024. С. 705–710. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/118.pdf (дата звернення: 30.07.2025).

21. Латенко В. Вишеградська група: історія створення та досвід співпраці з Україною в контексті європейської інтеграції. *Європейські історичні студії*. № 13. 2019. С. 25-50. URL: https://drive.google.com/file/d/1OgmBlxsP9XVHBi5CCAc_t5Dc97cJAQkz/view (дата звернення: 23.08.2025).

22. Лозо В. Новели законодавства ЄС щодо зеленої економіки та перспективи його впровадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024.

№ 11. С. 250–253. URL: http://lsej.org.ua/11_2024/59.pdf (дата звернення: 30.08.2025).

23. Лубінець Д. Теоретичні підходи до поняття лобіювання та його типології. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія : Історія. Політологія. 2018. № 22-23. С. 226-235.

24. Мадрига Т., Кобець Ю. Інститути громадянського суспільства в Україні: концептуальні підходи, суспільна роль і нормативно-правове підґрунтя. *Регіональні студії*. 2025. № 42. С. 111-115. DOI https://doi.org/10.32782/2663-6170/2025.42.17

25. Мадрига Т., Кобець Ю. Особливості функціонування інституцій громадянського суспільства у територіальних громадах (досвід Івано-Франківської області). *Вісник Прикарпатського університету*. 2025. № 21. С. 211-220. DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-25

26. Марчук В., Мельничук В. Стан інтеграції європейського досвіду у функціонування системи місцевого самврядування України. *Регіональні студії*. № 31. 2022. С. 34-39.

27. Мохончук Б., Мокроусова О. Лобіювання та адвокація: міжнародні стандарти, зарубіжний досвід та перспективи правового регулювання в Україні. *UJCL (Український Часопис Конституційного Права)*. 2023. №. 4. С. 77-90.

28. Муртіщева А. Правове регулювання лобізму: досвід зарубіжних країн, перспективи для України. *Міжнародний науковий журнал* "*Інтернаука*". Серія: "Юридичні науки"". 2020. № 5(27). С. 66-73.

29. Наумкіна С. Врахування інтересів національної безпеки в стандартах ЄС щодо регулювання лобізму. *Науковий журнал* "*Політикус*". Одеса : Видавничий дім "Гельветика". 2024. № 1. С. 73-76. URL: http://www.politicus.od.ua/1_2024/13.pdf (дата звернення: 25.08.2025).

30. Несторович В. Види лобістів та вимоги, які встановлені щодо них: перспективи для України в контексті зарубіжного досвіду. Загальнотеоретичні проблеми держави і права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2010. №3. С. 37-47.

31. Пашкова І. Лобізм в ЄС: ґенеза та перспективи правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 365-368. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2020/93.pdf (дата звернення: 30.08.2025).

32. Порівняння законодавчої ініціативи щодо лобіювання з міжнародним досвідом регулювання лобізму. *ГО* "*Мережа захисту національних інтересів* "*АНТС*". 2024. С. 12. URL: https://ants.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/ants-lobiyuvannya.pdf (дата звернення: 24.08.2025).

33. Регулювання лобізму в ЄС: які країни лідирують за прозорістю? *LC | Lobby Club*. 2025. URL: https://lobbyclub.org/regulyuvannya-lobizmu-v-yes-yaki-krayiny-lidyruyut-za-prozoristyu (дата звернення: 15.08.2025).

34. Ротар Н. Європейський поступ до деліберативної демократії: транскордонні діалоги громадян ЄС. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2025. № 3 (23). С. 47–68. URL: https://doi.org/10.29038/2524-2679-2025-03-47-68 (дата звернення: 15.08.2025).

35. Ротар Н. Кібербезпека та стійкість у структурі цифрової політики країн Вишеградської групи. *Медіаформу: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2025. С. 205-
226. URL: https://doi.org/10.31861/mediaforum.2025.17.205-226. (дата звернення: 17.09.2025).

36. Сокур С. Здійснення лобістської діяльності щодо Європарламенту з огляду на особливості його функціонування в політичній системі ЄС. *Вісник НТУУ* "*КПІ*". Політологія. Соціологія. Право. 2013. № 4 (20). С. 30–33.

37. Стовпець О. Соціально-філософський погляд на лобізм як один з факторів впливу на культуру законотворчості в інформаційному суспільстві. *Наукове пізнання: методологія та технології*. 2014. №. 2(33). С. 154-161.

38. Ткачук М. Корпоративізм як принцип розподілу політичної влади. *Політичний менеджмент*. 2009. №4. С. 82-90. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/tkachuk_korporatyvism.pdf. (дата звернення: 11.09.2025).

39. Трофименко А. Теорія та практика лобіювання : *електрон. навч. посіб. Маріупольського університету*. Київ : Маріупольський університет. 2024. 207 с.

URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6047/2/trofimenko_teor_ta_prakt_lobiyuvannya.pdf (дата звернення: 24.08.2025).

40. У Чехії ухвалили закон про лобізм: як це вплине на політику і хто тепер зобов'язаний реєструватися. *Czechia online*. 2025. URL: https://czechia-online.cz/u-chehiyi-uhvalyly-zakon-pro-lobizm-yak-cze-vplyne-na-polityku-i-hto-teper-zobovyazanyj-reyestruvatysya/ (дата звернення: 04.09.2025).

41. Форкош Д. Особливості механізму лобіювання в системі державного управління. *Modern scientific journal (Сучасний науковий журнал)*. 2023. № 2(2). С. 102–108.

42. Шульга Д. Розширення з багатьма невідомими: чи готові країни ЄС до вступу нових членів. *Європейська правда*. 2023. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/11/29/7174532 (дата звернення: 22.08.2025).

43. Щибун О. Закон ЄС про цифрові ринки в комплаєнс діяльності. *ЛІГА:ЗАКОН*. 2024. URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/226112_zakon-s-pro-tsifrov-rinki-v-komplans-dyalnost (дата звернення: 16.08.2025).

44. Юдіна І. Особливості функціонування інституційного механізму Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. № 85 (4). С. 370–377.

45. Яровой Т. Європейський лобізм, як дороговказ для вітчизняних законотворців: досвід Республіки Польща та Литовської Республіки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 8. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1279 (дата звернення 07.08.2025).

46. Abnett K. EU parliament backs labelling gas and nuclear investments as green. *Reuters*. 2022. URL: https://www.reuters.com/business/sustainable-business/eu-parliament-vote-green-gas-nuclear-rules-2022-07-06/ (дата звернення: 10.09.2025).

47. Abramoff: Lobbying Congress. *Ethics Unwrapped*. URL: https://ethicsunwrapped.utexas.edu/case-study/abramoff-lobbying-congress. (дата звернення: 14.09.2025).

48. ALTER-EU R.I.P. – long live campaigning against corporate capture! 2024. URL: https://www.alter-eu.org. (дата звернення: 16.08.2025).

49. Annual Report. *European Policy Centre*. 2023. 69 p. URL: https://d1xp398qalq39s.cloudfront.net/content/Annual-Report-2023.pdf (дата звернення: 12.08.2025).

50. Anti-corruption and integrity. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). URL: https://www.oecd.org/en/topics/anti-corruption-and-integrity.html (дата звернення: 07.09.2025).

51. Anyebe A. An Overview of Approaches to the Study of Public Policy. *International Journal of Political Science*. 2018. № 4(1). P. 8-17.

52. Assessment lobby rules/Poland. *Association of Accredited Public Policy Advocates to the European Union (AALEP)*. 2024. URL: https://www.aalep.eu/assessment-lobby-rulespoland (дата звернення: 28.07.2025).

53. Bachrach P., Baratz M. S. Two Faces of Power. *The American Political Science Review*. 1962. № 56(4). P. 947-952. URL: https://www.columbia.edu/itc/sipa/U6800/readings-sm/bachrach.pdf. (дата звернення: 11.08.2025).

54. Baczynska G. EU auditors criticize executive agencies for poor 'revolving door' safeguards. *Reuters*. 2022. URL: https://www.reuters.com/world/europe/eu-auditors-criticise-executive-agencies-poor-revolving-door-safeguards-2022-10-27/ (дата звернення: 06.08.2025).

55. Banks M. EU transparency register inaccurate, say campaigners. *The Parliament*. 2016. URL: https://www.theparliamentmagazine.eu/news/article/eu-transparency-register-inaccurate-say-campaigners (дата звернення: 17.08.2025).

56. Baron P. D. Review of Grossman and Helpman's Special Interest Politics. *Journal of Economic Literature*. 2002. № 40. P. 1221-1229. URL: https://www.princeton.edu/~grossman/BaronJELReview.pdf (дата звернення: 22.07.2025)

57. Bartha A. Lifting the Lid on Lobbying National Report of Hungary. *Transparency International Hungary*. 2014. 65 p. URL: https://transparency.hu/wp-

content/uploads/2016/03/Lifting-the-Lid-on-Lobbying-National-Report-of-Hungary.pdf (дата звернення: 20.08.2025).

58. Batory A. The political context of EU accession in Hungary. *The Royal Institute of International Affairs.* London. 2002. 10 p. URL: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Europe/hungarian.pdf (дата звернення: 17.08.2025).

59. Bauer E., Thie M. Transparency of lobbying in Member States and the UK. *Published by EPRS | European Parliamentary Research Service*. 2021. 44 p. URL: https://www.europarl.europa.eu/EPRS/Lobbying-transparency-comparative-analysis-rev-FINAL.pdf (дата звернення: 13.07.2025).

60. Baumgartner F. R., Leech B. L. Where is the Public in Public Policy? *Princeton University*. 2000. 29 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/228385630_Where_is_the_Public_in_Public_Policy. (дата звернення: 19.08.2025).

61. Bekisz H. Do the Eastern European Member States Represent Their Interests in Brussels Enough? A Closer Look at Lobbying in the Visegrad Group. *College of Europe | College d`Europe*. 2020. URL: https://natolinblog.eu/2020/05/do-the-eastern-european-member-states-represent-their-interests-in-brussels-enough-a-closer-look-at-lobbying-in-the-visegrad-group/ (дата звернення: 06.09.2025).

62. Bentley A. The Process of Government: A Study of Social Pressures. *Chicago: The University of Chicago Press*. 1908.

63. Berkhout J., Hanegraaff M., Braun C. Is the EU different? Comparing the diversity of national and EU-level systems of interest organisations. *West European Politics*. 2017. № 40. P. 1109-1131. URL: https://doi.org/10.1080/01402382.2017.1308695.

64. Berry J. M., Wilcox C. The Interest Group Society. New York. 2015. 242 p. DOI: 10.4324/9781315663937.

65. Better Regulation Guidelines. *European Commission*. 2020. 43 p. URL: https://commission.europa.eu/law/law-making-process/better-regulation/better-regulation-guidelines-and-toolbox_en (дата звернення: 12.08.2025).

66. Blanga-Gubbay M., Conconi P., Parenti M. Lobbying for globalization: How the winners dominate the politics of trade agreements. *Pro Market*. 2021. URL: https://www.bilaterals.org/?lobbying-for-globalization-how-the (дата звернення: 26.07.2025).

67. Bohle D., Husz D. Whose Europe is it? Interest group action in accession negotiations: the cases of competition policy and labor migration. *Politique européenne*. 2005. № 15(1). P. 85–112. URL: https://shs.cairn.info/revue-politique-europeenne-2005-1-page-85?lang=en.

68. Breakdown of EU countries' organizations registered in the Transparency register. *Association of Accredited Public Policy Advocates to the European Union (AALEP)*. 2019. URL: https://www.aalep.eu/breakdown-eu-countries'organizations-registered-transparency-register (дата звернення: 11.09.2025).

69. Briefing No 13: Slovakia and the enlargement of the European Union. *European Parliament*. 2000. URL: https://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/13a2_en.htm (дата звернення: 06.09.2025).

70. Bruycker D. I. The people versus lobbyists? Lobbying influence and public opinion in Brussels. 2019. 17 p. URL: https://iskanderdebruycker.com/wp-content/uploads/2019/06/Special-research-report-The-people-versus-lobbyists.pdf (дата звернення: 04.09.2025).

71. Burns T.R., Carson M. European Union, neo-corporatist, and pluralistgovernance arrangements: lobbying and policy-making patterns in a comparative perspective. *International Journal of Regulation and Governance*. 2002. № 2(2). P. 129-175. URL: www.researchgate.net/publication/272488194_European_Union_Neo-Corporatist_and_Pluralist_Governance_Arrangements_Lobbying_and_Policy-Making_Patterns_in_a_Comparative_Perspective. (дата звернення: 11.09.2025).

72. BusinessEurope: the death star of corporate lobbying. *Corporate Europe Observatory*. 2023. URL: https://corporateeurope.org/en/2023/09/businesseurope-death-star-corporate-lobbying (дата звернення: 25.08.2025).

73. Business lobby ignores greedflation, promotes wage suppression. *Corporate Europe Observatory*. 2023. URL: https://corporateeurope.org/en/2023/12/business-lobby-ignores-greedflation-promotes-wage-suppression (дата звернення: 16.08.2025).

74. Casani A. The Visegrad Group, illiberalism and islamophobia. *Twist Islamophobia*. 2022. URL: https://twistislamophobia.org/en/2022/12/13/the-visegrad-group-illiberalism-and-islamophobia/ (дата звернення: 03.09.2025).

75. Chari R., Murphy G., Hogan J. Regulating Lobbying: A Global Comparison. *Manchester University Press*. 2020. 25 p. URL: https://www.researchgate.net/profile/Michele-Crepaz/publication/330779851_Regulating_Lobbying_A_Global_Comparison_2nd_Edition_Sample_Chapter_1/links/5c542b22458515a4c74f1489/Regulating-Lobbying-A-Global-Comparison-2nd-Edition-Sample-Chapter-1.pdf (дата звернення: 05.09.2025).

76. Clifton L. Federal Regulation of Lobbying Act of 1946. URL: https://study.com/academy/lesson/the-federal-regulation-of-lobbying-act-of-1946.html (дата звернення: 16.07.2025).

77. Code of Conduct for the Members of the European Commission. *European Commission*. URL: https://commission.europa.eu/about/service-standards-and-principles/ethics-and-good-administration/commissioners-and-ethics/code-conduct-members-european-commission_en (дата звернення: 15.08.2025).

78. Coen D., Katsaitis A. Introduction: Lobbying and public policy. *Political Science and Public Policy*. 2024. 14 p. URL: https://www.elgaronline.com/edcollchap/book/9781800884717/chapter1.xml (дата звернення: 06.08.2025).

79. Coen D., Richardson J. Lobbying the European Union: Institutions, Actors, and Issues. *Oxford University Press*. 2009. URL: https://academic.oup.com/book/53645 (дата звернення: 16.08.2025).

80. Collective Action and Interest Group Formation. *Interest Groups and Lobbying*. URL: https://courses.lumenlearning.com/suny-osamgovernment/chapter/collective-action-and-interest-group-formation (дата звернення: 19.07.2025).

81. Commission Decision of 25.11.2014 on the publication of information on meetings held between Directors-General of the Commission and organisations or self-employed individuals. *European Commission*. Strasbourg. 2014. 5 p. URL: www.access-info.org/wp-content/uploads/c_2014_9048_en.pdf. (дата звернення: 18.07.2025).

82. Commission Staff Working Document/2025 Rule of Law Report/Country Chapter on the rule of law situation in Czechia/Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions/2025 Rule of Law Report - The rule of law situation in the European Union (28087/EU XXVIII.GP). *European Commission*. Strasbourg. 2025. 23 p. URL: https://www.parlament.gv.at/dokument/XXVIII/EU/28087/imfname_11496671.pdf (дата звернення: 06.09.2025).

83. Cota S. Money talks: a history of lobbying in american politics. 2025. URL: https://www.earthday.org/money-talks-a-history-of-lobbying-in-american-politics/ (дата звернення: 03.08.2025).

84. Council Decision (EU) 2021/929 of 6 May 2021 on the regulation of contacts between the General Secretariat of the Council and interest representatives. 2021. P. 19-21. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2021/929/oj/eng (дата звернення: 12.08.2025).

85. Dahl R. Pluralist democracy in the United States: conflict and consent. *Yale University*. 1967. 471 p. URL: https://archive.org/details/unset0000unse_k5w7/page/n5/mode/2up. (дата звернення: 09.09.2025).

86. Decision No 42-2021 of the Court of Auditors of 20 May 2021 adopting internal rules concerning restrictions of certain rights of data subjects in relation to the processing of personal data in the framework of activities carried out by the European Court of Auditors. *Official Journal of the European Union*. (2021). P. 24-27. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32021Q0622(01) (дата звернення: 16.08.2025).

87. Dickson S. Common Challenges in Lobbying Transparency: Lessons from Europe. *Open Government Partnership*. 2021. URL: https://www.opengovpartnership.org/stories/common-challenges-in-lobbying-transparency-lessons-from-europe/ (дата звернення: 14.07.2025).

88. Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources. *Official Journal of the European Union*. 2018. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/2001/oj/eng (дата звернення: 11.08.2025).

89. Directive (EU) 2019/879 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 amending Directive 2014/59/EU as regards the loss-absorbing and recapitalisation capacity of credit institutions and investment firms and Directive 98/26/EC. *Official Journal of the European Union*. 2019. (дата звернення: 26.08.2025).

90. Drahokoupil J. The Rise of the Comprador Service Sector: The Politics of State Transformation in Central and Eastern Europe. *Polish Sociological Review*. 2008. № 2(162). P. 175–189.

91. Dür A. How interest groups influence public opinion: Arguments matter more than the sources. *European Journal of Political Research*. 2018. № 58 (2). P. 514-535. URL: https://ejpr.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1475-6765.12298 (дата звернення: 30.07.2025).

92. D`urso D. The European Political Community: Informality as a key to success. *FEPS | Foundation for European Progressive Studies*. 2023. 11 p. URL: https://feps-europe.eu/wp-content/uploads/2024/02/The-European-political-community.pdf (дата звернення: 19.07.2025).

93. Enlargement and the future of Europe: views from the capitals. 2024. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/library/library-blog/posts/enlargement-and-the-future-of-europe-views-from-the-capitals (дата звернення: 16.08.2025).

94. Establishment of the EU Ethics Body. *Official Journal of the European Union*. 2024. 3 p. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX%3A52023IP0281 (дата звернення: 19.08.2025).

95. EU Citizens Opinion Poll on Transparency, Ethics, and Lobbying in the EU. *Access Info Europe*. 2013. 18 p. URL: https://www.access-info.org/wp-content/uploads/Infographics_EU_citizens_Opinion_Poll_ENGLISH_ONLINE.pdf (дата звернення: 08.09.2025).

96. EU enlargement at a crossroads. *Trans-european policy studies association (TEPSA)*. 2024. URL: https://tepsa.eu/analysis/eu-enlargement-at-a-crossroads (дата звернення: 04.09.2025).

97. European Rule of Law Mechanism: input - Czech Republic. *European Commission*. 2024. 39 p. URL: https://commission.europa.eu/document/download/0b5b26dd-bd37-45e9-880d-8a11401538ec_en (дата звернення: 16.08.2025).

98. Feffer J. The new wave of NGOs in Slovakia and East-Central Europe. *Foreign Policy in Focus (FPIF)*. 2014. URL: https://fpif.org/new-wave-ngos-slovakia-east-central-europe/ (дата звернення: 28.08.2025).

99. 'Friends of Cohesion'. *Eurochild*. 2020. URL: https://eurochild.org/news/friends-of-cohesion/ (дата звернення: 11.08.2025).

100. Furnas A. Transparency Case Study: Lobbying disclosure in Hungary. *Sunlight Foundation*. 2014. URL: https://sunlightfoundation.com/2014/06/30/transparency-case-study-lobbying-disclosure-in-hungary/ (дата звернення: 23.08.2025).

101. Garlick A., Junk W.M., Brown H. How Lobbying Matters. *Annual Review of Political Science*. 2025. № 28. P. 457-475. URL: https://www.researchgate.net/publication/390652089_How_Lobbying_Matters (дата звернення: 16.08.2025)

102. GLOBSEC - A Global Think Tank. *Centre for Global Europe*. URL: https://www.globsec.org/our-expertise/centre-global-europe (дата звернення: 12.07.2025).

103. Grajewski M. EU enlargement. *EPRS | European Parliamentary Research Service*. 2023. 3 p. URL:

https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/754555/EPRS_BRI(2023)754555_EN.pdf (дата звернення: 18.08.2025).

104. Greenwood J. Interest Representation in the European Union. *London: Palgrave Macmillan*. 2011. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj0zMvKtaaUAxXV3gIHHTicOy4QFnoECBYQAQ&url=https%3A%2F%2Frgu-repository.worktribe.com%2FOutputFile%2F373217&usg=AOvVaw16Gf-dNZtqmmwNEoKafxf_&opi=89978449 (дата звернення: 16.08.2025).

105. Greenwood J., Thomas C. Interest Representation in the European Union. *London: Palgrave Macmillan*. 2022. URL: https://www.bloomsbury.com/uk/interest-representation-in-the-european-union-9781137491312 (дата звернення: 05.09.2025).

106. Grose R. C., Lopez P., Sadhwani S. Social Lobbying. *The Journal of Politics*. 2022. №. 84(1). URL: https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/714923 (дата звернення: 04.08.2025).

107. Grosek K., Claros E. Regulation of lobbying across the EU. *EPRS | European Parliamentary Research Service*. 2016. 2 p. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2016/595830/EPRS_ATA%282016%29595830_EN.pdf (дата звернення: 12.08.2025).

108. Gross V. Patterns of access: A network analysis of interest groups' meetings with European Commission officials. *ECPR*. 2016. URL: https://ecpr.eu/Events/Event/PaperDetails/30632 (дата звернення: 30.07.2025).

109. Grossman M. G., Helpman E. Protection for sale. *Working paper series (NBER)*. 1992. №4149. 47 p. URL: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w4149/w4149.pdf (дата звернення: 11.08.2025).

110. Hadler M. Institutionalism and Neo-institutionalism: History of the Concepts. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. 2015. P. 186–189. URL: https://doi.org/10.1016/b978-0-08-097086-8.03187-1. (дата звернення: 21.08.2025).

111. Hasen L. R. Lobbying, Rent-seeking, and the Constitution. *Stanford law review*. 2012. № 64 (191). P. 191-254.

112. Haydanka Y. European elections in the Slovak Republic (2004–2019): between west and east. *Balkan Social Science Review*. 2024. №. 24(24). P. 343–362. URL: https://doi.org/10.46763/bssr242424343h. (дата звернення: 06.09.2025).

113. History of lobbying in the United States. URL: https://www.opensecrets.org/resources/learn/lobbying_timeline (дата звернення: 16.07.2025).

114. History of the European Union 1945-59. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59_en (дата звернення: 15.07.2025).

115. How Lobbying Has Evolved. URL: https://lobbyit.com/how-lobbying-has-evolved/ (дата звернення: 15.07.2025).

116. How to Lobby the Council of the EU? *The good lobby*. 2025. URL: https://thegoodlobby.eu/how-to-lobby-the-council-of-the-eu/ (дата звернення: 16.07.2025).

117. Implementing measures for the code of conduct for members of the European Parliament regarding integrity and transparency. 2023. 24 p. URL: https://www.europarl.europa.eu/pdf/meps/Implementing%20measures_EN.pdf (дата звернення: 26.08.2025).

118. Interinstitutional agreement of 20 May 2021 on a mandatory transparency register. *Official Journal of the European Union*. 2021. 18 p.

119. Is Lobbying Legal in Europe and How Is It Regulated? *Administrative and Government Law*. 2025. URL: https://legalclarity.org/is-lobbying-legal-in-europe-and-how-is-it-regulated/ (дата звернення: 08.09.2025).

120. Kergueno R. Lobby transparency across the EU. *Transparency International EU*. 2024. 19 p.

121. Kim J., Kim D., Jeong J. etc. Measuring Interest Group Positions on Legislation: An AI-Driven Analysis of Lobbying Reports. 2025. 20 p.

122. Klüver H. Lobbying in the European Union: Interest Groups, Lobbying Coalitions, and Policy Change. *Oxford University Press*. 2013. URL: https://academic.oup.com/book/11574 (дата звернення: 16.08.2025).

123. Kotanidis S. EU Transparency Register. *EPRS | European Parliamentary Research Service*. 2023. 12 p. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/751434/EPRS_BRI(2023)751434_EN.pdf (дата звернення: 12.08.2025).

124. Kotanidis S. Rules on 'revolving doors' in the EU. *European Parliamentary Research Service*. 2024. 30 p. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2024/762290/EPRS_IDA%282024%29762290_EN.pdf (дата звернення: 06.09.2025).

125. Koreň M., Foote N. Slovakia approves CAP plan, readies for Commission submission. *Euractiv*. 2022. URL: https://www.euractiv.com/news/slovakia-approves-cap-plan-readies-for-commission-submission/ (дата звернення: 11.08.2025).

126. Korkea-Aho E. Analysis of theproposal for a directiveon transparency ofthird-country interestrepresentation. *European Parliament*. 2024. 36 p. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2024/754216/IPOL_IDA%282024%29754216_EN.pdf (дата звернення: 16.08.2025).

127. Kundnani H. Ukraine means enlargement is again the EU's priority - but not for the reasons it claims. *Chatham House*. 2024. URL: https://www.chathamhouse.org/2024/02/ukraine-means-enlargement-again-eus-priority-not-reasons-it-claims (дата звернення: 19.07.2025).

128. Kurczewska U. The lobbying of cities in the European Union. *Sprawy Międzynarodowe*. 2021. № 71(1). P. 175-194.

129. Labanino R. Interest groups in Central and Eastern Europe have become an endangered species. *The Loop (European Consortium for Political Research)*. 2023. URL: https://theloop.ecpr.eu/interest-groups-in-central-and-eastern-europe-have-become-an-endangered-species/ (дата звернення: 03.09.2025).

130. Laboutková S., Vymětal P. A new approach in evaluation of transparent lobbying - the case of Visegrad group countries. *Revista "Administratie si Management Public" (RAMP)*. 2019. № 33. P. 119-132.

131. Laboutková Š., Vymětal P. Evaluation of Transparent Lobbying in Visegrad Group Countries. *Economic and Social Challenges for European Economy*. 2019. P. 323-332. URL: https://www.researchgate.net/publication/339241166_Evaluation_of_Transparent_Lobbying_in_Visegrad_Group_Countries (дата звернення: 27.07.2025).

132. Lehmann W., Tušar A., Schuman R. Lobbying in the European Union: current rules and practices. *European Parliament*. Luxembourg. 2003. 58 p. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2003/329438/DG-4-AFCO_ET(2003)329438_EN.pdf (дата звернення: 15.08.2025).

133. Lehmbruch G. Liberal Corporatism and Party Government. *Comparative Political Studies*. 1977. №10(1). P. 91-126. URL: https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/001041407701000105. (дата звернення: 25.08.2025).

134. Lex lobbing se blíží. Blýská se lobbistům na lepší časy, nebo naopak? *Transparency International|Česká republika*. 2025. URL: https://www.demas.cz/lex-lobbing-se-blizi-blyska-se-lobbistum-na-lepsi-casy-nebo-naopak/ (дата звернення: 10.09.2025).

135. Lindblom C. E. Politics and Markets : The World's Political Economic Systems. New York. 1980. 420 p. URL: https://archive.org/details/politicsmarketsw0000char/page/n9/mode/2up. (дата звернення: 14.09.2025).

136. Lobanov N., Dodu-Gugea L. Theoretical Approaches to Lobbying. *ACROSS Journal of Interdisciplinary Cross-Border Studies*. 2022. № 5(1). P. 22–26. URL: https://gup.ugal.ro/ugaljournals/index.php/across/article/download/7533/6327/ (дата звернення: 02.09.2025)

137. Lobbistické skupiny a transparentnost. *Jsme tu pro vás|Evropský parlament*. URL: https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/cs/transparency/lobby-groups (дата звернення: 06.08.2025).

138. Lobby groups and transparency. *European Parliament*. URL: https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/en/transparency/lobby-groups (дата звернення: 26.07.2025).

139. Lobbyists. *United States Senate*. URL: www.senate.gov/legislative/common/briefing/Byrd_History_Lobbying.htm (дата звернення: 15.07.2025).

140. Lobbing bez pravidel končí. Česko spěchá, aby nepřišlo o miliardy z EU. *Česká justice*. 2025. URL: https://www.ceska-justice.cz/2025/04/lobbing-bez-pravidel-konci-cesko-specha-aby-neprislo-o-miliardy-z-eu/ (дата звернення: 18.08.2025).

141. Lobbying Disclosure Act of 1995. URL: https://lobbyingdisclosure.house.gov/lda.html. (дата звернення: 19.08.2025).

142. Lobbying in Europe: Hidden Influence, Privileged Access. *Transparency International*. 2015. URL: https://www.transparency.org/en/publications/lobbying-in-europe (дата звернення: 03.09.2025).

143. Lobbying landscape in Hungary. *Association of Accredited Public Policy Advocates to the European Union (AALEP)*. 2015. URL: https://www.aalep.eu/lobbying-landscape-hungary (дата звернення: 15.08.2025).

144. Lobbying landscape in Poland. *Association of Accredited Public Policy Advocates to the European Union (AALEP)*. 2015. URL: https://aalep.eu/lobbying-landscape-poland (дата звернення: 12.08.2025).

145. Lobbying power of Amazon, Google and Co. continues to grow. *Corporate Europe Observatory*. 2023. URL: https://corporateeurope.org/en/2023/09/lobbying-power-amazon-google-and-co-continues-grow (дата звернення: 05.08.2025).

146. Lobbying regulation - the EU mandatory transparency register. *European Union*. 2021. URL: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/lobbying-regulation-the-eu-mandatory-transparency-register.html (дата звернення: 04.09.2025).

147. Lobbying regulation framework in Poland. *European Parliament*. 2016. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/595848/EPRS_BRI(2016)595848_EN.pdf (дата звернення: 16.08.2025).

148. Lobbying. *Transparency International Hungary*. URL: https://transparency.hu/en/kozszektor/lobbizas (дата звернення: 03.08.2025).

149. Lobbyists. *United States Senate*. 1987. URL: https://www.senate.gov/legislative/common/briefing/Byrd_History_Lobbying.htm (дата звернення: 05.09.2025).

150. Lozano E. Digital communication strategies of lobbies in the European Union. Sec. *Comparative Governance*. 2025. № 7. URL: https://www.frontiersin.org/journals/political-science/articles/10.3389/fpos.2025.1543123/full (дата звернення: 21.07.2025).

151. Lukes S. Power: a Radical View. *Palgrave Macmillan*. 2005. P. 201. URL: https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/09/Power-A-Radical-View-Steven-Lukes.pdf (дата звернення: 09.09.2025).

152. Majaski C. Understanding Rent Seeking: Economics Definition & Examples. *Investopedia*. 2025. URL: https://www.investopedia.com/terms/r/rentseeking.asp (дата звернення: 06.08.2025).

153. Makowski G. Regulation of Lobbying in Poland. *Institut pro evropskou politiku EUROPEUM*. 2011. 15 p. URL: https://www.academia.edu/6865767/Regulation_of_Lobbying_in_Poland (дата звернення: 11.08.2025).

154. Małopolska Region Brussels Office. *LobbyFacts.eu*. 2023. URL: https://www.lobbyfacts.eu/datacard/malopolska-region-brussels-office?rid=395596910029-01 (дата звернення: 19.07.2025).

155. March J. G., Olsen J. P. Rediscovering Institutions: the organizational basis of politics. New York : The Free Press. 1989. 248 p. ISBN 0-02-0920115-2.

156. Marchuk V., Hladiy V., Holubiak N. et al. The Development of a System of Local Self-Government in the Countries of the Visegrad Group in the Conditions of Postmodern Society. *Postmodern Openings*. 2021. № 12(2). P. 233-245.

157. Marchuk V., & Melnychuk. V. European Integration and Reform of Decentralization in Ukraine during Martial Law: Political Accents. VEDA, PETER LANG AG, *Spectrum Slovakia*. 2024. № 46. 152 p. ISBN 9783631914663.

158. Marchuk V., Pavlova L., Ahafonova H. et al. Communication Opportunities of Civil Society Institutions in Countering the Challenges of Post-Pandemic Postmodernity. *Postmodern Openings*. 2021. № 12. P. 335-345.

159. Marsh O. Policy Networks in the British Government. *Oxford: Clarendon Press*. 1992. 311 p.

160. Martín J. R., Galcerà I. A. Lobbying in the EU: prospects and challenges of the mandatory transparency register. *Frontiers in Political Science*. 2024. № 6. URL: https://www.frontiersin.org/journals/political-science/articles/10.3389/fpos.2024.1508017/full (дата звернення: 22.07.2025).

161. Mawhinney H. Theoretical Approaches to Understanding Interest Groups. *Educational Policy*. 2001. № 15(1). P. 187-214. URL: https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0895904801015001011 (дата звернення: 24.07.2025).

162. Mayer H. L. What Is This “Lobbying” That We Are So Worried About? *26 Yale L. & Pol'y Rev*. 2008. P. 485-566. URL: https://scholarship.law.nd.edu/cgi/viewcontent.cgi?params=/context/law_faculty_scholarship/article/1177/&path_info=26YaleLPolyRev485.pdf (дата звернення: 14.08.2025).

163. McGrath C. Framing Lobbying Messages: Defining and Communicating Political Issues Persuasively. *Journal of Public Affairs*. 2007. № 7(3). P. 269-280.

164. Metodika k aplikacizákona č. 168/2025 Sb., o regulaci lobbování. *Ministerstvo spravedlnosti České republiky*. 2025. 31 p. URL: https://www.uzs.cz/soubory/priloha_1543171692_0_38_2022_OSZ_KOR_39_1.pdf (дата звернення: 10.08.2025).

165. Mills C. W. The Power Elite. *Oxford University Press*. 1956. 431 p. URL: https://ia600800.us.archive.org/4/items/dli.ernet.507694/507694-The%20Power%20Elite%20%281959%29.pdf. (дата звернення: 14.09.2025).

166. Minkin A. Big Tech Cozies Up to New Administration After Spending Record Sums on Lobbying Last Year. *Issue One*. 2025. URL: https://issueone.org/articles/big-tech-spent-record-sums-on-lobbying-last-year/ (дата звернення: 22.07.2025).

167. More cooperation with local authorities needed in EU enlargement process. 2022. URL: https://cor.europa.eu/en/news/more-cooperation-local-authorities-needed-eu-enlargement-process (дата звернення: 06.08.2025).

168. Mosca G. The Ruling Class. (Translated by Hannah D. Kahn). New York: *McGrow-Hill Book Company*. 1939. URL: https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/neoinstitutionalism. (дата звернення: 07.09.2025).

169. New lobbying law effective from 1 July 2025 in the Czech Republic: What will it mean in practice? *Wolf Theiss*. 2025. URL: https://www.wolftheiss.com/insights/new-lobbying-law-effective-from-1-july-2025-in-the-czech-republic-what-will-it-mean-in-practice/ (дата звернення: 13.08.2025).

170. Noestlinger N. EU auditors say lobbyists can easily slip under bloc's radar. *Reuters*. 2024. URL: https://www.reuters.com/world/europe/eu-auditors-say-lobbyists-can-easily-slip-under-blocs-radar-2024-04-16/ (дата звернення: 19.07.2025).

171. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press. 1990. 187 p. ISBN 0-521-39416-3.

172. Nová pravidla pro lobbování: průvodce změnami. *Business INFO.cz*. 2025. URL: https://www.businessinfo.cz/clanky/nova-pravidla-pro-lobbovani-pruvodce-zmenami/ (дата звернення: 26.08.2025).

173. Nový zákon o regulaci lobbování. *Vláda České republiky*. 2025. URL: https://vlada.gov.cz/cz/ppov/rnno/aktuality/novy-zakon-o-regulaci-lobbovani-220390/ (дата звернення: 28.08.2025).

174. OECD. Recommendation of the Council on the Principles for Transparency and Integrity in Lobbying. *OECD/LEGAL*. 2021. 13 p. URL:

https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/about/programmes/grc/grc-see/integrity/Policy_Brief_Note_Lobbying.pdf (дата звернення: 06.09.2025).

175. OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises 2024. *OECD Publishing*. Paris. 2025. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/06/oecd-guidelines-on-corporate-governance-of-state-owned-enterprises-2024_68fa05cd/18a24f43-en.pdf (дата звернення: 29.08.2025).

176. Olejnik M. The Law on Lobbying in the Republic of Poland. Theoryand Practice. *CES Working Papers*. 2014. № 6(1). P. 117-136.

177. Ostrihansky R., Żuk M. Lobbying in Poland. *Association of Accredited Public Policy Advocates to the European Union (AALEP)*. 2019. URL: https://www.aalep.eu/lobbying-poland (дата звернення: 09.09.2025).

178. Pokrivcak J., Toth M., Ciaian P. Why cannot direct payments be capped in Slovakia? A political economy perspective. *Prague economic papers*. № 29(6). 2020. P. 625-648. URL: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC121152 (дата звернення: 19.08.2025).

179. Poland in the EU. Polish presidency of the Council of the European Union. URL: https://polish-presidency.consilium.europa.eu/en/presidency/poland-in-the-eu/ (дата звернення: 17.07.2025).

180. Polish interest representation in Brussels. *Association of Accredited Public Policy Advocates to the European Union (AALEP)*. 2013. URL: https://www.aalep.eu/polish-interest-representation-brussels (дата звернення: 16.08.2025).

181. Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the legal regulation of lobbying activities in the context of public decision making. *Council of Europe*. 2017. 4 p. URL: https://rm.coe.int/0900001680700a40 (дата звернення: 04.08.2025).

182. Recommendation of the Council on Transparency and Integrity in Lobbying and Influence. *OECD Legal Instruments*. 2025. 12 p. URL:

https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/256/256.en.pdf (дата звернення: 04.09.2025).

183. Regional Representations in Brussels. *European Committee of the Regions*. 2025. 2 p. URL: https://cor.europa.eu/sites/default/files/2025-03/regional_offices_-_contact_list.pdf (дата звернення: 10.08.2025).

184. Regulace lobbingu - povinný rejstřík transparentnosti EU. *Publications Office of the European Union*. 2021. P. 19–21. URL: https://eur-lex.europa.eu/CS/legal-content/summary/lobbying-regulation-the-eu-mandatory-transparency-register.html (дата звернення: 20.07.2025).

185. Regulace lobbování podle zákona č. 168/2025 Sb.: Co vše přináší nová legislativa? *NEST LEGAL | advokátní kancelář*. 2025. URL: https://www.nest.legal/article/detail/225-regulace-lobbovani-podle-zakona-c-168-2025-sb-co-vse-prinasi-nova-legislativa (дата звернення: 15.07.2025).

186. Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 ('European Climate Law'). *European Union*. 2021. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/1119/oj/eng (дата звернення: 19.08.2025).

187. Regulation of lobbying across the EU. *European Parliament*. 2016. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2016/595830/EPRS_ATA(2016)595830_EN.pdf (дата звернення: 14.08.2025).

188. Remaining in the shadow: Lobbying transparency in the Polish Parliament. *Fundacja Frank Bold*. 2023. 8 p. URL: https://frankbold.pl/wp-content/uploads/2023/09/FB_remaining-in-the-shadow-lobbying-transparency-in-the-polish-parliament.pdf (дата звернення: 14.08.2025).

189. Rhodes R.A.W. Policy Network Analysis. The Oxford Handbook of Public Policy. *Oxford: Oxford University Press*. 2006. 237 p.

190. Riapošová L., Klingová K. Mapping the Lobbying Landscape in Slovakia. *Transparency International Slovakia*. 2015. 42 p. URL: https://www.transparency.sk/wp-

content/uploads/2016/03/Mapping-the-Lobbying-Landscape-in-Slovakia.pdf (дата звернення: 04.09.2025).

191. Schattschneider E. E. The semisovereign people : a realist's view of democracy in America. *New York : Holt, Rinehart and Winston*. 1960. 164 p.

192. Schiffers M., Plümer S. Explaining the German lobbying register law and its reform: combining insights from the Multiple Streams Framework and Punctuated Equilibrium Theory. *Interest Groups & Advocacy*. 2024. № 13. P. 396-418. URL: https://link.springer.com/article/10.1057/s41309-024-00214-w (дата звернення: 25.07.2025).

193. Schimmelfennig F., Kakhishvili L. Report on EU´s enlargement & neighbourhood policy toolbox. *European Union*. 2024. 28 p. URL: https://www.cidob.org/sites/default/files/2025-01/InvigoratEU_D3.3_28.06.2024-ueberarbeitet.pdf (дата звернення: 07.09.2025).

194. Schlozman, K. L., Jones P. E., Young You H. et al. Louder Chorus – Same Accent: The Representation of Interests in Pressure Politics, 1981–2011. *Brookings Institution*. 2014. № 65. 12 p. URL: https://www.brookings.edu/articles/louder-chorus-same-accent-the-representation-of-interests-in-pressure-politics-1991-2011/ (дата звернення: 30.07.2025).

195. Schmitter Ph., Grote J. The Corporatist Sisyphus: Past, Present and Future. *European University Institute*. San Domenico. 1997.

196. Schneider V. Business in Policy Networks: Estimating the Relative Importance of Corporate Direct Lobbying and Representation by Trade Associations. Business and Government: Methods and Practice. *Barbara Budrich Publishers Opladen & Farmington Hills*. 2006. P. 121-140. URL: https://www.uni-konstanz.de/FuF/Verwiss/Schneider/ePapers/VSInCoenGrant.pdf (дата звернення: 04.09.2025).

197. Schuman R. Schuman Declaration May 1950. *European Union*. 1950. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en (дата звернення: 16.07.2025).

198. Shehu Mo. Lobbying Statistics and Trends in 2025: Everything You Need to Know. *Technical Writing Services*. 2025. URL: https://columncontent.com/lobbying-statistics-trends/ (дата звернення: 18.07.2025).

199. Slovakia. *An official website of the European Union*. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/eu-countries/slovakia_en (дата звернення: 16.08.2025).

200. Slovakia: Corporations unregulated while active citizens labelled as lobbyists. *European Center for Not-for-Profit Law*. 2025. URL: https://ecnl.org/news/slovakia-corporations-unregulated-while-active-citizens-labelled-lobbyists (дата звернення: 13.08.2025).

201. Special report 05/2024: EU Transparency Register – provides useful but limited information on lobbying activities. *European Court of Auditors*. 2024. URL: https://www.eca.europa.eu/en/publications?ref=SR-2024-05 (дата звернення: 06.09.2025).

202. Srivastava S. Hybrid Sovereign Empire in the English East India Company. *Cambridge University Press*. 2022. P. 70 - 111. URL: https://www.cambridge.org/core/books/abs/hybrid-sovereignty-in-world-politics/hybrid-sovereign-empire-in-the-english-east-india-company/E965645030E23953D8AE1471FC54D72A (дата звернення: 19.08.2025).

203. Štípek V. Stanovisko k návrhu zákona o lobbování a návrhu zákona, kterým se mění některé zákonyv souvislosti s přijetím zákona o lobbování. *Úřad vlády České republiky*. 2023. 4 p. URL: https://ria.vlada.cz/wp-content/uploads/410_23411_23.pdf (дата звернення: 16.07.2025).

204. Stručný průvodce regulací lobbování pro lobbistu. *Ministerstvo spravedlnosti České republiky*. 3 p. URL: https://msp.gov.cz/documents/d/msp/strucny-pruvodce-regulaci-lobbovani-pro-lobbistu-pdf (дата звернення: 17.07.2025).

205. Stručný průvodce regulací lobbování pro lobbovaného. *Ministerstvo spravedlnosti České republiky*. 2 p. URL: https://msp.gov.cz/documents/d/msp/strucny-pruvodce-regulaci-lobbovani-pro-lobbovaneho-pdf (дата звернення: 04.08.2025).

206. The Enlargement Impasse and the Necessity for its Transformation. 2021. P. 4. URL: https://www.thinkforeurope.org/wp-content/uploads/2021/07/The-Enlargement-Impasse-and-the-Necessity-for-its-Transformation.pdf (дата звернення: 22.08.2025).

207. The EU Transparency Register risks turning into a paper tiger warns the European Court of Auditors. *The Good Lobby*. 2023. URL: https://thegoodlobby.eu/the-eu-transparency-register-risks-turning-into-a-paper-tiger-warns-the-european-court-of-auditors/ (дата звернення: 06.09.2025).

208. The 'No Lobby Rules' member states. *Association of Accredited Public Policy Advocates to the European Union (AALEP)*. 2024. URL: https://www.aalep.eu/no-lobby-rules-member-states (дата звернення: 04.09.2025).

209. Tomeš P. The Slovak voice in Brussels. *AmCham Slovakia*. 2014. URL: https://amcham.sk/publications/issues/2014-07-eu-affairs/article/176460/the-slovak-voice-in-brussels (дата звернення: 22.07.2025).

210. Törő C., Butler E., Grúber K. Visegrád: The Evolving Pattern of Coordination and Partnership After EU Enlargement. *Europe-Asia Studies*. 2014. № 66(3). P. 364-393.

211. Torpey R. The European Council and enlargement. *EPRS | European Parliamentary Research Service*. 2024. 12 p. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762872/EPRS_BRI(2024)762872_EN.pdf (дата звернення: 16.08.2025).

212. Transparency of lobbying in Member States. *EPRS | European Parliamentary Research Service*. 2016. 36 p. URL: https://www.europarl.europa.eu/EPRS/Transparency_of_lobbying_in_Member_States.pdf (дата звернення: 05.09.2025).

213. Transparency Register. *Council of the European Union & European Commission*. 2024. URL: https://transparency-register.europa.eu/guidance/guidelines_en (дата звернення: 12.08.2025).

214. Transparency Register. *Publications Office of the European Union*. URL: https://transparency-register.europa.eu/index_en (дата звернення: 08.08.2025).

215. Transparency Register. *European Commission*. URL: https://commission.europa.eu/about/service-standards-and-principles/transparency/transparency-register_en (дата звернення: 09.09.2025).

216. Truman D. B. The Governmental Process: *Political Interests and Public Opinion. Knopf*. 1956. URL: https://academic.oup.com/edited-volume/27993/chapter-abstract/211701268redirectedFrom=fulltext (дата звернення: 28.09.2025).

217. Understanding Public Affairsand Transparency in the EU. *European Public Affairs Consultancies Association (EPACA)*. URL: https://epaca.org/about-lobbying/ (дата звернення: 04.08.2025).

218. Ungváry K. Hungary and the European Union 1989-2014 - a Success Story? *Heinrich Böll Stiftung European Union*. 2014. URL: https://eu.boell.org/en/2014/10/28/hungary-and-european-union-1989-2014-success-story (дата звернення: 16.07.2025).

219. USTA of July 7, 2005. On lobbying activities in the lawmaking process. 2017. 10 p. URL: https://muci.edu.pl/code/5.%20The%20act%20on%20lobbying%20activities.pdf (дата звернення: 05.08.2025).

220. Ustawa o działalności lobbingowej w procesie stanowienia prawa. *Lex Lege*. 2005. URL: https://lexlege.pl/ustawa-z-dnia-7-lipca-2005-r-o-dzialalnosci-lobbingowej-w-procesie-stanowienia-prawa/ (дата звернення: 19.07.2025).

221. Vláda schválila Akční plán boje proti korupci na roky 2025 a 2026. *Ministerstvo spravedlnosti ČR*. 2024. URL: https://korupce.cz/vlada-schvalila-akcni-plan-boje-proti-korupci-na-roky-2025-a-2026/ (дата звернення: 06.09.2025).

222. Vladár V. Helping Hands from NGOs. *The Slovak Spectator*. 2009. URL: https://www.visegradgroup.eu/other-articles/helping-hands-from-ngos (дата звернення: 26.08.2025).

223. Wahl T. ECA: EU Money Granted to NGOs Still Not Transparent. 2025. URL: https://eucrim.eu/news/eca-eu-money-granted-to-ngos-still-not-transparent/ (дата звернення: 25.08.2025).

224. Wielkopolska Region Brussels Office. URL: https://wielkopolska.eu/english-topmenu-79 (дата звернення: 16.08.2025).

225. Winterstein A. New Code of Conduct strengthening ethical rules for Members of the European Commission enters into force. *European Commission*. Brussels. 2018. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_18_504 (дата звернення: 06.08.2025).

226. Zákon č. 168/2025 Sb. Zákon o regulaci lobbování. *Parlament se usnesl na tomto zákoně České republiky*. 2025. URL: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2025-168 (дата звернення: 25.08.2025).

227. Zákon č. 169/2025 Sb. Zákon, kterým se mění některé zákony v souvislosti spřijetím zákona o regulaci lobbování. *Parlament se usnesl na tomto zákoně České republiky*. 2025. URL: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2025-169 (дата звернення: 11.08.2025).

228. Zalan E. 'Stop TTIP' activists hand EU 3mn signatures. *EU Political*. 2015. URL: https://euobserver.com/eu-political/arde2f2578 (дата звернення: 05.08.2025).

229. Zorić B. EU enlargement and integration: Voices of support and scepticism. *EUSS | European Union Institute for Security Studies*. 2025. URL: https://www.iss.europa.eu/publications/briefs/eu-enlargement-and-integration-voices-support-and-scepticism (дата звернення: 06.09.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації

Статті в наукових виданнях,

включених до переліку наукових фахових видань України:

1. Чорнописький В. Інституціоналізація лобіювання в країнах Вишеградської групи та його вплив на процеси європейської інтеграції: досвід для України. *Вісник Львівського університету*. 2021. № 39. С. 157–163.

2. Чорнописький В. Лобізм неурядових організацій в умовах демократичних трансформацій: приклад країн Вишеградської групи. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2026. № 23. С. 224–235.

3. Chornopysky V. Digital lobbying as a tool of influence in the political systems of the Visegrad Group countries. *KELM (Knowledge Education Law Management)*. 2026. No. 1 (77)/2026. P. 116–123.

4. Марчук В., Чорнописький В. Політичні практики лобізму в країнах ЄС: концепція дослідження. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2026. № 22. С. 186–195.

5. Marchuk V., Novoselshyi I., Melnychuk V., Chornopysky V., Shlemkevych T. The Appointment of the History Philosophy in Comprehending Modern Civilizational Challenges in a Post-Pandemic Society. *Postmodern Openings.* 2020. Vol. 11, 1Sup2. P. 74–84.

Додаткові відомості, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації здобувача:

6. Чорнописький В. І. Методи впливу в лобістській діяльності. Матеріали звітної наукової вебконференції викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2019 рік (м. Івано-Франківськ, 6–8 квітня 2020 р.). Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2020. С. 78.

7. Чорнописький В. І. Особливості легітимації інституту лобізму в країнах Вишеградської групи. Матеріали звітної наукової вебконференції викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2020 рік ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, 5–9 квітня 2021 р., м. Івано-Франківськ. С. 101–102.

8. Чорнописький В. І. Lobbying as a tool for realizing the national interests of the Visegrad Group countries in the process of European integration. Social Sciences Under Global Crises (March 4–5, 2026, Riga, the Republic of Latvia) : International scientific conference. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2026. P. 63–65.

Список публікацій здобувача, які додатково відображають наукові результати дисертації:

9. Чорнописький В. І. Теоретичні засади лобізму як форми демократичного процесу. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2019. Т. 1, № 13. С. 52–61.

10. Чорнописький В. І. Лобізм як чинник демократичних трансформацій: теоретико-методологічні засади. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2020. Т. 1, № 14. С. 120–125.

Додаток Б

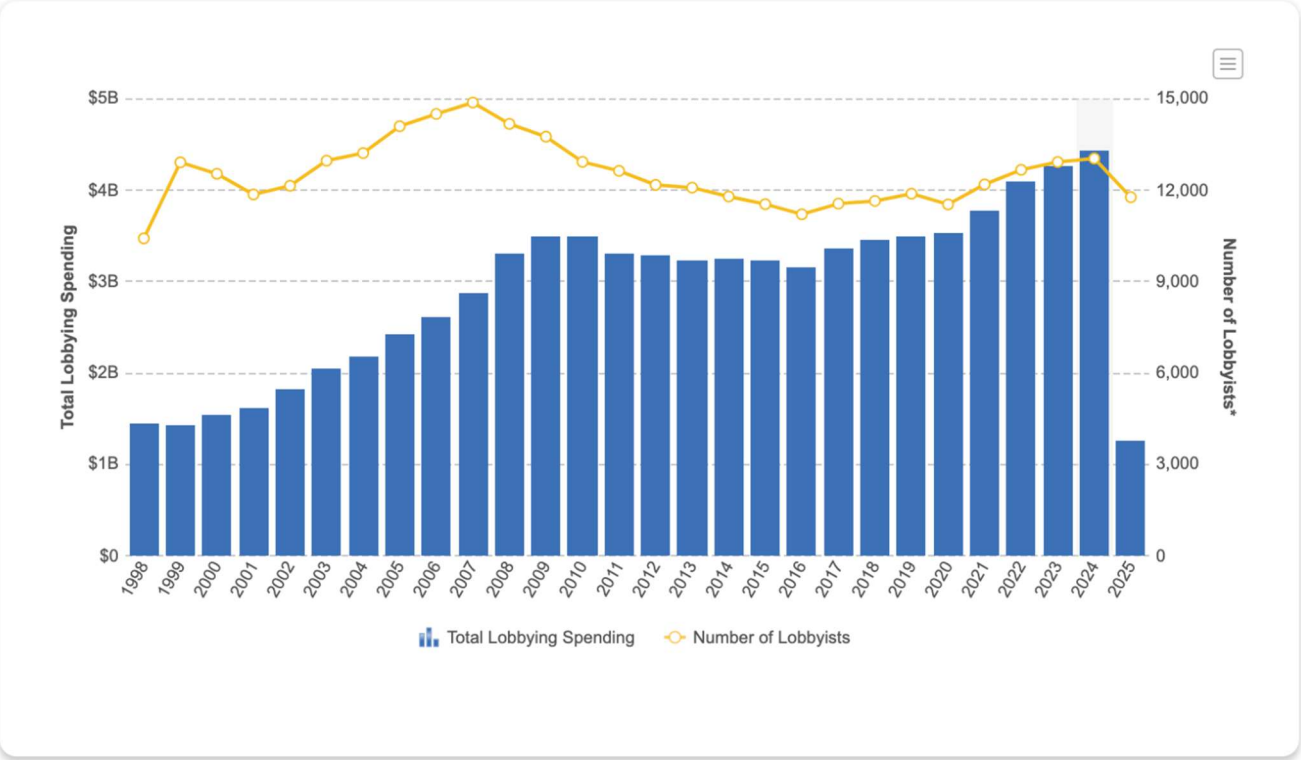

На графіку наведено обсяги лобістських витрат та кількість зареєстрованих лобістів (жовта лінія, права вісь) у США за 1998–2025 рр. Витрати сягнули $4,44 млрд у 2024 році при понад 13 тис. лобістів, що відображає сталий ріст лобізму останніми десятиліттями [198].

Додаток В

Лобізм в інституційному середовищі Європейського Союзу

Рівень / Суб'єкт впливу	**Основні точки доступу для лобістів**	**Механізми / канали впливу**	**Регулятор на база та обмеження**	**Ступінь прозорості / відкритості**	**Практичні особливості**
1.Європейська комісія (European Commission)	Колегії комісарів, генеральні директори, експертні групи, консультаційні форуми	Прямі зустрічі з комісарами, подання позиційних документів (position papers), участь у публічних консультаціях, членство в експертних групах	Кодекс поведінки комісарів; обов'язок публікувати всі зустрічі з лобістами; Transparency Register (спільний з ЄП та Радою)	Дуже висока: усі зустрічі високопосадовців з лобістами публікуються онлайн; обов'язкова реєстрація	ЄК - найбільш відкритий орган для лобістів, оскільки має право ініціювати законодавство; вплив здійснюється на ранніх стадіях підготовки політики
2.Європейський парламент (European Parliament)	Депутати (MEPs), комітети, політичні групи, секретаріати комісій	Прямі зустрічі з депутатами, участь у слуханнях, співпраця через парламентські форуми, міжгрупи (intergroups)	Правила процедури ЄП (Rule 123a), Кодекс поведінки депутатів, Transparency Register; доступ до будівлі лише для зареєстрованих лобістів	Висока: обов'язкова публікація декларацій про зустрічі та інтереси, доступ до списків акредитованих лобістів	Лобісти активно працюють через профільні комітети, зокрема ITRE, ENVI, LIBE, ECON; парламент - найбільш політично чутливий майданчик

Продовження додатку В

3. Рада Європейського Союзу (Council of the EU)	Засідання міністрів, робочі групи, Генеральний секретаріат Ради (GSC)	Подання аналітичних матеріалів, участь у консультаціях, зустрічі з посадовцями GSC	Council Decision (EU) 2021/929; Інтерінституційна угода про Реєстр прозорості (2021); внутрішні кодекси поведінки	Середня: публікуються документи Ради, але не контакти з лобістами; частково охоплена Реєстром	Рада менш відкрита; вплив здійснюється опосередковано через держави-члени або їхні делегації
4.Генеральний секретаріат Ради (GSC)	Зустрічі з посадовими особами, участь у робочих групах як експерти	Пряма комунікація з Генеральним директоратом, подання позиційних документів	Council Decision (EU) 2021/929 – правила контактів з лобістами; обов'язок перевірки в Реєстрі прозорості	Висока: посадовці мають звітувати про зустрічі з представниками інтересів	Основний офіційний канал взаємодії для зареєстрованих лобістів
5.COREPER (Комітет постійних представників)	Робочі зустрічі, консультації з національними дипломатами	Неформальні консультації, передача аналітики, обговорення поправок	Внутрішні правила держав-членів; жорстких публічних вимог до звітування не передбачено	Низька: зустрічі не публікуються, документи мають конфіденційний характер	COREPER – ключовий майданчик для впливу, де формується попередня позиція Ради

Продовження додатку В

6. Постійні представництва держав-членів при ЄС	Національні дипломати, радники при Брюссельських місіях	Контакти через національні бізнес-асоціації, торгові палати, офіційні прийоми	Внутрішні регламенти країн; у більшості випадків - відсутність обов'язкової публічності контактів	Низька / середня: залежить від практики конкретної держави	Один із найефективніших, але найменш прозорих каналів впливу
7. Робочі групи Ради ЄС	Тематичні робочі групи (енергетика, цифровізація, довкілля тощо)	Подання позиційних документів через галузеві платформи, участь у слуханнях	Реєстр прозорості ЄС; правила участі в публічних консультаціях	Середня: учасники можуть бути оприлюднені в звітах ЄК або Секретаріату	Лобісти можуть впливати на технічні формулювання ще до політичного узгодження
8.Національні уряди (як члени Ради)	Формування національної позиції до засідань Ради	Внутрішньодержавне лобіювання – через міністерства, комітети, парламент	Законодавства про лобізм на національному рівні; обмеження на конфлікт інтересів	Варіативна: різна культура прозорості в країнах ЄС	Вплив на Раду реалізується через внутрішню політику держави-члена
9.Міжінституційна координація (Рада – ЄК – ЄП)	Спільні тристоронні переговори ("тріалоги")	Участь через міжгалузеві платформи, коаліції бізнесу або НУО	Міжінституційна угода (2021), етичні кодекси трьох інституцій	Висока на офіційному рівні, але "тріалоги" не завжди публічні	Лобісти впливають через синхронізацію позицій між ЄК і ЄП, що тисне на Раду

Створено на основі інформації з джерел [66; 116; 119; 132; 142; 146]

Додаток Г

Типи лобістських суб'єктів у Європейському Союзі

Тип лобістського суб'єкта	Основні представники	Ключові сфери впливу	Методи та інструменти лобіювання	Приклади впливу на політику ЄС
Економічне лобі	Бізнес-асоціації (BusinessEurope, Eurochambres, European Banking Federation)	Внутрішній ринок, фінанси, енергетика, торгівля	Позиційні документи, участь у консультаціях ЄК, аналітичні звіти, експертні зустрічі	Директива BRRD II (2019), Енергетичний пакет (Clean Energy Package, 2019)
Корпоративне лобі	Великі транснаціональні корпорації (Google, Meta, Amazon, Microsoft, Apple)	Цифрова економіка, конкурентна політика, інновації	Прямі консультації з депутатами ЄП, фінансування досліджень, аналітичні кампанії	Закон про цифрові ринки (DMA, 2022), Закон про цифрові послуги (DSA, 2022)
Громадське (соціальне) лобі	Неурядові організації, громадські рухи (Greenpeace EU, Oxfam, Amnesty International, BEUC)	Права людини, екологія, соціальна політика, захист споживачів	Адвокаційні кампанії, петиції, публічні консультації, співпраця з депутатами ЄП	Європейський кліматичний закон (2021), Директива про належну обачність (CSDDD, 2024)
Професійне лобі	Професійні асоціації (Copa-Cogeca, CPME, European Medical Association)	Сільське господарство, медицина, освіта, наука, стандартизація	Надання експертних висновків, участь у робочих групах ЄК, розробка технічних стандартів	Регламент HTA (2021), Реформа Спільної аграрної політики (2021/2115)
Регіональне та муніципальне лобі	Комітет регіонів ЄС, представництва регіонів (Brussels Offices)	Когезійна політика, децентралізація, регіональний розвиток	Представництво у Брюсселі, участь у підготовці звітів і слухань, коаліції регіонів	Вплив на формування бюджету політики згуртованості (Cohesion Policy 2021–2027)
Науково-аналітичне лобі	Think tanks, дослідницькі центри (Bruegel, CEPS, European Policy Centre)	Економічна політика, інновації, міжнародні відносини	Підготовка policy papers, експертні слухання, участь у консультаціях	Підтримка концепції Green Deal, розробка рамок Horizon Europe

Узагальнена інформація щодо типів лобістських суб'єктів, створена в наслідок аналізу джерел [72; 79; 88; 105; 122]

Додаток Ґ

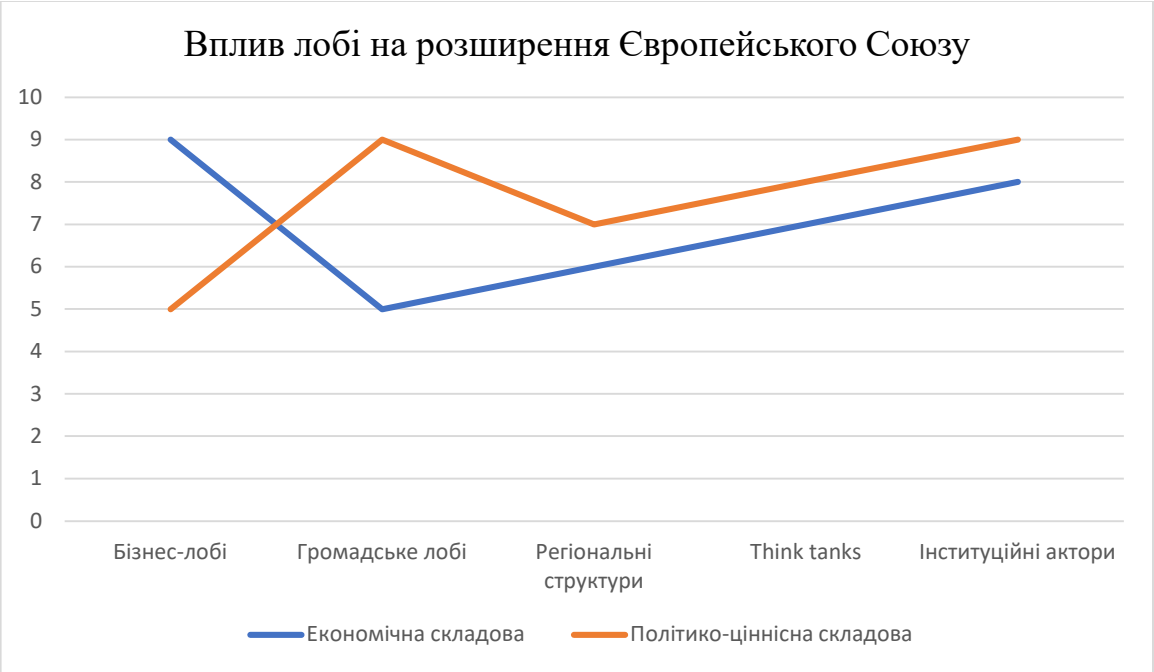

Аналіз джерел [40; 43; 76; 90; 119] показує рівень впливу різних типів лобістських акторів на формування політики розширення Європейського Союзу. Так, бізнес-лобі має найвищий рівень впливу на економічну складову політики розширення, тоді як громадські організації, think tanks та інституційні актори зосереджуються переважно на політико-ціннісних аспектах - демократії, правах людини та верховенстві права.

Додаток Д

Індекс деліберативної демократії

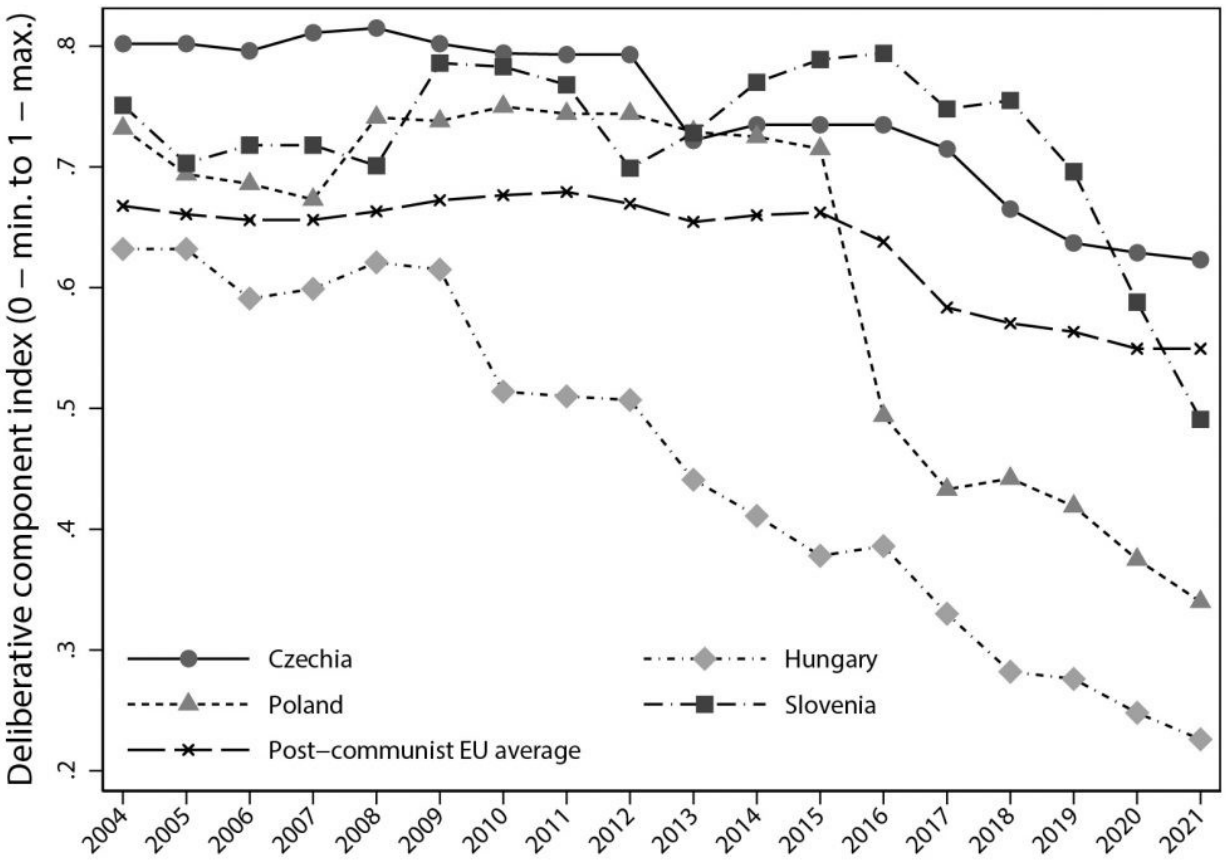

Індекс деліберативної демократії (0-1) у країнах Центрально-Східної Європи (зокрема, Угорщині) у 2004-2021 роках. Після 2010 р. спостерігається стрімке зниження відкритості та врахування суспільних інтересів при ухваленні рішень в Угорщині (пунктирна сіра лінія), що співпадає у часі зі скасуванням регулювання лобізму та концентрацією влади [129].

Додаток Е

Схема законодавчого регулювання лобістської діяльності в Чехії

Категорія	Суб'єкт / Елемент	Основні вимоги / Повноваження	Форма відображення / Публічність
1. Лобіст	Фізична або юридична особа, що систематично впливає на "лобійованих"	*До лобіювання:* − Повна дієздатність; − Бездоганна репутація; − Подання повідомлення про реєстрацію до Мін'юсту (MSp); − Реєстрація у RELOB; *Під час лобіювання*: − Повідомити "лобійованого" про статус; − Вказати в чиїх інтересах діє; − За вимогою - надати підтвердження; *Після лобіювання*: − Подання декларації за кожне півріччя; − • Вказати: кого, коли, в чиїх інтересах, через кого (якщо був посередник).	- Дані вносяться до RELOB (relob.gov.cz); - Доступні для пошуку громадськості; - Вказується в публічних контактах у RELOB; - Декларація публічна у RELOB (в межах 30 днів після періоду).
2.Лобійований	Посадові особи з вичерпного переліку (уряд, парламент, ЦОВВ, регулятори, тощо)	− Вести облік лобістських контактів; − Забезпечити "лобістський слід" (у відповідних документах); Не підлягають реєстрації як лобійовані: − органи місцевого самоврядування; − службовці спецслужб; − посадовці без впливу на нормотворення.	Ім'я/назва лобіста вказується в: − пояснювальній записці; − обґрунтуванні поправки; − протоколах комітетів.
3. Посередник	Фізична особа, яка діє **від імені лобіста** (особливо для юридичних осіб)	− Має бути внесений до RELOB; − Поширюється обов'язок "bezúhonnosť" (відсутність судимостей);	Відображається в RELOB як "zprostředkovatel"
4. Клієнт (zadavatel)	Фізична або юридична особа, в чиїх інтересах ведеться лобіювання	Її/його дані також зазначаються в реєстрі	Вказується у декларації лобіста

Продовження додатку Е

5. Орган державної влади	Міністерство юстиції Чехії (MSp)	− Адміністратор реєстру (RELOB); − Перевірка “bezúhonnosť” та повноти заявок; − Інспекційні повноваження; − Ведення статистики, щорічні звіти;	RELOB працює як публічна система. Звіти публікуються на сайті MSp.
6. Форми прозорості	“Лобістський слід” (lobbistická stopa)	Має бути у: − пояснювальній записці до НПА; − обґрунтуванні депутатських поправок; − протоколах парламентських комітетів.	Нормується §20 закону про Sbírku zákonů (в редакції 2025 року)
7. Санкції	За порушення закону (адміністративна відповідальність)	− Штрафи до 1 млн Kč або 3% активів; − Заборона лобіювання; − Примусове оприлюднення рішення про правопорушення.	Рішення можуть бути публічними. Відображаються в офіційних базах даних.
8. Винятки з-під дії закону	Дії, що не визнаються лобіюванням	− Службова діяльність; − Громадські консультації; − Міжвідомчі зауваження через офіційну систему; − Звернення громадян; − Дії в надзвичайних умовах (нацбезпека, таємниця).	–

Таблиця створена на основі закону № 168/2025 Sb. “Про регулювання лобіювання” з використанням джерел [173; 204; 224; 225; 226; 227].